जनगणनाको ११० वर्ष (१९६८ - २०७८)

मेरो गणना मेरो सहभागिता
राष्ट्रिय जनगणना २०७८

राष्ट्रिय जनगणना २०७८

गणना पुस्तिका

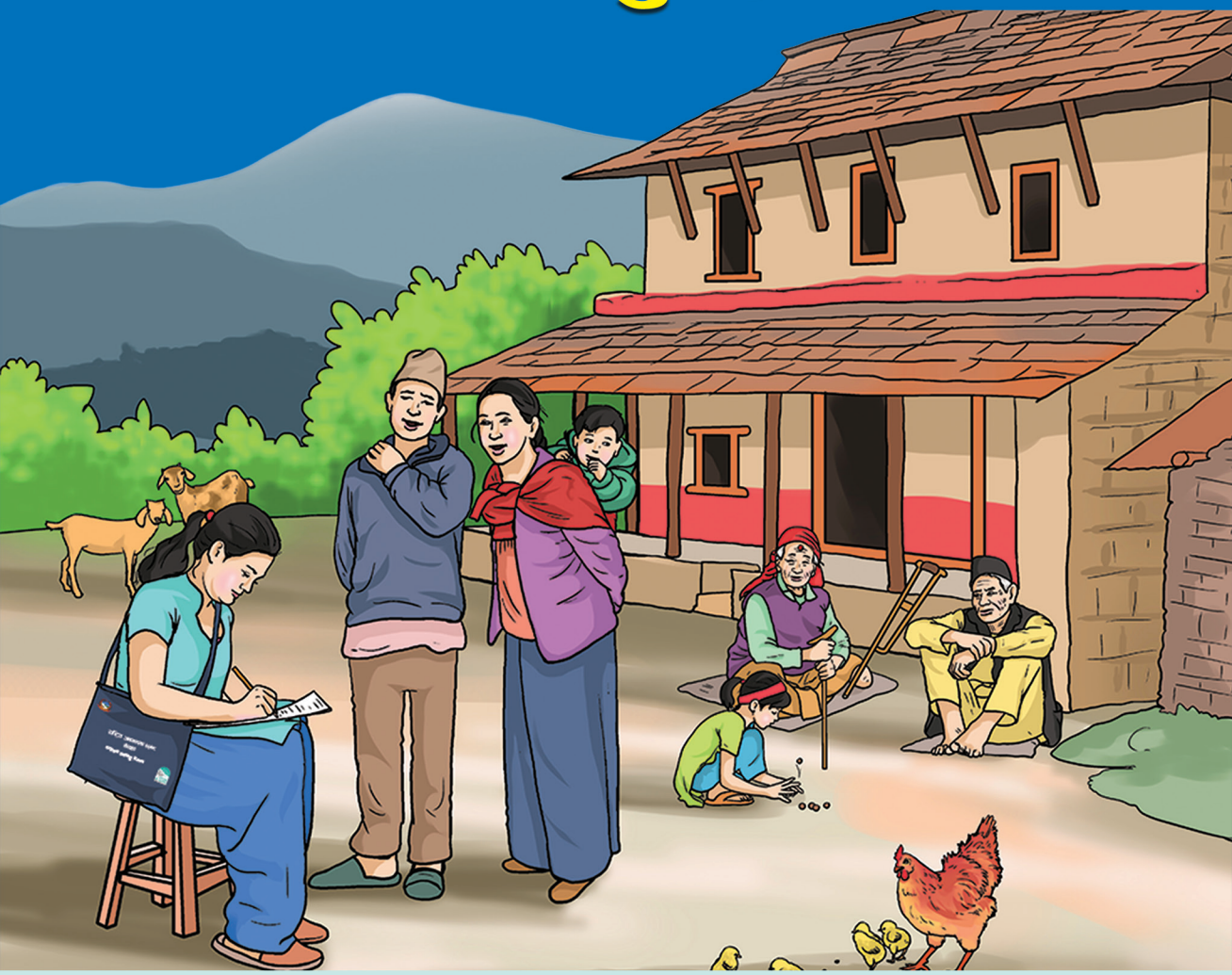

नेपाल सरकार
राष्ट्रिय योजना आयोग
केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग
थापाथली, काठमाण्डौं

केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

राष्ट्रिय जनगणनाको महाअभियानमा गणकको रूपमा नियुक्ति पाई नेपाल सरकार, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागको सदस्य हुनु भएकोमा तपाईंलाई बधाई तथा स्वागत छ। संघीय प्रणाली अनुसार देश निर्माणको आधार तयार गर्ने विवरण संकलन गर्ने यस महाअभियानमा सक्रियतापूर्वक सहभागी भई मुख्य प्रश्नावली फारामको विवरण संकलन गर्ने प्रमुख कार्य सम्पन्न गर्न इमान्दारिताका साथ लाग्नु हुनेछ भन्नेमा हामी विश्वस्त छौं।

केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशी विषयगत समिति, प्रश्नावली निर्माण तथा तथ्याङ्क विश्लेषण विषयगत समिति र राष्ट्रिय जनगणना प्राविधिक समितिको सिफारिसमा केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागले राष्ट्रिय जनगणना सञ्चालन तथा व्यवस्थापन आदेश, २०७६ को दफा ३७ अनुसार यो गणना पुस्तिका प्रकाशन गरेको छ।

विभागिय निर्णय मिति: २०७७/०७/१३

भूमिका

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ नेपालको जनगणनाको इतिहासमा बाह्रौं र संघीय गणतान्त्रिक नेपालको पहिलो जनगणना हो । राष्ट्रिय जनगणनामा विवरण संकलन कार्य दुई चरणमा सञ्चालन गरिन्छ । पहिलो चरणमा सुपरिवेक्षकद्वारा **घर तथा घरपरिवार सूचीकरण** मार्फत प्रत्येक घर तथा घरपरिवारको घरदैलोमा पुगी घर र घर सम्बन्धी विवरण, परिवारमा अक्सर बसोबास गरेका परिवारका सदस्य (महिला, पुरुष र अन्य लिङ्गी) संख्या, परिवारको कृषि सम्बन्धी विवरणहरू, परिवारबाट सरकारी अनुदानमा आवासीय घर निर्माण, परिवारका सदस्यको बैंक वा वित्तीय संस्थामा खाता, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा वा तालिम लिएका व्यक्ति संख्या र बैंक तथा सहकारी संस्था वा वित्तीय संस्थाबाट ऋण सुविधा सम्बन्धी विवरणहरू संकलन गरिन्छ । दोस्रो चरणमा गणकहरूद्वारा प्रत्येक घरपरिवारमा पुगी **मुख्य प्रश्नावली** मार्फत घरपरिवारका सदस्य तथा व्यक्तिको लिङ्ग, उमेर, जातजाति, भाषा, धर्म, वैवाहिक स्थिति, अपाङ्गता, बसाइँसराई, शिक्षा, आर्थिक क्रियाकलाप लगायतका विवरणहरू संकलन गरिन्छ । घर तथा घरपरिवार सूचीकरण फाराम वि.सं. २०७८ साल बैशाख २६ देखि जेष्ठ १४ सम्म (बीस दिन) र मुख्य प्रश्नावली फाराम वि.सं. २०७८ साल जेष्ठ २५ देखि २०७८ आषाढ ८ सम्म (पन्ध्र दिन) भरिन्छ । दोस्रो चरणमा सुपरिवेक्षकबाट प्रत्येक स्थानीय तहका सबै वडा कार्यालयबाट सामुदायिक प्रश्नावली मार्फत वडास्तरको आधारभूत स्रोत, साधन, क्षमता, पूर्वाधार र विपद् सम्बन्धी विवरणहरू संकलन गरिन्छ ।

जनगणनाको परिचय, कानूनी प्रावधान, जनगणनामा प्रयोग हुने शब्दहरूको अवधारणा र परिभाषा, घर तथा घरपरिवार सूचीकरण अद्यावधिक कार्य, संलग्न हुने गणकहरूको काम, कर्तव्य, जिम्मेवारी, आचरण तथा अनुशासन र प्रश्नावली भर्ने तरिका समेत उल्लेख गरी यस **"गणना पुस्तिका"** तयार गरिएको छ । जनगणनाको तालिम देखि नै यो पुस्तिका जनगणनामा संलग्न सबै अधिकृत, सुपरिवेक्षक तथा गणकले विस्तृत अध्ययन गर्नुपर्दछ र त्यसैअनुसार प्रश्नावली फाराम भर्ने तथा जाँच गर्नुपर्दछ । जनगणनामा संलग्न सबै अधिकृत, सुपरिवेक्षक तथा गणकहरूका लागि यो पुस्तिका अति उपयोगी हुने विश्वास गरिएको छ ।

विषय सूची

भाग १ : जनगणनाको परिचय १

भाग २ : जनगणना सञ्चालनको कानूनी प्रावधान ४

भाग ३ : गणकले गर्नुपर्ने काम र दायित्व ९

भाग ४ : जनगणनामा प्रयोग हुने शब्दहरूको अवधारणा र परिभाषा १९

भाग ५ : घर तथा घरपरिवार सूचीकरण अद्यावधिक कार्य २८

भाग ६ : पारिवारिक खण्डः (प्रश्न १ - १७) ३१

भाग ७ : व्यक्तिगत खण्डः जनसांख्यिक विवरण (महल १ - १४) ६८

भाग ८ : व्यक्तिगत खण्डः शैक्षिक विवरण (महल १५ - १८) ८३

भाग ९ : व्यक्तिगत खण्डः बसाइँसराई सम्बन्धी विवरण (महल १९ - २५) ९०

भाग १०: व्यक्तिगत खण्डः प्रजनन् र नाबालकको बसोबासको अवस्था सम्बन्धी विवरण (महल २६ - २९) ९७

भाग ११: व्यक्तिगत खण्डः अपाङ्गता सम्बन्धी विवरण (महल ३०) १०२

भाग १२: व्यक्तिगत खण्डः आर्थिक क्रियाकलाप सम्बन्धी विवरण (महल ३१ - ३७) १०८

भाग १३: नक्सा प्रयोग गर्ने तरिका र व्यवस्थापन १३९

भाग १४: अन्य फाराम भर्ने तरिका १४९

अनुसूचीहरुः

१. घर तथा घरपरिवार सूचीकरण फाराम १५९

२. मुख्य प्रश्नावली १६०

३. घरपरिवार सूचीकरण उतार फाराम १६४

४. भरिएका मूल प्रश्नावली बुझ्ने कन्ट्रोल फाराम १६५

५. कार्य सम्पन्नता प्रतिवेदन निवेदनको ढाँचा १६६

६. राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को लागि तयार गरिएका कोडहरू १६७

७. आर्थिक काम वा पेशाको वर्गीकरण र कोडहरू १७२

८. आर्थिक कामको उत्पादन क्षेत्र/उद्योग अनुसारको वर्गीकरण र कोड १७४

९. महल ३२ देखि महल ३५ सम्मको प्रयोजनका लागि केही उदाहरण (प्रश्नावलीको ढाँचामा) १७७

१०. राष्ट्रिय जनगणना २०७८ मा व्यक्ति तथा संस्थाले पालना गर्नुपर्ने आचरणहरु १८२

भाग १ जनगणनाको परिचय

पृष्ठभूमी

१.१ नेपालमा वि.सं. १९६८ (सन् १९११) सालदेखि जनगणना गर्ने काम शुरु भएको र त्यसपछि लगभग प्रत्येक १०/१० वर्षको अन्तरमा जनगणना सञ्चालन हुँदै आएको छ । पहिलो र दोस्रो जनगणनाको मुख्य उद्देश्य मालिक, कमारा कमारी, बाँधाको सूची तयार गर्ने रहेको थियो । वि.सं. १९९८ सालसम्म सञ्चालन भएका जनगणना सामान्य व्यक्ति गणना (Head Count) का रूपमा मात्र सीमित थिए भने वि.सं. २००९/११ (सन् १९५२/५४) सालदेखि सञ्चालन भएका जनगणनाहरू आधुनिक (वैज्ञानिक) जनगणना मानिन्छन् । वि.सं. २०१५ सालमा केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागको स्थापना भए पछिका सबै जनगणना विभागले सञ्चालन गर्दै आएको छ । यस क्रममा वि.सं. २०७८ सालको राष्ट्रिय जनगणना नेपालको बाह्रौं र वि.सं. २०७२ सालमा जारी भएको नेपालको संबिधान बमोजिमको संघीय प्रणालीको पहिलो जनगणना हो ।

१.२ नेपालमा अक्सर बसोबास गरेका सबै व्यक्तिको घरदैलोमा गणकहरू एकै समयमा पुगी निर्धारित समयभित्र परिवार तथा परिवारका सबै व्यक्तिहरूको जनसांख्यिक, सामाजिक तथा आर्थिक विवरणहरू संकलन गर्ने र यसरी संकलित तथ्याङ्कको प्रशोधन, सारिणीकरण (Tabulation) एवं प्रकाशन गर्ने समष्टिगत प्रक्रियालाई "जनगणना" भनिन्छ । जनगणनाबाट संकलन भएका तथ्याङ्क देशको सामाजिक तथा आर्थिक विकासका लागि योजना तर्जुमा, अध्ययन, अनुसन्धान गर्न अति नै उपयोगी हुन्छ ।

१.३ जनगणना सञ्चालनको लागि ठूलो परिमाणमा आर्थिक स्रोत साधन तथा जनशक्ति प्रयोग हुने र तयारीको लागि समेत लामो समय लाग्ने भएकोले जनगणनालाई एक महत्वपूर्ण राष्ट्रव्यापी महाअभियानको रुपमा लिइन्छ ।

१.४ नेपालमा सञ्चालन भएका सबै जनगणनाहरूमा महिला पुरुष अनुसार विवरण संकलन गरिदै आएको भएता पनि महिलाहरूको सामाजिक तथा आर्थिक अवस्थालाई विशेष रुपमा सम्बोधन गर्ने गरी सर्वप्रथम वि.सं. २०५८ सालमा गरिएको दशौं राष्ट्रिय जनगणनामा महिलासँग सम्बन्धित थप विवरणहरू संकलन गरिएको थियो । उक्त जनगणनामा लैङ्गिक समानताको मूलप्रवाहीकरण अन्तर्गत महिलाका नाममा भएका सम्पत्ति, महिलाका काम, विस्तारित आर्थिक काम लगायतका प्रश्नहरू थप गरिएका थिए । वि.सं. २०६८ सालको एघारौं जनगणनामा लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरणलाई प्रमुख प्राथमिकता दिई जातजाति, भाषा, धर्मलगायतका तथ्याङ्क संकलनमा विशेष पहल गरिएको थियो । आगामी बाह्रौं जनगणनालाई अझ लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशी बनाउन र दीगो विकास लक्ष्यका सूचकहरू

मापन गर्न समेत ध्यान दिई वडा, गाउँपालिका, नगरपालिका तथा प्रदेश स्तरीय तथ्याङ्क उपलब्ध हुने गरी विवरण संकलन गरिंदैछ ।

राष्ट्रिय जनगणनाको महत्व र आवश्यकता

१.५ वि.सं. २०१३ सालदेखि नागरिकको हितको लागि विभिन्न आवधिक योजनाहरू तथा विभिन्न लोक कल्याणकारी कार्यक्रमहरू तर्जुमा हुँदै आएको छ । आवधिक नीति योजना तथा कार्यक्रमहरू तर्जुमा, अनुगमन तथा मुल्यांकन गर्न आवश्यक आधारभूत तथ्याङ्क उत्पादन गर्नु राष्ट्रिय जनगणनाको प्रमुख उद्देश्य हो ।

१.६ संघीय र प्रदेश निर्वाचन क्षेत्रको संख्या तथा क्षेत्र निर्धारण गर्ने कार्यमा जनगणनाको तथ्याङ्क प्रयोग गरिदै आएको छ । तसर्थ राष्ट्रिय जनगणना अंकको मात्र संकलन नभएर एक राजनीतिक विषय र राष्ट्र निर्माणको एक महान अभियानको महत्वपूर्ण कार्य हो । संविधानमा व्यवस्था भएको मौलिक हकहरू जस्तैः महिलाको हक, दलितको हक, सामाजिक न्यायको हक, आवासको हक, बालबालिकाको हक लगायतका हकहरूको कार्यान्वयन गर्न र त्यसको मूल्यांकन गर्न, सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम तर्जुमा गर्न, आर्थिक तथा सामाजिक रुपले पछाडी परेका महिला, पुरुष, यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यकहरू, बालबालिका, वद्ध, वृद्धा, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, दलित, आदिवासी जनजाति, पिछडिएको क्षेत्रमा बसोबास गर्ने व्यक्तिहरू, धार्मिक अल्पसंख्यक तथा सामाजिक मूल प्रवाहिकरणमा नपरेका व्यक्ति र समुदाय लगायत आम नागरिकको हक हितको सम्बोधन गर्न, तीनै तहको सरकारलाई वित्तीय स्रोत बाँडफाँड लगायतका कार्यका लागि आवश्यक तथ्याङ्क जनगणनाबाट उपलब्ध हुन्छ ।

१.७ जनगणनाले एक निश्चित समयमा देशभित्र रहेका सम्पूर्ण घर, परिवार तथा व्यक्तिहरूको बारेमा महत्वपूर्ण विवरणहरू उपलब्ध गराउँछ । यसले जनसंख्याको प्रवृत्ति र विशेषताहरूको बारेमा जानकारी गराउने, लोककल्याणको लागि योजना, नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्न आवधिक रुपमा जनसांख्यिक तथ्याङ्क तथा सूचक उपलब्ध गराउँछ ।

१.८ संघीय संरचनामा जनगणनाबाट प्राप्त हुने तथ्याङ्क संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका सरकारको लागि आधारभूत तथ्याङ्कको स्रोत हुने र राज्यलाई निरन्तर पृष्ठपोषण उपलब्ध गराउन आम प्रयोगकर्ताहरू जस्तैः बुद्धिजीवि, राजनीतिकर्मी, समाजसेवी, सञ्चारकर्मी, उद्योगपति, व्यापारी, प्राज्ञिक वर्ग, योजनाकार, लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशी विज्ञ, अर्थविज्ञ, शिक्षक, विद्यार्थी, लगायत आम नागरिकलाई जनगणनाबाट प्राप्त तथ्याङ्क आवश्यक पर्दछ ।

राष्ट्रिय जनगणना २०७८

१.९ राष्ट्रिय जनगणना २०७८ मा गणना कार्य वा तथ्याङ्क संकलनको कार्य दुई चरणमा सञ्चालन गरिन्छ। पहिलो चरणमा सुपरिवेक्षकद्वारा प्रत्येक घर तथा परिवारमा पुगी **"घर तथा घरपरिवार**

सूचीकरण फाराम" मार्फत घर र घरसम्बन्धी विवरण, परिवारमा अक्सर बसोबास गरेका परिवारका सदस्य संख्या र परिवारको कृषि सम्बन्धी विवरण, परिवारबाट सरकारी अनुदानमा आवासीय घर निर्माण, परिवारका सदस्यको बैंक वा वित्तीय संस्थामा खाता, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा वा तालिम लिएका व्यक्ति संख्या र बैंक तथा सहकारी संस्था वा वित्तीय संस्थाबाट ऋण सुविधा सम्बन्धी विवरणहरू संकलन गरिन्छ । दोस्रो चरणमा गणकहरूद्वारा प्रत्येक परिवारमा पुगी **"मुख्य प्रश्नावली"** मार्फत परिवार तथा व्यक्तिको जनसांख्यिक तथा अन्य विवरणहरू संकलन गरिन्छ । घर तथा घरपरिवार सूचीकरण फाराम वि.स. २०७८ साल बैशाख २६ देखि जेष्ठ १४ सम्म (बीस दिन) र मुख्य प्रश्नावली फाराम वि.सं. २०७८ साल जेष्ठ २५ देखि २०७८ आषाढ ८ सम्म (पन्ध्र दिन) भरिन्छ । दोस्रो चरण अन्तर्गत नै सुपरिवेक्षकबाट गणकले गर्ने स्थलगत तथ्याङ्क संकलन कार्यको सुक्ष्म सुपरिवेक्षण गरिन्छ र सबै स्थानीय तहका प्रत्येक वडा कार्यालयबाट वडास्तरीय सामुदायिक प्रश्नावली मार्फत वडाको आधारभूत स्रोत, साधन, क्षमता, पूर्वाधार र विपद् सम्बन्धी विवरणहरू संकलन गरिन्छ ।

◆

भाग २ जनगणना सञ्चालनको कानूनी प्रावधान

२.१ आगामी राष्ट्रिय जनगणना सञ्चालनका लागि तथ्याङ्क ऐन, २०१५ तथा राष्ट्रिय जनगणना सञ्चालन तथा व्यवस्थापन आदेश, २०७६ का मुख्य कानूनी तथा नीतिगत आधार रहेका छन् । नेपाल सरकारले आम नागरिकको जानकारीको लागि राष्ट्रिय जनगणनामा प्रयोग हुने प्रश्नावलीमा समावेश भएका विषयवस्तुहरू नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित गरेको छ ।

२.२ तथ्याङ्क ऐन, २०१५ र राष्ट्रिय जनगणना सञ्चालन तथा व्यवस्थापन आदेश, २०७६ बमोजिम गणकलाई तथ्याङ्क संकलन र सुपरिवेक्षकलाई तथ्याङ्क संकलन तथा सुपरिवेक्षण गर्ने अधिकार प्राप्त भएको छ । यो महाअभियानमा गणक तथा सुपरिवेक्षकको राष्ट्र निर्माणमा सहयोग गर्ने महत्वपूर्ण अवसर र भूमिका रहन्छ । गणक तथा सुपरिवेक्षकहरूको नियुक्ति तथ्याङ्क ऐन, २०१५ अन्तर्गतको आदेश बमोजिम गरिने छ । यसमा गणक तथा सुपरिवेक्षकको काम र कर्तव्य स्पष्ट गरिनुका साथै राम्रो काम गरेवापत पुरस्कार र काममा हेलचेक्र्याईं तथा बदनियतपूर्वक काम गरेमा सजायको समेत व्यवस्था गरिएको छ । गणक तथा सुपरिवेक्षकहरूले तोकिएको निश्चित समयभित्र आफ्नो कार्य सम्पन्न गर्नेछन् भन्ने कुरामा केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग विश्वस्त छ । तथ्याङ्क ऐन, २०१५ र राष्ट्रिय जनगणना सञ्चालन तथा व्यवस्थापन आदेश, २०७६, राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को प्रशासनिक व्यवस्थापन तथा आर्थिक सुविधासम्बन्धी मापदण्ड, २०७६ र राष्ट्रिय जनगणना सञ्चालन निर्देशिका, २०७७ का केही महत्वपूर्ण प्रावधानहरू देहाय अनुसार उल्लेख गरिएको छ ।

तथ्याङ्क ऐन, २०१५

२.३ **तथ्याङ्क संकलन र गोपनीयता :** तथ्याङ्क ऐन, २०१५ बमोजिम केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागका महानिर्देशकले तथ्याङ्क संकलनका लागि कर्मचारी खटाउने व्यवस्था रहेको छ । जसअनुसार तथ्याङ्क संकलन गर्न आउने कर्मचारीलाई तथ्याङ्क उपलब्ध गराउनु सबैको कर्तव्य हुने कुरा उल्लेख भएको छ । यस ऐन अनुसार संकलित तथ्याङ्क सम्बन्धित व्यक्ति वा संस्था तथा अधिकार प्राप्त व्यक्तिको स्वीकृति विना कसैलाई देखाउन नहुने र विभागले तथ्याङ्क वा नतिजा सार्वजनिक गर्दा व्यक्तिगत गोपनीयता कायम हुने गरी सामूहिक रुपमा मात्र प्रकाशन गर्नुपर्ने प्रावधान रहेको छ । यसले उत्तरदाताका अधिकारलाई सुनिश्चित गरेको छ भने गणक तथा सुपरिवेक्षकलाई तथ्याङ्क संकलन गर्न सहज हुनेछ ।

२.४ **जरिवाना र सजाय :** तथ्याङ्क ऐन, २०१५ बमोजिम तथ्याङ्क संकलन गर्ने कार्यमा अवरोध खडा गरेमा, तथ्याङ्क दिनु पर्ने दायित्व भएको व्यक्ति वा संस्थाले जानीजानी तथ्याङ्क नदिएमा वा दिन इन्कार गरेमा वा जानीजानी झुटा विवरण दिएमा, आफ्नो जिम्मामा रहेको तथ्याङ्क जानीजानी नष्ट वा हानी नोक्सानी गरेमा वा कसैलाई तथ्याङ्क नदिनु भनी गलत प्रचार प्रसार गरेमा कसुरको आधारमा रु. १०० देखि रु. ३०० सम्म जरिवाना वा एक महिनादेखि छ महिनासम्म कैद सजाय वा दुवै हुने व्यवस्था रहेको छ ।

२.५ यस आदेशको दफा १९ बमोजिम गणक तथा सुपरिवेक्षकले विभागले स्वीकृत गरी उपलब्ध गराएको तथ्याङ्क सङ्कलन पुस्तिका (गणना पुस्तिका र सुपरिवेक्षक पुस्तिका) बमोजिम निष्पक्ष भई कार्य गर्नुपर्नेछ । गणक तथा सुपरिवेक्षकको काम, कर्तव्य र अधिकार निम्न बमोजिम रहेको छः-

गणक

(क) आफूलाई खटाइएको स्थानमा गई राष्ट्रिय जनगणनाको मूल प्रश्नावली अनुसारको विवरण तथा तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने,

(ख) सङ्कलित घरपरिवार सूचीकरण फाराम तथा मूल प्रश्नावलीको गोपनियता कायम गर्ने र सोको सुरक्षा गर्ने,

(ग) कार्यक्षेत्रमा कसैको गणना गर्न छुट भएको वा दोहोरो गणना भए नभएको यकिन गर्ने र सूचीकरण फाराम र मुख्य प्रश्नावलीमा तोकिएको समयभित्र विवरण तथा तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने,

(घ) जनगणना अधिकारीले तोकेका अन्य कार्य गर्ने ।

सुपरिवेक्षक

(क) आफूलाई खटाइएको स्थानमा गई घरपरिवार सूचीकरण फाराम तथा सामुदायिक प्रश्नावली लगायत अन्य तोकिएका फाराममा निर्दिष्ट विवरण सङ्कलन गर्ने,

(ख) दैनिक कार्य तालिका बनाई गणकले गरेका कार्यको सुपरिवेक्षण गर्ने तथा तथ्याङ्कको शुद्धता जाँच गर्ने,

(ग) गणकहरूको तालिम, स्थलगत कार्यविभाजन र गणना क्षेत्र नक्साको प्रयोगमा सहयोग गर्ने,

(घ) सङ्कलित विवरणको सूचना नियमित रुपमा सम्बन्धित जनगणना कार्यालयमा जानकारी गराउने,

(ङ) मुख्य गणना प्रयोजनको लागि सङ्कलित सूचीकरण फारामको प्रतिलिपि तयार गरी गणकलाई उपलब्ध गराउने,

(च) विभागले स्वीकृत गरी उपलब्ध गराएको तथ्याङ्क सङ्कलन पुस्तिका बमोजिम निष्पक्ष भई कार्य गर्ने,

(छ) जनगणना अधिकारीले तोकेका अन्य कार्य गर्ने ।

राष्ट्रिय जनगणनामा खटिएका गणक तथा सुपरिवेक्षकले पालना गर्नुपर्ने पेशागत आचरण

२.६ राष्ट्रिय जनगणना कार्यमा खटिने कर्मचारी वा गणक वा सुपरिवेक्षकका रुपमा नियुक्त भएका व्यक्तिले निजामती सेवा ऐन, २०४९ र निजामती सेवा नियमावली, २०५० मा उल्लेखित आचरणहरूका अतिरिक्त देहायका पेशागत आचरण पालना गर्नु पर्नेछः-

(क) गलत तथ्याङ्क वा विवरण लिन कसैलाई प्रेरित गर्न गराउन नहुने,

(ख) उत्तरदाताको व्यक्तिगत विवरण अरु कसैलाई देखाउन वा भरिएका प्रश्नावलीको प्रतिलिपि बनाई कसैलाई उपलब्ध गर्न गराउन नहुने,

(ग) तथ्याङ्क सङ्कलन, प्रशोधन, विश्लेषण, भण्डारण र प्रकाशन प्रक्रियालाई दुरुपयोग गर्न गराउन नहुने,

(घ) जनगणना कार्यालयको रकम मास्न नहुने,

(ङ) जनगणना कार्यालयले उपलब्ध गराएको परिचयपत्र अनिवार्यरुपमा लगाउनुपर्ने,

(च) उत्तरदाता र आम व्यक्तिसँग सम्मानजनक व्यवहार गर्नुपर्ने, एक अर्काप्रति सौहार्दपूर्ण र शिष्टतापूर्वक बोल्ने जस्ता अनुशासनका नियम पालना गर्नुपर्ने,

(छ) आफ्नो जिम्मेवारी अन्तर्गतको कार्य सम्पन्न गर्न नसक्ने भए सोको जानकारी गराउनुपर्ने,

(ज) अनधिकृत व्यक्तिलाई काम जिम्मा लगाउन नहुने,

(झ) राष्ट्रिय जनगणनाको प्रचार प्रसार तथा पैरवी बाहेक गलत मनसाय राखी उत्तरदातालाई प्रभाव पर्ने किसिमले सञ्चारका माध्यम, सभा, सम्मेलन जस्ता कुनै पनि माध्यमबाट प्रचार प्रसार गर्न नहुने,

(ञ) हरेक उत्तरदातासमक्ष आफैं पुग्नुपर्ने तथा कुनै एक स्थानमा उत्तरदातालाई बोलाई वा जम्मा गरी तथ्याङ्क सङ्कलन कार्य गर्न वा गराउन नहुने,

(ट) राष्ट्रिय जनगणना कार्यमा खटिएको अवधिभर अन्यत्र कुनै जिम्मेवारी लिई कार्य गर्न नहुने,

(ठ) कार्यालयको सरकारी कागजात, प्रश्नावली, सहयोगी पुस्तिका जस्ता कागजात च्यात्न वा नष्ट गर्न नहुने,

(ड) बदनियतपूर्वक वा कुनै प्रलोभनमा परी वा जानाजानी झुटो विवरण सङ्कलन गर्न र आफ्नो जिम्मेवारीको काममा हेलचेक्र्याइँ गर्न नहुने ।

सेवा सुविधा, कारबाही र सजाय

२.७ **सेवा सुविधा बैंक खातामा जम्मा हुने:** आदेशको दफा २१ बमोजिम राष्ट्रिय जनगणना कार्यमा खटिएका वा काजमा रहेका तथा करारमा नियुक्त भएका कर्मचारीले भत्ताकोरुपमा पाउने सेवा सुविधा निजको बैंक खातामा जम्मा हुने व्यवस्था रहेको छ ।

२.८ **नियुक्ति बदर हुने:** आदेशको दफा २०(१) बमोजिम राष्ट्रिय जनगणना कार्यका लागि खटाइएका कर्मचारी वा नियुक्त भएका वा खटाइएका व्यक्तिले आचरण विपरीत कार्य गरेमा वा गराएमा जिल्ला जनगणना अधिकारीले कर्मचारीको हकमा राष्ट्रिय जनगणना सम्बन्धी जिम्मेवारीबाट हटाउन र करारमा नियुक्त भएका व्यक्तिको हकमा निजको नियुक्ति बदर गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ ।

२.९ **रकम दाखिला गर्नुपर्ने:** आदेशको दफा २८ मा उल्लेखित आचरण विपरित कार्य गरेको कारणले हटाइएका वा नियुक्ति बदर भएका व्यक्तिले आफ्नो जिम्मामा रहेको सम्पूर्ण कागजात, सामग्री तथा पेश्की रकम जनगणना कार्यालयमा दाखिला गर्नु पर्नेछ । यसरी कारबाही भएमा जनगणना कार्यालयले सोको जानकारी निज कार्यरत निकाय र सोको माथिल्लो निकायलाई समेत दिनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

२.१० **थप सजाय:** आदेशको दफा २०(४) बमोजिम राष्ट्रिय जनगणनाको क्रममा कुनै कर्मचारी वा व्यक्तिले तथ्याङ्क सम्बन्धी प्रचलित कानूनको विपरीत हुने गरी कुनै कार्य गरेमा निजलाई कानून बमोजिमको सजाय समेत हुने व्यवस्था रहेको छ ।

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को प्रशासनिक व्यवस्थापन तथा आर्थिक सुविधासम्बन्धी मापदण्ड, २०७६

२.११ **तलब भत्ता:** राष्ट्रिय जनगणना कार्यमा खटिएका गणक तथा सुपरिवेक्षक र काजमा रहेका तथा करारमा लिइएका कर्मचारीले नेपाल सरकारबाट तोकिए बमोजिमको रकम भत्ता तथा अन्य सुविधा पाउने छन् । गणकलाई एक महिनाको लागि राजपत्र अनंकित द्वितीय श्रेणी (खरिदार सरह) को तलब र सुपरिवेक्षकलाई दुई महिनाको लागि राजपत्र अनंकित प्रथम श्रेणी (नायव सुब्बा सरह) को तलब उपलब्ध गराइनेछ । उक्त सुविधा सम्बन्धित कर्मचारीको बैङ्क खातामा जम्मा हुने व्यवस्था गरिनेछ ।

२.१२ **बीमाको व्यवस्था:** राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को प्रशासनिक व्यवस्थापन तथा आर्थिक सुविधासम्बन्धी मापदण्ड, २०७६ को दफा १५ बमोजिम राष्ट्रिय जनगणनाको काममा खटिएका कर्मचारीलाई नेपाल सरकारले तोके बमोजिम निम्न अनुसारको बीमा तथा क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराइनेछ ।

(क) जनगणना कार्यमा खटिनेहरूको लागि नियमानुसारको रु. पाँच लाख सम्मको चोटपटक तथा दुर्घटना बीमा गरिनेछ ।

(ख) खण्ड (क) बमोजिमको रकम भुक्तानी प्रक्रिया बीमा कम्पनीको नियम अनुसार हुनेछ ।

(ग) जनगणना कार्यमा खटिने कर्मचारीहरू घाइते भएमा उपचारको लागि नागरिक राहत, क्षतिपूर्ति तथा आर्थिक कार्यविधि, २०६८ (संशोधित) अनुसार बढीमा ५० हजारसम्मको उपचार खर्च उपलब्ध गराइनेछ ।

२.१३ **जनगणनामा संलग्न कर्मचारीहरू कारबाहीमा परेमा पाउने सेवा सुविधाः** मापदण्डको दफा २६ अनुसार जनगणनासम्बन्धी तोकिएको जिम्मेवारी पूरा नगर्ने वा गणनाको स्वच्छता, पारदर्शिता एवं विश्वसनीयतामा प्रतिकूल आँच पुऱ्याउने किसिमको कुनै कार्य गर्ने कर्मचारीलाई विभागले प्रचलित कानुनबमोजिम कारबाही गर्न सक्नेछ । कर्मचारीलाई कारबाही गरी कामबाट हटाएको अवस्थामा निजले कुनै प्रकारको सेवा सुबिधा पाउने छैन ।

राष्ट्रिय जनगणना सञ्चालन निर्देशिका, २०७७ बमोजिम व्यक्ति तथा संस्थाले पालना गर्नुपर्ने आचरण

२.१४ राष्ट्रिय जनगणना २०७८ का क्रियाकलापहरुको प्रभावकारी र पारदर्शीरुपले व्यवस्थापन गरी निर्धारित समयभित्र सम्पन्न गर्ने तथा समग्र नतिजालाई विश्वसनीय र गुणस्तरीय बनाउने उद्देश्यले राष्ट्रिय जनगणना सञ्चालन तथा व्यवस्थापन आदेश, २०७६ को दफा ११ को उपदफा (२) को खण्ड (ङ) बमोजिम राष्ट्रिय जनगणना निर्देशक समितिबाट स्वीकृत भई लागु भएको राष्ट्रिय जनगणना सञ्चालन निर्देशिका, २०७७ मा उल्लेखित आचरणहरु जनगणना कार्यमा सरोकार र चासो राख्ने सबै व्यक्ति तथा समुदायले पालना गर्नु पर्दछ । उक्त निर्देशिकाको दफा ९० अनुसार जनगणना सफलता पूर्वक सम्पन्न गर्न सबै व्यक्ति तथा संघसंस्थाहरुले पालना गर्नुपर्ने आचरण यसै पुस्तिकाको अनुसूची १० मा दिईएको छ ।

राष्ट्रिय जनगणनामा संलग्न सबै व्यक्तिहरूले पालना गर्नुपर्ने यौन आचरण तथा प्रतिबन्धहरू

२.१५ कुनै पनि व्यक्तिसँग कुनै पनि प्रकारको यौनजन्य रुपमा अपमानजनक, अमर्यादित वा शोषणजन्य व्यवहार तथा यौनजन्य क्रियाकलापमा संलग्नता सख्त रुपमा प्रतिबन्धित छ । जनगणनामा संलग्न व्यक्तिहरूले निम्न विषयमा ख्याल गर्नुपर्दछ ।

(क) सबै लिङ्ग, जातजाति, वर्ग र समुदाय प्रति सम्मान र मर्यादाका साथ व्यवहार गर्नु पर्दछ ।

(ख) यौन शोषण र दुर्व्यवहार अस्वीकार्य साथै दण्डनीय भएकाले जनगणना कार्यमा खटिने गणक, सुपरिवेक्षक, जनगणना अधिकारी, अनुगमनकर्ता वा यसमा संलग्न सबै व्यक्ति (उत्तरदाता समेत) का लागि यस्तो व्यवहार प्रतिबन्धित छ ।

(ग) यौन शोषण र दुर्व्यवहारले राष्ट्रिय जनगणना र यसका साझेदार संस्थाहरूका प्रतिष्ठा र कामको अवमूल्यन गर्छ ।

◆

भाग ३ गणकले गर्नुपर्ने काम र दायित्व

३.१ प्रत्येक घरदैलोमा गई प्रश्नावलीमा रहेका प्रश्नहरू सम्बन्धित व्यक्तिहरूसँग सोधी जवाफ लेखेर ल्याउने गणकको प्रमुख काम र दायित्व रहेको छ । गणकहरूले प्रश्नावलीमा भएका हरेक प्रश्नहरूलाई राम्रोसँग बुझी सम्बन्धित परिवारमूली वा उत्तरदाताहरूलाई राम्ररी बुझाई ठीक ठीक उत्तर लेख्नुपर्दछ । यस दृष्टिकोणले जनगणनालाई गुणस्तरीय बनाउने, पूर्ण गणनाको सुनिश्चितता गर्ने लगायत यसको सफल कार्यान्वयनमा गणकको अहम् भूमिका रहेको छ । गणकले गणना पूर्व तयारी, गणनाको समयमा र गणना पश्चात गर्नुपर्ने काम निम्न अनुसार उल्लेख गरिएको छ ।

गणना पूर्वका तयारी कार्य

३.२ गणकले गर्नुपर्ने गणना पूर्वका तयारी कार्यः-

(१) गणक तालिममा सहभागी भई प्रश्नावली, प्रश्नावलीमा सोधिएका प्रश्नको परिभाषा, प्रश्नहरूको संवेदनशिलता, गणना विधि आदि विषयमा पूर्ण जानकारी प्राप्त गर्नुपर्दछ । स्पष्ट हुन नसकेका कुरा तत्कालै प्रशिक्षकलाई सोधेर स्पष्ट हुनु पर्दछ । तालिम सम्पन्न भए पछि गणना कार्यको लागि जानुभन्दा अगाडि सम्पूर्ण गणना सामग्री बुझ्नुपर्दछ ।

(२) गणना पुस्तिका र गणक तथा सुपरिवेक्षकको काम, कर्तव्य र दायित्वको बारेमा अध्ययन गरी पूर्णरुपमा जानकारी लिनुपर्दछ । गणना कार्यलाई लैङ्गिक उत्तरदायी हिसाबले सञ्चालन गर्न लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशी (Gender Equality and Social Inclusion- GESI) सन्दर्भ पुस्तिकाको अध्ययन गर्नुपर्दछ ।

(३) जनगणना कार्यालयबाट सुपरिवेक्षकले संकलन गरेको घर तथा घरपरिवार सूचीकरणको उतार प्रति बुझी सबै घर तथा परिवारको बारेमा सुपरिवेक्षकबाट जानकारी लिनुपर्दछ । उक्त सूचीकरण फाराममा प्रत्येक घरमा घर क्रमसंख्या र परिवार क्रमसंख्या लगायतका विवरण भर्न छुट भएको छ छैन यकिन गर्नुपर्दछ ।

(४) आफूले काम गर्ने गणना क्षेत्रभित्र कुन वडा, वडाको कति भाग पर्दछ, कुन कुन बस्ती/टोल छन्, त्यस ठाउँमा जाने बाटोघाटो कहाँ कस्तो छ, एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा पुग्न कति समय लाग्छ, जनघनत्व कहाँ बाक्लो छ, कहाँ पातलो छ आदि कुराको मोटामोटी जानकारी लिनुपर्दछ । यी कुराहरूको बिस्तृत जानकारी आफ्नो सुपरिवेक्षक तथा स्थानीय व्यक्तिको सहयोगबाट प्राप्त हुन्छ ।

(५) आफ्नो क्षेत्रमा गणना कहाँबाट शुरु गर्ने कहाँ टुंग्याउने हो पहिला नै यकिन गर्नुपर्दछ, अन्यथा अल्मलिन सकिन्छ । जनगणनाको लागि गणकहरूलाई मुख्य प्रश्नावली भर्न

तोकिएको गणना क्षेत्र (Enumeration Area) को नक्सा पनि उपलब्ध गराइएको हुन्छ। आफूलाई तोकिएको गणना क्षेत्र (Enumeration Area) को सीमानालाई राम्ररी पहिचान गरेर मात्र गणना कार्य शुरु गर्नुपर्दछ।

गणनाको समयमा गर्नुपर्ने कार्य

३.३ गणकले गणनाको समयमा गर्नु पर्ने कामहरूः-

(१) गणना क्षेत्रमा रहेका घर तथा परिवार कोही पनि नछुटुन् भनेर गणना क्षेत्र नक्साको उत्तर पूर्वी कुना (North East Corner) बाट गणना कार्य शुरु गरी कुनै पनि परिवार नछुटाइकन गणना गर्नुपर्दछ। सुपरिवेक्षकबाट प्राप्त गरेको सूचीकरण उतारमा भएको परिवारको विवरण अनुसार क्रमैसँग विवरण संकलन गर्नु पर्दछ।

(२) गणकले प्रश्नावलीको विवरणहरू परिवारमूली उपलब्ध भएसम्म निजसँगै वा निज उपलब्ध नभएको अवस्थामा परिवारको बारेमा राम्ररी उत्तर दिनसक्ने अन्य जिम्मेवार सदस्यसँग सोध्नुपर्दछ। कतिपय विवरण सम्बन्धित व्यक्तिसँगै सोध्न सकेमा सही उत्तर आउँछ, जस्तैः महिलाको जायजन्म सम्बन्धी प्रश्न भरसक सम्बन्धित महिलासँगै सोध्नु पर्दछ।

(३) सोधिएका प्रश्नहरू जे जस्तो रूपमा छन् त्यही रूपमा सोध्नुपर्दछ। उत्तरदाताले कुनै प्रश्न नबुझेमा त्यसको आशय बुझाई प्रश्न सोध्नुपर्दछ तर कुनै निश्चित उत्तर आउने गरी प्रश्न (Leading Questions) सोध्नुहुँदैन। जस्तैः कुनै वयस्क/प्रौढ व्यक्तिलाई तपाईं ५० वर्ष पुग्नु भयो होला, होइन ? भनी प्रश्न सोध्नु हुँदैन। यसरी सोध्दा हो भन्ने उत्तर आउन सक्दछ जुन सही नहुन सक्दछ। त्यस्तै व्यक्ति हेर्दैमा उसको वैवाहिक स्थिति थाहा नहुन सक्दछ, त्यसैले प्रश्न नसोधी अन्दाज गरेर उत्तर लेख्नुहुँदैन। त्यसैगरी उत्तर लेख्दा उत्तरदाताले दिएको जवाफ जस्ताको तस्तै लेख्नुपर्दछ।

(४) प्रश्नहरू एक आपसमा सम्बन्धित हुन्छन्। त्यसैले एक प्रश्नको जवाफ र अर्को प्रश्नको जवाफमा सामञ्जस्यता (Consistency) कायम भएको हुनुपर्दछ। सामाञ्जस्य नभए पुनः पूरक प्रश्न गरी जवाफमा सामञ्जस्यता कायम गर्ने कोशिस गर्नुपर्दछ। जस्तैः आमाबाबुको उमेर र छोराछोरीको उमेरमा अस्वभाविक फरक देखिएमा त्यो कसरी भएको हो भन्ने थप सोधखोज गर्नुपर्दछ।

(५) संकलन गरिएका सम्पूर्ण फाराम/प्रश्नावली सुपरिवेक्षकलाई जाँच गर्न दिई सुरक्षित राख्नुपर्दछ। गणना क्षेत्रमा खटिएका सुपरिवेक्षक वा सम्बन्धित अधिकृतबाहेक अन्य असम्बन्धित व्यक्तिहरूको उपस्थितमा विवरण लिन र संकलित विवरणहरू समेत देखाउनु हुँदैन।

(६) सुपरिवेक्षकले घरपरिवारको सूचीकरण (Listing) को समयमा कुनै परिवार बसेको घरको वा परिवारको सूचीकरण गर्न छुटाएको भए गणकले उक्त सूचीकरण उतार फारामको अन्तिम घरपछि क्रमशः थप गर्दै घर नं. र परिवार नं. लेखी सो अनुसार मुख्य प्रश्नावली भर्नुपर्दछ । यदि सुपरिवेक्षकले कुनै घरभित्रको कुनै परिवार मात्र छुटाएको भए गणकले सूचीकरण फारामको अन्तिम घरपछि क्रमशः जुन घरको परिवार छुट भएको हो सोही घरको घर नं. तथा छुट परिवार नं. लेखी सो अनुसार मुख्य प्रश्नावली भर्नुपर्दछ ।

गणना पश्चातका कार्य

३.४ गणकले गणना पश्चात गर्नु पर्ने कामहरूः-

(१) मुख्य प्रश्नावली भर्ने कार्य २०७८ साल जेठ २५ गते शुरु गरी आषाढ ८ गते सम्पन्न गरिने कार्यक्रम रहेको छ। गणना अवधि १५ दिनको हुने र जनगणनाको नतिजा आषाढ ८ गतेको हुनेछ । गणकले गणनाको अन्तिम दिन आषाढ ८ गते आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र गणना गर्न बाँकी रहेका परिवार र बसोबास गर्ने ठाउँ, ठेगाना निश्चित नभएका सडक बालबालिका, घुमन्ते/फिरन्ते, साधु, जोगी, माग्ने वा त्यस्तै प्रकारका व्यक्तिहरूको गणना जो जहाँ भेटिन्छन् सोही स्थानबाट गर्नुपर्दछ ।

(२) गणकले आफू खटिएको गणना क्षेत्रमा गणना अवधिमा जन्म, मृत्यु, विवाह र बसाइँसराईका कारणले थपघट भएको छ भने गणनाको अन्तिम दिन अद्यावधिक गर्नुपर्दछ ।

(३) गणना कार्य समाप्त गरेपछि सुपरिवेक्षक र गणक स्वयम्ले भरिएका प्रश्नावलीहरु सहीरुपमा भरेको सुनिश्चतताको लागि रुजु गर्नुपर्दछ । कसैको गणना गर्न छुट भएको छ वा छैन, दोहोरो गणना भएको छ वा छैन हेरी सच्याउनु पर्ने भए तुरुन्त सच्याउनु पर्दछ । त्यसैगरी कुनै विवरण भर्न छुट भएको छ भने तुरुन्त सम्बन्धित परिवारमूलीलाई भेटी लेख्नुपर्दछ ।

(४) शुद्धता रुजु गरी सुपरिवेक्षकलाई बुझाउनु अघि प्रश्नावली किताबको आवरण पृष्ठ (किताब कभर पेज) मा दिइएका विवरणहरू जस्तैः गणना गरिएको क्षेत्र, जम्मा किताब संख्या, जम्मा घर तथा परिवार संख्या र गणना गरिएको जम्मा जनसंख्या (पुरुष-महिला) छुट्टयाई लेख्नुपर्दछ । त्यस्तै गणना शुरु गरेको मिति र गणना सकिएको मिति पनि उल्लेख गर्नुपर्दछ । गणकले कन्ट्रोल फाराम भरी यसको साथमा भरिएका तथा नभरिएका बाँकी प्रश्नावलीहरू समेत जनगणना कार्यालयमा बुझाउनुपर्दछ ।

गणना गर्दा गणकहरूले साथमा लैजानुपर्ने सामग्रीहरू

३.५ गणना गर्न जाँदा गणकले कुनै भरिएका वा खाली प्रश्नावली तथा अन्य गणना सामग्रीहरू (गोप्यता वा सुरक्षाको कारणले) कतै कसैको जिम्मामा छोड्नु हुँदैन । निम्न बमोजिमका आवश्यक सामानहरू सँधै आफ्नो साथमा लिएर गणना कार्यमा लाग्नुपर्दछ ।

(१) गणना क्षेत्रको नक्सा

(२) प्रश्नावली

(३) गणना पुस्तिका

(४) लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशी सन्दर्भ पुस्तिका

(५) प्रचार प्रसार सामग्रीहरू

(६) आफूलाई तोकिएको क्षेत्रको घर तथा घरपरिवार सूचीकरण उतार फारामहरू

(७) अन्य गणना सामग्री जस्तैः गणक झोला, जनगणना टोपी, छाता, निलो डटपेन, नोट कपी, गणक परिचयपत्र, अन्य सामग्रीहरू ।

(८) ट्याब्लेट, पावर बैंक र चार्जर (ट्याब्लेट मार्फत तथ्याङ्क संकलन गर्ने गणकको लागि)

गणक तथा सुपरिवेक्षकले अन्तर्वार्ता सञ्चालन गर्दा ध्यान दिनुपर्ने व्यवहारिक पक्षहरू

३.६ जनगणनामा प्रत्यक्ष अन्तर्वार्ताको आधारमा विवरण संकलन गरिन्छ । गणकले प्रश्न गरेको आधारमा परिवारमूली वा उत्तरदाताले जवाफ दिने गर्दछन् । त्यसैले तथ्याङ्क संकलन गर्न जाँदा गणकहरूले **राष्ट्रिय जनगणना सञ्चालन तथा व्यवस्थापन आदेश, २०७६** मा उल्लेख भए अनुसारको आचरण पूर्णरुपमा पालना गर्नु पर्दछ । आफ्नो स्वभाव, भेषभूषा, आनीबानी साथै अरु व्यक्तिसँग गर्ने व्यवहारमा संवेदनशीलता अपनाउन आवश्यक छ। त्यसैगरी गणकले समुदायमा हुने महिला, पुरूष, यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यक, आर्थिक तथा सामाजिक रुपले पछि परेका व्यक्ति, फरक भाषाभाषी तथा संस्कृतिका मानिसहरू, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू, ज्येष्ठ नागरिक, विभिन्न जातजाति लगायतका सबैसँग राम्रो व्यवहार र कुराकानी गर्नुपर्दछ र यस्ता विषयमा पूर्व जानकारी राख्नुपर्दछ । साधारणतया गणकहरूले जनगणनाका विवरणहरू संकलन गर्न जाँदा निम्न व्यवहारिक कुरामा ध्यान दिनुपर्दछ ।

गणक तथा सुपरिवेक्षकको अन्तरवार्ता गर्दाको व्यवहार तथा व्यक्तित्वले उत्तरदातावाट सही विवरण लिन सकारात्मक प्रभाव पार्दछ ।

(क) आफ्नो परिचय र उद्देश्य

परिवारमा पुगेपछि उचित प्रकारको अभिवादन (नमस्कार आदि) गर्नुपर्दछ । आफ्नो परिचय दिई सरल र छोटो रुपमा जनगणनाको उद्देश्य भन्नुपर्दछ । यथासम्भव परिवारको मूली (मुख्य व्यक्ति) वा उत्तर दिनसक्ने परिवारका अन्य सदस्यसँग जनगणनाका विवरणहरू भर्न केही समय मागेर अन्तर्वार्ता शुरु गर्नुपर्दछ ।

(ख) नम्रता र धैर्यता

विभिन्न परिवारमा विभिन्न स्वभावका मानिसहरू भेटिन सक्दछन् । जुनसुकै अवस्थामा पनि गणकले गणना गर्नुपर्ने परिवारका व्यक्तिहरूसँग आत्मीय, नम्र तथा हँसिलो व्यवहार गर्नुपर्दछ । उत्तरदाता शान्त र सामान्य स्थितिमा रहेको अवस्थामा मात्र संयमपूर्वक अन्तर्वार्ता सञ्चालन गर्नुपर्दछ । कतिपय उत्तरदाताहरू अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू पनि हुन सक्दछन् । कुनै उत्तरदाता बहिरा व्यक्ति हुन सक्दछन् जसले उत्तर दिँदा अर्को दोभाषेको प्रयोग गर्न चाहेमा त्यो अवसर दिनुपर्दछ । कुनै उत्तरदाता ढिलो बोल्ने वा भकभकाएर बोल्ने हुन सक्दछन् । उनीहरूले बोलेको धैर्यतापूर्वक सुन्नुपर्दछ । कुनै उत्तरदाता दृष्टिविहीन व्यक्ति हुन सक्दछन् जसले गणकलाई प्रत्यक्ष नदेख्ने हुनाले उनीहरूको विभिन्न जिज्ञासा हुन सक्दछ । यस अवस्थामा गणकले झर्को नमानी विस्तृत जानकारी दिनुपर्दछ । प्रश्न सोध्दा निजले बुझ्ने गरी नम्र भई सोध्नुपर्दछ ।

(ग) व्यक्तित्व तथा सरसफाई

गणकहरू गणना गर्न जाँदा योग्य गणकको रूपमा प्रस्तुत हुनुपर्दछ । यसको लागि गणकले आफ्नो व्यक्तित्व तथा सरसफाईमा विशेष ध्यान दिनुपर्दछ ।

(घ) प्रश्न गर्ने तरिका तथा निष्पक्षता

कुनै प्रश्न सोध्दा उत्तरदाताले प्रश्न बुझेको छ, छैन र प्रश्न बुझी उत्तर दिएको छ, छैन विचार गर्नुपर्दछ । प्रश्नअनुसार उत्तर प्राप्त नभएको लागेमा प्रश्नको आशय अनुसार पूरक प्रश्न गरी प्रश्न बुझाई सही र तथ्य उत्तर लेख्नुपर्दछ । कुनै प्रश्नको उत्तर गणकले आफै अनुमान गरी वा स्वविवेकमा लेख्नहुँदैन । **उदाहरणको लागि परिवारमा अक्सर बसोबास गर्ने सदस्य कति छन् र को को हुन् भन्ने थाहा पाउन परिवारको अवधारणा तथा परिभाषा पुनः बुझाउनु पर्दछ ।**

प्रश्न सोध्दा पूर्वानुमान गर्ने तथा अलमल हुने र आफैंले अड्कल गरी यथार्थ विवरणलाई प्रभाव पार्ने किसिमले प्रश्न (Leading Question) गर्नु हुँदैन । जस्तैः "के तपाईं परिवारमूली हुनुहुन्छ ?" भनी सोध्दा "हो" भन्ने उत्तर आउन सक्छ तर परिवारमूली अर्कै व्यक्ति हुन सक्दछ । तसर्थ यसको सट्टा "परिवारमूली को हुनुहुन्छ ?" भनी सोध्नुपर्दछ । त्यसैगरी संवेदनशील विषय तथा तथ्य लुक्न सक्ने प्रश्नमा थप उदाहरण दिएर सत्य तथ्य ल्याउने कोशिस गर्नुपर्दछ ।

(ङ) कुरा नकाट्ने तथा समान व्यवहार गर्ने

उत्तरदाताले उत्तर दिंदा अति नै आवश्यक भएमा बाहेक बीचमा कुरा काट्नुहुँदैन । कहिलकाहीँ उपयुक्त उत्तरदाता वा परिवारमूली अपाङ्गता भएको व्यक्ति हुँदा हुँदै पनि गणकले उहाँहरूलाई

नजरअन्दाज गरेर अरूलाई प्रश्न सोध्ने गर्नु हुँदैन । सबै उत्तरदातालाई समान व्यवहार गर्नुपर्दछ ।

(च) सिलसिलाबद्ध प्रश्न गर्ने

परिवारको वा व्यक्तिगत विवरण लिंदा, प्रश्नावलीमा लेखिएअनुसार प्रश्नहरू सिलसिलाबद्ध रूपमा सोधी सोहीअनुसार उत्तर पनि नछुटाइकन अनिवार्य लेख्नुपर्दछ । पछि उत्तर भरौंला वा लेखौंला भनेर छाड्नुहुँदैन । साथै परिवारमूलीले जवाफ नदिंदै आफ्नो विचारले प्रश्नको जवाफ पनि लेख्नुहुँदैन ।

(छ) प्रश्नावलीअनुसार नै प्रश्न गर्ने

गणकले परिवारमूली वा उत्तरदातासँग प्रश्न गर्दा प्रश्नावलीमा जे लेखिएको छ, सोही अक्षरशः पढेर प्रश्न गर्नुपर्दछ । तर प्रश्नावलीमा सम्बोधन गर्ने शब्द "तपाईंको", "यहाँको", "वहाँको" आदि नभए तापनि यी शब्दहरू थपेर प्रश्न गर्दा अझ प्रभावकारी हुनजान्छ । ..[नाम].. भएको ठाउँमा "नाम" को सट्टामा परिवारका सदस्यहरूको नाम क्रमशः राख्दै प्रश्नहरू सोध्नुपर्दछ । जस्तैः ..[नाम].. परिवारमूलीको के नाता पर्नुहुन्छ ? को सट्टामा "पेम्बा शेर्पा परिवारमूलीको के नाता पर्नुहुन्छ ? "पेम्बा शेर्पाको धर्म कुन हो ?", "गणेश मण्डलको मातृभाषा कुन हो ?" ।

(ज) असामान्य/विशेष अवस्थामा विवरण संकलन

कुनै घरपरिवार विशेष सामाजिक तथा सांस्कृतिक जमघट जस्तैः विवाह, ब्रतबन्ध, पूजापाठ, चाडपर्व आदिमा व्यस्त रहेको वा कुनै असामान्य परिस्थिति (जस्तैः मृत्यु, दुर्घटना, दैवीप्रकोप जस्ता अवस्था) मा रहेको भए समय मिलाएर मात्र गणना गर्न जानुपर्दछ ।

(झ) अमर्यादित शब्द प्रयोग गर्न नहुने

गणकले कुनै पनि घर परिवारमा तथ्याङ्क संकलन गर्न जाँदा प्रश्न सोध्ने क्रममा विशेष ख्याल पुऱ्याउनु पर्दछ । कुनै जातजाति, व्यक्ति वा समुदायलाई ठेस पुग्ने वा उनीहरूको आत्मसम्मानमा चोट पुग्ने शब्द वा लवजहरूको प्रयोग गर्नु हुँदैन । विशेषगरी यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, दलित, आदिवासी जनजाति, पिछडिएको क्षेत्रमा बसोबास गर्ने व्यक्तिहरू, धार्मिक अल्पसंख्यक, सामाजिक तथा आर्थिक रुपले पछाडी परेका महिला, पुरुष र समुदायको हकमा प्रश्न सोध्दा वा संवाद गर्दा विशेष संवेदनशीलता अपनाउनु जरुरी छ । यी समुदाय वा व्यक्तिसँग प्रश्न सोध्दा वा कुराकानी गर्दा अमर्यादित शब्द प्रयोग हुन सक्ने सम्भाव्यतामा चनाखो रहनुपर्दछ । त्यसैगरी यस्ता समुदाय र व्यक्तिहरूलाई प्रश्न नै नसोध्ने वा सोध्न असजिलो वा संकोच मान्ने गर्नु हुँदैन । बरु मर्यादित र सम्मान योग्य रुपमा प्रश्न सोध्नुपर्दछ । यदि कुनै समस्या वा असजिलो भएमा सुपरिवेक्षकसँग सम्पर्क गरी समाधान गर्नुपर्दछ ।

(ञ) **गणना कार्य समाप्त भएपछि उत्तरदातालाई धन्यवाद दिने**

सबै प्रश्नहरू सोधी उत्तर प्राप्त भएपछि तत्काल नै फाराम रुजु गर्नुपर्दछ । कुनै विवरणहरू भर्न छुट भएको भए तत्कालै सोधी विवरणहरू लेख्नुपर्दछ । भरिएका प्रश्नावली फारामका उत्तरहरूमा कोड भर्ने ठाउँमा छुटेको छ वा छैन जाँच गरी छुटेको भए कोड पूरा गर्नुपर्दछ । अन्तर्वार्ता सकेपछि उत्तरदातालाई सहयोग गरेवापत धन्यवाद दिनुपर्दछ ।

भरिएका प्रश्नावली तथा संकलन गरेका विवरण गणक तथा सुपरिवेक्षक स्वयं वा अन्य कोही व्यक्ति वा संस्थाले कुनै पनि विधि वा माध्यमबाट सार्ने, फोटो खिच्ने, कपी गर्ने, विवरण लिइरहेको अवस्थामा अडियो भिडियो रेकर्ड गर्ने, सामाजिक सञ्जालमा सेयर गर्ने जस्ता क्रियाकलापहरू सख्त रुपमा मनाही गरिएको छ र यस्ता गैरकानुनी क्रियाकलाप गर्नु गराउनु हुँदैन तथा यस्ता कार्य भएका छैनन् भन्ने कुरामा सँधै विश्वस्त हुनुपर्दछ ।

गणना क्षेत्र नक्सा प्रयोग सम्बन्धमा

३.७ गणनाको समयमा एक जना गणकले पन्ध्र दिनको अवधिभित्र आफूलाई तोकिएको क्षेत्रभित्रका परिवारहरूको गणना कार्य गर्नुपर्ने हुन्छ । यसरी गणना गर्दा **कोही नछूटुन् कोही नदोहोरिऊन्** भन्ने कुरालाई विशेष ध्यान पुऱ्याउनु पर्ने भएकोले गाउँ वा नगरपालिका अनुसार तयार भएको गणना क्षेत्र नक्सामा गणकको कार्यभारको समेत विचार गरी गणकले काम गर्नुपर्ने क्षेत्रको चारैतिरको सीमाना देखाई गणना क्षेत्र (Enumeration Area) नक्सा तयार पारिएको हुन्छ । सोही नक्सा गणकले गणनाको समयमा प्रयोग गर्नुपर्दछ । नक्सा अध्ययन सम्बन्धी विस्तृत विवरण भाग १३ मा दिइएको छ ।

गणकहरूको सुपरिवेक्षकसँगको सम्बन्ध तथा सम्पर्क

३.८ सुपरिवेक्षकले गणक र जिल्ला/स्थानीय जनगणना कार्यालय बीचको सम्पर्क व्यक्तिको रुपमा कार्य गर्ने र नियमितरुपमा आफूले र गणकले गरेको कामको प्रगति स्थानीय तथा जिल्ला जनगणना कार्यालयलाई उपलब्ध गराउनु पर्ने भएकोले गणक निरन्तररुपमा सुपरिवेक्षकसँग सम्पर्कमा रहनुपर्दछ ।

१. गणकले कुनै समस्या (जस्तैः गणना क्षेत्र पहिचान, प्रश्नावलीको विवरण भर्न अवरोध आदि) आइपरेमा तत्कालै सुपरिवेक्षकलाई जानकारी गराई समाधानको लागि निजको निर्देशन बमोजिम आवश्यक पहल गर्नुपर्दछ ।

२. शुरुमा गणकले भरेका प्रश्नावलीहरू सुपरिवेक्षकले अक्षरशः रुजु गर्नु पर्दछ । गणनाको शुरुका दिनहरूमा यस्तो रुजु तीव्र रुपमा गर्नुपर्दछ र गणकसँग छलफल गरी कार्यस्थलमै नमिलेका कुराहरू टुंगो लगाउनुपर्दछ तथा गणकलाई आवश्यक निर्देशन दिनुपर्दछ । प्रश्नावलीको जाँच गर्नु सुपरिवेक्षकको कर्तव्य र दायित्व हो भने भरिएको प्रश्नावली जाँचका लागि सुपरिवेक्षकलाई देखाउनु गणकको कर्तव्य र दायित्व हो ।

३. सुपरिवेक्षकले गणकको कार्य प्रगति समय समयमा लिने भएकोले गणकहरूले आफू सँधै त्यसबारेमा तयार रहनुपर्दछ र त्यसको लागि आफ्नो काम दुरुस्त (Up-to-date) राख्नुपर्दछ। गणकले गर्नु पर्ने काम भोलि गरौंला, भरे गरौंला नभनी तत्काल गर्नुपर्दछ।

४. गणक र सुपरिवेक्षक बीचको निरन्तर र नियमित सम्पर्क नभएमा जनगणनाको तथ्याङ्कको गुणस्तर खस्कने कुरामा सँधै सचेत रहनुपर्दछ।

गणक र उत्तरदाता बीचको सम्वाद नमुना

३.९ गणना गर्न जाँदा गणकले सर्बप्रथम गणना गर्न गएको घरपरिवारको परिवारमूली वा परिवारका उपयुक्त सदस्यलाई आफ्नो परिचय दिनुपर्दछ। परिवारमूलीले तपाईं आउनुको उद्देश्य, जनगणनाको उद्देश्य र महत्व, त्यसबाट त्यस परिवारले प्राप्त गर्नसक्ने फाइदाहरू आदिबारे प्रश्नहरू गर्न सक्दछन्। त्यस्तै अन्य प्रश्नहरू सोध्न सक्दछन्, प्रश्नहरूको उत्तर छोटो र सरल भाषामा दिन सक्नुपर्दछ। केही सम्भावित प्रश्न र तिनको उत्तरका केही उदाहरणहरू तल दिइएका छन्:-

उत्तरदाता - तपाईं को हुनुहुन्छ ? के कामले आउनुभएको हो ? (परिवारमूली वा अन्य कोही परिवारका सदस्यले परिचय नमागे पनि गणकले जहिले पनि सर्वप्रथम आफ्नो परिचय आफैले दिनुपर्दछ।)

गणक - नमस्कार ! म राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को लागि नेपाल सरकार, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागबाट खटिएको/खटिएकी गणक हुँ। मेरो नाम ..... हो। म राष्ट्रिय जनगणना २०७८ मा सोधिने विभिन्न प्रश्नहरू जस्तै नाम, उमेर, जातजाति, भाषा, शिक्षा, प्रजनन्, रोजगारी, अपाङ्गता जस्ता विवरण संकलन गर्न आएको/आएकी हुँ। मलाई यो प्रश्नावली भर्न केही समय लाग्दछ। तपाइँले फुर्सद मिलाएर सहयोग गरिदिनुहुन्छ भन्ने आशा गरेको/गरेकी छु।

उत्तरदाता - जनगणना किन गरिन्छ ?

गणक - नेपालको कुन कुन क्षेत्र तथा भूभागमा के कति मानिस बसोबास गर्छन्, तिनीहरूमध्ये महिला, पुरुष, अन्य लिङ्गी, बालबालिका, काम गर्ने उमेर समूह र वृद्ध-वृद्धाको संख्या कति छ, मानिसहरू के कस्ता पेशा ब्यवसाय गर्छन्, विभिन्न स्थानमा कुन कुन जातजाति, भाषाभाषी र धर्मावलम्बीहरू के कति संख्यामा छरिएर रहेका छन्, तिनीहरूको शिक्षा र साक्षरताको अवस्था कस्तो छ, कति मानिस शारीरिक वा मानसिकरूपमा अपाङ्गता भएका व्यक्ति छन्, जस्ता थुप्रै जनसांख्यिक, सामाजिक तथा आर्थिक गतिविधि सम्बन्धी विवरणहरू जनगणनाबाट प्राप्त हुन्छ।

जनगणनाले बाटोघाटो, शिक्षा, स्वास्थ्य जस्ता विकासका कार्य साथै वृद्धभत्ता, अपाङ्गता भत्ता, विधवा तथा असहाय भत्ता, विशेष व्यवस्था तथा सामाजिक सेवा र सुरक्षा सम्बन्धी कार्यक्रम तयार गर्नको लागि चाहिने आधारभूत तथ्याङ्क उपलब्ध गराउँछ । जनगणनाबाट प्राप्त तथ्याङ्कैं आधारमा विगत दश वर्षमा नेपालले विकासका विभिन्न क्षेत्रमा हासिल गरेको प्रगतिको स्थिति समेत आंकलन गर्न सकिन्छ । यसका अतिरिक्त भविष्यमा देश विकासको लागि सञ्चालन गरिने लैङ्गिकमैत्री तथा सामाजिक समावेशी विकासको लागि आवश्यक पर्ने वडा तहसम्मको आधारभूत तथ्याङ्क समेत जनगणनाबाटै उपलब्ध हुन्छ । यी तथ्याङ्क विभिन्न किसिमका नीति निर्माता, योजनाकार, प्रयोगकर्ता तथा अध्ययन अनुसन्धानकर्ताका लागि पनि अत्यन्तै उपयोगी हुन्छ । यस्तो महत्वपूर्ण कार्यको लागि यहाँहरूले आफ्नो तथा परिवारका सदस्यहरूको विवरण दिई सहयोग गर्न सक्नुहुन्छ ।

उत्तरदाता - जनगणनामा हामीले कसरी के सहयोग गर्ने ?

गणक - यस पटकको जनगणनाको नारा नै "मेरो गणना, मेरो सहभागिता" हो । त्यसैले तपाईं हामी सबैले आफैं अगाडि आई जनगणनामा आफ्नो विवरण लेखाउन छुट्छ कि भन्ने कुराको जिम्मेवारी लिनु पर्ने हुन्छ । तपाईंले जनगणनामा सोधिएका प्रश्नहरूको ठीक/ठीक जवाफ दिई गणना कार्यमा सहयोग गर्न सक्नुहुन्छ र अरुलाई अनिवार्य सहभागी भई सही विवरण दिन अभिप्रेरित गरी सहयोग गर्न सक्नुहुन्छ ।

उत्तरदाता - के तपाईंहरू प्रत्येक घरदैलोमा गएर जनगणना गर्नुहुन्छ ?

गणक - हो, म जस्ता करिब ४३,००० जना गणकहरू नेपालभर बसोबास गरेका प्रत्येक घरदैलोमा गएर तथ्याङ्क संकलन गरिरहेका छन् ।

उत्तरदाता - जनगणनामा व्यक्तिको गणना कसरी गरिन्छ ?

गणक - जनगणनामा कोही नछुट्ने र कोही नदोहोरिने गरी तथ्याङ्क संकलन गर्नुपर्ने भएकोले परिवारलाई गणनाको एकाई मानी जो व्यक्ति जुन परिवारमा अक्सर बसोबास गर्छ, उक्त व्यक्तिको गणना सोही परिवारबाट गरिन्छ । सामान्यतया, गणना प्रयोजनको लागि परिवार भन्नाले एउटै आर्थिक व्यवस्थापनमा चलेको, एउटै छानामुनी बसोबास गरी साझा भान्सामा खाना खाने व्यक्ति वा व्यक्तिहरूको समूहलाई बुझिन्छ । परिवारमा एकजना मात्र वा धेरै व्यक्तिहरू हुनसक्दछन् । परिवारमा रहेका व्यक्तिहरू आपसमा नाता पर्ने वा नाता नपर्ने

दुवैथरीका हुनसक्दछन् । त्यस्ता व्यक्तिहरू एकै परिवारमा अक्सर बसोबास गरिरहेका भए, नाता पर्ने वा नपर्ने दुवैथरीको गणना उक्त परिवारबाटै गरिन्छ ।

लामो समयसम्म अनुपस्थित परिवारका सदस्यहरू अक्सर बसोबास गर्ने व्यक्ति नभएकोले जनगणना प्रयोजनको लागि उनीहरूको बिस्तृत विवरण यस परिवारबाट भर्नुपर्दैन, उनीहरूको अक्सर बसोबास गरेकै स्थानबाट विस्तृत विवरण संकलन गरिन्छ । तर, तीर्थयात्रा, औषधोपचार आदि कामले छोटो अवधिको लागि अनुपस्थित सदस्यहरूको भने यही परिवारबाट विवरण भर्नुपर्दछ ।

◆

भाग ४ जनगणनामा प्रयोग हुने शब्दहरूको अवधारणा र परिभाषा

जनगणनामा प्रयोग हुने शब्दहरूको अवधारणा र परिभाषाको बारेमा गणकहरूलाई राम्रो ज्ञान हुनु आवश्यक हुन्छ। गणकहरूले जनगणनालाई गुणस्तरीय बनाउन विशेष रुपमा परिभाषा र अवधारणाको बारेमा स्पष्ट भई विवरण संकलन कार्य शुरु गर्नुपर्दछ। जनगणनामा प्रयोग हुने शब्दहरूको अवधारणा र परिभाषाहरूको बारेमा यहाँ वर्णन गरिएको छ।

गणना क्षेत्र (Enumeration Area)

४.१ सामान्यतया गणना क्षेत्र भन्नाले एक जना गणकले गणना अवधिमा गणना गर्नुपर्ने भौगोलिक एकाइ वा क्षेत्र हो। गणकलाई उपलब्ध गराइने गणना क्षेत्र नक्सामा गणना गर्नुपर्ने स्थलको विस्तृत विवरणहरू जस्तै वरिपरीको सीमाना, बाटोघाटो, चोक, पोखरी, मन्दिर आदि जस्ता अवस्थितिको विवरणहरू देखाइएका हुन्छन्। गणना क्षेत्र नक्साको प्रयोगले जनगणनामा "कोही नछुट्ने र कोही नदोहोरिने" कुरालाई सुनिश्चित गर्दछ। गणना अवधिभर गणकले गणना गर्नुपर्ने अनुमानित घरपरिवार संख्या वा जनसंख्याको आधारमा गणना क्षेत्र निर्धारण गरिएको हुन्छ। शहरी क्षेत्र, ग्रामीण क्षेत्र, हिमाल, पहाड, तराई तथा उपत्यका क्षेत्रमा गणकको कार्यबोझमा अन्तर हुनसक्ने भएकोले गणना क्षेत्रको क्षेत्रफल पनि सोही अनुसार तयार गरिएको हुन्छ।

४.२ कुनै सिंगो वडाको एउटा गणना क्षेत्र वा ठूला वडाहरूलाई विभाजन गरी धेरैवटा गणना क्षेत्र बनाइएको हुन्छ। राष्ट्रिय जनगणनाको लागि गणना क्षेत्र नक्सालाई महत्वपूर्ण सामग्रीको रूपमा लिईन्छ। केही गणना क्षेत्रमा काम गर्ने क्रममा जनगणना कार्यालयबाट दिइएको अनुमानित घरपरिवार संख्याभन्दा केही बढी वा कम घरपरिवार भेटिन सक्दछन्। यस्तो अवस्थामा गणक तथा सुपरिवेक्षकले महत्वका साथ हेरी "कोही नछुट्ने र कोही नदोहोरिने" कुराको सुनिश्चित गरी गणना कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ।

घर (House/Building)

४.३ घर भन्नाले सामान्यतया चारैतिर गारो/टाटी लगाई छानो हालेर बसोबास वा अन्य प्रयोगका लागि बनाइएको एक वा एक भन्दा बढी कोठा वा तला भएको संरचनालाई बुझाउँछ। घर विभिन्न आकार, प्रकार वा किसिमका हुनसक्दछन्। तर सबै घरमा चारैतर्फ गारो/टाटी नहुन पनि सक्दछ। कुनै घर दुईतिर अरू घरको आडमा वा पहराको आड लिएर पनि बनाइएका पनि हुन सक्छन्। कुनै स्थानमा बीचमा गारोले छुट्याएर पनि दुई घर बनाइएको हुन्छ।

४.४ घर हुनका लागि आधारभूत मूल संरचना एउटै भएको हुनुपर्दछ। एउटै संरचना अन्तर्गत बनेको जग, गारो तथा छाना भएमा र एउटै मूलढोका र सिँढी भएमा त्यसलाई एउटा घर

मान्नुपर्दछ। उदाहरणका लागि अपार्टमेन्ट बिल्डिङ्गमा धेरै परिवारको अलग अलग स्वामित्वमा धेरै फ्ल्याटहरू हुने भएतापनि एउटै घर मान्नुपर्दछ।

४.५ घर तथा घरपरिवार सूचीकरण फाराम मार्फत सबै प्रकारका घर सम्बन्धी विवरण संकलन गरिन्छ जसअनुसार घरको प्रयोगलाई निम्न अनुसार वर्गीकरण गरिएको छः

१. आवासीय २. व्यापार ३. सरकारी ४. शैक्षिक ५. स्वास्थ्यजन्य ६. उद्योग र कलकारखाना ७. बैंक तथा वित्तीय संस्था ८. संस्थागत ९. होटल तथा लज १०. गोठ/धनसार/मतान ११. अन्य प्रयोग १२. खाली घर।

४.६ गणनाको प्रयोजनका लागि विभिन्न घरसंरचनाहरू जस्तैः झुप्रो, घर, भवन, महल, अपार्टमेण्ट आदिलाई घर भन्ने बुझ्नुपर्दछ। यस जनगणनामा परिवार बसोबास गरेका वा अन्य प्रयोग भएका सम्पूर्ण घरहरूको विवरण संकलन गरिन्छ ।

जनगणना घर (Census House)

४.७ जुनसुकै प्रयोगको घर भएपनि कम्तीमा एउटा परिवार बसोबास गरेको घरलाई जनगणना घर भनिन्छ। अर्थात् माथि ४.५ मा उल्लिखित घरको प्रयोग अन्तर्गत खाली घर बाहेक अन्य प्रयोगका घरमा कुनै परिवार अक्सर बसोबास गरेका भए त्यस्ता घरलाई जनगणना घरको रुपमा मानिएको छ। उदाहरणको लागि कुनै व्यापारिक प्रयोगको भवनमा कुनै परिवार बसोबास गरेको भए त्यस घर वा भवनलाई जनगणना घर मान्नुपर्दछ।

अक्सर बसोबास (Usual Place of Residence)

४.८ अक्सर बसोबास भन्नाले व्यक्ति धेरैजसो वा प्रायःगरी बस्ने ठाउँलाई बुझ्नु पर्दछ। नेपालको जनगणनामा व्यक्तिहरूको गणना अक्सर (प्रायः) बसोबास गर्ने ठाउँबाट गरिन्छ। **अर्थात जो व्यक्ति जुन परिवारमा अक्सर बसोबास गर्दछन् ती व्यक्तिहरूको सोही परिवारबाट गणना गर्नुपर्दछ।** परिवारका सदस्यहरूको रुपमा गणना गर्न उक्त व्यक्ति अक्सर त्यही परिवारमा बसोबास गरेकै हुनुपर्दछ। व्यक्तिको अक्सर बसोबास निजको आफ्नै स्थायी घर भएको ठाउँ वा अस्थायी रुपमा बसोबास गरेको ठाउँ पनि हुनसक्दछ। कुनै व्यक्ति दुई वा सोभन्दा बढी ठाउँमा बसोबास गर्ने गरेका रहेछन् भने निज सबैभन्दा वढी समय जहाँ बस्छन् त्यही ठाउँबाट गणना गर्नुपर्दछ। जनगणनामा कुनै पनि व्यक्ति नछुटून् र कुनै पनि व्यक्ति नदोहोरिऊन् भन्ने उद्देश्यले व्यक्तिहरूको गणना कहाँबाट गर्ने/गराउने भन्ने कुरा गणक तथा सुपरिवेक्षकले राम्रोसँग बुझ्नु आवश्यक हुन्छ।

४.९ व्यक्ति अक्सर कहाँ बसेको भनेर छुट्याउन सकिएन भने गत १ वर्षको अवधिमा ६ महिना वा सोभन्दा बढी समय जहाँ बसोबास गरेको छ वा आगामी दिनमा बस्ने मनसाय राखेको छ सोही ठाउँबाट व्यक्तिको गणना गर्नुपर्दछ।

४.१० छोटो अवधिको लागि घुम्न गएका, धार्मिक यात्रा (तीर्थ) गएका, विरामी भई अस्पतालमा बसेका, छोटो अवधिका लागि कार्यालय तथा व्यापारको काममा स्वदेश तथा विदेश आउने जाने गरेका आदि व्यक्ति तथा परिवारलाई अक्सर बसोबासको हिसाबले बसोबास गरिरहेको स्थानबाट गणना गर्नुपर्दछ ।

परिवार (Household)

४.११ परिवार भन्नाले सामान्यतया व्यक्ति वा व्यक्तिहरूको समूह हो जो एउटै आम्दानी खर्चले घर व्यवहार चलाई एकै भान्सामा खानपिन गरी बसेका हुन्छन् । जनगणना प्रयोजनका लागि परिवार र घरपरिवार एउटै अर्थमा बुझ्नुपर्दछ । राष्ट्रिय जनगणनामा परिवारलाई तथ्याङ्क संकलनको एकाइको रुपमा मानिन्छ । जनगणनामा परिवारका प्रत्येक सदस्यहरूको विवरण लिनुपर्ने र सोको लागि कुन व्यक्ति कुन परिवारमा बस्दछन् भन्ने छुट्याउन अत्यावश्यक हुन आउँछ । जनगणनाको सन्दर्भमा परिवार सम्बन्धी निम्न कुराहरू बुझ्नुपर्दछः-

१. परिवारमा एक व्यक्ति मात्र वा धेरै व्यक्तिहरू, नाता पर्ने वा नाता नपर्ने हुन सक्दछन् ।

२. परिवार र यसका सदस्य छुट्टयाउन आम्दानी-खर्च र भान्साको अवधारणा प्रमुख रहेको छ । कानूनी तवरले वा अंशबण्डा भई भिन्न नभएको तर छुट्टै बसी वा अलग भान्सामा खानपीन गरी बसेका व्यक्ति वा व्यक्तिहरूको समूहलाई जनगणनाको प्रयोजनका लागि छुट्टै परिवार मानी लेख्नुपर्दछ । तर एउटै आम्दानी खर्चले घर व्यवहार चलाई एउटै भान्सामा खाने व्यक्तिहरू अलग अलग घरमा सुत्ने गरेको भएतापनि एउटै परिवार मानिन्छ । त्यसैगरी कुनै कारणवश बेग्लै भान्सामा (जस्तैः होटल, कार्यालयको क्यान्टिन आदि) खाने गरेको भएता पनि एकैस्थानमा बसोबास गर्दछन् भने एउटै परिवार मान्नुपर्दछ ।

३. गणना समयमा परिवारका सदस्यहरू अक्सर जहाँ बसोबास गरेका छन्, त्यहींबाट विवरण लिनुपर्दछ । परिवारका कुनै व्यक्ति वा व्यक्तिहरू गणना समयमा मूल परिवारमा छैनन् र जुनसुकै कारणले भए पनि सामान्यतया अन्यत्र बसोबास गरेका छन् र भिन्दै भान्सामा खानपीन गर्दछन् भने, "मूल" परिवारबाट लेखिँदैन । उनीहरूको हाल बसोबास गरिरहेकै अन्यत्रको स्थानमा छुट्टै परिवार मानी गणना हुन्छ ।

४. कसैको परिवारका मुख्य व्यक्ति वा छोराछोरी वा परिवारका अरू कुनै व्यक्ति गणनाको समयमा विभिन्न कारणले सामान्यतया अन्यत्र कतै स्वदेश वा विदेशमा बसेका हुनसक्दछन् वा छोरा/छोरी अध्ययन वा तालिमको लागि अन्यत्र बसेका हुनसक्दछन् । सामान्यतया स्वदेशभित्र बेग्लै बसेको अवस्थामा जहाँ बसेका छन् त्यहींबाट गणना गर्नुपर्दछ । जनगणनामा कोही नछुटून् र कोही नदोहोरिऊन् भन्ने उद्देश्यले अन्यत्र अक्सर बसोबास गरेका परिवारका सदस्यको विस्तृत विवरण उनीहरू जहाँ बसेका छन् त्यहींबाट संकलन गरिन्छ ।

५. घरायसी कामको लागि वा औषधोपचार, व्यापार, तीर्थयात्रा वा अन्य काममा केही दिनको लागि मात्र अन्यत्र गएका अक्सर यसै परिवारमा बस्ने सदस्य भए गणनाको समयमा अनुपस्थित भएता पनि यसै परिवारबाट बिस्तृत विवरण भर्नुपर्दछ। यसरी अस्थायीरुपले बाहिर गएका व्यक्तिहरू गणनामा छुट्न सक्ने कुराको सँधै ख्याल गर्नुपर्दछ।

६. नाता नपर्ने व्यक्तिहरू पनि एउटै भान्सामा खानपीन गरी सँगै बसेका वा अलग अलग खाने गरेका भएतापनि सँगै बसेको भएमा एउटै परिवार मानी विवरण संकलन गर्नुपर्दछ। उदाहरणका लागि अध्ययनको लागि सँगै बसेका विद्यार्थीहरू, कामको लागि सँगै बसेका कामदार/मजदुर/कर्मचारीहरू आदि।

व्यक्ति (Individual)

४.१२ व्यक्ति भन्नाले जनगणनाको समयमा देशको सीमाना तथा क्षेत्रभित्र अक्सर बसोबास गर्ने जुनसुकै उमेरका स्वदेशी वा विदेशी वा परिवारवाट अनुपस्थित विदेश गएका मानिस सम्झनुपर्दछ।

परिवारमूली (Household Head)

४.१३ जनगणना प्रयोजनको लागि परिवारमूली भन्नाले परिवारमा नै अक्सर बसोबास गर्ने, परिवारमा परिआएका दैनिक कामकाज, खर्च र व्यवहार चलाउन व्यवस्था मिलाउने अर्थात घरको कामकाजमा चाँजोपाँजो मिलाउने व्यक्तिलाई बुझाउँछ। त्यसैले जनगणनामा परिवारमूली भन्नाले:-

(क) सामान्यतया परिवारमा अक्सर बसोबास गर्ने, कम्तिमा १० वर्ष उमेर पुगेका व्यक्ति,

(ख) परिवारमा परिआएका दैनिक कामकाज, खर्च र व्यवहार चलाउन व्यवस्था मिलाउने अर्थात घरको कामकाजमा चाँजोपाँजो मिलाउने मुख्य व्यक्ति हो।

(ग) १० वर्ष उमेर नपुगेका बालबालिकालाई परिवारमूलीको रुपमा लिनु हुँदैन। १० बर्ष मुनीका बालबालिका कोही न कोही संरक्षकसँग बसेको हुन सक्छन्, त्यस्तो अवस्थामा निजको संरक्षकलाई परिवारमूली मानी विवरण संकलन गर्नु पर्दछ।

परिवारमूली छुट्याउन विशेष ध्यान दिनु पर्ने कुराहरूः

- *सूचीकरणमा लेखिएको परिवारमूली नै मुख्य प्रश्नावली भर्दा परिवारमूली हुने भएकोले यहाँ परिवारमूलीको नाम लेख्दा विचार पुऱ्याउनुपर्दछ ।*
- *कतिपय परिवारले महिलालाई परिवारमूलीको रुपमा लिन हिच्किचाउन सक्छन् ।*
- *कतिपय समुदायमा परिवारका सबैभन्दा जेष्ठ सदस्यलाई परिवारको मूली लेखाउने गरेको पाइन्छ । यो प्रचलनअनुसार धेरैजसो उत्तरदाताले परिवारका बुढा-पाकालाई नै परिवारमूली भन्ने गर्छन् । त्यसैगरी जनगणनाको परिवारमूलीको परिभाषाभित्र नपर्ने (अर्थात् दैनिक निर्णय नगर्ने) परिवारको पुरुष सदस्यलाई पनि परिवारमूली लेखाउने चलन हुन सक्दछ । यस्तो अवस्था आएमा विशेष ध्यान दिई जनगणना प्रयोजनको लागि परिभाषा गरिएअनुसारको परिवारमूलीको नाम भन्न उत्तरदातालाई बुझाउनुपर्दछ ।*
- *परिवारको चलन अनुसार मानीआएको घरमूली वा मुख्य व्यक्ति (पुरुष) जनगणना प्रयोजनको लागि परिवारमूली नहुन पनि सक्दछ । जस्तैः विदेशमा वा स्वदेशमा अन्यत्र बस्ने सामान्यतया पुरुष व्यक्तिलाई परिवारले घरमूली वा मुख्य व्यक्ति वा परिवारमूली भन्न सक्दछन् । तर परिवारमा अक्सर बसोबास नगर्ने यस्ता व्यक्तिहरू जनगणना प्रयोजनको लागि परिवारको सदस्य र परिवारमूली दुबै हुन सक्दैनन् भन्ने कुरा ख्याल गर्नु पर्दछ । त्यसैगरी परिवारमा अक्सर बसोबास गर्ने महिला (श्रीमती, बुहारी वा छोरी) ले परिआएका दैनिक कामकाज, खर्च र व्यवहार चलाउन व्यवस्था मिलाइरहेका हुन सक्छन् । यस अवस्थामा उक्त महिलालाई नै परिवारमूली मान्नुपर्दछ ।*

उत्तरदाता (Respondent)

४.१४ घरको विवरण संकलन गर्दा सो घरको परिवारमूली वा घरसँग सम्बन्धित धेरै जानकारी राख्ने व्यक्ति उत्तरदाता हुन सक्दछन् । यसैगरी परिवार र व्यक्तिको विवरण संकलन गर्दा सो परिवारको परिवारमूली वा परिवारका सदस्यको बारेमा धेरै जानकारी राख्ने व्यक्ति उत्तरदाता हुन सक्दछन् । त्यसैले जनगणनामा संकलन गरिने विवरणको गणना एकाइको प्रकृति अनुसार उत्तरदाता फरक फरक हुन सक्दछन् । जस्तैः महिलाको जायजन्म सम्बन्धी प्रश्नमा महिला उत्तरदाता हुन सक्छन् ।

प्रश्नावली फाराम भर्दा गणकहरूले अपनाउनु पर्ने केही सैद्धान्तिक तथा प्राविधिक नियमहरू

४.१५ प्रश्नावली फाराम भर्दा गणकहरूले अपनाउनु पर्ने केही सैद्धान्तिक तथा प्राविधिक नियमहरू देहाय अनुसार रहेका छन्:-

(क) प्रश्नावली भर्दा अंक र अक्षर कसरी लेख्ने तथा भर्नु नपर्ने ठाउँमा के गर्ने ?

जनगणनामा संलग्न गणकहरूले प्रश्नावली अनुसारको प्रश्नहरू कसरी सोध्ने र त्यसबाट प्राप्त उत्तरहरू कसरी लेख्ने भन्ने बारेमा गणना पुस्तिका अनुसार नियम पालना गर्नुपर्दछ। यसका अतिरिक्त प्रश्नावली भर्ने क्रममा गणकले पालना गर्नुपर्ने केही नियमहरू निम्न अनुसार उल्लेख गरिएको छ।

(१) फाराम भर्दा जहाँ जहाँ कोड लेख्न भनिएको छ, त्यस्तो ठाउँमा दिइएको कोड नम्बर लेख्नु पर्दछ। जस्तैः परिवारको सदस्यको लिङ्ग लेख्ने महलमा पुरुष भए 1 र महिला भए 2 लेख्नुपर्दछ।

(२) उत्तर लेख्ने ठाउँमा केरमेट नगरी अक्षर जति नेपालीमा र अंक जति अंग्रेजीमा (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 0) स्पष्टसँग लेख्नुपर्दछ।

(३) उमेर, जन्म मिति लगायत अन्य कोड उल्लेख गर्नुपर्ने महलमा स्पष्टरुपमा अंग्रेजीमा अंक लेख्नुपर्दछ, अक्षरमा लेख्नुहुँदैन।

(४) कुनै प्रश्नको संख्यात्मक उत्तर भर्नुपर्ने अवस्थामा "नभएको" वा "छैन" भन्ने उत्तर आएमा शुन्य "0" र सोध्नु नपर्ने प्रश्नहरूका महलमा "–" (ड्यास) लेख्नुपर्दछ।

(ख) घर तथा घरपरिवार सूचीकरण फाराममा लेखिएका परिवार नभेटिएमा के गर्ने ?

- सुपरिवेक्षकले तयार गरेको घरपरिवार सूचीकरण उतार फाराममा समावेश भएका परिवारको गणना गर्न जाँदा त्यो परिवार नभेटिए त्यो परिवार कहाँ गएको हो यकिन गर्नुपर्दछ।
- सो परिवार छोटो वा थोरै समयको लागि घर छोडी बाहिर गएको भए उक्त परिवार फर्कने समय यकिन गरी उपयुक्त समयमा गई विवरण लिनुपर्दछ।

कतिपय अवस्थामा परिवारमूलीको नाम फरक परेर पनि परिवार नभेटिने हुन सक्ने कुरामा ध्यान दिनुपर्दछ। यस्तो अवस्थामा गणकले पुनः नाम यकिन गरी सही नाम उल्लेख गर्नु पर्दछ।

- यदी बसाईं सरेर पुरै परिवार स्वदेश वा विदेशमा गएको भए सो परिवारको लाइनमा **"अन्यत्र बसाईं सरेको"** भनी कैफियत जनाउनुपर्दछ।

(ग) सूचीकरणमा समावेश नभएका नयाँ घर वा परिवार भेटिएमा के गर्ने ?

गणना गर्दा नयाँ परिवार भेटिएमा सूचीकरण उतार फारामको अन्तिम पानाको अन्तिम हरफमा विस्तृत विवरण भरी मुख्य प्रश्नावलीमा समेत सो परिवारको विवरण भर्नु पर्दछ।

(घ) **कुनै परिवारले विवरण दिन नचाहने** (Refusals) **अवस्थामा के गर्ने ?**

- राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को मूल नारा नै "मेरो गणना, मेरो सहभागिता" भएकोले जनगणनामा सबै सहभागी हुनु सबै नागरिकको कर्तव्य तथा दायित्व हो भन्ने कुरा बुझाउनुपर्दछ । यो जनगणना हाम्रै गाउँ घरको विकासको लागि भएको र नागरिकले संविधान र कानुन बमोजिम प्राप्त गर्ने सेवा सुविधा तथा सामाजिक सुरक्षासँग जोडिएको विषय बुझाउनु पर्दछ ।
- कुनै परिवार वा व्यक्तिले आफ्नो विवरणको गोपनीयता राख्न खोजी वा विभिन्न कारणले विवरण दिन नचाहेमा (Refusals) संकलन गरिने व्यक्तिगत विवरणको गोपनीयता र नागरिकको कर्तव्यका बारेमा तथ्याङ्क ऐन र राष्ट्रिय जनगणना सञ्चालन तथा व्यवस्थापन आदेश, २०७६ को व्यवस्था, जनगणनाको महत्व र उद्देश्यको बारेमा बुझाउने र विवरण दिएकै कारणले भविष्यमा कुनै पनि समस्या नआउने कुरामा विश्वस्त गराई विवरण लिनु पर्दछ ।
- सम्झाई बुझाई गर्दा पनि कोही कसैले विवरण दिन इन्कार गरेमा सुपरिवेक्षकमार्फत् स्थानीय जनगणना अधिकारीलाई जानकारी दिनु पर्दछ ।

(ङ) **सूचीकरणको समयमा मानिसको बसोबास भएको घरमा हाल मानिसको बसोबास नभएको वा खाली छोडेको भएमा मुख्य प्रश्नावली भर्दा गणकले के गर्ने ?**

- जनगणनाको पहिलो चरणमा सुपरिवेक्षकले मानिसको अक्सर बसोबास भएको घरमा जनगणना घर क्रम संख्या दिएर सो नम्बर देख्ने गरी घरको कुनै भागमा लेखेका हुन्छन् ।
- तसर्थ दोस्रो चरणमा गणकले मुख्य प्रश्नावली भर्ने बेलामा सो जनगणना घरका सम्बन्धमा जानकारी राख्नु पर्दछ ।
- घरपरिवार सूचीकरण फाराममा समावेश भएका जनगणना घरमा हाल कुनै पनि परिवार बसेको छैन वा खाली छोडेको छ वा अन्य प्रयोगको लागि प्रयोग भएको छ भने गणकले कैफियतमा जनाउनुपर्दछ ।
- सो परिवार पहिलेको घरमा नबसी उही गणना क्षेत्रको अर्को घरमा बसोबास गरिरहेको भएमा सोहि घरबाट विवरण संकलन गर्नुपर्दछ ।
- तर सूचीकरणको समयमा खाली रहेको घरमा वा अन्य प्रयोगको घरमा (अर्थात् जनगणना घर नम्बर नलेखिएको घर) पनि मुख्य गणनाको समयमा परिवार बसेको हुन सक्ने कुराको विशेष ख्याल राख्नुपर्दछ । छोटो अवधिको लागि बाहिर गएका रहेछन् भने गणनाको अन्तिम दिनसम्म पर्खनु पर्दछ । अन्तिम दिनमा समेत भेट हुन सकेन भने कुनै माध्यमबाट सम्पर्क गर्ने वा नजिकको आफन्तसँग सोधी विवरण संकलन गर्नु पर्दछ ।

विशेष किसिमका व्यक्तिहरूको गणना (Enumeration of Special Group of Population):

४.१६ आफ्नो परिवारमा नबसी सामूहिक रूपमा जस्तै ब्यारेक, छात्रावास, वृद्धाश्रम, अनाथालय, महिला सुरक्षा गृह आदिमा बसोबास गर्ने व्यक्तिहरू र घर नभएका घुमन्ते फिरन्ते, सडक बालबालिका आदिको पारिवारिक विवरण संकलन गर्नुपर्दैन तर मुख्य प्रश्नावलीको व्यक्तिगत विवरण संकलन गर्नुपर्दछ ।

(१) **संस्थागत परिवारकोरुपमा समूहमा बसोबास गर्ने (Institutional Households)**

कुनै व्यक्ति सामूहिकरुपमा जस्तैः कारागार, अनाथालय, मानिसक अस्पताल, सैनिक तथा प्रहरी व्यारेक, बालगृह, छात्राबास, वृद्धाश्रम, पुनःस्थापना केन्द्र, महिला उद्धार केन्द्र, आपतकालिन स्याहार केन्द्र आदि संस्थामा अक्सर बसोबास गर्दछन् भने निजहरूको व्यक्तिगत विवरण सम्बन्धित संस्थाको सहयोगमा गणकले नै भर्नुपर्दछ । ठूलो संस्थागत परिवारको गणनाको लागि त्यस संस्थाको कुनै भरपर्दो व्यक्तिलाई गणक तालिममा सम्मिलित गराई जनगणना सञ्चालन गर्ने व्यवस्था यथासम्भव मिलाइने छ ।

(२) **घर नभएका र घुमन्ते फिरन्तेहरूको गणना**

घर नभएका मगन्ते, जोगी, सन्यासी तथा सडक बालबालिका, घुमन्ते तथा फिरन्तेहरू जनगणनाको अन्तिम दिन अर्थात आषाढ ८ गते जो जहाँ भेटिन्छन् सोही स्थानबाट गणना गरी उनीहरूको गणना भएको जानकारी दिई अन्यत्रबाट पुनः गणना नगराउन समेत उनीहरूलाई स्पष्ट भन्नुपर्दछ ।

(३) **नेपालभित्रका विदेशी कूटनैतिक नियोगमा कार्य गर्नेको गणना**

जनगणनाको समयमा नेपालभित्र रहेका विदेशी कूटनीतिक नियोगमा काम गर्ने र नियोगकै आवासमा अक्सर बस्ने गरेका विदेशीहरूको गणना गर्नु हुँदैन । तर नियोग बाहिर अक्सर बसोबास गर्ने विदेशी कूटनीतिक व्यक्तिहरूको अनिवार्य गणना गर्नुपर्दछ। यसैगरी विदेशी कूटनीतिक नियोग परिसरमा छुट्टै परिवारकोरुपमा कुनै नेपाली नागरिक बसेका छन् भने तिनीहरूको गणना गर्नुपर्दछ ।

(४) **विदेशमा रहेका नेपाली नियोगमा कार्य गर्नेको गणना**

यस जनगणनामा विदेशस्थित नेपाली दुताबास/नियोगमा काम गर्ने नेपालीहरूलाई नेपालभित्रै बसोबास गरे सरहको मानिएको छ । तसर्थ विदेशमा रहेका नेपाली नियोगहरूमा काम गर्ने नेपालीहरूको पनि जनगणनाको समयमा गणना गर्नुपर्ने भएकोले तिनीहरूको गणना गर्न गराउन विभागले विद्युतीय माध्यम (e-census) बाट जनगणना गर्ने व्यवस्था मिलाउनेछ । उनीहरूको परिवार नेपालमा छन् भने नेपालमा

भएका परिवारको विवरण संकलन गर्दा विदेशस्थित नेपाली दूतावासमा रहेका व्यक्तिको हकमा अनुपस्थित स्वदेश अन्तर्गत संख्या मात्र उल्लेख गर्नुपर्दछ ।

(५) नेपालमा बस्ने अन्य विदेशी व्यक्तिहरूको गणना

कुनै विदेशी व्यक्तिहरू नेपालमा कुनै नोकरी वा व्यापार व्यवसाय गरी अक्सर बसोबास गरिरहेका भए तिनीहरूको गणना गर्नुपर्दछ ।

(६) शरणार्थीहरूको गणना सम्बन्धमा

नेपालमा हाल बसोबास गर्दै आएका शरणार्थीको शिविर केही गणकको कार्यक्षेत्रमा पर्ने भए पनि तिनीहरूको गणना गर्नुपर्दैन जस्तैः भुटानी शरणार्थी शिविर, तिब्बती शरणार्थी शिविर आदि । तर कुनै शरणार्थी शिविरभन्दा बाहेक अन्य स्थानमा स्वतन्त्ररुपमा कुनै पेशा वा व्यवसाय गरी छुट्टै परिवारको रुपमा बसेको भए तिनीहरूको विवरण अक्सर बसोबास गरेकै ठाउँबाट भर्नुपर्दछ ।

(७) अल्पसंख्यक जातजाति तथा विकट स्थानमा बसोबास गर्नेको गणना सम्बन्धमा

नेपालका केही भू-भागहरू विकट भौगोलिक स्थानमा अवस्थित रहेका छन् । यहाँ विभिन्न जातजाति, वर्ण तथा सम्प्रदायका मानिसहरू बसोबास गर्ने भएकोले तिनीहरू हरेकको विवरण नछुटाई तथा उनीहरूको मौलिक पहिचान (Identity) कायमै राखी गणना गर्नु पर्दछ । त्यसैले देशका कुना काप्चा, दुर्गम तथा अनकन्टार ठाउँमा अल्पसंख्यक वा थोरै संख्यामा रहेका जातजाति (जस्तैः राउटे, कुसुण्डा, चेपाङ, शहरी क्षेत्रका झुपरपट्टीमा बसोबास गर्ने आदि) वा पिछडिएका समुदाय समाजबाट टाढा रहन सक्ने भएकोले उनीहरू जनगणनामा छुट्ने सम्भावना रहन्छ, त्यसैले उनीहरूको गणनामा बिशेष ध्यान दिनुपर्दछ ।

(८) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको गणना सम्बन्धमा

परिवारमा रहेका व्यक्तिमा कुन प्रकारको अपाङ्गता छ भन्ने थाहा नहुन पनि सक्दछ । कुनै व्यक्तिमा एकभन्दा बढी प्रकारका अपाङ्गता पनि हुन सक्दछ । प्रश्नमा उल्लेख गरिएका सबै प्रकारका अपाङ्गताको बारेमा सुनाई परिवारमा त्यस्ता प्रकारको व्यक्तिको बारेमा उत्तर लिनु पर्दछ । कतिपय अवस्थामा घरमा रहेका व्यक्तिको अपाङ्गता भन्न नचाहने पनि हुन सक्ने भएकोले विशेष ध्यान दिनु पर्दछ ।

◆

भाग ५ घर तथा घरपरिवार सूचीकरण अद्यावधिक कार्य

५.१ जनगणनाको पहिलो चरणमा सुपरिवेक्षकले घर तथा घरपरिवार सूचीकरण फाराम भर्दछन् र त्यसको आधारमा गणकले सूचीकरणमा भएका घरपरिवारमा गई विवरण संकलन गर्नुपर्दछ। सुपरिवेक्षकले काम गर्ने र गणक कार्यक्षेत्रमा जाने समयको फरक १५ दिन वा सोभन्दा बढी पनि हुन सक्दछ। त्यसैले सूचीकरण गरिसकेपछि पनि केही परिवार तथा व्यक्ति थपघट हुन सक्ने भएकोले गणकले तपसिल बमोजिमको अवस्थालाई हेरी सूचीकरण उतार फाराममा विवरण अद्यावधिक गर्नुपर्दछ।

परिवारका कुनै सदस्यको मृत्यु भएको वा बच्चाको जन्म भएको अवस्था

५.२ सूचीकरण र मुख्य गणना दुवै गरी सकेपछि कुनै परिवारमा कुनै सदस्यको मृत्यु भएको वा कुनै बच्चाको जन्म भएको हुन सक्दछ। सूचीकरण फाराममा भरिएको विवरणमा मृत्यु र जन्मको कारणले परिवार सदस्य संख्या फरक पर्न सक्दछ। यस्तो अवस्थामा गणकको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ। गणकले गणनाकै समयमा तत्काल सूचीकरण उतार फाराम र मुख्य प्रश्नावली फाराममा वास्तविक संख्या अद्यावधिक गर्नुपर्दछ। त्यसैगरी आफ्नो गणना क्षेत्रमा गणना अवधिको अन्तिम दिन अर्थात् आषाढ ८ गते घुमी यस्तो अवस्था भए नभएको बुझी दुवै फाराममा थपघट गर्नुपर्दछ।

परिवारको सदस्यहरूको अक्सर बसोबासको स्थान परिवर्तन भएको अवस्था

५.३ परिवारमा रहेका कुनै व्यक्ति लामो समयको लागि बाहिर गई वा परिवारमा फर्कि आई परिवारका सदस्य थपघट हुन सक्दछ। यस्तो अवस्थामा घरपरिवार उतार फाराममा परिवार सम्बन्धी विवरण अद्यावधिक गर्नुपर्दछ र सो अनुसारको मुख्य प्रश्नावली भर्नुपर्दछ।

परिवार बसाइँसराई गरी गएको अवस्था

५.४ सुपरिवेक्षकले मिति २०७८ वैशाख २६ देखि २०७८ जेष्ठ १४ सम्म महत्वपूर्ण जिम्मेवारी निर्वाह गरी घर तथा घरपरिवार सूचीकरण फाराम अनुसारको विवरण प्रत्येक घरपरिवारबाट

घर तथा परिवार सम्बन्धी विवरण

क.सं.	घरको तला संख्या	घरको मुख्य प्रयोग	जनगणना घर क्रमसंख्या	जनगणना परिवार क्रमसंख्या	परिवारका मूलीको नाम, थर	परिवारमा अक्सर बसोबास गर्ने सदस्य संख्या			
						पुरुष	महिला	अन्य लिङ्गी	जम्मा
	(२)	(३)	(६)	(७)	(८)	(९)			
1	2	1	1	1	राम बहादुर तामाङ्ग	3	5	0	8
2	-	-	1	2	हरि बहादुर तामाङ्ग	1	1	0	2
3	-	-	1	3	श्याम बहादुर तामाङ्ग	2	3	0	5
4	3	1	2	4	कृष्ण कुमारी क्षेत्री	1	2	0	3
~~5~~	~~-~~	~~-~~	~~2~~	~~5~~	~~सम मसा वि.क.~~	~~2~~	~~3~~	~~0~~	~~5~~ बसाई सरी गएको
6	2	2	3	6	नवराज पौडेल	2	4	0	6
7	1	3	4	7	विकाश तामाङ	5	4	0	9
8	5	3	5	8	हरि खड्का	2	1	0	3

संकलन गर्दछन् । उक्त भरिएको विवरणमा गणक पुग्ने समयमा केही परिवार बसाइँ सरी बाहिर गएका हुनसक्दछन् । यस्तो अवस्थामा उक्त परिवारलाई उतार फारामबाट हटाउनुपर्दछ । यसरी बसाइँ सरी गएको परिवारको विवरणलाई तेर्सो धर्सोले काट्नु पर्दछ । सो परिवारको लाइनमा **"अन्यत्र बसाइँ सरेको"** भनी कैफियत जनाउनुपर्दछ ।

उदाहरण: उतार फारामको क्रमसंख्या ५ को जनगणना घर क्रमसंख्या २ अन्तर्गतको जनगणना परिवारसंख्या ५ को राममाया वि.क. को परिवार बसाइँ सरी गएको रहेछ भने उतार फाराममा उक्त क्रमसंख्या ५ को लहर नै माथि चित्रमा/संलग्न फाराममा देखाए जस्तै तेर्सो धर्सोले काट्नुपर्दछ ।

परिवार बसाइँ सरी आएको अवस्था

५.५ कुनै गणना क्षेत्रमा केही परिवारनै बसाइँ सरी आएका हुन सक्दछन् । यस्तो अवस्थामा उक्त परिवार जुन घरमा बसोबास गरिरहेका छन् त्यही घरको घर नं. राखी उतार फारामको अन्त्यमा जनगणना परिवार क्रमसंख्या थप गरी परिवार सम्बन्धी विवरण र मुख्य प्रश्नावलीको विवरण भर्नुपर्दछ ।

सूचीकरण गर्दा घर तथा परिवार छुट भएको अवस्था

५.६ सुपरिवेक्षकले घर तथा घरपरिवार सूचीकरण (Household Listing) गर्दा कुनै घर तथा परिवार छुट हुन सक्दछ । यस्तो अवस्था भएमा गणकले उक्त सूचीकरणको अन्तिम घरपछि क्रमश: थप गर्दै घर नं. तथा अन्य विवरणहरू अद्यावधिक गरी मुख्य प्रश्नावली फाराममा विवरण भर्नुपर्दछ ।

सूचीकरण गर्दा दोहोरो भरिएको अवस्था

५.७ कुनै घर तथा घरपरिवारको विवरण दोहोरो गणना भएको भए यकिन गरी दोहोरो भएको घर तथा परिवारलाई उतार फारामबाट हटाउनुपर्दछ ।

भाडामा बस्ने परिवार छुट हुन सक्ने अवस्था

५.८ प्राय: गरी शहरी क्षेत्रमा भाडामा बस्ने परिवार छुट हुने सम्भावना बढी हुने गर्दछ । एउटा घरमा धेरै परिवार बसोबास गर्ने र घरधनीहरूले घरभाडा लगाएको छैन भन्ने सम्भावना पनि हुन सक्दछ । यसको कारणहरूमा भाडामा बस्ने परिवारलाई आफैं भेट्न नसक्नु, घरधनी विवरण दिन उत्सुक नहुनु, घरवहाल कर तिर्नु पर्दछ कि भन्ने भ्रम रहनु आदि हुन सक्दछ । तसर्थ गणकले सावधानीपूर्वक भाडामा बस्ने परिवारहरू कोही छन् कि भनी विशेष सोधखोज गर्नुपर्दछ र विवरण छुट भए नभएको यकिन गरी घर तथा घरपरिवार उतार फाराम समेत अद्यावधिक गरी मुख्य प्रश्नावली फाराममा विवरण भर्नुपर्दछ ।

अन्य कारणले व्यक्ति तथा परिवार थपघट हुन सक्ने अवस्था

५.९ गणनाको समयमा हालसालै कुनै परिवारमा श्रीमान् श्रीमती सम्बन्ध विच्छेद भएको, भर्खरै

विवाह भएर कोही आएको वा गएको, मानो चामल छुट्टिई उक्त घरमा नयाँ परिवार कायम हुन आएको हुन सक्दछ । यस्तो अवस्थामा घर तथा घरपरिवार उतार फाराममा विवरण अद्यावधिक गरी मुख्य प्रश्नावली फाराममा विवरण भर्नु पर्दछ ।

छुट भएका जनगणना घर क्रमसंख्या र जनगणना परिवार क्रमसंख्या उतार फाराममा अद्यावधिक गर्ने तरिका

५.१० सुपरिवेक्षकले घर तथा घरपरिवार सूचीकरण गर्दा कुनै जनगणना घर सूचीकरणमा समावेश गर्न छुटाएको भए उक्त घरको **जनगणना** घर क्रमसंख्या गणकले नै घर तथा घरपरिवार सूचीकरण उतार फाराममा अन्तिम **जनगणना** घर क्रमसंख्या भन्दा पछिको संख्या लेख्नुपर्दछ ।

उदाहरण : घर तथा घरपरिवार सूचीकरण उतार फाराममा अन्तिम जनगणना घर क्र.सं. १७६ भए छुट भएको घरको क्रमसंख्या १७७ हुन्छ । साथै सूचीकरण उतार फाराममा उक्त नयाँ परिवारको सबै विवरण सोधी उल्लेख गर्नु पर्दछ । एवं क्रमले अरु छुटेका घर भए जनगणना घर क्रमसंख्या १७८, १७९, ... हुन्छ ।

५.११ सुपरिवेक्षकले सूचीकरण गरेको घरमा कुनै परिवार सूचीकरण गर्न छुटाएको भए घर तथा घरपरिवार सूचीकरण उतार फारामको अन्तिममा सोही घरको घर क्रमसंख्या लेखी छुटेको परिवारलाई अन्तिम जनगणना परिवार संख्या पछिको जनगणना परिवार क्रमसंख्या लेख्नुपर्दछ ।

उदाहरण :

क) अन्तिम जनगणना परिवार संख्या १९१ रहेको गणना क्षेत्रभित्र जनगणना घर क्रमसंख्या १४ को घरमा एक परिवार छुटेको भए सो परिवारको घर क्रमसंख्या 14 नै लेखी परिवार क्रमसंख्या 192 लेख्नुपर्दछ ।

ख) सोही गणना क्षेत्रको जनगणना घर क्रमसंख्या २५ को घरमा दुईवटा परिवार छुटेको भए सो परिवारको घरक्रमसंख्या 25 नै लेखी जनगणना परिवार क्रमसंख्या 193 र 194 लेखी अन्य विवरण लेख्नुपर्दछ ।

परिवार सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	घरको तला संख्या	घरको मुख्य प्रयोग	जनगणना घर क्रमसंख्या	जनगणना परिवार क्रमसंख्या	परिवारका मूलीको नाम, थर	परिवारमा अन्सर बसोबास गर्ने सदस्य संख्या			
						पुरुष	महिला	अन्य लिङ्गी	जम्मा
	(२)	(३)	(६)	(७)	(८)	(९)			
1	2	1	1	1	राम बहादुर तामाङ्ग	3	5	0	8
2	-	-	1	2	हरि बहादुर तामाङ्ग	1	1	0	2
.....									
14	2	1	14	18	सन्तोष चौलागाई	1	2	0	3
.....									
25	3	3	25	32	हरिभक्त थारु	3	2	0	5
.....									
173	3	2	174	188	सरिता चौधरी	3	2	0	5
174	1	4	175	189	गंगा थारु	1	1	0	2
175	2	2	176	190	जनार्दन घिमिरे	2	1	1	4
176	1	1	177	191	अनु आले	3	4		7
177	2	1	14	192					
178	1	3	25	193					
179	1	3	25	194					

◆

भाग ६ पारिवारिक खण्डः (प्रश्न १ - १७)

६.१ राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को मुख्य प्रश्नावलीमा निम्न किसिमका खण्डहरू रहेका छन्:-

क) परिचयात्मक खण्ड ख) पारिवारिक खण्ड ग) व्यक्तिगत खण्ड

(क) परिचयात्मक खण्ड

प्रदेशको नाम र कोड

६.२ गणकले गणना गर्न लागेको परिवार कुन प्रदेशमा पर्दछ, सोही प्रदेशको पूरा नाम दिइएको ठाउँमा स्पष्ट लेख्नुपर्दछ र उक्त प्रदेशको कोड संकेत कोठाभित्र लेख्नुपर्दछ। प्रदेशको कोड यस पुस्तिकाको अनुसूची तथा प्रश्नावली किताबमा दिइएको छ।

मुख्य प्रश्नावली	राष्ट्रिय जनगणना २०७८	परिचयात्मक खण्ड	यस प्रश्नावलीमा भरिएका विवरणहरु तथ्याङ्क ऐन, २०१५ बमोजिम गोप्य रहने छन्।

प्रदेश	जिल्ला	गाउँपालिका/नगरपालिका.....	वडा नं.	गणना क्षेत्र नं.	जनगणना घर क्र.सं.	जनगणना परिवार क्र.सं.
कोड	कोड	कोड				

गाउँ/बस्ती/टोल :-	परिवारमूलीको नाम र थर : .....
	सम्पर्क टेलिफोन/मोबाइल फोन नं. : .....

जिल्लाको नाम र कोड

६.३ गणकले गणना गर्न लागेको परिवार कुन जिल्लामा पर्दछ, सोही जिल्लाको पूरा नाम दिइएको ठाउँमा स्पष्ट लेख्नुपर्दछ र नामको तल कोठामा जिल्लाको कोड संकेत कोठाभित्र लेख्नुपर्दछ। जिल्लाको कोड यस पुस्तिकाको अनुसूची तथा प्रश्नावली किताबमा दिईएको छ।

गाउँपालिका/नगरपालिकाको नाम र कोड

६.४ गणना गर्न लागेको परिवार कुन स्थानीय तहमा पर्दछ, सो गाउँपालिका वा नगरपालिकाको नाम लेख्नुपर्दछ। नामको तल कोठामा गाउँपालिका वा नगरपालिकाको कोड उल्लेख गर्नुपर्दछ। यहाँ गाउँपालिका हो भने गाउँपालिकालाई र नगरपालिका हो भने नगरपालिकालाई ठीक (√) चिन्ह लगाउनुपर्दछ। गाउँपालिका/नगरपालिकाको कोड केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागबाट उपलब्ध गराइन्छ।

वडा नं.

६.५ गणना गर्न लागेको परिवार गाउँपालिका वा नगरपालिकाको कुन वडामा पर्दछ, सो वडा नं. स्पष्ट लेख्नुपर्दछ।

गणना क्षेत्र नं.

६.६ गणना गर्न लागेको परिवार रहेको स्थान सम्बन्धित वडाको कुन गणना क्षेत्रमा पर्दछ सो गणना क्षेत्र नं. लेख्नुपर्दछ। उक्त गणना क्षेत्र नं. केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागबाट उपलब्ध गराइन्छ।

जनगणना घर क्रमसंख्या

६.७ प्रत्येक गणकले आफूले गणना गर्न लागेको परिवारको जनगणना घर क्रमसंख्या लेख्दा घर तथा घरपरिवार सूचीकरण उतार फारामबाट उतार गरी लेख्नुपर्दछ ।

जनगणना परिवार क्रमसंख्या

६.८ प्रत्येक गणकले आफूले गणना गर्न लागेको परिवारको जनगणना परिवार क्रमसंख्या लेख्दा घर तथा घरपरिवार सूचीकरण उतार फाराममा उल्लेख भएको जनगणना परिवार क्रमसंख्या बाट उतार गर्नुपर्दछ ।

गाउँ/बस्ती/टोल

६.९ गणना गर्न लागेको परिवार बसेको घर रहेको ठाउँ कुन गाउँ, बस्ती वा टोलको स्थानीय नामले परिचित छ सोही गाउँ/बस्ती/टोलको नाम लेख्नुपर्दछ। जस्तै - हुलाक टोल, ज्यामिरे, तीलार, डाँडीपोखरी, डाँडाघर, बस्तीपुर, वसन्तपुर आदि ।

परिवारमूलीको नाम र थर

६.१० परिवारमूलीको पूरा नाम र थर उतार फारामबाट उतार गर्नु पर्दछ । उतार फाराममा उल्लेख भएको परिवारमूली (**हाल अनुपस्थित सदस्यकोरुपमा रहेकोले वा अन्य कुनै कारणले**) को सट्टामा हाल अर्को व्यक्ति परिवारमूली भएमा हालको परिवारमूलीको नाम र थर लेखी उतार फाराममा समेत सच्याउनु पर्दछ । परिवारमा परिआएका दैनिक कामकाज, खर्च र व्यवहार चलाउन व्यवस्था मिलाउने मुख्य व्यक्ति नै जनगणना प्रयोजनको लागि परिवारमूली हुन्छ । परिवारको मूली (परिवारमा अक्सर उपस्थित रहने) वयस्क महिला वा पुरुष हुनसक्दछन् । स्मरण रहोस् यहाँ लेखिने परिवारमूलीको नाम र थर र व्यक्तिगत खण्डको महल २ को क्रमसंख्या १ मा उल्लेख गरिने व्यक्तिको नाम र थर एउटै हुनुपर्दछ ।

महिला परिवारमूली भएका घरपरिवार राष्ट्रिय जनगणना २०५८ र २०६८ मा क्रमशः १४.९ र २५.७ प्रतिशत रहेका थिए ।

गणना गर्ने सिलसिलामा कतिपय स्थानमा परिवारमा कुनै पनि पुरुष सदस्य नभएको अवस्थामा "मूली नै छैनन्, कसको नाम लेख्ने" भन्ने गरेको वा परिभाषाअनुसार नमिले पनि पुरुष सदस्यकै नाम परिवारमूलीमा लेखाउन सक्दछन् । परिवारमा महिला परिवारमूलीको रुपमा छन् छैनन् भन्ने कुराले पनि महिलाहरूको सशक्तिकरणको अवस्था देखाउँछ, त्यसैले परिवारमा कुनै महिला परिवारमूलीको भूमिकामा भए नभएको राम्ररी सोधखोज गर्नुपर्दछ ।

सम्पर्क टेलिफोन/मोबाइल फोन नं.

६.११ गणना गर्न लागेको परिवारसँग कुनै पनि प्रकारको टेलिफोन/मोबाइल फोन छ भने टेलिफोन/मोबाइल नं उल्लेख गर्ने स्थानमा त्यस परिवारको टेलिफोन/मोबाइल नम्बर अनिवार्य लेख्नुपर्दछ । तथ्याङ्क सम्पादन (Editing) को क्रममा सम्बन्धित परिवारको कुनै विवरण स्पष्ट नपाइएमा वा कुनै विवरण अपूरो भरिएको पाइएमा सम्बन्धित परिवारमा सम्पर्क राखी सही विवरण लेख्न सम्पर्क टेलिफोन नम्बर महत्वपूर्ण हुन्छ । टेलिफोन/मोबाइल नम्बर नितान्त जनगणना प्रयोजनको लागि मात्र प्रयोग गरिनेछ ।

जम्मा.....पानाको पाना नं.....

६.१२ यो विवरण प्रत्येक प्रश्नावली किताबमा भएका मुख्य प्रश्नावलीका सबै पाना भरी सकेपछि मात्र भर्नुपर्दछ । यदि प्रश्नावली किताबको सबै पाना नभरिएको भएमा भरिएका पानाहरूको लागि मात्र पाना नं. उल्लेख गर्नु पर्दछ । कुनै पानामा प्राविधिक त्रुटि भएमा त्यस्ता पानाहरूलाई गन्ती गर्नुहुँदैन ।

६.१३ प्रयोगमा आएको प्रश्नावली किताबमा जति पाना भरिएको हुन्छ, सो "जम्मा पाना" हो भने भरिएको प्रश्नावली फारामको पानाहरूको छुट्टा छुट्टै जति नम्बरमा पर्दछ, सो "पाना संख्या" हो । एउटा प्रश्नावली किताबमा भरिएका प्रत्येक पानामा जम्मा पाना एउटै नम्बर हुन्छ भने पाना संख्या पानैपिच्छे फरक हुँदै जान्छ ।

उदाहरण : एउटा १०० पाने प्रश्नावली किताबमा ९६ पानामा विवरण भरिएको छ भने यो विवरण भर्नको लागि क्रमशः निम्न बमोजिम लेख्नु पर्दछ ।

पहिलो पानाको लागि "जम्मा ...96...पानाको पाना नं. ..1.." हुन्छ ।

दोश्रो पानाको लागि "जम्मा...96...पानाको पाना नं. ..2.." आदि हुन्छ ।

परिवारमा अक्सर बसोबास गर्ने सदस्य संख्या

६.१४ जो व्यक्ति जुन परिवारमा अक्सर बसोबास गर्दछन् ती व्यक्तिहरूको सोही परिवारबाट गणना गर्नुपर्दछ । परिवारको सदस्यको रुपमा गणना गर्न व्यक्ति त्यही परिवारमा अक्सर बसोबास गरेकै हुनुपर्दछ । गणना गर्न लागेको परिवारमा अक्सर/प्रायजसो/धेरैजसो (Usually) बसोबास गर्ने जम्मा कति सदस्य छन् सोधी (बाल-बालिका, भर्खरै जन्मेका बच्चा, वृद्ध, अपाङ्गता भएका व्यक्ति महिला र पुरुष कोही नछुटाई) महिला-पुरुषको संख्या अलग-अलग लेख्नुपर्दछ । उत्तरदाताले दिएको यो संख्या व्यक्तिगत खण्डमा उल्लेख भएको जम्मा

परिवारका सदस्यहरुको संख्या (कुनै कोठामा संख्या नभएमा शुन्य (0) लेख्नुहोस्)	जम्मा	महिला	पुरुष
परिवारमा अक्सर बसोवास गर्ने सदस्य			
परिवारमा अनुपस्थित (स्वदेश भित्र रहेका)			
परिवारमा अनुपस्थित (विदेश गएका)			

सदस्य संख्यासँग महिला-पुरुष समेत मिल्नुपर्दछ। संख्या नमिले उत्तरदातालाई पुनः सोधी दुवै संख्या यकिन गरी लेख्नुपर्दछ।

परिवारमा अनुपस्थित (स्वदेशभित्र रहेका)

६.१५ परिवारबाट छुट्टी भिन्न नभएका र परिवारमा पुनः फर्किआउने सम्भावना भएका कुनै सदस्य स्वदेशभित्रै अन्यत्र बसोबास गरेका भए त्यस्ता व्यक्तिको संख्या महिला पुरुष छुट्याई सम्बन्धित महलमा लेख्नुपर्दछ। अनुपस्थित स्वदेशमा रहेका व्यक्तिको बिस्तृत विवरण उनीहरू बसेकै स्थानबाट लिइने हुनाले मूल परिवारबाट उनीहरूको अन्य विवरण मुख्य प्रश्नावलीमा भर्नुपर्दैन। उदाहरणः सर्लाही जिल्लामा गणना गरिएको अवस्थामा कुनै परिवारको कुनै सदस्य काम गर्नको लागि अक्सर काठमाडौं बसोबास गरेका छन् र उक्त व्यक्ति फर्केर सर्लाहीको परिवारको सदस्य हुन सक्ने सम्भावना छ भने निज व्यक्तिलाई सर्लाहीमा गणना गर्दा अनुपस्थित स्वदेशमा उल्लेख गर्नुपर्दछ। ती व्यक्तिको विस्तृत विवरण काठमाडौंबाट लिइन्छ, त्यसैले सर्लाहीबाट स्वदेशमा अनुपस्थित महलमा संख्यामात्र उल्लेख गरिन्छ। गणना गर्न लागेको परिवारका सदस्यहरू विदेशस्थित दुतावास तथा नियोगहरूमा कार्यरत रहेको भए परिवारबाट स्वदेशभित्रै अनुपस्थितमा उल्लेख गर्नुपर्दछ।

परिवारमा अनुपस्थित (विदेशमा गएका)

६.१६ गणना गर्न लागेको परिवारमा अक्सर बसोबास गर्ने व्यक्तिबाहेक परिवारबाट छुट्टीभिन्न नभएका र फर्की आउँदा सो परिवारको सदस्य हुनसक्ने कुनै सदस्य विदेशमा रहेका भए त्यस्ता व्यक्तिको संख्या महिला पुरुष छुट्याई सम्बन्धित महलमा लेख्नुपर्दछ। यस्ता अनुपस्थित सदस्यहरू विगतमा त्यस परिवारको सदस्यका रुपमा अक्सर बसोबास गरेका हुन्छन्।

परिवारका अक्सर बसोबास गर्ने, अनुपस्थित स्वदेश र अनुपस्थित विदेश गएका संख्या लेख्दा तल दिइएको उदाहरणको तालिकामा देखाए झैं लेख्नुपर्दछ।

उदाहरणः

काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला घर भएका वीरमान तामाङ्गको परिवारमा ७ जना सदस्य रहेका छन्। निज, श्रीमती र एकजना छोरा सहित ३ जना काभ्रेकै घरमा अक्सर बसोबास गर्छन् र अन्य सदस्यहरू मध्ये एकजना छोरा जागिरमा र २ जना छोरी पढ्न काठमाडौंमा बस्दछन्। त्यसैगरी एकजना छोरा कतारमा कामको लागि गएका छन्। बाहिर बसेका छोरा छोरीहरू वीरमानको परिवारमा फर्केर आउँछन् भन्ने अवस्थामा सँगै रहेको तालिका बमोजिम निजहरूको विवरण भर्नु पर्दछ।

परिवारका सदस्यहरुको संख्या (कुनै कोठामा संख्या नभएमा शुन्य (0) लेख्नुहोस्)	जम्मा	महिला	पुरुष
परिवारमा अक्सर बसोवास गर्ने सदस्य	3	1	2
परिवारमा अनुपस्थित (स्वदेश भित्र रहेका)	3	2	1
परिवारमा अनुपस्थित (विदेश गएका)	1	0	1

कक्षा अभ्यासः ईन्द्रकुमारी राजवंशी आफ्नो श्रीमान् सहित झापा जिल्लाको दमक नगरपालिकामा बस्नुहुन्छ । उहाँको जेठो छोरा बुहारी छुट्टी भिन्न भई इटहरीमा बसोबास गर्छन् । कान्छी छोरी तथा माइलो छोरा विराटनगरमा अध्ययन गर्नको लागि बसेका छन्, उनीहरू विदा भएको बेलामा आमा बुवा भेट्न दमक आउँछन् । त्यसैगरी कान्छो छोरा बुहारी पोर्चुगल बस्छन् र उनीहरू नेपाल फर्केपछि आमा बुवासँगै बस्छन् । ईन्द्रकुमारीकी जेठी छोरीको विवाह भई आफ्नै घरमा बस्छिन् । ईन्द्रकुमारीको परिवारको सदस्यहरूको अक्सर बसोबासको अवस्था छुट्याई ६.१६ बमोजिमको तालिका भर्नुहोस् ।

ख) पारिवारिक खण्ड

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ मा पारिवारिक खण्ड अन्तर्गत जम्मा १७ वटा प्रश्नहरू समावेश गरिएका छन् । यस खण्डमा परिवारिक विवरण संकलन गरिन्छ ।

घरको स्वामित्व

प्रश्न १: तपाईंको परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्व कस्तो हो ?

६.१७ यस प्रश्नमा घरको स्वामित्व भन्नाले परिवार बसोबास गर्ने जनगणना घर वा बासस्थान कसको स्वामित्वमा रहेको छ भन्ने बुझ्नुपर्दछ ।

६.१८ घरको स्वामित्व भन्नाले कानूनी अधिकारको स्वामित्व बुझ्नुपर्दछ, अर्थात् बसोबास गरेको घर कसको नाममा दर्ता छ, उसकै स्वामित्व जनाउँछ । कतिपय घर कानूनी रुपमा दर्ता नभएका पनि हुनसक्ने भएकाले त्यस्तो अवस्थामा जग्गाको स्वामित्व नै घरको स्वामित्व कायम हुने बुझ्नुपर्दछ । जनगणना प्रयोजनको लागि घरको स्वामित्वलाई चार प्रकारमा वर्गिकरण गरिएको छः-

१. तपाईंको परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्व कस्तो हो ?
- आफ्नै..... 1
- भाडामा 2
- संस्थागत..... 3
- अन्य 4

कोड ☐

आफ्नै (कोड 1)

६.१९ गणनाको समयमा परिवार बसोबास गरेको घर, घरखण्ड वा फ्ल्याट कानूनीरुपमा परिवारका कुनै सदस्यको आफ्नै अधिकारको (स्वामित्वको) भए आफ्नै अन्तर्गतको सम्बन्धित कोठामा कोड 1 लेख्नुपर्दछ । बसोबास गरेको घर परिवारका सदस्यको पुर्खौली हकभोगको तर कानूनी रूपमा नामसारी नभएको भए पनि आफ्नै मानिन्छ । आफ्नो स्वामित्वमा नरहेको जग्गा जमिनमा भएपनि आफैंले घर बनाई बसेको हो भने आफ्नै अन्तर्गत लेख्नुपर्दछ । जस्तैः सुकुम्बासी, ऐलानी जग्गामा बसोबास गर्ने परिवार आदि ।

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ मा ८५.३ प्रतिशत परिवारको आफ्नै स्वामित्वमा घर रहेको थियो भने १२.८ प्रतिशत परिवार भाडामा बसेका थिए ।

भाडामा (कोड 2)

६.२० कुनै परिवार बसोबास गरेको घर, घरखण्ड वा फ्ल्याट परिवारका कुनै सदस्यको आफ्नै नभई घरमा बसेवापत भाडा (नगद वा जिन्सी वा दुवै) तिरेको भए भाडा अन्तर्गतको सम्बन्धित कोठामा कोड 2 लेख्नुपर्दछ ।

संस्थागत (कोड 3)

६.२१ कुनै परिवार भाडा नतिरी कुनै संगठित संस्था वा कार्यालयको स्वामित्वमा रहेको घरमा बसोबास गरेको भए त्यस्तो घर संस्थागत घर अन्तर्गतको सम्बन्धित कोठामा कोड 3 लेख्नुपर्दछ । संस्था वा कार्यालयको स्वामित्व नरहेको तर संस्था वा कार्यालयले भाडा तिर्ने गरी कुनै घरपरिवार बसोबास गरेको भए पनि त्यस्तो घरलाई संस्थागत मान्नु पर्दछ ।

अन्य (कोड 4)

६.२२ माथि उल्लिखित घरका प्रकार बाहेक यदि कुनै परिवार अन्य प्रकृतिका घर जस्तैः आफ्नो नातेदार/व्यक्ति वा घरधनीले घरभाडा (नगद वा जिन्सी) तिर्नु नपर्ने गरी उपलब्ध गराएको भए अन्य अन्तर्गतको सम्बन्धित कोठामा कोड 4 लेख्नुपर्दछ । बसोबास गरेको घर आफ्नो पनि होइन र त्यहाँ बस्न कसैसँग इजाजत पनि लिएको छैन भने पनि अन्यमा लेख्नुपर्दछ ।

प्रश्न नं. २, ३, ४ र ५:- तपाईंको परिवारले प्रयोग गरेको घरको जग, बाहिरी गारो, छाना के ले बनेको र भुईं कस्तो छ ? यी चार वटा प्रश्नहरूबाटः-

- *परिवार बस्ने घरको बनोटका आधारमा परिवारको जीवनस्तर मापन गर्न तथा बहुआयामिक गरिबी अनुमान गर्न सहज हुन्छ,*
- *लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशी दृष्टिकोणले महिला वा पुरुष परिवारमूली भएको र सामाजिक संरचना अनुसार विभिन्न समुदायसँग सम्बन्धित जस्तै एकल महिला, दलित, अपाङ्गता भएका परिवारको घरको अवस्था अध्ययन गर्न सकिन्छ ।*

घरको जग

प्रश्न २: तपाईंको परिवारले प्रयोग गरेको घरको जग के ले बनेको छ ?

२. तपाईंको परिवारले प्रयोग गरेको घरको जग के ले बनेको छ ?

- माटोको जोडाइ भएको इँटा/ढुङ्गा..... 1
- सिमेन्टको जोडाइ भएको इँटा/ढुङ्गा..... 2
- ढलान पिल्लर सहितको..... 3
- काठ/बाँसको खम्बा गाडेको..... 4
- अन्य..... 5

कोड [ ]

६.२३ घरको जग भन्नाले जमिनमुनि खाल्टो खनी विभिन्न प्रकारका निर्माण सामग्रीहरू प्रयोग गरेर घरको सम्पूर्ण भारलाई थेग्ने गरी बनाइएको जमिनमुनिको संरचना (Structure) हो । घरको

जग के ले बनेको छ, कस्ता-कस्ता निर्माण सामग्री प्रयोग भएको छ आदि कुराले घरको जगको प्रकारलाई निर्धारण गर्दछ । घरको जगको प्रकारलाई निम्नानुसार वर्गीकरण गरिएको छः-

माटोको जोडाइ भएको इँटा/ढुङ्गा (कोड 1)

६.२४ घरको जग ढुङ्गा, पाकेको इँटा, सिमेन्ट ब्लक आदिको प्रयोग भई त्यसको जोडाइ माटोले गरिएको भए त्यस्तो जगलाई **माटोको जोडाइ भएको इँटा/ढुङ्गा**को जग मानी सम्बन्धित कोठामा कोड 1 लेख्नुपर्दछ ।

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ मा घरको जग माटोको जोडाई भएको इँटा/ढुङ्गा हुने परिवार ४४.२ प्रतिशत र ढलान/पिल्लर सहितको घरको जग हुने परिवार ९.९ प्रतिशत थिए ।

सिमेन्टको जोडाइ भएको इँटा/ढुङ्गा (कोड 2)

६.२५ घरको जग ढुङ्गा, पाकेको इँटा, सिमेन्ट ब्लक जस्ता निर्माण सामग्रीहरू प्रयोग गरी त्यसको जोडाइ सिमेन्टले गरिएको भए त्यस्तो जगलाई सिमेन्टको जोडाइ भएको इँटा/ढुङ्गाको जग मानी सम्बन्धित कोठामा कोड 2 लेख्नुपर्दछ । फलामको संरचना भएको र इँटा ढुङ्गाको जोडाइ भएको घरलाई समेत यस अन्तर्गत राख्नु पर्दछ ।

ढलान पिल्लर सहितको (कोड 3)

६.२६ घरको जग जमिनमुनि खाडल खनी सिमेन्ट, रोडा, वालुवा र रड जस्ता निर्माण सामग्रीहरू प्रयोग गरी हात्तिपाइले बाँधी पिल्लर सहित बनेको भए त्यस्तो घरको जग ढलान पिल्लर सहितको जग मानी सम्बन्धित कोठामा कोड 3 लेख्नुपर्दछ ।

काठ/बाँसको खम्बा गाडेको (कोड 4)

६.२७ घरको जग जमिनमुनि खाडल खनी उक्त खाडलमा काठ/बाँसको खम्बा गाडी ढुङ्गा, माटो, इँटाका टुक्रा जस्ता निर्माण सामग्रीले खाँदेर खम्बा ठड्याई राखेको भए काठ/बाँसको खम्बा गाडेको जग मानी सम्बन्धित कोठामा कोड 4 लेख्नुपर्दछ ।

अन्य (कोड 5)

६.२८ घरको जग माथि उल्लेख गरिएका संरचना बाहेक अन्य किसिमले बनेको जस्तैः काठ/बाँसको किला गाडेर बनाएको झुपडी घर, पाल (टेन्ट) तथा टिन (च्यादर) ले बेरबार गरी बनाएको संरचना आदि भए सम्बन्धित कोठामा कोड 5 लेख्नुपर्दछ ।

घरको बाहिरी गारो

प्रश्न ३: तपाईंको परिवारले प्रयोग गरेको घरको बाहिरी गारो के ले बनेको छ ?

६.२९ घरको बाहिरी गारो बनाउँदा प्रयोग गरिएको निर्माण सामग्रीको आधारमा त्यसको प्रकार

निर्धारण गर्नुपर्दछ । यदि एकभन्दा बढी सामग्रीको प्रयोग भएको भए सबैभन्दा धेरै मात्रामा प्रयोग भएको निर्माण सामग्रीलाई आधार मानी उपयुक्त संकेत जनाउनु पर्दछ । घरको बाहिरी गारोको प्रकारलाई निम्नानुसार वर्गीकरण गरिएको छः-

३. तपाईंको परिवारले प्रयोग गरेको घरको बाहिरी गारो के ले बनेको छ ?

- माटोको जोडाइ भएको इँटा/ढुङ्गा..... 1
- सिमेन्टको जोडाइ भएको इँटा/ढुङ्गा.... 2
- काठ/फल्याक..... 3
- बाँसजन्य सामग्री.... 4
- काचो इँटा..... 5
- जस्ता/टिन..... 6
- प्रिफ्याब..... 7
- अन्य..... 8

कोड

माटोको जोडाइ भएको इँटा/ढुङ्गा (कोड 1)

६.३० घरको बाहिरी गारो ढुङ्गा, पाकेको इँटा, सिमेन्ट ब्लक आदिको प्रयोग भई त्यसको जोडाइ माटोले गरिएको भए त्यस्तो गारोलाई माटोको जोडाइ भएको इँटा/ढुङ्गाको गारो मानी सम्बन्धित कोठामा कोड 1 लेख्नुपर्दछ ।

सिमेन्टको जोडाइ भएको इँटा/ढुङ्गा (कोड 2)

६.३१ घरको बाहिरी गारो ढुङ्गा, पाकेको इँटा, सिमेन्ट ब्लक आदिको प्रयोग भई त्यसको जोडाइ सिमेन्टले गरिएको भए त्यस्तो गारोलाई सिमेन्टको जोडाइ भएको इँटा/ढुङ्गाको गारो मानी सम्बन्धित कोठामा कोड 2 लेख्नुपर्दछ ।

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ मा गारो हुने माटोको जोडाई भएको इँटा/ढुङ्गा घरको बाहिरी परिवार ४१.४ प्रतिशत र बाँसजन्य सामाग्रीले बनाएको गारो हुने परिवार २०.३ प्रतिशत थिए ।

काठ/फल्याक (कोड 3)

६.३२ घरको बाहिरी गारो काठ वा फल्याकबाट बनाइएको छ भने त्यस्तो गारोलाई काठ/फल्याकबाट बनेको गारो मानी सम्बन्धित कोठामा कोड 3 लेख्नुपर्दछ ।

बाँसजन्य सामग्री (कोड 4)

६.३३ घरको बाहिरी गारो बाँसको भाटा, चोया, मान्द्रो वा निगालो जस्ता बाँस वा बाँसजन्य सामग्रीले वनेका वस्तुले बेरेर बनाइएको भए त्यस्तो गारोलाई बाँसजन्य सामग्रीले बनेको गारो मानी सम्बन्धित कोठामा कोड 4 लेख्नुपर्दछ ।

काँचो इँटा (कोड 5)

६.३४ घरको बाहिरी गारो काँचो इँटा अर्थात नपोलिएको इँटा तथा माटोबाट वनाइएको रहेछ भने त्यस्तो गारोलाई काँचो इँटाबाट बनेको गारो मानी सम्बन्धित कोठामा कोड 5 लेख्नुपर्दछ ।

जस्ता/टिन (कोड 6)

६.३५ घरको बाहिरी गारो जस्ता वा टिनको प्रयोग गरी बनाइएको छ भने त्यस्तो गारोलाई जस्ता/टिनबाट बनेको गारो मानी सम्बन्धित कोठामा कोड 6 लेख्नुपर्दछ ।

प्रिफ्याब (कोड 7)

६.३६ घरको बाहिरी गारो प्रिफ्याब प्रयोग गरी बनाइएको छ भने त्यस्तो गारोलाई प्रिफ्याबबाट बनेको गारो मानी सम्बन्धित कोठामा कोड 7 लेख्नुपर्दछ । सिमेन्ट बोर्ड, फाइवर बोर्ड,

पोलिथिन बोर्डले बनेको गारो समेत यस अन्तर्गत पर्दछ ।

अन्य (कोड 8)

६.३७ घरको बाहिरी गारो माथि उल्लेख गरिएका सामग्री बाहेक प्लास्टिक, स्याउला, खर, पराल, पालजस्ता सामग्रीले बनाएको भए अन्य अन्तर्गत मानी सम्बन्धित कोठामा कोड 8 लेख्नुपर्दछ ।

घरको छाना

प्रश्न ४: तपाईंको परिवारले प्रयोग गरेको घरको छाना के ले बनेको छ ?

8. तपाईंको परिवारले प्रयोग गरेको घरको छाना के ले बनेको छ ?

- जस्ता/टिन/च्यादर..... 1
- सिमेन्ट ढलान..... 2
- खर/पराल/छ्वाली..... 3
- टायल/खपडा/झिँगटी.... 4
- ढुङ्गा/स्लेट..... 5
- काठ/फल्याक..... 6
- माटो..... 7
- अन्य..... 8

कोड [ ]

६.३८ घरको छानामा प्रयोग भएको निर्माण सामग्रीको आधारमा घरको छाना के ले बनेको छ भनी छुट्याउनु पर्दछ । एक भन्दा बढी प्रकारको छाना भएकोमा छानाको अधिकांश भाग के ले ढाकेको छ भन्ने बुझ्नुपर्दछ । घरको छाना बनाउँदा धेरैजसो प्रयोग भएको प्रमुख निर्माण सामग्रीको प्रकारलाई निम्नानुसार वर्गीकरण गरिएको छः-

जस्ता/टिन/च्यादर (कोड 1)

६.३९ घरको छानो जस्ता, टिन वा च्यादरले छाइएको रहेछ भने त्यस्ता घरको छानाको प्रमुख निर्माण सामग्री जस्ता/टिन/च्यादरले बनेको मानी सम्बन्धित कोठामा कोड 1 लेख्नुपर्दछ ।

सिमेन्ट/ढलान (कोड 2)

६.४० घरको छानो सिमेन्ट, रड प्रयोग गरी ढलान गरिएको रहेछ भने त्यस्ता घरको छानोको प्रमुख निर्माण सामग्री सिमेन्ट/ढलान मानी सम्बन्धित कोठामा कोड 2 लेख्नुपर्दछ ।

खर/पराल/छ्वाली (कोड 3)

६.४१ घरको छानो खर, पराल वा छ्वालीले छाइएको रहेछ भने त्यस्ता घरको छानोको प्रमुख निर्माण सामग्री खर पराल वा छ्वाली मानी सम्बन्धित कोठामा कोड 3 लेख्नुपर्दछ ।

टायल/खपडा/झिँगटी (कोड 4)

६.४२ घरको छानो टायल वा खपडा वा झिँगटीले छाइएको रहेछ भने त्यस्ता घरको छानोको प्रमुख निर्माण सामग्री टायल वा खपडा वा झिँगटी मानी सम्बन्धित कोठामा कोड 4 लेख्नुपर्दछ । यस्तो टायल/खपडा/झिँगटी माटो वा सिमेन्टले बनेको हुनसक्दछ ।

ढुङ्गा/स्लेट (कोड 5)

६.४३ घरको छानो ढुङ्गा/स्लेटले छाइएको रहेछ भने त्यस्ता घरको छानोको प्रमुख निर्माण सामग्री ढुङ्गा/स्लेट मानी सम्बन्धित कोठामा कोड 5 लेख्नुपर्दछ ।

काठ/फल्याक (कोड 6)

६.४४ घरको छानो काठ वा फल्याकले छाइएको रहेछ भने त्यस्ता घरको छानोको प्रमुख निर्माण सामग्री काठ/फल्याक मानी सम्बन्धित कोठामा कोड 6 लेख्नुपर्दछ ।

माटो (कोड 7)

६.४५ घरको छानो मुख्य रुपमा माटोबाट बनाइएको रहेछ भने प्रमुख निर्माण सामग्री माटो मानी सम्बन्धित कोठामा कोड 7 लेख्नुपर्दछ ।

अन्य (कोड 8)

६.४६ घरको छानो माथि उल्लेख गरिएका सामग्री बाहेक अन्य सामग्री जस्तै प्लास्टिक, पाल, कन्टेनर/ड्रम काटी बनाइएको रहेछ भने अन्य अन्तर्गत सम्बन्धित कोठामा कोड 8 लेख्नुपर्दछ।

घरको भुईं

प्रश्न ५: तपाईंको परिवारले प्रयोग गरेको घरको भुईं कस्तो छ ?

६.४७ परिवारले प्रयोग गरेको घर वा आवासको भुईंमा मुख्य रुपमा कस्तो निर्माण सामग्री प्रयोग भएको छ सो को आधारमा भूईंको प्रकार छुट्याउनु पर्दछ । भुईंमा प्रयोग भएको प्रमुख निर्माण सामग्रीको आधारमा भुईंको प्रकारलाई निम्नानुसार वर्गीकरण गरिएको छः-

५. तपाईंको परिवारले प्रयोग गरेको घरको भुईँ कस्तो छ ?

- माटो..... 1
- काठको फल्याक/बाँस..... 2
- इँटा/ढुङ्गा 3
- सेरामिक टायल..... 4
- सिमेन्ट ढलान..... 5
- अन्य 6

कोड [ ]

माटो (कोड 1)

६.४८ घरको भुईंमा प्रयोग भएका निर्माण सामग्रीमध्ये अधिकांश माटो प्रयोग भएको (माटोले लिपेको वा भुईंको सतह माटोले ढाकेको) रहेछ भने त्यस्ता घरको भुईंको प्रमुख निर्माण सामग्री माटो मानी सम्बन्धित कोठामा कोड 1 लेख्नुपर्दछ ।

काठको फल्याक/बाँस (कोड 2)

६.४९ घरको भुईंमा धेरैजसो काठको फल्याक/बाँस विच्छाइएको रहेछ भने त्यस्ता घरको भुईंको प्रमुख निर्माण सामग्री काठको फल्याक/बाँस मानी सम्बन्धित कोठामा कोड 2 लेख्नुपर्दछ ।

इँटा/ढुङ्गा (कोड 3)

६.५० घरको भुईंमा इँटा/ढुङ्गा विच्छाइएको रहेछ भने त्यस्ता घरको भुईंको प्रमुख निर्माण सामग्री इँटा/ढुङ्गा मानी सम्बन्धित कोठामा कोड 3 लेख्नुपर्दछ ।

सेरामिक टायल (कोड 4)

६.५१ घरको भुईंमा धेरैजसो सेरामिक टायल विच्छाइएको रहेछ भने त्यस्ता घरको भुईंको प्रमुख निर्माण सामग्री सेरामिक टायल मानी सम्बन्धित कोठामा कोड 4 लेख्नुपर्दछ ।

सिमेन्ट ढलान (कोड 5)

६.५२ घरको भुईंमा सिमेन्ट ढलान गरिएको रहेछ भने त्यस्ता घरको भुईंको प्रमुख निर्माण सामग्री सिमेन्ट ढलान मानी सम्बन्धित कोठामा कोड 5 लेख्नुपर्दछ ।

अन्य (कोड 6)

६.५३ घरको भुईंमा माथि उल्लेख गरिएका बाहेक अन्य सामग्री प्रयोग गरिएको रहेछ भने त्यस्ता घरको भुईंको प्रमुख निर्माण सामग्रीको लागि अन्य अन्तर्गत सम्बन्धित कोठामा कोड 6 लेख्नु पर्दछ ।

६. तपाईंको परिवारको खानेपानीको मुख्य स्रोत कुन हो ?

- धारा/पाइप (घरपरिसर भित्र)... 1
- धारा/पाइप(घरपरिसर बाहिर)... 2
- ट्युबवेल/हाते पम्प..... 3
- ढाकिएको इनार/कुवा..... 4
- खुला इनार/कुवा..... 5
- मूल धारा..... 6
- नदी/खोला..... 7
- जार/बोतल..... 8
- अन्य..... 9

कोड ☐

प्रश्न ६: तपाईंको परिवारको खानेपानीको मुख्य स्रोत कुन हो ?

६.५४ परिवारको खानेपानीको मुख्य स्रोत भन्नाले परिवारले खाना पकाउन र पिउनको लागि पानी ल्याउने गरेको ठाउँ (स्रोत) लाई जनाउँदछ । खानेपानीको स्रोत विभिन्न स्थानका लागि फरक-फरक हुन सक्दछन् र मौसमअनुसार स्रोत पनि फरक पर्न सक्दछन् । स्रोत जनाउँदा खाना पकाउने र पिउने पानी धेरैजसो कुन स्रोतबाट ल्याउने गरेको छ, त्यही स्रोतलाई जनाउनुपर्दछ । कुनै घरमा खाना बनाउन र पिउनको लागि अलग अलग स्रोतको पानी प्रयोग गरेको भए बढी परिमाणमा प्रयोग भएको पानीको स्रोत उल्लेख गर्नुपर्दछ ।

६.५५ खानेपानीका केही मुख्य स्रोतहरूः धारा, इनार, कुवा, ट्युबवेल आदि हुन् । यस प्रश्नमा मानिसले पिउने वा खाना पकाउन प्रयोग गर्ने पानीको स्रोतको बारेमा बुझ्न खोजीएको हो । अन्य प्रयोजनको लागि जस्तैः लुगा धुन, पाल्तु चौपाया/पन्छीका लागि, खेतबारी आदिको लागि प्रयोग गरिएको पानीको स्रोतको बारेमा बुझ्न खोजिएको होइन । त्यस्ता अन्य प्रयोजनको लागि प्रयोग गरेको पानीको स्रोत यहाँ उल्लेख गर्नु हुँदैन । खानेपानीका केही मुख्य स्रोतहरूको निम्नानुसार वर्गीकरण गरिएको छः-

धारा/पाइप (घरपरिसर भित्र) (कोड 1)

६.५६ व्यक्तिगत वा सार्वजनिक वा दुवै क्षेत्रबाट पानीको सञ्चिती, शुद्धीकरण तथा वितरण जस्ता

प्रणालीको व्यवस्था भएको पाइप (धातुको वा पोलिथिनको) बाट वितरण भई घरपरिसर (घरभित्र वा घरको कम्पाउण्ड भित्र) भित्रको धाराबाट आउने पानी खाना पकाउन र पिउनको लागि प्रयोग गर्ने गरेको भए धारा/पाइपको स्रोत मानी सम्बन्धित कोठामा कोड 1 लेख्नुपर्दछ ।

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ मा देशका कुल परिवारको ४७.८ प्रतिशत परिवारले मात्र धारा/पाइपबाट वितरित पानी खानेपानीको मुख्य स्रोतको रुपमा प्रयोग गरेका थिए । नदी खोलाको पानीको स्रोत खानेपानी हुने परिवार संख्या १.१ प्रतिशत रहेका थिए ।

धारा/पाइप (घरपरिसर बाहिर) (कोड 2)

६.५७ व्यक्तिगत वा सार्वजनिक वा दुवै क्षेत्रबाट पानीको सञ्चिती, शुद्धीकरण तथा वितरण जस्ता प्रणालीको व्यवस्था भएको पाइप (धातुको वा पोलिथिनको) बाट वितरण भई घरपरिसर बाहिर धाराबाट आउने पानी खाना पकाउन र पिउनको लागि प्रयोग गर्ने गरेको भए धारा/पाइप (घरपरिसर बाहिर) को स्रोत मानी सम्बन्धित कोठामा कोड 2 लेख्नुपर्दछ ।

ट्युबवेल/हाते पम्प (कोड 3)

६.५८ परिवारले खाना पकाउन र पिउनको लागि मुख्य स्रोतको रुपमा ट्युबवेल, हाते (रोअर) पम्प, जेटपम्प जस्ता उपायबाट जमिनमुनिको पानी तानेर प्रयोग गरेको भए ट्युबवेल/हाते पम्प मानी सम्बन्धित कोठामा कोड 3 लेख्नुपर्दछ। केही स्थानहरूमा ट्युबवेल, हाते (रोअर) पम्पमा धारा जडान गरी पानीको उपयोग गरेको भए तापनि यसलाई ट्युबवेल/हाते पम्प अन्तर्गत नै राख्नुपर्दछ ।

ढाकिएको इनार/कुवा (कोड 4)

६.५९ परिवारले खाना पकाउन र पिउनको लागि प्रयोग गर्ने गरेको पानी धेरैजसो ढाकिएको इनार वा ढाकिएको कुवाबाट ल्याउने गरेको भए सम्बन्धित कोठामा कोड 4 लेख्नुपर्दछ। ढाकिएको इनार खुला इनार भन्दा तुलनात्मक रुपमा सुरक्षित रहेको भन्ने बुझिन्छ ।

खुला इनार/कुवा (कोड 5)

६.६० परिवारले खाना पकाउन र पिउनको लागि मुख्य स्रोतको रुपमा प्रयोग गर्ने गरेको पानी धेरैजसो खुला इनार वा कुवाबाट ल्याउने गरेको भए सम्बन्धित कोठामा कोड 5 लेख्नुपर्दछ।

मूल धारा (कोड 6)

६.६१ परिवारले खाना पकाउने र पिउने पानी मुख्यतः मूल धारा (पँधेरो) वा ढुङ्गेधाराबाट ल्याउने गरेको भए सम्बन्धित कोठामा कोड 6 लेख्नुपर्दछ । मूलधारा भन्नाले पानीको सञ्चिती, शुद्धीकरण तथा वितरण जस्ता प्रणालीको व्यवस्था नभई पानीको स्रोतबाट सिधै पानी

खसाइएको धारा भन्ने बुझ्नुपर्दछ ।

नदी/खोला (कोड 7)

६.६२ परिवारले खाना पकाउने र पिउने पानी धेरैजसो नदी, कुलो, नहर, खोला आदिबाट ल्याउने गरेको भए सम्बन्धित कोठामा कोड 7 लेख्नुपर्दछ ।

जार/बोतल (कोड 8)

६.६३ परिवारले खाना पकाउन र पिउनको लागि मुख्य रुपमा जार/बोतल प्रयोग गर्ने गरेको भए सम्बन्धित कोठामा कोड 8 लेख्नुपर्दछ । आजभोलि शहरी क्षेत्रमा धेरैजसो धारा/पाइपबाट उपलब्ध पानी खाना पकाउन र जारको पानी पिउनको लागि प्रयोग गर्ने चलन छ । खाना पकाउन धारा/पाइपबाट र पिउनका लागि जारको पानी प्रयोग गरेको भए बढी मात्रामा कुन प्रयोग भएको छ सो पानीको स्रोत उल्लेख गर्नुपर्दछ ।

अन्य (कोड 9)

६.६४ माथि उल्लेख गरिएका स्रोतहरू बाहेक परिवारले खाना पकाउन र पिउनको लागि मुख्य रुपमा अरू कुनै ठाउँ वा स्रोतबाट जस्तै तलाउ, पोखरी वा ट्याङ्करको पानी आदि प्रयोग गरेको भए खानेपानीको अन्य स्रोत अन्तर्गत सम्बन्धित कोठामा कोड 9 लेख्नुपर्दछ ।

खाना पकाउन र बत्ती बाल्न प्रयोग भएको मुख्य इन्धन, चर्पीको प्रकार र घरायसी साधन तथा सुविधा

- *बहुआयामिक गरिबी (Multi-dimensional poverty) मापन को लागि यी प्रश्नबाट प्राप्त हुने विवरणहरू प्रमुख आधारको रुपमा लिन सकिन्छ ।*
- *नेपाली समाजमा परिवर्तन हुँदै गएको जीवनशैली, स्वास्थ्यप्रतिको चेतनामा आएको परिवर्तन, सूचना/मनोरञ्जनलगायत भौतिक सामग्री तथा सेवाहरूको उपभोगको परिवर्तित सामाजिक प्रवृत्ति आदि जस्ता विषयमा जानकारी हासिल हुने हुँदा देशको समग्र मानव विकास प्रक्रिया कुन गतिमा अगाडि बढ्दैछ भन्ने तथ्य प्राप्त गर्न सकिन्छ ।*

खाना पकाउने मुख्य इन्धन

- *खाना पकाउने इन्धनको आधारमा भान्साको धुँवाबाट सिर्जित स्वास्थ्य जोखिम हेर्न यो सूचक उपयोगी हुन्छ ।*
- *परिवारभित्र हुने धुवाँबाट सिर्जित स्वास्थ्य जोखिम कम गर्न सकेमा महिलाहरूको आर्थिक सशक्तिकरण गर्न मद्दत पुग्ने देखिन्छ ।*
- *नेपाली महिलाहरूले धेरैजसो खाना पकाउने तथा भान्साका अन्य काममा लाग्नु पर्ने अवस्थाबाट घरधन्दाको काममा खर्चेको औसत समय /घण्टा बिस्तारै घटाउदै लैजाने लक्ष्य राष्ट्रिय योजना आयोगको दिगो विकास लक्ष्य ५.४.१ मा राखिएको छ ।*

प्रश्न ७: तपाईंको परिवारमा खाना पकाउन अक्सर (मुख्य रुपमा) कुन इन्धन प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

६.६५ परिवारले खाना पकाउन विभिन्न प्रकारका इन्धनहरू प्रयोग गर्ने गरेको हुनसक्दछ। परिवारका लागि खाना पकाउन कुन इन्धन प्रयोग गरिएको छ सोधी धेरैजसो प्रयोग गर्ने गरेको इन्धनको कोड लेख्नुपर्दछ । परिवारले खाना पकाउन अक्सर प्रयोग गर्ने इन्धनहरूको निम्नानुसार वर्गीकरण गरिएको छ:-

७. तपाईंको परिवारमा खाना पकाउन अक्सर (मुख्यरुपमा) कुन इन्धन प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

- काठ/दाउरा 1
- एल.पी.ग्याँस..... 2
- बिजुली..... 3
- गुइँठा/गोरहा..... 4
- बायोग्याँस..... 5
- मट्टीतेल..... 6
- अन्य..... 7

कोड

काठ/दाउरा (कोड 1)

६.६६ परिवारले खाना पकाउन मुख्यरुपमा काठ/दाउरा प्रयोग गर्ने गरेको भए सम्बन्धित कोठामा कोड 1 लेख्नुपर्दछ ।

एल.पी.ग्याँस (कोड 2)

६.६७ खाना पकाउनको लागि मुख्यरुपमा सिलिण्डरमा बन्द गरेको एल.पी. ग्याँस प्रयोग गर्ने गरेको भए सम्बन्धित कोठामा कोड 2 लेख्नुपर्दछ ।

बिजुली (कोड 3)

६.६८ खाना पकाउनको लागि मुख्यरुपमा विद्युतशक्ति (बिजुली) को प्रयोग गरी हिटर, इन्डक्सन चुलो वा अन्य माध्यमको प्रयोग गरेको भए सम्बन्धित कोठामा कोड 3 लेख्नुपर्दछ ।

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ मा खाना पकाउन अक्सर काठ दाउरा प्रयोग गर्ने परिवार ६४ प्रतिशत एल. पी. ग्याँस प्रयोग गर्ने परिवार २१ प्रतिशत थिए ।

गुइँठा/गोरहा (कोड 4)

६.६९ खाना पकाउनको लागि मुख्यरुपमा गाई, गोरु, भैँसीको गोबर संकलन गरी सुकाई बनाएको गुइँठा अथवा गोबरमा सण्ठी, काठ/दाउरा, सोतर आदि मिसाएर बनाएको गोरहा (वा गोहरा) वा दुवै इन्धनको प्रयोग गरेको भए सम्बन्धित कोठामा कोड 4 लेख्नुपर्दछ ।

बायोग्याँस (कोड 5)

६.७० खाना पकाउनको लागि मुख्यरुपमा गोबर, मलमुत्र तथा अन्य वस्तुहरूबाट ग्याँस उत्पादन गरी (गोबरग्याँस) प्रयोग गरेको भए सम्बन्धित कोठामा कोड 5 लेख्नुपर्दछ ।

मट्टीतेल (कोड 6)

६.७१ खाना पकाउनको लागि मुख्यरुपमा चुल्हो (स्टोभ) मा मट्टीतेल प्रयोग गरेको भए सम्बन्धित कोठामा कोड 6 लेख्नुपर्दछ ।

अन्य (कोड 7)

६.७२ परिवारमा खाना पकाउन मुख्यरुपमा माथि उल्लेख भएका इन्धनहरू बाहेक जस्तै - सोलार, भुस, खर, पराल, छ्वाली, मकैको ढोड, पातपतिंगर, स्याउला आदि प्रयोग गर्ने गरेको भए सम्बन्धित कोठामा कोड 7 लेख्नुपर्दछ ।

बत्ती बाल्न प्रयोग गरेको मुख्य इन्धन

प्रश्न ८: तपाईंको परिवारमा बत्ती बाल्न अक्सर (मुख्य रुपमा) के प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

६.७३ परिवारले बत्ती बाल्नको लागि विभिन्न प्रकारका इन्धनहरू प्रयोग गर्ने गरेको हुनसक्दछ । परिवारले बत्ती बाल्नका लागि मुख्य रुपमा प्रयोग गरेको इन्धन सोधी सम्बन्धित कोड लेख्नुपर्दछ । परिवारले बत्ती बाल्न धेरैजसो प्रयोग गर्ने इन्धनहरू निम्नानुसार वर्गीकरण गरिएको छः-

८. तपाईंको परिवारमा बत्ती बाल्न अक्सर (मुख्यरुपमा) के प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

- बिजुली..... 1
- सोलार/सौर्यउर्जा..... 2
- मट्टीतेल..... 3
- बायोग्याँस..... 4
- अन्य..... 5

कोड [ ]

बिजुली (कोड 1)

६.७४ परिवारले मुख्यरुपमा घरमा बत्ती बाल्नको लागि विद्युत लाइनको अर्थात बिजुली प्रयोग गरेको भए सम्बन्धित कोठामा कोड 1 लेख्नुपर्दछ । यदि कुनै परिवारमा अक्सर जेनेरेटर, इन्भर्टर आदि प्रयोग गरी त्यसबाट उत्पादित बिजुलीबाट बत्ती बाल्ने गरेको छ भने पनि बत्ती बाल्ने मुख्य स्रोत बिजुली नै जनाउनु पर्दछ ।

सोलार/सौर्यऊर्जा (कोड 2)

६.७५ परिवारले मुख्यरुपमा सोलार (सौर्यऊर्जा) प्यानल प्रयोग गरी बत्ती बाल्ने गरेको भए सम्बन्धित कोठामा कोड 2 लेख्नुपर्दछ ।

मट्टीतेल (कोड 3)

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ मा बत्ती बाल्न बिजुली प्रयोग गर्ने परिवार ६७.३ प्रतिशत र मट्टितेल प्रयोग गर्ने परिवार १८.३ प्रतिशत थिए ।

६.७६ परिवारले मुख्यरुपमा मट्टीतेल प्रयोग गरी लालटिन, लम्फा, टुकी-बत्ती आदि बाल्ने गरेको भए सम्बन्धित कोठामा कोड 3 लेख्नुपर्दछ ।

बायोग्याँस (कोड 4)

६.७७ परिवारले मुख्यरुपमा गोबर, मलमुत्र वा अन्य वस्तुबाट उत्पादन भएको ग्याँसबाट बत्ती बाल्ने गरेको भए सम्बन्धित कोठामा कोड 4 लेख्नुपर्दछ ।

अन्य (कोड 5)

६.७८ परिवारले माथि उल्लेख गरेको बत्तीको स्रोत बाहेक अक्सर गरेर अरू कुनै व्यवस्था जस्तै: दाउरा/दियालो, एल.पी. ग्याँसको पेट्रोम्याक्स, मैन, टुकीमारा (ब्याट्री) आदि गरेको भए सम्बन्धित कोठामा कोड 5 लेख्नुपर्दछ ।

चर्पीको प्रकार

- *घर कम्पाउन्डभित्र सफा चर्पी हुनु व्यक्तिगत सरसफाई र स्वास्थ्यको दृष्टिकोणले जरुरी मानिन्छ ।*
- *त्यसैगरी निजी र घर नजिकको चर्पीको उपलब्धता महिला सुरक्षा लगायत बहुआयामिक गरिबीको मापनको लागि आवश्यक मानिन्छ ।*

प्रश्न ९: तपाईंको परिवारले प्रयोग गर्ने चर्पी कस्तो छ ?

६.७९ परिवारका सदस्यहरूले दिसा पिसाब गर्ने ठाउँ अर्थात चर्पीलाई पाइखाना, शौचालय, ल्याट्रिन, ट्वाइलेट आदि विभिन्न नाम दिएको पाइन्छ । परिवारले प्रयोग गर्ने चर्पी परिवार बसेको घरभित्र वा घरको कम्पाउण्ड क्षेत्रमा वा घर नजिकको कुनै स्थानमा भएको हुनसक्दछ । परिवारले प्रयोग गर्ने चर्पीलाई पाँच किसिममा वर्गीकरण गरिएको छ:-

९. तपाईंको परिवारले प्रयोग गर्ने चर्पी कस्तो छ ?

- फ्लस भएको (सार्वजनिक ढल)..... 1
- फ्लस भएको (सेप्टिक ट्याङ्क)..... 2
- साधारण..... 3
- सार्वजनिक..... 4
- चर्पी नभएको..... 5

कोड [ ]

फ्लस भएको (सार्वजनिक ढल) (कोड 1)

६.८० फ्लस बटन प्रयोग गरी व्यवस्थित तरिकाले (मेसिनको प्रयोग गरेर) वा लोटा वा बाल्टिनबाट पानी खन्याई दिसा पिसाब सफा गर्न सकिने र दिसा पिसाबको निकास सार्वजनिक ढलसँग जोडिएको आफ्नै घर कम्पाउण्डभित्र भएको चर्पीलाई फ्लस भएको र सार्वजनिक ढलमा जोडिएको मानी सम्बन्धित कोठामा कोड 1 लेख्नुपर्दछ । फ्लस भएको चर्पी भन्नाले कमोट राखेको तथा फ्लस बटन थिचेर पानी खन्याउने मात्र नभई बाल्टिनबाट पानी खन्याई दिसा पिसाब बगाउन मिल्ने प्यान जडान गरेका चर्पीहरू समेत बुझिन्छ ।

फ्लस भएको (सेप्टिक ट्याङ्क) (कोड 2)

६.८१ फ्लस बटन प्रयोग गरी व्यवस्थित तरिकाले (मेसिनको प्रयोग गरेर) वा लोटा वा बाल्टिनबाट पानी खन्याई दिसा पिसाब सफा गर्न सकिने र दिसा पिसाबको निकास सेप्टिक ट्याङ्कमा जोडिएको चर्पी आफ्नै घर कम्पाउण्ड भित्रको छ भने त्यस्तो चर्पीलाई फ्लस भएको र सेप्टिक ट्याङ्कमा जोडिएको मानी सम्बन्धित कोठामा कोड 2 लेख्नुपर्दछ ।

साधारण (कोड 3)

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ मा चर्पी नभएका परिवार ३८.७ प्रतिशत थिए। चर्पी भएका परिवारमध्ये १९.५ प्रतिशत परिवारले साधारण चर्पी प्रयोग गरेका थिए।

६.८२ दिसा पिसाब गरिसकेपछि पानी खन्याएर बगाउने व्यवस्थित सुविधा नभएको चर्पी आफ्नै घर कम्पाउण्ड भित्र छ भने त्यस्तो चर्पीलाई साधारण चर्पी मानी सम्बन्धित कोठामा कोड 3 लेख्नुपर्दछ। यस्ता चर्पीहरू खाल्डो खनी काठ वा यस्तै अन्य अस्थायी प्रकृतिका सामग्रीद्वारा बनाइएको हुन सक्दछ। यस्ता चर्पीहरूको निकास ढाकिएको वा अलिक पर लगी खुलै छोडिएको पनि हुनसक्दछ।

सार्वजनिक (कोड 4)

६.८३ परिवारको आफ्नो चर्पी नभएर सार्वजनिक स्थानमा बनाइएको वा सार्वजनिक एवं सामुदायिक चर्पी प्रयोग गर्ने गरेको भए सार्वजनिक चर्पी अन्तर्गत सम्बन्धित कोठामा कोड 4 लेख्नुपर्दछ। यस अन्तर्गत सार्वजनिक रुपमा प्रयोगका फ्लस भएका वा फ्लस नभएका वा साधारण सबै किसिमका शौचालय पर्दछन्।

चर्पी नभएको (कोड 5)

६.८४ परिवारको आफ्नो चर्पी नभएर दिसा पिसाब गर्न, जंगल, पाखा वा मैदान जाने गरेको हुनसक्दछ। माथि उल्लेख गरिएका चर्पीको सुविधा नभएको र खुला स्थानमा दिसा, पिसाब गर्ने भए उक्त अवस्था जनाउन सम्बन्धित कोठामा कोड 5 लेख्नुपर्दछ।

घरायसी सुविधा तथा साधनहरू

१०. तपाईंको परिवारमा निम्न घरायसी सुविधा तथा साधनहरु के के छन् ? (बहुउत्तर सम्भव छ)

A. रेडियो सुविधा ☐	E.स्मार्ट मोबाइल फोन ☐	I. मोटरसाइकल/स्कुटर ☐	M. वाशिङ्ग मशिन ☐
B. टेलिभिजन ☐	F. कम्प्युटर/ल्यापटप ☐	J. साइकल ☐	N. एयर कन्डिसनर ☐
C. ल्याण्डलाइन टेलिफोन ☐	G. इन्टरनेट सुविधा ☐	K. विद्युतीय पंखा ☐	X. कुनै पनि नभएको ☐
D. मोबाइल फोन (साधारण) ☐	H. कार/जीप/भ्यान ☐	L. रेफ्रिजरेटर ☐	

प्रश्न १०: तपाईंको परिवारमा निम्न घरायसी सुविधा तथा साधनहरू के के छन् ? (बहुउत्तर सम्भव छ)

६.८५ यस प्रश्नले परिवारसँग आधुनिक सुविधाका साधन तथा सामग्रीहरू प्रयोगमा भए नभएको बारेमा बुझ्न खोजेको छ। उक्त साधन व्यवसायिक प्रयोजनको लागि भए पनि परिवारको लागि प्रयोग भएको छ भने भएको मान्नु पर्दछ। परिवारमा भएका सामानहरू साधारणतया: प्रयोग भइरहेको र गणनाको दिन नबिग्रेको (चालू अवस्थामा रहेको) हुनुपर्दछ। तर सामान्य मर्मत गरेपछि काम दिने भए गणनाको दिनमा चालू अवस्थामा नभएता पनि त्यस्ता सामानलाई चालू अवस्थामा नै भएको मान्नुपर्दछ।

६.८६ परिवारसँग एक वा एकभन्दा बढी घरायसी सुविधा तथा साधनहरू हुन सक्दछन् । परिवारसँग उल्लेख गरिए बमोजिमका घरायसी सुविधा तथा साधनहरू प्रयोगमा भए नभएको सोधी प्रयोगमा भएको भए सम्बन्धित कोठाहरूमा ठीक (√) चिन्ह लगाउनुपर्दछ । एकभन्दा बढी सामग्रीहरू प्रयोगमा भए के के प्रयोगमा छन् सम्बन्धित संकेत कोठामा ठीक (√) चिन्ह लगाउनुपर्दछ । यी सुविधा वा साधनको स्वामित्व आफ्नो नै हुनुपर्ने आवश्यकता छैन, अरू कसैको भएता पनि परिवारले ती साधन हाल निजी सरह प्रयोग गर्ने गरेको भए ती साधन/सुविधाहरू भएको परिवार मानी उपलव्ध साधन सुविधाहरूको सम्बन्धित कोठामा ठीक (√) चिन्ह लगाउनुपर्दछ । परिवारले जुन जुन साधन तथा सुविधाहरू प्रयोग गरेका छैनन्, सम्बन्धित कोठाहरू खाली छाड्नु पर्दछ । परिवारले प्रयोग गर्ने मुख्य घरायसी सुविधा तथा सामग्रीहरूको सामान्य व्याख्या निम्नानुसार गरिएको छः-

रेडियो सुविधा

६.८७ परिवारले आवश्यक परेको बेलामा व्यक्तिगत वा सामूहिक रुपमा जुनसुकै बेला प्रयोग गर्नसक्ने बिजुली वा ब्याट्रीबाट चल्ने सबै प्रकारका रेडियो, ट्रान्जिस्टरहरू यस अन्तर्गत पर्दछन् । परिवारले मोबाइल अर्थात अन्य माध्यमबाट रेडियोको प्रयोग गर्ने गरेको भए पनि सम्बन्धित कोठामा ठीक (√) चिन्ह लगाउनुपर्दछ ।

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ मा रेडियो र इन्टरनेटको सुविधा हुने परिवार क्रमशः ५०.८ प्रतिशत र ३.३ प्रतिशत रहेका थिए ।

टेलिभिजन

६.८८ बिजुली वा ब्याट्रीबाट चलाउन सकिने जुनसुकै आकार वा प्रकार जस्तैः श्यामश्वेत (Black and White), रंगीन (Colour) टेलिभिजनको प्रयोग परिवारमा भए सम्बन्धित कोठामा ठीक (√) चिन्ह लगाउनुपर्दछ ।

ल्याण्डलाइन टेलिफोन

६.८९ परिवारले आफ्नो प्रयोजनको लागि तारसहितको टेलिफोन (ल्याण्डलाइन) सुविधा प्रयोग गर्ने गरको भए सम्बन्धित सम्बन्धित कोठामा ठीक (√) चिन्ह लगाउनुपर्दछ । नेपाल टेलिकम (NTC) तथा युनाइटेड टेलिकम (UTL) जस्ता टेलिफोन सेवा प्रदायकहरूबाट उपलव्ध तार रहित CDMA तथा SKY फोनहरूलाई पनि ल्याण्डलाइन टेलिफोन अन्तर्गत नै राख्नुपर्दछ ।

मोबाइल फोन (साधारण)

६.९० साधारण मोबाइल फोन भन्नाले भौतिक रुपमा देखिने कि-बोर्ड भएको, टच स्क्रिन नभएको र सफ्टवेयरहरू डाउनलोड गर्न नमिल्ने किसिमको मोबाइल फोन बुझ्नु पर्दछ । परिवारको कम्तिमा एक सदस्यसँग साधारण मोबाइल फोन भए परिवारले प्रयोग गरेको मान्नुपर्दछ र सम्बन्धित कोठामा ठीक (√) चिन्ह लगाउनुपर्दछ ।

स्मार्ट मोबाइल फोन

६.९१ स्मार्ट मोबाइल फोन भन्नाले भौतिक रुपमा नदेखिने कि-बोर्ड भएको, सामान्यतः टच स्क्रिन भएको र सफ्टवेयरहरू डाउनलोड गर्न मिल्ने किसिमको मोबाइल फोन बुझ्नु पर्दछ। परिवारको कम्तिमा एक सदस्यसँग स्मार्ट मोबाइल फोन भए परिवारले प्रयोग गरेको मान्नुपर्दछ र सम्बन्धित कोठामा ठीक (√) चिन्ह लगाउनुपर्दछ।

कम्प्युटर/ल्यापटप

६.९२ बिजुली वा ब्याट्रीबाट चलाउन सकिने गणनाको दिनमा चालू रहेको डेस्कटप अथवा ल्यापटप जस्ता जुनसुकै मोडलका कम्प्युटर परिवार वा परिवारको सदस्यले प्रयोग गर्ने गरेको भए यसको सम्बन्धित कोठामा ठीक (√) चिन्ह लगाउनुपर्दछ ।

इन्टरनेट सुविधा

६.९३ परिवारमा कम्प्युटर वा अन्य साधनको प्रयोग गरी इन्टरनेट मार्फत सूचनाहरूको आदानप्रदान गर्ने सुविधा प्रयोग गरेको छ भने इन्टरनेट सुविधा भएको मान्नुपर्दछ । इन्टरनेटको प्रयोग कम्प्युटरको साथै ट्याब्लेट, मोबाइल फोन (डाटा, वाइफाई आदि) मार्फत पनि परिवारको कुनै सदस्यले नियमितरुपमा प्रयोग गर्ने गरेको भएमा उक्त परिवारमा इन्टरनेटको सुविधा भएको मानी सम्बन्धित कोठामा ठीक (√) चिन्ह लगाउनुपर्दछ ।

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ मा मोवाइल फोन हुने परिवार ६४.६ प्रतिशत र कम्प्युटर हुने परिवार ७.३ प्रतिशत रहेका थिए । सोधिएका कुनै पनि सुविधा तथा साधन नहुने परिवारहरू १३.७ प्रतिशत थिए।

कार, जीप, भ्यान

६.९४ परिवारले घरायसी यातायात प्रयोजनका लागि यातायतको साधान राखेकोः अटोमोबाइल - कार, जीप, भ्यान आदि भए सम्बन्धित कोठामा ठीक (√) चिन्ह लगाउनुपर्दछ। यातायात प्रयोजनका सवारी साधन गणनाको दिन चालू अवस्थामा रहेको हुनुपर्दछ। विगतमा सञ्चालनमा रहेका तर हाल काम नलाग्ने अवस्थाका भए उल्लेखित सुविधा नभएको मान्नुपर्दछ । कार/जीप/भ्यान आदि व्यवसायिक प्रयोजनका भए पनि निजी सरह परिवारले प्रयोग गरेको भए यस अन्तर्गत पर्दछन्।

६.९५ सरकारी तथा निजी क्षेत्रमा काम गर्ने कर्मचारीहरूले आफ्नो सुविधामा उक्त सवारी साधनको सुविधा घरमा राख्ने गरी लिएको रहेछ भने उक्त परिवारमा उक्त सुविधा रहेको मानी सम्बन्धित कोठामा ठीक (√) चिन्ह लगाउनुपर्दछ । तर, बिहान साँझ कार्यालयमा जान आउन मात्र उपलब्ध हुने र कार्यालय समय बाहिर प्रयोग नहुने भए मोटर सुविधा नभएको मानिन्छ।

मोटरसाइकल/स्कुटर

६.९६ परिवारसँग घरायसी प्रयोगको निम्ति प्रयोग हुने दुईपाङ्ग्रे वा तीनपाङ्ग्रे मोटरसाइकल/स्कुटर/मोपेड चालु अवस्थामा छ भने सम्बन्धित कोठामा ठीक (√) चिन्ह लगाउनुपर्दछ । आफ्नो कार्यालयले कर्मचारीको लागि उपलब्ध गराएको मोटरसाइकल भए त्यस्तो परिवारमा मोटरसाइकल सुविधा भएको मानी सम्बन्धित कोठामा ठीक (√) चिन्ह लगाउनुपर्दछ । विद्युतबाट चल्ने मोटरसाइकल तथा स्कुटर समेत यसै अन्तर्गत पर्दछन् ।

साइकल

६.९७ परिवारका कुनै सदस्यले गिअर भएको वा नभएको साइकल, विद्युतीय साइकल अर्थात जस्तोसुकै साइकल प्रयोग गर्ने भए सम्बन्धित कोठामा ठीक (√) चिन्ह लगाउनुपर्दछ । कुनै कार्यालयले उपलब्ध गराएको भए पनि सुविधा भएको मान्नुपर्दछ ।

विद्युतीय पंखा

६.९८ परिवारमा बिजुलीबाट चल्ने सिलिङ्ग, भित्ते, टेबुल, स्ट्यान्ड पंखा प्रयोग गर्ने गरेको भए सम्बन्धित कोठामा ठीक (√) चिन्ह लगाउनुपर्दछ ।

रेफ्रिजरेटर

६.९९ परिवारसँग रेफ्रिजरेटर वा फ्रिज प्रयोगमा छ भने सम्बन्धित कोठामा ठीक (√) चिन्ह लगाउनुपर्दछ । व्यापारिक प्रयोजनको लागि पसलमा राखिएका रेफ्रिजरेटर यदि परिवारले समेत प्रयोग गरेका रहेछन् भने उक्त रेफ्रिजरेटरलाई पनि यसै अन्तर्गत नै राख्नुपर्दछ ।

वाशिङ मशिन

६.१०० परिवारसँग कपडा धुनका लागि प्रयोग गरिएको वाशिङ मशिन छ भने सम्बन्धित कोठामा ठीक (√) चिन्ह लगाउनुपर्दछ ।

एयर कन्डिसनर

६.१०१ परिवारसँग गर्मी मौसममा चिसो बनाउन र जाडो मौसममा न्यानो वनाउनका लागि एयर कन्डिसनर प्रयोगमा छ भने सम्बन्धित कोठामा ठीक (√) चिन्ह लगाउनुपर्दछ ।

कुनै पनि नभएको

६.१०२ माथि उल्लेख भएका मध्ये कुनै पनि सुविधा तथा साधनहरू परिवारमा नभएमा "कुनै पनि नभएको" जनाउन सम्बन्धित कोठामा ठीक (√) चिन्ह लगाउनुपर्दछ ।

महिलाका नाममा भएको घरजग्गा

- *सम्पत्तिमाथि महिलाको पहुँचको अवस्था थाहा हुने ।*
- *महिला तथा विभिन्न जातजातिहरूको विविधता सहितको आर्थिक अवस्थाबारे महत्वपूर्ण तथ्याङ्क प्राप्त हुने ।*
- *महिलाको सर्बौङ्गिण विकास र सम्पत्तिमा लैङ्गिक समानता कायम गर्ने नीति बनाउन सहयोग पुग्ने ।*
- *सरकारले महिलाको सम्पत्तिमा पहुँच बढाउन लिएको कर छुटको विशेष व्यवस्थासम्बन्धी नीतिको प्रभावकारिता हेर्न तथा थप नीति एवं प्रभावकारी कार्यक्रम ल्याउन मद्दत मिल्ने ।*

प्रश्न ११: तपाईंको परिवारमा महिलाका नाममा नेपालको कुनै पनि ठाउँमा घर/जग्गा छ ?

११. तपाईंको परिवारमा महिलाका नाममा नेपालको कुनै पनि ठाउँमा घर/जग्गा छ ?

- घर मात्र भएको..... 1
- घर र जग्गा दुवै भएको..... 3
- जग्गा मात्र भएको.... 2
- घर र जग्गा दुवै नभएको..... 4

कोड [ ]

६.१०३ परिवारका महिला सदस्य भन्नाले गणना गरिने परिवारमा अक्सर बसोबास गर्ने महिलालाई बुझाएता पनि **यस प्रश्नमा विदेशमा गएका महिलाको नाममा रहेको घर जग्गा समेत लिनुपर्दछ ।** महिलाको नाममा घर/जग्गा भन्नाले महिलाले अंशबाट पाएको, पेवा, दाइजो, पेन्सन, आफ्नो आय-आर्जनको (आफूले कमाएको), ऋणबाट प्राप्त गरेको र अरू कुनै किसिमबाट महिलालाई प्राप्त भएको घर, जग्गा, घडेरीलाई बुझाउँछ । महिलाको नाममा घर जग्गा नेपालभरको जुनसुकै जिल्लामा दर्ता भएको हुनसक्दछ । यदि महिला र पुरुषको संयुक्त नाममा घर वा जग्गा वा दुवै रहेको भए महिलाको नाममा भएसरह मान्नुपर्दछ । यस प्रश्नमा सरकारी निकायमा महिलाको नाममा दर्ता भएको घर/जग्गालाई मात्र मान्नुपर्दछ ।

घर मात्र भएको (कोड 1)

६.१०४ परिवारका कुनै महिलाको नाममा दर्ता भएको नेपालभरको कुनै स्थानमा जुनसुकै प्रयोजनको घर भएको भए घर मात्र भएको मानी सम्बन्धित कोठामा कोड 1 लेख्नुपर्दछ । घर बनाएको जग्गालाई घर र जग्गा दुवै भएको मान्नुहुँदैन, घर मात्र भएको मान्नुपर्दछ ।

जग्गा मात्र भएको (कोड 2)

६.१०५ परिवारका कुनै महिलाको नाममा दर्ता भएको नेपालभरको कुनै स्थानमा जग्गा मात्र भएको भए सम्बन्धित कोठामा कोड 2 लेख्नुपर्दछ ।

वि.सं. २०५८ र २०६८ सालमा महिलाको नाममा घर जग्गा भएका क्रमशः ९.१ प्रतिशत र १९.७ प्रतिशत परिवार रहेको थियो ।

घर र जग्गा दुवै भएको (कोड 3)

६.१०६ परिवारका कुनै महिलाको नाममा नेपालभरको कुनै स्थानमा दर्ता भएको घर र दर्ता भएको जग्गा दुवै भए सम्बन्धित कोठामा कोड 3 लेख्नुपर्दछ । परिवारमा एक वा एकभन्दा बढी

महिला सदस्य हुन सक्दछन् । परिवारको कुनै एक जना वा धेरै जना महिलाको नाममा (स्वामित्वमा) घर र कुनै अर्को महिलाको नाममा जग्गा दर्ता भए घर जग्गा दुवै भएको उल्लेख गर्नुपर्दछ । जस्तैः सासुको नाममा घर दर्ता रहेको र बुहारीको नाममा अर्को जग्गा दर्ता रहेको भएमा यस प्रश्नमा घर र जग्गा दुवै भएको मानिन्छ ।

घर र जग्गा दुवै नभएको (कोड 4)

६.१०७ परिवारका कुनै पनि महिलाको नाममा नेपालभरको कुनै स्थानमा घर र जग्गा दुवै नभएको भए महिलाको नाममा घर र जग्गा दुवै नभएको मानी सम्बन्धित कोठामा कोड 4 लेख्नुपर्दछ ।

कृषि बाहेकका साना घरेलु व्यवसाय

प्रश्न १२: तपाईंको परिवारले कृषि बाहेक कुन मुख्य साना घरेलु व्यवसाय चलाएको छ ? (दर्ता नगरिएका र तलबी कामदार नभएका)

१२. तपाईको परिवारले कृषि बाहेक कुन मुख्य साना घरेलु व्यवसाय चलाएको छ ?
(दर्ता नगरिएका र तलबी कामदार नभएका)

- घरेलु उद्योग..1
- व्यापार.....2
- यातायात... 3
- सेवा..... 4
- अन्य..... 5
- साना घरेलु व्यवसाय नभएको... 6 → प्रश्न नं. १४

कोड [ ]

६.१०८ यस प्रश्नको मुख्य उद्देश्य नेपालभरी अनौपचारिक (दर्ता नभएका) रुपमा परिवारले सञ्चालन गरेका विभिन्न घरेलु तथा साना व्यवसायहरूको संख्या पत्ता लगाउनु हो । घरेलु तथा साना व्यवसायहरू भन्नाले नियमित वा तलबी कामदार नराखी परिवारका एक वा एकभन्दा बढी परिवारका सदस्यहरूले मात्र चलाएको गैर कृषिजन्य व्यवसाय भन्ने बुझिन्छ । यहाँ (कृषि कार्यबाहेक) साना व्यवसाय भन्नाले परिवारको मूली वा कुनै सदस्यले पुँजी (नगद, जिन्सी, श्रम) लगानी गरी चलाएका हुन्छन् । यस्ता व्यवसायहरूका निम्न विशेषताहरू हुन्छन्:-

क. नियमित रूपले तलब वा ज्याला लिने कामदार नराखेका,
ख. परिवारको आयआर्जनमा कुनै न कुनै प्रकारले सघाउ पुग्ने,
ग. कुनै पनि सरकारी निकायमा दर्ता नभएको,
घ. वस्तु तथा सेवा अरु कुनै एकाइलाई बिक्री गर्ने ।

६.१०९ यस्ता व्यवसाय गणनामा समावेश हुन गणनाको समयमा चालू अवस्थामा रहेका वा गणना गरिएको दिनको अघिल्लो सातामा सामान्यतया सञ्चालन भएको अवस्थामा हुनुपर्दछ । पारिवारिक व्यस्तता अथवा अन्य कुनै कारणले गणनाको समयमा सञ्चालनमा नरहे तापनि सामान्यतया आगामी दिनमा निश्चित रुपमा सञ्चालन हुने अवस्थामा रहेका कुनै व्यवसाय भए यसमा समावेश गर्नुपर्दछ ।

६.११० व्यवसायमा उत्पादन भएको वस्तु परिवारको उपभोगका लागि वा बिक्रीको लागि वा दुवै हुनसक्दछ । तर यस अन्तर्गत समावेश गर्न व्यवसायको उत्पादन वस्तु वा सेवा बजारमा

बिक्री गर्ने उद्देश्यले सञ्चालन भएको हुनुपर्दछ । **उत्पादन भएको वस्तु वा सेवा परिवारको उपभोगका लागि मात्र भए गणनामा समावेश गर्नु पर्दैन ।** यदि घरमै बसेर काम गर्ने तर अन्यबाट तलब ज्याला लिने भए व्यवसाय अन्तर्गत पर्दैन ।

कृषि बाहेकका मुख्य साना घरेलु व्यवसायलाई निम्नानुसार वर्गीकरण गरिएको छः-

घरेलु उद्योग (कोड 1)

६.१११ जनगणना प्रयोजनको लागि घरेलु उद्योग भन्नाले माथि उल्लेख भएको शर्त बमोजिम खाद्य वा गैरखाद्य वस्तु बनाउने (उत्पादन गर्ने) लघु तथा घरेलु साना उद्योग भन्ने बुझिन्छ । जस्तै - डोनट, चना भुजा, मिठाई, खुवा, समोसा, पकौडी, जाम-जेली, दही, घ्यू, छुर्पी, मर्चा आदि खाद्य वस्तु बनाउने, धागो कात्ने व्यवसाय, बेतबाँसका सामान जस्तैः मेच, मुढा, कुर्सी, डोको, डालो नाङ्गलो, झाडु, ढकी बनाउने, नाम्लो, दाम्लो, डोरी बाट्ने, काठको ठेकी, माना/पाथी बनाउने व्यवसाय, सुकुल, गुन्द्री बनाउने व्यवसाय, माटोका भाँडा, आरनमा फलाम वा अन्य धातुका भाँडावर्तन वा सामग्री बनाउने, छाला वा कपडाको जुत्ता वा छालाका अन्य सामग्री बनाउने व्यवसाय, कपडा वा अन्य सामग्रीका खेलौना बनाउने व्यवसाय चुरा, धागो, पोते, टीका वा श्रृङ्गारका अरू सामग्री बनाउने व्यवसाय वा यस्तै वस्तु उत्पादन गर्ने अन्य व्यवसायहरू घरेलु उद्योग व्यवसाय हुन् । यी व्यवसायहरू सञ्चालनमा माथिको शर्त पूरा नभए समावेश गर्नुपर्दैन । यदि माथि उल्लेखित कुनै घरेलु उद्योग वा व्यवसाय परिवारले चलाएको भए सम्बन्धित कोठामा कोड 1 लेख्नुपर्दछ ।

व्यापार (कोड 2)

६.११२ सबै प्रकारका लेनदेनको आधारमा चलेको वा वस्तुको खरिद बिक्री गर्ने उद्देश्यले पूँजी (नगद, जिन्सी) लगानी गरी पसल राखी वा नराखी माथि उल्लेख भएका शर्त बमोजिम चलाएको व्यवसाय भए जनगणना प्रयोजनको लागि साना व्यापार मानी सम्बन्धित कोठामा कोड 2 लेख्नुपर्दछ ।

उदाहरणः परिवारका महिला, पुरुष वा दुवैले आफू बसेको घरमा वा अन्यत्र चलाएको पसल/दोकान, सानो खुद्रा वा नाङ्लो, फुटपाथको पसल, पान, बिँडी, सुपारी पसल, चना, भुजा, मिठाई बिक्री गर्ने वा यस्तै खाद्य वा गैर खाद्यवस्तुहरू जस्तैः फुल/माला बेच्ने जस्ता साना व्यापारिक कार्य साना व्यापार हुन् ।

यातायात (कोड 3)

६.११३ परिवारका मूली वा कुनै सदस्य प्रत्यक्ष रूपमा संलग्न भई मानिस वा अरू कुनै माल-सामान ओसार-पसार वा ढुवानी गर्न, माथि उल्लेख भएको शर्त बमोजिम चलाएको यस्तो कुनै व्यवसायलाई यातायात व्यवसाय मानी सम्बन्धित कोठामा कोड 3 लेख्नुपर्दछ । उदाहरणः ठेलागाडा, गोरुगाडा, घोडा, खच्चर, भेडा, च्याङग्रा, रिक्सा आदि यातायातको कुनै साधन

व्यवसायको रूपमा चलाएको भए त्यसले यातायात व्यवसाय बुझाउँछ । तर माथिको शर्त पालन नगरेका यातायात व्यवसाय भए सो गणनामा समावेश गर्नुपर्दैन ।

सेवा (कोड 4)

६.११४ जनगणना प्रयोजनको लागि शारीरिक वा बौद्धिक श्रम लगाई अर्को व्यक्ति वा संस्थालाई आवश्यक हुने सेवा, सहयोग, सुविधा वा मनोरञ्जन आदि उपलब्ध गराइदिने र यस्तो श्रम गरेबापत अर्को व्यक्ति वा संस्था वा पक्षबाट आवश्यक पारिश्रमिक लिने गरी माथि उल्लेख भएका शर्त बमोजिम परिवारले चलाएको सेवा व्यवसाय भए सम्बन्धित कोठामा कोड 4 लेख्नुपर्दछ । उदाहरण: माथिका शर्त बमोजिम निम्न व्यवसायहरू सेवा व्यवसाय अन्तर्गत पर्दछन्:-

क. कपाल काट्ने, ब्युटी पार्लर चलाउने, लुगाधुने, लुगा सिउने, सुडेनीको काम, पूरोहित, पूजारी, ज्योतिष सेवा वा अरू कुनै परामर्श सेवा, धामी-झाँक्री वा झार-फुक सेवा, सामान्य मर्मत वा पालिस गर्ने, घरमा ट्युशन पढाउने, पर्यटक पथप्रर्दशक सेवा दिनेहरू आदि,

ख. स्वास्थ्य उपचार सेवा वा स्वास्थ्य क्लिनिक, कानूनी परामर्श वा सल्लाह सेवा आदि,

ग. डकर्मी, सिकर्मी सेवा, आरन व्यवसाय (कुटो, कोदाली, हँसिया आदिमा धार लगाउने), भारी बोक्ने आदि,

घ. भिडियो देखाउने, नाच-सर्कस देखाउने वा मनोरञ्जन गराउने वा यस्तै कुनै व्यवसाय मनोरञ्जन सेवा आदि "सेवा व्यवसाय" हुन् ।

६.११५ कुनै परिवारले सन्दर्भ अवधिमा माथि उल्लेखित सर्त बमोजिमका एकभन्दा बढी भिन्न प्रकृतिका साना घरेलु व्यवसायहरू सञ्चालन गरेको भए धेरै समय विताएको व्यवसाय नै परिवारले सञ्चालन गरेको व्यवसाय मानी सम्बन्धित कोठामा उपयुक्त कोड लेख्नुपर्दछ ।

अन्य (कोड 5)

६.११६ कुनै परिवारले कृषि कार्य र माथि उल्लेख भएका साना व्यवसाय बाहेक अन्य कुनै साना व्यवसाय संचालन गरेको भए सम्बन्धित कोठामा कोड 5 लेख्नुपर्दछ ।

साना घरेलु व्यवसाय नभएको (कोड 6)

६.११७ परिवारले साना घरेलु व्यवसाय नचलाएको भए साना घरेलु व्यवसाय नभएको मानी सम्बन्धित कोठामा कोड 6 लेखी प्रश्न नं. १४ सोध्नुपर्दछ ।

६.११८ कुनै परिवारले सरकारी कार्यालयमा दर्ता गरी वा तलब ज्यालामा कामदार राखी कुनै व्यापार व्यवसाय तथा उद्योगधन्दा वा सेवा बिक्री गर्ने व्यवसाय सञ्चालन गरेको भए यस अन्तर्गत समावेश गर्नुपर्दैन । तर परिवारले दर्ता गरेका कुनै व्यवसायको साथै यस प्रश्नको शर्तमा

उल्लेख भए बमोजिमका अन्य कुनै साना घरेलु उद्योग वा व्यवसाय सञ्चालन गरेको रहेछ भने त्यस्ता साना घरेलु उद्योग वा व्यवसाय यस अन्तर्गत लिनुपर्दछ ।

कृषि बाहेकका साना घरेलु व्यवसायको सञ्चालक – महिला वा पुरुष

- *सामान्यतया नेपाली समाजमा परिवारका महिला सदस्यहरूले कुनै न कुनै सानातिना घरेलु व्यवसाय अनौपचारिक रुपमा चलाएका हुन सक्दछन् । यस अवस्थालाई ख्याल गरी महिला सञ्चालक भए नभएको बारे विशेष सोधखोज गर्नुपर्दछ ।*
- *यसबाट महिलाहरू आर्थिक उपार्जनको काममा सक्रिय भए नभएको जानकारी लिन सकिन्छ ।*
- *महिलाहरूले चलाएका अनौपचारिक व्यवसायले परिवारमा नदेखिने गरी आर्थिक टेवा पुऱ्याएको हुन्छ*

प्रश्न १३: तपाईंको परिवारमा उक्त साना घरेलु व्यवसाय मुख्यतया कसले सञ्चालन गरेको छ ?

६.११९ प्रश्न १२ मा परिवारले दर्ता नगरी चलाएको साना घरेलु उद्योग, व्यापार, यातायात, सेवा तथा अन्य व्यवसाय मुख्यतया पुरुष वा महिला मध्ये कसले चलाएको हो सोधी यदि पुरुषले चलाएको हो भने सम्बन्धित कोठामा कोड 1 र महिलाले चलाएको हो भने सम्बन्धित कोठामा कोड 2 लेख्नुपर्दछ ।

१३. तपाईको परिवारमा उक्त साना घरेलु व्यवसाय मुख्यतया कसले सञ्चालन गरेको छ ?

- पुरुष.....1
- महिला..... 2

कोड [ ]

पुरुष र महिला मध्ये दुवैजनाले मिलेर चलाएको रहेछ भने मुख्यतया कसले बढी समय दिने गरेको छ उसको कोड सम्बन्धित कोठामा उल्लेख गर्नुपर्दछ ।

मृत्यु सम्बन्धी विवरण

मृत्यु सम्बन्धी विवरण : प्रश्न १४ – १५

- *परिवारमा कुनै व्यक्ति (महिला वा पुरुष) को गत ३६५ दिन अवधिभित्र भएको मृत्युको विवरणले मृत्यु दर निकाल्न सहयोगी हुने ।*
- *१५-४९ बर्षको महिलाको मृत्यु भएकोमा मृत्यु हुँदाको अवस्थाबाट मातृमत्यु दर निकाल्न सहयोगी हुने ।*
- *मृत्यु हुँदाको उमेर र कारणबाट स्वास्थ्य तथा रोग निदानसम्वन्धी विभिन्न नीति, योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्न सघाउ पुऱ्याउने ।*
- *मृत्यु सम्बन्धी तथ्याङ्क विश्लेषण गरी जनसंख्या व्यवस्थापन कार्य प्रभावकारी बनाउने ।*

प्रश्न १४: गत १२ महिनामा तपाईंको परिवारमा कसैको मृत्यु भएको थियो ?

६.१२० गत १२ महिनामा अर्थात परिवारको **गणना गर्ने दिनभन्दा अघि ३६५ दिनभित्र** गणना गर्न लागिएको परिवारका कुनै सदस्यको मृत्यु भए नभएको सोध्नुपर्दछ । यदि यस अवधिमा कसैको मृत्यु भएको भए सम्बन्धित कोठामा कोड 1 लेखी मृत्यु भएको संख्या समेत लेख्नुपर्दछ। मृत्यु नभएको भए सम्बन्धित कोठामा कोड 2 लेखी प्रश्न नं. १६ सोध्नुपर्दछ ।

मृत्यु सम्बन्धी विवरण
१४. गत १२ महिनामा तपाईंको परिवारमा कसैको मृत्यु भएको थियो ? थियो.... 1 थिएन... 2 → प्रश्न १६ कोड [ ] मृत्यु भएको संख्या : .....

परिवारका कुनै सदस्यको मृत्यु घरमा वा अस्पतालमा वा अन्य कुनै ठाउँमा भएको हुनसक्ने साथै मृत्यु कुनै रोग, दुर्घटना, विपद् वा अन्य कुनै पनि कारणहरूबाट भएको हुनसक्दछ ।

- परिवारका कुनै महिलाबाट जिउँदो बच्चा जन्म भई जन्मेको केही समयपछि वा जन्मिनासाथ नै मृत्यु भएको भए पनि त्यस परिवारका सदस्यको मृत्यु भएको मानी त्यस्तो मृतक शिशुको विवरणहरू लिनुपर्दछ।

गणनाको दिनभन्दा एक बर्ष वा ३६५ दिन भित्रको मृत्यु भएको व्यक्तिको मात्र विवरण संकलन गर्ने भएकोले स्पष्टरुपमा परिवारमा मृत्यु भएको साल, महिना र गते सोधी यकिन गर्नु पर्दछ ।

- त्यस्तै बच्चा पाउने उमेर (१५ देखि ४९ वर्ष) का महिलाको विभिन्न प्रजनन् तथा प्रसुती जटिलता सम्बन्धी कारणबाट जस्तैः बच्चा पाउन नसकेर, अत्याधिक रक्तश्राव भएर तथा बच्चा गर्भमा हुँदा गर्भसम्बन्धी अन्य कारणहरूबाट पनि मृत्यु भएको हुनसक्दछ । **गत १२ महिनामा परिवारमा कुनै अपाङ्गता भएको व्यक्तिको पनि मृत्यु भएको हुनसक्दछ ।** सामान्यतया अपाङ्गता भएको व्यक्तिको मृत्युको विवरण परिवारले नभन्न पनि सक्दछन् । त्यसैले परिवारमा यस किसिमका कुनै व्यक्तिको मृत्यु भएको थियो थिएन राम्ररी सोध्नुपर्दछ । **तर मृत बच्चा जन्मेको रहेछ भने त्यस्तो अवस्थामा उक्त बच्चाको मृत्यु तथा अन्य कुनै पनि विवरण लिनुहुँदैन ।**

प्रश्न १५: मृत्यु भएका व्यक्तिको विवरण दिनुहोस् ।

यदि प्रश्न नं. १४ मा गणनाको दिनभन्दा अघि एक वर्षभित्र मृत्यु भएको विवरण आएमा मृत्यु भएको व्यक्ति वा व्यक्तिहरूको विस्तृत विवरण संकलन गर्नुपर्दछ ।

६.१२१ विशेष निर्देशन

१. जन्मेको केही समयपछि मृत्यु भएका शिशुहरूको रिपोर्ट नगर्ने प्रवृत्ति नेपाली समाजमा विद्यमान छ, जसले गर्दा कम रिपोर्ट हुने सम्भावना बढाउँछ। जन्मने बित्तिकै मृत्यु भएका वा नाम राख्न नपाउदै मृत्यु भएका शिशुहरूको नाम शिशु मात्र लेख्नुपर्दछ । विवरण

१५. मृत्यु भएका व्यक्तिको विवरण दिनुहोस् ।

क्र.सं.	मृत्यु भएका व्यक्तिको नाम र थर	मृत्यु भएका व्यक्तिको लिङ्ग ◆पुरुष..... 1 ◆महिला..... 2	मृत्यु हुँदा उमेर कति थियो ? (पुरा भएको वर्ष)	मृत्यु हुनुको मुख्य कारण के थियो ? (कोड)	मृतक १५ देखि ४९ वर्षको महिला भए मृत्यु हुँदा उहाँको अवस्था कस्तो थियो ? ◆गर्भवती...1 ◆सुत्केरी भएको (बच्चा जन्मेको) छ हप्ताभित्र..... 3 ◆प्रसुती..... 2 ◆अन्य..... 4
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)
१.					कोड
२.					कोड
३.					कोड

संकलन गर्दा एक वर्षभित्र कसैको मृत्यु भएको छ/छैन परिवारका महिलाहरूलाई समेत सोधी यकिन गर्नुपर्दछ। १२ महिनाको अवधिमा एउटै परिवारका एकभन्दा बढी सदस्यको मृत्यु भएको रहेछ भने लहर १, २, ...मा क्रमैसँग मृत्यु भएका सबै व्यक्तिको विवरण लेख्नुपर्दछ । तीन जना भन्दा बढीको मृत्यु भएमा अर्को प्रश्नावलीको यही महलमा लेख्नुपर्दछ । थप प्रश्नावली प्रयोग गरेकोमा अन्य विवरणहरू दोहोऱ्याई लेख्नुपर्दैन ।

२. परिवारबाट लेखिने मृत्युको घटना लेख्न छुट हुने वा दोहोरो लेखिने सम्भावना पनि हुन्छ । मृत्युको विवरण एक बर्षको लामो अवधिको लिइने हुँदा यो समयमा घट्ने अरू सामाजिक घटनाले मृत्युको रिपोर्टिङमा प्रभाव पार्न सक्ने भएकोले त्यस तर्फ सचेत हुनुपर्दछ ।

३. त्यसैगरी कुनै दुई परिवारका साझा सदस्यको (बाबु/आमा) सन्दर्भ समयमा मृत्यु भएको भए र मृत्यु अघि वा पछि छोराहरू छुट्टिएका भए गणना समयमा दुवै तर्फबाट रिपोर्ट हुनसक्दछ वा दुवै तर्फबाट छुट्न पनि सक्दछ । यस्तो अवस्थामा मृत्यु भएको व्यक्ति जुन परिवारमा बसोबास गरेका थिए त्यही परिवारबाट गणना गर्नुपर्दछ ।

४. परिवारको कुनै सदस्यको मृत्युपछि परिवार छुट्टिएर अलग-अलग परिवार बनेको रहेछ भने कुनै एक परिवारबाट मात्र सो मृत्युको विवरण लिनुपर्दछ । यसैगरी एकल रूपमा बसोबास गरेको बाबु वा आमाको मृत्यु भएको अवस्थामा सो मृत्यु छुट्न सक्ने भएकोले निज मृतकसँग सम्बन्धित कुनै एक परिवारबाट मात्र सो विवरण लिने तर कुन परिवारबाट समावेश गर्ने भनी अन्योल भएमा अन्तिम रात जुन परिवारमा बसेको हो सोही परिवारबाट लिनुपर्दछ ।

महल २: मृत्यु भएका व्यक्तिको नाम र थर

६.१२२ मृत्यु भएका व्यक्तिको नाम के थियो सोधी महल २ मा नाम र थर क्रमैसँग लेख्नुपर्दछ । यदि नामाकरण नभएको शिशुको मृत्यु भएको भए नाममा शिशु मृत्यु लेख्नुपर्दछ ।

महल ३: मृत्यु भएका व्यक्तिको लिङ्ग

६.१२३ मृत्यु भएको व्यक्तिको लिङ्ग सोधी महल ३ मा पुरुष भए कोड 1 र महिला भए कोड 2 लेख्नुपर्दछ ।

महल ४: मृत्यु हुँदा उमेर कति थियो ?

६.१२४ मृत्यु भएका व्यक्तिको मृत्यु हुँदा पूरा भएको उमेर वर्षमा महल ४ मा लेख्नुपर्दछ। जस्तैः मृत्यु हुँदा मृतकको उमेर ४१ वर्ष ७ महिना पूरा भएको भए निजको मृत्यु हुँदा पूरा गरेको उमेर 41 वर्ष लेख्नुपर्दछ। यदि १ वर्ष भन्दा कम उमेरको बालक वा बालिकाको मृत्यु भएको भए ०० वर्ष लेख्नु पर्दछ ।

महल ५: मृत्यु हुनुको मुख्य कारण के थियो ?

मृत्युको कारण	◆सरुवा रोग.....1	◆यातायात दुर्घटना... 3	◆प्रजनन तथा प्रसुती जटिलता.. 5	◆आत्महत्या..... 7
	◆नसर्ने प्रकृतिका रोग....2	◆अन्य दुर्घटना.....4	◆हत्या..... 6	◆प्राकृतिक प्रकोप..... 8
				◆अन्य..... 9

६.१२५ मानिसको मृत्यु विभिन्न कारणले भएको हुन सक्दछ। मृत्यु हुने कारणहरूलाई यस प्रश्नावलीमा देहायअनुसार उल्लेख गरिएको छः-

सरुवा रोग (कोड 1)

६.१२६ कुनै व्यक्तिको मृत्यु सरुवा रोग लागेर भएको रहेछ भने यस महलमा कोड १ लेख्नुपर्दछ । सरुवा रोगका केही नामहरू तलको बक्समा दिइएको छ । कोभिड १९ को कारणले मृत्यु भएको भए यसै अन्तर्गत राख्नु पर्दछ ।

सरुवा रोगहरू

- *हैजा/झाडा पखाला/आउँ, निमोनिया, रुघाखोकी, फ्लु, भाइरल, इन्फ्लुयन्जा,*
- *क्षयरोग, कुष्ठरोग, टाइफाइड, इन्सेफ्लाइटिस, मेनेन्जाइटिस, मलेरिया, कालाजार,*
- *जण्डिस (कमलपित्त), हेपाटाइटिस, HIV/एड्स, यौन रोग, दादुरा, ठेउला, रेबिज,*
- *अन्य सरुवा रोग : बर्ड फ्लु, स्वाइन फ्लु, कोरोना भाइरस (कोभिड १९) आदि।*

नसर्ने प्रकृतिका रोग (कोड 2)

६.१२७ कुनै व्यक्तिको मृत्यु नसर्ने प्रकृतिका रोगको कारणले भएको रहेछ भने यस महलमा कोड 2 लेख्नुपर्दछ। केही नसर्ने प्रकृतिका रोगहरू तलको तालिकामा दिइएको छः-

नसर्ने रोगहरू

- *मुटुसम्बन्धी रोग, दम/श्वासप्रश्वास सम्बन्धी, उच्च/न्युन रक्तचाप, मधुमेह (डायबिटिज)*
- *छारे रोग (इपिलेप्सी) ग्यास्ट्राइटिस/अल्सर, अर्वुद (क्यान्सर), हाडजोर्नीको रोग,*
- *नसाको रोग, मृगौलाको रोग, कलेजोको रोग,*
- *अल्जाइमर्स/पार्किन्सन्स, बाथ रोग र मानिसक रोग, स्त्री रोग, आदि*

यातायात दुर्घटना (कोड 3)

६.१२८ यातायात दुर्घटना भन्नाले सवारी साधन आफैं दुर्घटनामा परेर वा सवारी साधनले ठक्कर दिएर भएको दुर्घटना बुझिन्छ। यदि कुनै व्यक्तिको मृत्यु यातायात दुर्घटनाबाट भएको रहेछ भने यस सम्बन्धित महलमा कोड 1 लेख्नुपर्दछ। यातायात दुर्घटना अन्तर्गत सडक दुर्घटना (बस, ट्रक, जीप, मोटर, मोटर साइकल आदि), हवाई दुर्घटना, डुंगा, ऱ्याफ्टिङ्ग, केवुलकारबाट हुने दुर्घटना आदि पर्दछन्।

अन्य दुर्घटना (कोड 4)

६.१२९ अन्य दुर्घटना अन्तर्गत भिरबाट लडेर, रुखबाट खसेर, खोला तर्ने क्रममा बगेर, पानीमा डुबेर, घरको छाना/छतबाट खसेर, घर वा अन्य निर्माणको क्रममा खसेर, स्टोभ/ग्यास चुल्हो पड्केर, आगलागीमा परेर, सर्प आदि विषालु जिवजन्तुको टोकाईबाट, हिंस्रक वन्यजन्तु/घरेलु जनावरको आक्रमणबाट, हिमाल आरोहण वा उच्च पहाडमा लेक लागेर, विद्युत् करेन्ट लागेर, पुल/तुइन तर्ने क्रममा चुँडिएर, विद्युतीय धराप पड्किएर वा यस्तै अन्य दुर्घटनाहरू पर्दछन्। तसर्थ कुनै व्यक्तिको मृत्यु अन्य दुर्घटनाको कारणले भएको रहेछ भने यस महलमा कोड 4 लेख्नुपर्दछ।

प्रजनन् तथा प्रसुती जटिलता (कोड 5)

६.१३० कुनै महिलाको मृत्यु प्रजनन् तथा प्रसुती जटिलताको कारणले भएको रहेछ भने यस महलमा कोड 5 लेख्नुपर्दछ। यस अन्तर्गत गर्भवती भएदेखि गर्भावस्था समाप्त भएको (बच्चा जन्मेको वा खेर गएको वा गर्भपतन गराएको) ६ हप्ता (४२ दिन) सम्म मृत्यु भएका महिलाहरू पर्दछन्।

हत्या (कोड 6)

६.१३१ कुनै व्यक्तिको अरु मानिसबाट हतियार प्रयोग गरी वा नगरी वा अन्य माध्यमबाट हत्या भएको रहेको छ भने यस महलमा कोड 6 लेख्नुपर्दछ। यस अन्तर्गत झगडामा कुटाकुट हुँदा, घरेलु हिंसाले गर्दा, मट्टितेल खनाएर आगो लगाएर, बलात्कार पछिको हत्या, रिस रागबाट हत्या, डकैतीमा पर्दा डाँकासँगको दोहोरो भिडन्तमा (सशस्त्र समूहको आक्रमण), कसैले गोली चलाई

गरेको हत्या, अपराधिक गिरोहको आक्रमणबाट/फिरौती रकमको लागि अपहरण गरी गरेको हत्या आदि जस्ता अपराध पर्दछन् ।

आत्महत्या (कोड 7)

६.१३२ कुनै व्यक्तिको मृत्यु आत्महत्या गरी भएको रहेछ भने यस महलमा कोड 7 लेख्नुपर्दछ । यस अन्तर्गत झुण्डिएर, पानीमा डुबेर, विष खाएर, भिरबाट हामफालेर, आफ्नो जिउमा आफैंले मट्टितेल खन्याई आगो लगाएर, आफूले आफैंलाई गोली वा अन्य हतियार प्रयोग गरेर मर्नु (स्वेच्छाले) आदि पर्दछन् ।

प्राकृतिक प्रकोप (कोड 8)

६.१३३ कुनै व्यक्तिको मृत्यु प्राकृतिक प्रकोप वा विपद्को कारणले भएको रहेछ भने यस महलमा कोड 8 लेख्नुपर्दछ । यस अन्तर्गत बाढी, पहिरो, हुरी बतास, असिना, हिमपात, भूकम्प, चट्याङ, चिसोको कारण कठ्याङग्रीएर, तातो हावाका कारण लु लागेर, सुख्खा/अनिकाल/खडेरी कारणले खान नपाएर मर्नु आदि पर्दछन् ।

अन्य (कोड 9)

६.१३४ कुनै व्यक्तिको मृत्यु माथि उल्लेखित कारण बाहेक अन्य कारणबाट भएको रहेछ भने यस महलमा कोड 9 लेख्नुपर्दछ । उत्तरदाताले मृत्युको कारणमा बुढो भएर, कालगतीले मरेको भन्न सक्दछन् । यस्तो अवस्थामा पुनः दोहोऱ्याई स्पष्ट बुझिने कारण सोधी उल्लेख गर्नुपर्दछ ।

मृत्यु भएको व्यक्ति १५ देखि ४९ वर्षको महिला भए मृत्यु हुँदाको अवस्था

- *यस प्रश्नको मुख्य उद्देश्य मातृमृत्यु (Maternal Moratlity) बारे तथ्य संकलन गर्नु हो ।*
- *यदि मृत्यु भएको व्यक्ति पुरुष भए वा १५ वर्ष भन्दा कम र ४९ वर्ष भन्दा बढी उमेरका महिला भए मृत्यु हुनुको कारण (महल ५) सोधिसकेपछि थप प्रश्न नसोधी प्रश्न नं. १६ मा जानुपर्दछ ।*

महल ६ : मृतक १५ देखि ४९ वर्षको महिला भए मृत्यु हुँदा उहाँको अवस्था कस्तो थियो ?

गर्भवती...1 प्रसूति...2 सुत्केरी भएको (बच्चा जन्मेको) छ हप्ताभित्र ...3 अन्य 4

६.१३५ यो प्रश्न संवेदनशील भएकोले प्रश्न सोध्दा सावधानीपूर्वक सोध्नुपर्दछ । अन्यथा गणनामा सही विवरण प्राप्त गर्न कठिन हुनसक्दछ । कुनै परिवारमा १५-४९ वर्षका महिलाको गत ३६५ दिनमा जुनसुकै कारणले मृत्यु भएको रहेछ भने मृत्यु हुँदा निज महिलाको अवस्था कस्तो थियो भन्ने प्रश्नको उत्तर यो महलमा राम्रोसँग सोधी लेख्नुपर्दछ । मृत्यु हुँदाको अवस्थाको बारेमा तल व्याख्या गरिएको छः-

गर्भवती (कोड 1)

६.१३६ गर्भधारण भएदेखि शिशु जन्मनुभन्दा अघि वा गर्भावस्था समाप्त नभएसम्मको अवस्थामा रहेका महिलालाई गर्भवती भनिन्छ। यदि मृत्यु भएको महिला मृत्यु हुँदा गर्भवती भएमा महल ६ मा कोड 1 लेख्नुपर्दछ।

प्रसुती (कोड 2)

६.१३७ शिशु जन्मने समय पुगेर वा नपुगी शिशु जन्मनको लागि प्रसव व्यथाको अवस्था प्रसुतीको अवस्था हो। यदि कुनै महिलाको प्रसुतीको समय वा सुत्केरी व्यथा लागेको अवस्थामा मृत्यु भएको रहेछ भने महल ६ मा कोड 2 लेख्नुपर्दछ।

सुत्केरी भएको (बच्चा जन्मेको) ६ हप्ताभित्र (कोड 3)

६.१३८ सुत्केरी भएको वा गर्भ खेर गएको वा गर्भपतन भएको ६ हप्ता (४२ दिन) भित्रको समयावधि वा अवस्थामा कुनैपनि कारणले कुनै महिलाको मृत्यु भएको रहेछ भने महल ६ मा कोड 3 लेख्नुपर्दछ।

अन्य (कोड 4)

६.१३९ मृतक महिला १५ देखि ४९ वर्षको हुँदैमा निजको मृत्यु गर्भजन्य कारणले मात्र भएको नहुनसक्दछ। तसर्थ १५ देखि ४९ वर्षसम्मका महिलाको मृत्यु माथि उल्लेखित अवस्था (कोड 1, 2 वा 3) बाहेक अन्य अवस्थामा भएको रहेछ भने महल ६ मा कोड 4 लेख्नुपर्दछ। यस अन्तर्गत **गर्भवती वा यससँग सम्बन्धित बाहेक** अन्य अवस्थामा विभिन्न कारणबाट जस्तैः दुर्घटना, प्राकृतिक विपद्, कुनै रोगको कारण, हत्या, आत्महत्या आदि हुन सक्दछन्।

उदाहरणः गणना गर्न लागेको परिवारमा २६ वर्षिय महिला विन्दु थापा मगरको वि.सं. २०७७ पौष १७ गते प्रसुतीको समयमा अधिक रक्तश्राव भई मृत्यु भएको रहेछ भने प्रश्न नं. को विवरण देहाय अनुसार भर्नुपर्दछ।

क्र.सं.	मृत्यु भएका व्यक्तिको नाम र थर	मृत्यु भएका व्यक्तिको लिङ्ग ◆पुरुष..... 1 ◆महिला..... 2	मृत्यु हुँदा उमेर कति थियो ? (पुरा भएको वर्ष)	मृत्यु हुनुको मुख्य कारण के थियो ? (कोड)	मृतक १५ देखि ४९ वर्षको महिला भए मृत्यु हुँदा उहाँको अवस्था कस्तो थियो ? ◆गर्भवती...1 ◆सुत्केरी भएको (बच्चा जन्मेको) छ हप्ताभित्र..... 3 ◆प्रसुती..... 2 ◆अन्य..... 4
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)
१.	विन्दु थापा मगर	2	26	5	कोड 2

१५-४९ का महिलाको मृत्युको अवस्था, कारण सहित उदाहरण

प्रजनन उमेरका महिलाहरूको मृत्यु र मातृ मृत्युको बिवरण सङ्कलन गर्ने सन्दर्भमा गणना गरेको दिनभन्दा अघि ३६५ दिनभित्रमा तपसिलको अवस्थामा मृत्यु भएका १५ देखि ४९ वर्ष उमेर समूहका महिलाहरूको लागि मात्र तलको उदाहरण तालिका उपयोगी हुन्छ।

उदाहरण	अवस्था	मृत्युका कारणहरु	महल ६ मा लेख्नुपर्ने सही संकेत/कोड
१	**गर्भवती: गर्भवती रहेको अवस्था (कोड 1)** (गर्भधारण भएपछि सुत्केरी व्यथा शुरू नभएसम्म वा खेर नगएको वा गर्भपतन नभए वा नगराए सम्मको अवधि)	• आठ महिनाको गर्भ रहेको अवस्थामा आत्महत्या गरेको • गर्भ रहेको ५ महिनामा दम बढेर उपचार गर्दागर्दै मृत्यु भएको • गर्भ रहेको ७ महिनामा उच्च रक्तचाप भई वा मधुमेहका कारणले मृत्यु भएको • छ महिनाको गर्भावस्थामा अत्यधिक रक्तश्रावको कारणले मृत्यु भएको • गर्भ रहेको २ महिनामा नै बाढी, पहिरोले बगाएर मृत्यु भएको • गर्भवती महिला स्वास्थ्य जाँच गराउन अस्पताल जाँदा गाडीको ठक्करले मृत्यु भएको	• कोड **1** लेख्ने • कोड **1** लेख्ने • कोड **1** लेख्ने • कोड **1** लेख्ने • कोड **1** लेख्ने • कोड **1** लेख्ने
२	**प्रसुती: सुत्केरी हुँदाको अवस्था (कोड 2)** (सुत्केरी व्यथा शुरू भएपछि मृत वा जीवित शिशु जन्म भई बाहिर ननिस्केसम्म वा गर्भपतन गराउदै वा हुँदैको अवस्थामा)	• सुत्केरी व्यथा शुरु भएपछि बच्चा जन्माउन नसकेर वा अज्ञात कारणले मृत्यु भएको • अपरेसन गरी बच्चा जन्माउने क्रममा (सिजरियन अपरेसन गर्दागर्दै) मृत्यु भएको • बच्चा जन्माउने व्यथा लागेर घरबाट अस्पताल लैजादै गर्दा बाटोमा दुर्घटना भएर वा अत्यधिक रक्तश्राव भएर मृत्यु भएको	• कोड **2** लेख्ने • कोड **2** लेख्ने • कोड **2** लेख्ने
३	**सुत्केरी भएको: बच्चा जन्मेको ६ हप्ता (४२ दिन) भित्रको अवस्था (कोड 3)** (मृत वा जीवित शिशु जन्म भई वा गर्भ खेर गएको वा गर्भपतन गराएको ६ हप्ता (४२ दिन) भित्रको अवस्था)	• बच्चा जन्मेको २८ दिनमा कोभिड लागेर आमाको मृत्यु भएको • बच्चा जन्माएर अस्पतालबाट डिस्चार्ज भई घर जाने क्रममा बाटोमा दुर्घटनामा परेर आमाको मृत्यु भएको • पाठेघर संक्रमणको कारण डेलिभरी भएको तीन हप्तापछि मृत्यु भएको • गर्भ खेर गएको ३४ दिनमा खोलामा लुगा धुँदा पा(नीले बगाएर मृत्यु भएको • गर्भपतन गराएको २१ दिनमा पारिवारिक कलहले हत्या भएको • गर्भपतन गराएको ४० दिनमा कोभिड वा नसर्ने रोग वा सर्ने रोग लागेर मृत्यु भएको	• कोड **3** लेख्ने • कोड **3** लेख्ने • कोड **3** लेख्ने • कोड **3** लेख्ने • कोड **3** लेख्ने • कोड **3** लेख्ने
४	**अन्य: गर्भ नरहेको तथा बच्चा जन्मेको वा गर्भ खेर गएको वा गर्भपतन गराएको ६ हप्ता (४२ दिन) वितेपछिको अवस्था (कोड 4)** (मातृ मृत्युको परिभाषामा नपर्ने)	• मृत्यु हुँदाका बखत गर्भवती नरहेको • बच्चा जन्मेको ५० दिनमा कोभिड वा अन्य रोग लागेर मृत्यु भएको • गर्भपतन गराएको ४३ दिनमा शोकले वा अन्य कारणले आत्महत्या गरेको • गर्भ खेर गएको २ महिनामा घाँस काट्दा रुखबाट लडेर मृत्यु भएको • बच्चा जन्मेको ४९ दिनमा सडक दुर्घटनामा परेर मृत्यु भएको	• कोड **4** लेख्ने • कोड **4** लेख्ने • कोड **4** लेख्ने • कोड **4** लेख्ने • कोड **4** लेख्ने

अनुपस्थित विवरण (प्रश्न १६ - १७)

परिवारका अनुपस्थित सदस्य हाल विदेशमा रहेको अवस्था, प्रश्न १६–१७

- *परिवारबाट अनुपस्थित तर बिदेश गएका सदस्यहरूको संख्या परिचयात्मक खण्डमा सोधिएको हुन्छ तापनि यो प्रश्न पुनः सोध्नुपर्दछ । परिचयात्मक खण्डको संख्या र यहाँ उल्लेख भएको संख्या मिल्नुपर्दछ ।*
- *परिवारमा अनुपस्थित सदस्यहरूको विदेश वसाई र कारणहरूबारे कतिपय उत्तरदाताहरूले विभिन्न कारणहरूले गर्दा स्पष्टरुपमा जवाफ नदिन सक्छन् ।*
- *कतिपय परिवारले विशेष गरी वैदेशिक रोजगारीमा गएका महिलाहरूको विवरण भन्न गाह्रो मान्ने भएकोले यो प्रश्न सोध्दा परिवारलाई संकलित विवरणको गोपनीयताको सम्बन्धमा विश्वास दिलाउनुपर्दछ ।*
- *कतिपय देशमा नेपाली श्रमिक र घरेलु श्रमिक महिलाहरूलाई काम गर्न रोक लगाएको भए तापनि ती देशहरूमा ठूलो संख्यामा नेपाली पुरुष तथा महिलाहरू अनौपचारिक माध्यम प्रयोग गरी आफ्नो ज्यान र सुरक्षाको जोखिम सहेर कामका लागि गएका हुनसक्छन् । जसका कारणले सम्बन्धित व्यक्तिको परिवारका सदस्यले उत्तर दिन डराउन सक्छन् ।*
- *अनौपचारिक माध्यमबाट विदेशिएका भए पनि त्यस्ता विवरण दिँदा परिवारका सदस्यहरूलाई कुनै समस्या नहुने र यस्ता विवरणले विदेशमा रहेका नेपालीहरूको संख्या तथा अन्य विवरणहरू उपलब्ध भई त्यस्ता व्यक्तिहरूको हक, अधिकार, सुरक्षा, उद्धार र पुर्नएकिकरणका नीति, योजना तथा कार्यक्रमहरू तर्जुमा गर्न राज्यलाई सहयोग हुने कुरा उत्तरदातालाई सम्झाई बुझाई यथार्थ विवरण भन्न प्रेरित गर्नुपर्दछ ।*

प्रश्न १६: तपाईंको परिवारका कुनै अनुपस्थित सदस्य हाल विदेश गएका छन् ?

अनुपस्थित विवरण

१६. तपाईंको परिवारका कुनै अनुपस्थित सदस्य हाल विदेश गएका छन् ? ☐ छन् .....1 छैनन् .....2 → **व्यक्तिगत खण्ड** थाहा छैन .....3 → **व्यक्तिगत खण्ड**

१७. तपाईंको परिवारबाट विदेश गएका व्यक्तिको विवरण दिनुहोस् ।

क्र.सं.	विदेश गएका व्यक्तिको नाम र थर	विदेश गएको व्यक्तिको लिङ्ग के हो ? ◆पुरुष..... 1 ◆महिला..... 2	विदेश जाँदाको उमेर कति थियो ? (पुरा भएको वर्षमा)	विदेश जाँदा उत्तीर्ण गरेको माथिल्लो शैक्षिक तह कति थियो ? (कोड) (५ वर्ष वा सोभन्दा माथिकालाई मात्र)	विदेश गएको कति वर्ष भयो ?	विदेश जानुको मुख्य कारण के थियो ? (कोड)	गएको देश कुन हो ? देशको नाम	(कोड)			महल ७: विदेश जानुको मुख्य कारण ◆तलब/ज्याला, नोकरी..... 1 ◆व्यापार/व्यवसाय..... 2 ◆अध्ययन/तालिम..... 3 ◆कामको खोजी..... 4 ◆आश्रित..... 5 ◆अन्य..... 6 ◆थाहा छैन..... 9
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)	(७)	(८)				
१.							.....				
२.							.....				
३.							.....				
४.							.....				

६.१४० गणना गर्न लागिएका परिवारको छुट्टीभिन्न नभएको कुनै सदस्य मूलुक बाहिर गएका भए विदेश गएको बुझाउँछ । विदेशमा तीर्थयात्रा, औषधोपचार, पर्यटन/भ्रमण, छोटो अवधिको उद्योग व्यापार आदिका सिलसिलामा गएका भए "विदेश गएको" मा उल्लेख गर्नुपर्दैन । परिवारमा अनुपस्थित अन्तर्गत निम्न दुई सर्त पूरा भएको हुनु पर्दछः-

१) अनुपस्थित व्यक्ति विदेश जाँदाको बखत परिवारको सदस्य भएको हुनुपर्दछ ।

२) विदेशबाट फर्कने सम्भावना भएको र फर्कदा सोही परिवारको सदस्य हुनुपर्दछ ।

६.१४१ अनुपस्थित व्यक्तिको रुपमा गणना गर्ने वा नगर्ने सम्बन्धमा केही दृष्टान्तः-

क) भर्खर केही दिन अघि मात्र विदेश गएको भए पनि लामो पढाई वा रोजगारीको लागि गएको भए "अनुपस्थित" सदस्य मान्नु पर्दछ ।

ख) विदेशमा नागरिकता, डिभी, पिआर आदि लिई बसोबास गरेका व्यक्तिहरूलाई अनुपस्थितमा जनाउनु हुँदैन । यस्ता व्यक्तिको गणना नेपालबाट गरिंदैन ।

ग) परिवारमा अनुपस्थित व्यक्तिको विदेशमा गएर विवाह गरेको वा विदेशमा छोराछोरी जन्मेका भए विदेशमा विवाह गरी थप भएका श्रीमान्/श्रीमती र छोराछोरी विदेश गएका व्यक्तिमा गणना गर्नुहुँदैन ।

६.१४२ परिवारबाट विदेश गएका व्यक्ति रहेछन् र उनीहरू फर्केर त्यही परिवारमा आउने सम्भावना भएमा सम्बन्धित कोठामा कोड 1 जनाउने र परिवारमा कोही पनि व्यक्ति विदेश गएका रहेनछन् भने सम्बन्धित कोठामा कोड 2 लेख्नुपर्दछ यदि थाहा छैन भने सम्बन्धित कोठामा कोड 3 लेख्नुपर्दछ । सम्बन्धित कोठामा कोड 2 वा 3 जनाएपछि प्रश्न नं. १७ सोध्नुपर्दैन ।

प्रश्न १७: तपाईंको परिवारबाट विदेश गएका व्यक्तिको विवरण दिनुहोस् ।

महल २: विदेश गएका व्यक्तिको नाम र थर

६.१४३ परिवारबाट विदेश गएका व्यक्ति कति जना छन् सोधी सबैको नाम र थर लेख्नुपर्दछ र निम्नानुसारको विवरण एक एक गरी लेख्नुपर्दछ । अनुपस्थित व्यक्तिको संख्या ४ भन्दा बढी भएमा अर्को प्रश्नावली थप गर्नुपर्दछ ।

महल ३: विदेश गएको व्यक्तिको लिङ्ग के हो ? (पुरुष....1 महिला....2)

६.१४४ विदेश गएका परिवारका सदस्य पुरुष वा महिला के हो सोधी महल ३ मा पुरुष भए कोड 1 र महिला भए कोड 2 मा लेख्नुपर्दछ ।

महल ४: विदेश जाँदाको उमेर कति थियो ? (पूरा भएको बर्षमा)

६.१४५ विदेश गएका व्यक्तिको विदेश जाँदा कति उमेर भएको थियो, त्यस बखत पूरा भएको उमेर (वर्षमा) महल ४ मा लेख्नुपर्दछ । तर एक वर्ष उमेर पूरा नभई बिदेश गएको अवस्था भएमा "००" लेख्नुपर्दछ । व्यक्ति विदेशबाट छुट्टीमा आउने जाने गरेको भए पहिलो पटक गएको बेलाको र विदेशबाट काम छाडी वा अन्य कारणले फर्केर केही समय बसी पुनः विदेश गएकोमा पछिल्लो बेलाको उमेर लेख्नुपर्दछ ।

महल ५: विदेश जाँदा उत्तीर्ण गरेको माथिल्लो शैक्षिक तह कति थियो ? (५ वर्ष वा सोभन्दा माथिकालाई मात्र)

६.१४६ परिवारमा अनुपस्थित व्यक्ति विदेश जाँदा ५ वर्ष वा सोभन्दा माथि उमेर पूरा गरेका रहेछन् भने मात्र उक्त व्यक्तिले विदेश जाँदा उत्तीर्ण गरेको तहका बारेमा सोध्नुपर्दछ । उत्तीर्ण गरेको

शैक्षिक तह भन्नाले व्यक्ति विदेश जाँदा निजले उत्तीर्ण गरेको शैक्षिक योग्यताको सबैभन्दा माथिल्लो तह बुझ्नुपर्दछ । ५ वर्षभन्दा कम उमेरमा विदेश गएका व्यक्तिको उत्तीर्ण गरेको तहबारे सोध्नुपर्दैन । उत्तीर्ण गरेको तहको कोड व्यक्तिगत खण्डको महल १७ मा दिइएको छ, सोही कोड हेरी उपयुक्त कोड यस महलमा लेख्नुपर्दछ ।

उदाहरण: अनुपस्थित सदस्य १० कक्षा उत्तीर्ण गरेर विदेश गएको हो भने महल ५ मा 10 लेख्नुपर्दछ ।

महल ६: विदेश गएको कति वर्ष भयो ? (पूरा भएको वर्ष)

६.१४७ विदेश गएको सदस्य बिदेशमा कति समयदेखि बसिरहेको छन् अर्थात उनी गएको कति वर्ष पूरा भयो, उक्त वर्ष महल ६ मा लेख्नुपर्दछ । एक वर्ष पूरा नभएको भए "००" लेख्नुपर्दछ । गएको अवधि लेख्दा नेपालमा कहिलेकाँही मात्रै बस्ने गरेर बिदा वा काम विशेषले आउने भए तापनि पहिलो पटक गएदेखि हालसम्म कति वर्ष भयो सो अवधि र विदेशबाट फर्केर केही समय बसी पुन: विदेश गएकोमा पछिल्लो पटक गएपछिको अवधि लेख्नुपर्दछ ।

महल ७: विदेश जानुको मुख्य कारण के थियो ?

६.१४८ परिवारबाट अनुपस्थित व्यक्ति विदेश जानुपर्ने विभिन्न कारण हुनसक्दछन् । कोही अध्ययनका लागि विदेश गएका हुन्छन् भने कोही आर्थिक कारणले विदेश गएका हुन्छन् । आर्थिक कारणहरू मध्ये पनि कोही नोकरीका लागि गएका हुन्छन् भने कोही व्यापार वा अरू कामको लागि गएका हुन्छन् । पटक-पटक विदेश जानेको हकमा पछिल्लो पटक जानुको कारणको कोड जनाउनुपर्दछ । विदेश गएको कारण जनाउन निम्न कारणहरू (सामान्य व्याख्या समेत) उल्लेख गरिएका छन्:-

महल ७: विदेश जानुको मुख्य कारण

- तलब/ज्याला, नोकरी..... 1
- व्यापार/व्यवसाय..... 2
- अध्ययन/तालिम..... 3
- कामको खोजी..... 4
- आश्रित..... 5
- अन्य..... 6
- थाहा छैन..... 9

तलब/ज्याला, नोकरी (कोड 1)

६.१४९ परिवारमा अनुपस्थित व्यक्ति विदेश जाँदा तलब ज्याला लिई काम गर्ने वा नोकरी गर्ने उद्देश्य लिई गएको रहेछ भने त्यस्ता व्यक्तिको हकमा विदेश जानुको कारण तलब ज्याला/नोकरी हुन्छ र यस्तो अवस्थामा कोड 1 लेख्नुपर्दछ । परिवारमा अनुपस्थित व्यक्ति औपचारिक (Formal) वा अनौपचारिक (Informal) जुनसुकै क्षेत्रमा नियुक्ति पाई वा नपाई नगद वा जिन्सी वा दुवैमा तलब/ज्याला पाउने गरी विदेशमा गएका रहेछन् भने यस अन्तर्गत पर्दछन् । संस्थागत नोकरी वा निजी नोकरी जुनसुकैको लागि विदेश गएको भएपनि यस अन्तर्गत कोड 1 लेख्नु पर्दछ ।

उदाहरणः

- कुवेतस्थित कुनै व्यक्तिको घरमा घरेलु कामदारको रुपमा काम गर्न गएको व्यक्ति ।
- सामान्य होटलमा काम गर्न गएका कामदार ।
- विदेशी सेनामा काम गर्न गएका सैनिकहरू ।
- मलेसियास्थित रबर उद्योगमा काम गर्न गएका कामदार ।
- कतारको कन्स्ट्रक्सन कम्पनीमा काम गर्न गएका मजदुर वा ईन्जिनियर ।

व्यापार/व्यवसाय (कोड 2)

६.१५० व्यापार/व्यवसाय भन्नाले आफ्नो नगद वा जिन्सी (पूँजी) लगानी गरी वा आफ्नो दायित्वमा वस्तु बिक्री गर्ने वा किनबेच गर्ने तथा उद्योग सञ्चालन गर्ने प्रक्रियालाई बुझाउँछ । परिवारमा अनुपस्थित रहेका व्यक्ति व्यापार गर्न विदेश गएका भए महल ७ मा कोड 2 लेख्नुपर्दछ । आफ्नै लगानीमा व्यापार बाहेक उद्योग तथा अन्य कुनै व्यवसाय सञ्चालन गर्न गएकाहरूको समेत कोड 2 लेख्नुपर्दछ ।

अध्ययन/तालिम (कोड 3)

६.१५१ अध्ययन/तालिम भन्नाले शैक्षिक योग्यता, सीप, ज्ञान आर्जन गर्ने विषय बुझ्नुपर्दछ । तसर्थ यदि परिवारका कुनै सदस्य अध्ययन/तालिमको लागि विदेशमा गएका भए अध्ययन/तालिमका लागि गएको जनाउन महल ७ मा कोड 3 लेख्नुपर्दछ ।

कामको खोजी (कोड 4)

६.१५२ यदि परिवारका कुनै सदस्य शुरुमा नै काम निश्चित नभई त्यहाँ पुगेर मात्र काम खोज्ने उद्देश्य लिई विदेश गएको भए महल ७ मा कोड 4 लेख्नुपर्दछ ।

आश्रित (कोड 5)

६.१५३ परिवारका कुनै नाबालक, वृद्ध वृद्धा, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, श्रीमान तथा श्रीमती वा अन्य कुनै सदस्य विदेश जाने मुख्य व्यक्तिसँगै गएको भए त्यस्ता व्यक्तिको विदेश जानुको कारण आश्रित हुन्छ र सो जनाउन महल ७ मा कोड 5 लेख्नुपर्दछ ।

अन्य (कोड 6)

६.१५४ माथि १ देखि ४ सम्म उल्लेख भएका कारण बाहेक अरू कुनै कारणले विदेश गएका भए अन्य कारण जनाउन महल ७ मा कोड 6 लेख्नुपर्दछ ।

थाहा छैन (कोड 9)

६.१५५ परिवारको कुनै सदस्य विदेश गएको निश्चित हो तर किन गएको हो सो कुरा परिवारमूली वा उत्तरदाताले थाहा पाउन नसकेको भएमा महल ७ मा कोड 9 लेख्नुपर्दछ ।

महल ८: गएको देश कुन हो ?

६.१५६ विदेश गएको हकमा उक्त देशको नाम महल ८ मा लेख्नु पर्दछ । कुनै व्यक्ति शुरुमा कुनै देश गएको तर हाल उक्त देश छाडी अन्य देशमा गएको भए यस अवस्थामा शुरुमा जुन देश गएको हो सो देशको नाम लेख्नुपर्दछ । तर पहिले गएको देशबाट फर्किई पुनः अर्को देश गएको भए पछिल्लो पटक गएको देशको नाम र उक्त देशको कोड लेख्नुपर्दछ ।

उदाहरण :- नविन राईको छोरा हरि राई ३० बर्षको उमेरमा स्नातकोत्तर पढ्दापढ्दै अध्ययन छोडी ५ वर्ष अघिदेखि संयुक्त राज्य अमेरिकाको कुनै रेष्टुराँमा काम गर्न गएका छन् । नविनको २० वर्षकी छोरी मनकुमारी आइ.एस.सी. उत्तीर्ण गरी एम.बी.बी.एस. पढ्न २ वर्षअघि बंगलादेशको ढाकामा गएकी छन् भने यी विदेश गएका सदस्यको विवरण निम्नानुसार लेख्नुपर्दछ :-

क्र.स.	विदेश गएका व्यक्तिको नाम थर लेख्नुहोस	लिङ्ग १. पुरुष २. महिला	जाँदाको उमेर (वर्षमा)	गएको अवधि (वर्षमा)	उत्तीर्ण गरेको कक्षा/तह	जानुको कारण	गएको देश कुन हो ?			
							देशको नाम	कोड		
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)			
१.	हरि राई	1	30	5	13	1	संयुक्त राज्य अमेरिका	1	7	6
२.	मनकुमारी राई	2	20	2	12	3	बंगलादेश	0	8	4

६.१५७ जनगणनाको समयमा विदेशस्थित नेपाली कूटनीतिक नियोग तथा दुतावासहरूमा काम गर्ने नेपालीहरूको विदेश गएका व्यक्तिहरूको रुपमा गणना गर्नुहुँदैन । ती व्यक्तिहरूको गणना नेपालमा अक्सर बसोबास गरेका परिवार सरह मानी e-Census मार्फत गरिनेछ ।

◆

भाग ७ व्यक्तिगत खण्ड : जनसांख्यिक विवरण (महल १-१४)

७.१ गणना गर्न लागेको परिवारको परिचयात्मक र पारिवारिक खण्ड भरिसकेपछि उक्त परिवारमा अक्सर बसोबास गर्ने प्रत्येक व्यक्तिको विवरण व्यक्तिगत खण्डमा संकलन गर्नुपर्दछ । व्यक्तिगत विवरण लेख्न परिवारका प्रत्येक सदस्यका लागि एउटा लहर (Row) छुट्टयाइएको छ । व्यक्तिगत खण्डमा जम्मा ३७ वटा महल छन् भने एक पानामा ८ जना व्यक्तिको नाम अट्ने लहरहरू छन् ।

७.२ एउटा प्रश्नावली फाराम एउटा परिवारको लागि मात्र प्रयोग गर्नुपर्दछ अर्थात एउटा पेजमा दुई परिवारको विवरण भर्नु हुदैन । कुनै परिवारमा गणना गर्नुपर्ने जम्मा सदस्य ८ जनाभन्दा बढी भएमा व्यक्तिगत खण्डको अर्को पाना प्रयोग गर्नुपर्दछ ।

महल १: क्रम संख्या (क्र.सं.)

७.३ महल १ मा क्रमसंख्या १ देखि ८ सम्म परिवारका ८ जना सदस्यहरूको विवरण भर्न मिल्ने गरी ८ वटा लाइन छन् । एक परिवारमा ८ जनासम्म सदस्य भए एउटा पेजले पुग्छ, तर परिवारमा ८ जना भन्दा बढी सदस्यहरू भए उही पानामा अरु सदस्यको नाम लेख्ने लाइन हुँदैन त्यसैले दोस्रो पाना प्रयोग गर्नुपर्दछ र लेखिएको क्रमसंख्या १, २, ३, ... लाई सच्याई क्रमशः ९, १०, ११ ..... गरी लेख्नुपर्दछ । परिवारका सदस्यहरू १६ जनाभन्दा बढी भए एवं क्रमले तेस्रो पानामा लेखिएको क्रमसंख्या १, २, ३, ... लाई सच्याई क्रमशः १७, १८, १९, ... गरी लेख्नुपर्दछ ।

अक्सर बसोबास गर्ने परिवार सदस्यहरूको विवरण

महल २: परिवारमा अक्सर बसोबास गर्ने व्यक्तिको नाम र थर

(परिवारमा अक्सर बसोबास गर्ने व्यक्तिको नाम थर लेख्दा सबैभन्दा पहिला परिवारमूलीको लेखी बाँकी सदस्यहरूको क्रमैसँग पारिवारिक हाँगा अनुसार लेख्नुहोस्)

परिवारमा अक्सर बसोबास गर्ने व्यक्तिको नाम र थर
(परिवारका व्यक्तिको नाम र थर लेख्दा सबैभन्दा पहिले परिवारमूलीको नाम लेखी बाँकी सदस्यहरुको क्रमैसँग लेख्नुहोस्)
(२)

७.४ महल २ मा सबैभन्दा पहिला परिवारमूलीको नाम र थर लेख्नु पर्दछ । परिवारमूलीको नाम र थर परिचयात्मक खण्डमा लेखिएको नाम र थरसँग मिल्नु पर्दछ । यस प्रश्नमा दुई मुख्य कुरामा ध्यान

दिनु पर्दछ । पहिलो: अक्सर बसोबास गर्ने व्यक्तिको संख्या (यस अघि पारिवारिक खण्डमा निश्चित गरी सकिएको हुन्छ) र दोस्रो: परिवारमूलीको पहिचान (यस अघि नै परिचयात्मक खण्डमा पहिचान गरिएको हुन्छ) ।

७.५ परिवारमा अक्सर बसोबास गर्ने व्यक्तिको नाम र थर लेख्दा सबैभन्दा पहिले क्र.सं. १ मा परिवारमूलीको नाम र थर लेखीसके पछि अरू सदस्यको (परिवारमूलीको श्रीमान्/श्रीमती, छोरा, छोरी, बुहारी, नाति, नातिनी, बुबा, आमा आदि) नाम पारिवारिक हाँगा (Family Tree) अनुसार क्रमैसँग लेख्नुपर्दछ । परिवारका प्रत्येक सदस्यको थर सोधी व्यक्तिको नाम लेखिसकेपछि व्यक्तिको थर (Surname) समेत स्पष्ट हुने गरी लेख्नुपर्दछ । व्यक्तिको नाम र थर लेख्दा निम्न कुरामा ध्यान दिनु पर्दछ ।

१. व्यक्तिको नाम लेख्दा जेठो, साहिँली, कान्छा, ठूले, पप्पु, लड्की, करिया जस्ता बोलाउने छोटकरी नाम नलेखी वास्तविक नाम लेख्नु पर्दछ । भर्खर जन्मेको नामाकरण नभएको बच्चाको नाम लेख्दा **नवजात शिशु** लेख्नु पर्दछ ।

२. परिवारमा अक्सर बसोबास गर्ने एक वा एकभन्दा बढी व्यक्तिहरू हुन सक्दछन् । परिवारमा वृद्ध वृद्धा, वयस्क, केटाकेटी, भर्खरै जन्मेका बच्चा, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यक समेत हुनसक्दछन् । जनगणनाको समयमा ती व्यक्तिहरू कहिलेकाँही छुट्ने गरेको पाइन्छ । त्यसैगरी परिवारमा नाता पर्ने र नाता नपर्ने व्यक्ति पनि अक्सर बसोबास गरेका हुन सक्दछन् । परिवारमा अक्सर बसोबास गर्ने को-को सदस्य छन्, सोधी बुझी सबैको गणना गर्नुपर्दछ । गणना गर्दा कुनै पनि व्यक्ति छुटाउनु हुँदैन र कसैको पनि दोहोरो हुने गरी गणना गर्नुहुँदैन ।

३) परिवारमा धेरै जना सदस्यहरू (ठूलो वा संयुक्त परिवार) भए गणना गर्दा परिवार मूलीको नाम शुरुमा लेखेर क्रमैसँग अन्य व्यक्तिहरूको तथ्याङ्क संकलन गर्नुपर्दछ । (जस्तै: परिवारमूली, परिवारमूलीको श्रीमान/श्रीमती, जेठो छोरा, बुहारी, जेठो छोराको छोरा/छोरी, ... एवं क्रमले) अविवाहित छोराछोरी, बुबा आमाहरूको गणना गर्नु पर्दछ । परिवारका व्यक्ति (सदस्य) को नाम र थर क्रम मिलाएर लेख्दा गणनाको मूल उद्देश्य : "**कोही नछुटून् र कोही नदोहोरिऊन्,**" पूरा हुन्छ ।

४) परिवारको विवरण लिँदा सकेसम्म परिवार मूलीलाई नै सोधी लेख्नुपर्दछ । परिवारमूलीबाट विवरण लिन सम्भव नभए मूलीपछिको मुख्य व्यक्तिबाट (मूलीको श्रीमान्/श्रीमती वा त्यसपछिको मुख्य व्यक्ति - बुबा, आमा, भाउजू, दिदी, ...सँग) विवरण लिनुपर्दछ । परिवारको सदस्यका बारेमा राम्रो जानेबुझेका त्यही

जो व्यक्ति जुन परिवारमा अक्सर बसोवास गर्दछन् ती व्यक्तिहरूको सोही परिवारबाट गणना गर्नुपर्दछ, अर्थात परिवारका सदस्यहरूको रुपमा गणना गर्न उक्त व्यक्ति अक्सर त्यही परिवारमा बसोवास गरेकै हुनुपर्दछ ।

परिवारका सदस्यबाहेक अरू कसैबाट विवरण लिनुहुँदैन । कुनै परिवारको सदस्यको बारेमा राम्ररी नबुझेका व्यक्तिबाट लिइएको विवरण गलत हुन सक्दछ ।

परिवारका सदस्यहरूको गणना गर्दा नाम थर लेख्ने तरिका:

परिवारका सदस्यहरूको नाम थर लेख्ने क्रम

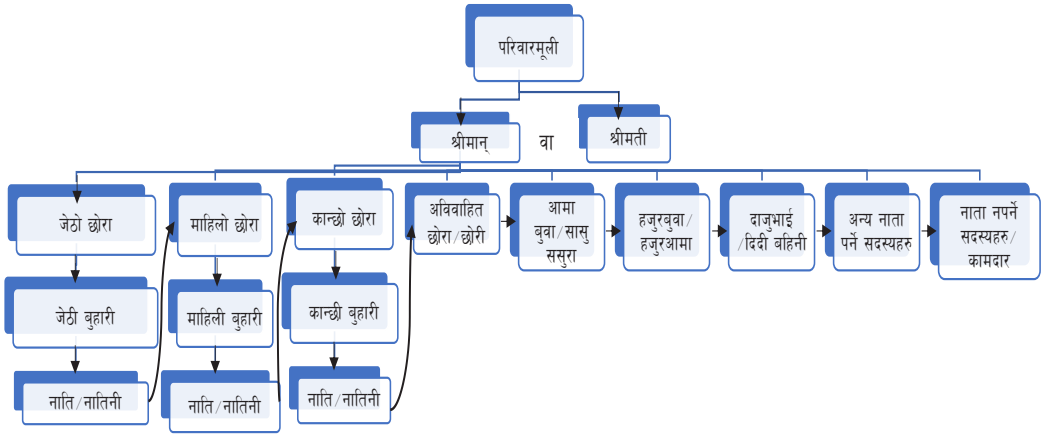

उदाहरण:

१. डोल्मा शेर्पाको परिवारमा - डोल्मा (साहिँली), उनका ससुरा, नन्द, एक छोरा र दुई छोरी रहेछन् । उनका श्रीमान् पेम्बा ९ वर्षदेखि भारतीय सेना (आर्मी) मा छन्, ससुराको उमेर ६७ वर्ष भयो र खास कामकाज गर्न पनि सक्तैनन् । घरव्यवहार र आम्दानी खर्चको व्यवस्थापन मिलाउने जिम्मा डोल्मामा नै छ । नन्द खेतीपाती र घरधन्दाको काममा सघाउँछिन् । छोरा र छोरीहरू स्कूल जान्छन् । घरव्यवहार चलाउने र जिम्मेवारीको अवस्थाले यो परिवारको मूली डोल्मा (साहिँली) नै हुन्छिन् । यहाँ डोल्मा परिवारमूली भइन् र उनको परिवारमा अक्सर बसोबास गर्ने परिवार संख्या ६ जना र पेम्बाको स्थिति अनुपस्थित विदेश हुन्छ ।

२. ललितपुर जिल्लाको लुभुका बलबहादुर दर्जी बिगत ५ वर्षदेखि सरकारी जागिर गरी परिवारसँगै बस्छन् । उनको परिवारमा बुबा, आमा, श्रीमती नैनकला, एक छोरा र दुई छोरी रहेका छन् । बल बहादुर जागिरका कामले व्यस्त हुने भएकोले घरव्यवहार, बिरामी सासु ससुराको हेरविचार, छोरा छोरीको पढाइलेखाई आदिको जिम्मेवारी नैनकलाको छ । यस अवस्थामा उक्त परिवारको परिवारमूली नैनकला दर्जी हुन्छिन् ।

नातासम्बन्धी प्रश्न

यस प्रश्नले

- *गुणस्तरीय तथ्याङ्क उत्पादनमा धेरै महत्व राख्छ ।*
- *नेपाली समाजमा पारिवारिक संरचनासम्बन्धी अध्ययन गर्न सहज हुन्छ ।*
- *परिवारमा कोही पनि नछुटुन् र कोही पनि नदोहोरिऊन् भन्ने सुनिश्चित गर्छ ।*
- *महिलाको प्रजनन् तथा अन्य विवरणहरूको सामन्जस्यता जाँच गर्न सहज हुन्छ ।*
- *यस प्रश्नमा प्रत्येक व्यक्तिलाई तपाईं परिवारमूलीको को हुनुहुन्छ ? वा परिवारमूलीको को पर्नुहुन्छ ? भनी सोध्दा सहि जवाफ आउँछ ।*

महल ३: ..[नाम].. परिवारमूलीको के नाता पर्नुहुन्छ ?

..[नाम].. परिवार मूलीको के नाता पर्नुहुन्छ ? (कोड)
(३)

७.६ गणना गर्न लागिएका व्यक्तिलाई लहर १ मा लेखिएको परिवारमूलीले के नाताले बोलाउने हो वा सो परिवारमूलीको के पर्ने हो त्यो नाता जनाउने कोड नं. सम्बन्धित लहरमा लेख्नुपर्दछ । नाता उल्लेख गर्ने पहिलो लहरमा परिवारमूली स्वयंको कोड 1, दोस्रो लहरमा मूलीको श्रीमान्/श्रीमती भए कोड 2 लेख्नुपर्दछ । एवं क्रमले गणना गरिएका व्यक्ति परिवारमूलीको के नाता पर्ने हो सोधी उपयुक्त नाता जनाउने कोड यस महलको सम्बन्धित लहरमा लेख्नुपर्दछ । फाराममा उल्लेख भएका नाताबाहेक अरू नाता पर्ने भए अन्य नातेदारको कोड 9 लेख्नुपर्दछ, जस्तैः हजुरबुबा, हजुरआमा, भाउजू, साला/साली, भाञ्जा/भाञ्जी, मामा/माइजू आदि । नाता नपर्ने तर तलब, ज्याला दिई राखेका सहयोगी, भान्से आदि भए घरेलु कामदारको कोड 10 लेख्नुपर्दछ । मूलीको कुनै नाता नपर्ने भए कोड 11 लेख्नुपर्दछ ।

(३) परिवारमूलीको नाता (कोड)		
◆परिवारमूली.....1	◆बाबु/आमा..... 5	◆अन्य नातेदार..... 9
◆श्रीमान/श्रीमती.....2	◆सासू/ससुरा..... 6	◆घरेलु कामदार..... 10
◆छोरा/बुहारी..... 3	◆दाजुभाइ/दिदीबहिनी..... 7	◆नाता नपर्ने..... 11
◆छोरी/ज्वाइँ..... 4	◆नाति/नातिनी..... 8	

लिङ्गसम्बन्धी प्रश्न

यस प्रश्नले

- *मुख्य प्रश्नावलीमा व्यक्तिको प्राकृतिक लिङ्ग (Biological Sex) महिला वा पुरुष के हो सोको विवरण लिन खोजेको छ ।*
- *अन्य लिङ्गीको सम्वन्धमा यस प्रश्नमा लेख्दा प्राकृतिक लिङ्ग वा जन्मभएको बखत कुन लिङ्ग लिएर जन्मेको हो भन्ने आधारमा लेख्नुपर्दछ । यस प्रश्नमा पछि गएर यौनिक अभिमुखीकरणबाट परिवर्तित अन्य लिङ्गीका बारे जानकारी लिइँदैन, ती तथ्य घर तथा घरपरिवार सूचीकरण फारममा लिइन्छ ।*
- *प्राकृतिक लिङ्ग नछुट्टिने व्यक्तिहरूको सम्बन्धमा सम्बन्धित व्यक्तिले रुचाए अनुसार पुरुष वा महिला लेख्नुपर्दछ ।*
- *जनगणनामा सोधिएका सबै प्रश्नहरूको तथ्याङ्कलाई लिङ्गको आधारमा खण्डीकृत तथ्याङ्क उत्पादन गर्न तथा तथ्याङ्कको लैङ्गिक विश्लेषण गर्न सहयोग पुग्दछ ।*

महल ४: ..[नाम].. को लिङ्ग कुन हो ?

..[नाम].. को लिङ्ग कुन हो ?
◆पुरुष..... 1 ◆महिला..... 2
(४)

७.७ यस महलमा प्रत्येक व्यक्तिको प्राकृतिक लिङ्ग (Biological Sex) के हो सोधी पुरूष भए कोड 1 र महिला भए कोड 2 सम्बन्धित लहरमा लेख्नुपर्दछ । केही नामहरू जस्तै अम्बिका, तुलसी, तारा, लक्ष्मी आदि महिला पुरूष दुवैले प्रयोग गरेको पाइन्छ । त्यसैले उत्तरदातालाई नसोधी नामको आधारमा मात्र व्यक्तिको लिङ्ग लेख्नुहुँदैन । उत्तरदाताले पुरूष, महिला मध्ये कुन लिङ्ग लेख्न भन्दछन् सोही लिङ्ग लेख्नुपर्दछ । सुपरिवेक्षकले घरपरिवार सूचीकरण गर्दा कुनै परिवारमा अन्य लिङ्गी व्यक्ति पनि सूचीकृत भएका रहेछन् भने गणकले मुख्य प्रश्नावली भर्दा त्यस्ता व्यक्तिको लागि निजको जन्म हुँदाको लिङ्ग सोधी महिला वा पुरुष के हो वा नछुट्टिनेको हकमा के भन्न रुचाउँछन् सोहि अनुसार लेख्नुपर्दछ ।

उमेरसम्बन्धी प्रश्न

महल ५: ..[नाम].. को जन्म कहिले भएको हो र पूरा भएको उमेर कति हो ?

(जन्म मितिको साल र महिना लेख्नुहोस्, पूरा भएको उमेर अंकमा लेख्नुहोस्, एक वर्ष उमेर पूरा नभएकालाई ०० लेख्नुहोस्)

७.८ जन्म मितिलाई साल र महिनामा लेख्नुपर्दछ । सम्बन्धित व्यक्ति कुन सालमा जन्मेको हो उक्त साल विक्रम सम्बत्मा चार अंकमा उल्लेख गर्नुपर्दछ र जन्म भएको महिना दुई अंकमा लेख्नुपर्दछ । यदि कुनै व्यक्तिले जन्म महिना भन्न नसकेमा जन्मेको साल मात्र लेख्नुपर्दछ । कुनै व्यक्तिको नागरिकताको जन्म मिति र वास्तविक जन्म मिति फरक हुन सक्दछ । यस्तो अवस्थामा वास्तविक जन्म मिति सोधी लेख्नु पर्दछ । व्यक्तिको जन्म मिति लेखिसकेपछि पूरा भएको उमेर पनि लेख्नुपर्दछ । यदि जन्म मिति इश्वी सम्बत्मा बताएमा ५६ वर्ष ८ महिना जोडेर विक्रम सम्बत्मा परिवर्तन गरी लेख्नुपर्दछ ।

७.९ उमेर लेख्दा व्यक्तिले पूरा गरेको वर्ष लेख्नुपर्दछ, चल्दै गरेको वा लागेको उमेर लेख्नु हुदैन । जस्तैः कुनै व्यक्तिले ७४ वर्ष लागेको भनेमा पुरा भएको उमेर ७३ हुन्छ । एक वर्ष नपुगेको बालबालिका वा भर्खर जन्मेको शिशु भए “००” लेख्नुपर्दछ ।

७.१० **व्यक्तिको उमेर एक महत्वपूर्ण जनसांख्यिक तथ्याङ्क भएकोले गलत उमेर प्राप्त भएमा जनसंख्यासम्बन्धी विश्लेषण तथा प्रक्षेपणहरू सही हुँदैनन् ।** तसर्थ जनगणनामा अन्य विवरण संकलन गरेजस्तै प्रत्येक व्यक्तिको सही उमेर लेख्नुपर्दछ । कतिपय उत्तरदातालाई आफ्ना परिवारका सबै सदस्यहरूको जन्ममिति र उमेर निश्चित नहुनसक्दछ । सम्बन्धित व्यक्तिको उमेर कति हो भन्ने प्रश्न सोध्दा सामान्यरूपमा “थाहा छैन” भन्ने गरेको पाइन्छ । उमेर स्पष्ट भन्न नसके परिवारका अरू सदस्यको उमेरभन्दा कति फरक छ, कति वर्षले जेठो,

जेठी अथवा कान्छो, कान्छी हो छुट्टयाई उमेर निश्चित गर्न सकिन्छ । विगतका कुनै मुख्य घटनाको हाराहारीमा जन्म भए ती घटना कति सालका हुन्, यस्ता घटना उमेर निश्चित गर्ने आधार हुनसक्दछन्, जस्तैः १९९० सालको भूकम्प जाँदा, २००७ सालको आन्दोलन हुँदा, २०१५ सालको आमचुनाव हुँदा, २०३६ सालको जनमत संग्रह हुँदा, २०४५ सालको भूकम्प जाँदा, २०४६ सालको जनआन्दोलन हुँदा, २०७२ सालको भूकम्प जाँदा आदि मा व्यक्ति कति वर्षको भएको थियो भनी सोधेमा उमेर थाहा पाउन सकिन्छ । कतिपय उत्तरदाताले उमेरको जवाफ दिँदा प्रायः "०" अथवा "५" मा टुंगिने (जस्तै १४ वर्ष भए १५ भन्ने, ४९ वर्ष भए ५० भन्ने, ३१ वर्ष भए ३० भन्ने) अंकमा जवाफ दिने गरेको पनि पाइन्छ । यस्तो जवाफ वास्तविक उमेरभन्दा फरक पर्नसक्दछ । तसर्थ "०" वा "५" मा टुंगिने उमेर आएको अवस्थामा दोहोऱ्याएर उमेर निश्चित गर्नुपर्दछ ।

५ बर्षसम्मका बालबालिकाको जन्मदर्तासम्बन्धी प्रश्न

- *जनगणनाको इतिहासमा यो प्रश्न पहिलो पटक राखिएको छ ।*
- *ई.सम्बत् २०२४ सम्ममा पाँच बर्षसम्मका बालबालिकाको जन्मदर्तालाई सर्वव्यापी बनाउने नेपाल सरकारले अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धता जनाएको सन्दर्भमा यस प्रश्नलाई निकै महत्वपूर्णरुपमा मानिएको छ ।*
- *यस प्रश्नबाट बालक र बालिकाको जन्मदर्ताको असमानताबारे थाहा पाउन पनि सकिन्छ ।*

महल ६: ..[नाम].. को जन्म दर्ता गर्नुभएको छ ? (५ वर्ष वा सोभन्दा कम उमेरकालाई मात्र)

७.११ यो प्रश्न ५ वर्ष वा सोभन्दा कम उमेरको बालबालिकालाई मात्र सोध्नुपर्दछ । जन्म दर्ता भन्नाले कुनै बच्चा जन्मेपछि वडा कार्यालय, गाउँपालिका तथा नगरपालिका जस्ता आधिकारिक निकायमा दर्ता गर्ने बुझिन्छ । जन्म दर्ता गरेपछि जन्मदर्ता गर्ने निकायले सम्बन्धित बालबालिकाको नाममा जन्मदर्ता प्रमाणपत्र प्रदान गर्दछ । अस्पताल वा अन्य कुनै स्वास्थ्य संस्थामा मात्र दर्ता भएकोलाई जन्म दर्ता मानिदैन । यस महलमा जन्म दर्ता गरेको छ भने कोड 1 र छैन भने कोड 2 लेख्नुपर्दछ । ६ वर्ष वा सो भन्दा बढी उमेरका व्यक्तिलाई यो प्रश्न सोध्नु पर्दैन ।

५ वर्ष वा सो भन्दा कम उमेरकालाई मात्र
..[नाम]..को जन्मदर्ता गर्नु भएको छ ? ◆छ..... 1 ◆छैन..... 2
(६)

जातजाति

महल ७: .[नाम].. को जात/जाति के हो ?

७.१२ नेपालमा विभिन्न जातजातिका मानिस बस्दछन् । सामान्यतया जात भन्नाले हिन्दू वर्णाश्रम अन्तर्गतका विभिन्न समूहलाई जनाउँछ । यसमा जनै लगाउने, नलगाउने र दलितभित्रका जातहरू पर्दछन् र यिनीहरूको

..[नाम]..को जात/जाति के हो ?	
जात/जाति	(कोड)
(७)	
.....	

बेग्लाबेग्लै थर र गोत्र हुन्छ । उदाहरणका लागि ब्राह्मण, क्षेत्री, दशनामी, कामी, राजपूत, कायस्थ, मारवाडी आदि जात हुन् । जाति भन्नाले आफ्नो छुट्टै भाषा र संस्कार भएका जनजातिका विभिन्न समूहलाई जनाउँछ । उदाहरणका लागि शेर्पा, लिम्बू, तामाङ, नेवार, थामी, सन्थाल, उराव/झाँगड आदि जाति हुन् ।

- *सामाजिक समावेशीकरणको दृष्टिकोणबाट जात/जातिको तथ्याङ्कलाई एक महत्वपूर्ण पहिचानको विषयसँग जोडेर हेरिने गरिन्छ ।*
- *थरका आधारमा मात्र जात/जाति थाहा पाउन सकिँदैन । उदाहरणको लागि रिजाल, घिमिरे आदि थर ब्राम्हण र दलित दुवैले लेख्न सक्छन् । शर्मा, जोशी आदि जस्ता थरले नेवार वा ब्राम्हण कुन जात हो भनी छुट्याउन गाह्रो हुन्छ । कतिपयले आफ्नो थर छोटकरीमा जस्तै, के.सी., जि.सी., बि.क. आदि लेखाउन सक्छन् । कतिले आफ्नो जात वा जातिको सट्टा उपजाति लेखाउने गर्दछन् । उदाहरणको लागि शेरचन (थकाली), स्याङ्तान (तामाङ), राजोपाध्याय (नेवार ब्राह्मण), चर्माकार (सार्की), शर्मा/मिश्रा (तराई ब्राह्मण) आदि । यस्तो अवस्थामा सो थर वा उपजाति कुन जात वा जातिमा पर्दछ, उत्तरदातासँग सोधी मात्र उल्लेख गर्नुपर्दछ ।*

७.१३ कतिले आफ्नो जात वा जातिको सट्टा थर वा उपजाति जनाउने (लेखाउने) गर्दछन् । यस्तो जनाएमा सो थर वा उपजाति कुन जात वा जातिमा पर्दछ उत्तरदातासँग सोधी उक्त जातिको नाम लेखी प्रश्नावली किताबमा दिइएको जातजातिको कोड अनुसार सम्बन्धित कोड लेख्नुपर्दछ । एउटै परिवारमा विभिन्न जातजातिका मानिस बस्न सक्ने भएकाले परिवारमूलीको जात वा जाति के हो लेखिसकेपछि परिवारका अरू प्रत्येक सदस्यको जात जाति सोध्नुपर्दछ । परिवारका सदस्यको गणना गर्दा परिवारमूलीको जात/जाति नै अरू सदस्यको जात/जातिमा सोझै उतार्नुहुँदैन ।

७.१४ पहाड र मधेश/तराईका केही जातहरू उस्ताउस्तै लाग्ने तर बेग्लै पहिचान भएका हुन्छन् । पहाडी समुदायका सुनुवार र सुनार तथा मधेसी समुदायका सोनार कतिपय अवस्थामा भन्दा र सुन्दा उस्तै लाग्दछ । तर यी तीनवटै जातजातिहरू फरक फरक हुन् । पश्चिम पहाडको लोहार जाति र तराईको लोहार फरक फरक जातजाति अन्तर्गत पर्दछन् । ठाउँ अनुसार कायस्थ, प्रजापति, रावत, राउत आदि जातिहरू फरक जातजाति अन्तर्गत पर्दछन् ।

राष्ट्रिय जनगणना २०५८ मा नेपालमा १०१ प्रकारका जात/जातिहरू पहिचान भएका थिए भने राष्ट्रिय जनगणना २०६८ मा १२५ वटा जातजातिहरू पहिचान भएका थिए

७.१५ अन्तरजातीय विवाह भई जन्मेका छोरी वा छोराको जात/जाति आमा वा बाबुमध्ये कुनै एकको वा दुवैको भन्दा फरक पनि हुनसक्दछ । त्यसैले परिवारका सदस्यको गणना गर्दा प्रत्येक महिला, पुरुष, बालक, बालिका, वृद्ध, वृद्धाको जात/जाति के हो सोधी यकिन गरी लेख्नुपर्दछ । परिवारका सदस्यहरूको जात/जाति लेख्दा उत्तरदाता वा सम्बन्धित व्यक्तिले बताए बमोजिम नै लेख्नुपर्दछ ।

जातजातिको नाम र कोड लेख्ने तरिका

७.१६ गणकले मुख्य प्रश्नावली किताबमा दिइएको कोड हेरी जातजातिको नाम र कोडको विवरण भर्नुपर्दछ। उक्त विवरण लेख्नको लागि महल ७ मा दुईवटा स्थान दिईएको छ। पहिलो खाली (.....) स्थानमा जातजातिको नाम लेख्नुपर्दछ र दोस्रो स्थानमा प्रश्नावली किताबमा दिइएको उक्त जातजातिको कोड लेख्नुपर्दछ। यदि प्रश्नावली किताबमा लेखिएको जातजातिभन्दा फरक वा कोड उल्लेख नभएका अन्य जातजातिको नाम उत्तरदाताले बताएमा उक्त जातजातिको नाम पुनः यकिन गरी लेख्नुपर्दछ र कोड लेख्ने स्थानमा खाली नै छोड्नुपर्दछ। विभागले त्यस्ता अन्य जातजातिको कोड पछि राख्नेछ। विदेशी व्यक्तिको हकमा अन्य अन्तर्गत विदेशी लेख्ने र कोडमा 995 लेख्नु पर्दछ।

७.१७ कतिपय स्थानमा कतिपय जात/जाति हामीले कहिल्यै नसुनेको, प्रश्नावली किताबमा जातजातिको कोडमा पनि नभएको साथै उत्तरदाताले पनि उनीहरू कुन जात/जातिमा पर्दछन् भन्न नसक्ने स्थिति हुनसक्दछ। यस्तो अवस्थामा त्यो जात/जाति नभएर थर वा उपजाति हुन सक्दछ, वास्तविक जातजाति पुनः यकिन गर्नुपर्दछ।

पुर्खाको भाषा, मातृभाषा र दोस्रो भाषा

पुर्खाको भाषा, मातृभाषा र दोस्रो भाषा सम्बन्धमा बुझ्नुपर्ने प्रमुख कुराहरू

- *जनगणनाको इतिहासमा पहिलो पटक पुर्खाको भाषा समावेश गरिएको हो।*
- *व्यक्तिको आफ्नो परिवार, समुदाय वा जातजातिमा परम्परागत रूपमा बोलिने गरेको पहिचानको भाषालाई पुर्खाको भाषा वा पुर्ख्यौली भाषा भनिन्छ।*
- *व्यक्तिले बाल्यकालमा आफ्नो आमाबुबाबाट बोल्न जानेको पहिलो भाषालाई जनगणनामा मातृभाषा भनिन्छ।*
- *धेरैजसो व्यक्तिहरूको मातृभाषा अर्कै भएपनि पुर्खाहरूले बोल्ने गरेकै भाषालाई मातृभाषा लेखाउने गरेकोले मातृभाषा बोल्ने वास्तविक संख्या थाहा पाउन पुर्खाको भाषा पनि लेख्ने व्यवस्था गरिएको हो।*
- *मातृभाषा आफ्नो जातीय भाषासँग मिल्न पनि सक्छ वा जातीय भाषाभन्दा फरक हुनपनि सक्छ।*
- *जातीय जनसंख्या र जातीय मातृभाषाको तुलनात्मक तथ्याङ्कबाट मात्र कुनै भाषा लोपोन्मुख भइरहको वा नभएको बारेमा थाहा पाउन सकिने र सोही अनुरुप भाषाको जगेर्नामा राज्यले अपनाउनु पर्ने नीति तथा कार्यक्रमहरू तय गर्न सघाउ पुग्ने भएको हुनाले यी दुवै विवरणहरू सही भएमा मात्र यथार्थता बुझ्न सकिने बारेमा उत्तरदातालाई आवश्यकतानुसार बुझाउनुपर्दछ।*
- *मातृभाषा बोल्न जानी सके पछि व्यक्तिले बोल्न सिकेको अर्को भाषालाई दोश्रो भाषा भनिन्छ। यो भाषा व्यक्तिले आफ्नो छिमेकी, समुदाय, कामकाजको क्रममा वा अरुसँग बोलचाल गर्दा सम्पर्क भाषाको रुपमा मातृभाषा बाहेक धेरैजसो बोल्ने भाषा हो। व्यक्तिले सिकेको तर छिमेकी, कामकाजको क्रममा वा अरुसँग धेरैजसो बोलचालमा प्रयोग नभएको भाषालाई दोस्रो भाषाको रुपमा जनाउनु हुँदैन।*
- *सबै व्यक्तिहरूको कुनै न कुनै मातृभाषा हुन्छ तर सबै व्यक्तिहरूको दोस्रो भाषा नहुन पनि सक्दछ।*

महल ८: ..[नाम].. को पुर्खाको भाषा कुन हो ?

..[नाम]..को पुर्खाको भाषा कुन हो ?	
पुर्खाको भाषा	(कोड)
(८)	
.....	

७.१८ **पुर्खाको भाषा (Heritage language):** कुनै व्यक्तिको आफ्नो परिवार, समुदाय वा जातजातिमा परम्परागत रूपमा बोलिने गरेको पहिचानको भाषालाई पुर्खाको भाषा वा पुर्ख्यौली भाषा भन्ने गरिन्छ । यस्ता भाषालाई सम्बन्धित पृष्ठभूमिका व्यक्तिले वर्तमान अवस्थामा बोल्ने गरेको हुन पनि सक्दछ, नहुन पनि सक्दछ । सम्बन्धित व्यक्तिको पुर्खाहरू: जिजुबाजे/बोजु, बाजे/बोजु वा हजुरबा/हजुरआमा कुन भाषा बोल्नुहुन्थ्यो सोही भाषा पुर्खाको भाषा हुनजान्छ । यस प्रश्नबाट कति भाषा पुस्तान्तर हुँदै जाँदा बोल्ने मानिसहरू कम हुँदै गएका छन् वा कुन स्थितिमा छन् भन्ने थाहा हुन्छ । भाषा सम्बन्धी कोड प्रश्नावली किताबमा दिईएको छ ।

७.१९ **उदाहरण:** नेपालमा भुजेलहरू विभिन्न ठाउँमा छरिएर रहेका छन् । हाल सबै ठाउँका भुजेलले भुजेल भाषा बोल्न जान्दैनन् । हजुरबा, हजुरआमा वा जिजुबा, जिजुआमाले भुजेल भाषा बोल्ने गरेको तर हाल आफुले भुजेल भाषा नबोल्नेका लागि यो भाषा पुर्खाको भाषा हुन्छ । मातृभाषाको रुपमा भुजेल भाषा बोलिरहेका भुजेलहरूका लागि पुर्खाको भाषा र मातृभाषा दुवै भुजेल भाषा नै हुन्छ ।

> *राष्ट्रिय जनगणना २०५८ अनुसार नेपालमा ९६ प्रकारका मातृभाषाहरूको पहिचान भएकोमा राष्ट्रिय जनगणना २०६८ मा १२३ मातृभाषाको पहिचान भएको छ ।*

महल ९: ..[नाम].. को मातृभाषा कुन हो ?

..[नाम]..को मातृभाषा कुन हो ?	
मातृभाषा	(कोड)
(९)	
.....	

७.२० **मातृभाषा (Mother Tongue) :** जन्मे पछि बालबालिकाले सबभन्दा पहिला बोल्न जानेको भाषालाई मातृभाषा भनिन्छ । मातृभाषा व्यक्तिको पहिलो बोल्न जानेको भाषा हो । परिवार भित्र आमा, बुवा, हजुरआमा, हजुरबुवा, परिवारका अन्य सदस्य, स्याहार सुसार गर्ने व्यक्तिबाट बालबालिकाले पहिलो बोल्न जानेको भाषा नै मातृभाषा हो । परिवारमूली र परिवारका अन्य सदस्यहरूको मातृभाषा फरक फरक हुन सक्दछ । नवजात शिशु वा बोल्ने बेला नभएका शिशुहरूको लागि परिवारमा आमा बाबुले बोल्ने भाषालाई उनीहरूको मातृभाषा मान्नुपर्दछ ।

७.२१ विभिन्न व्यक्तिहरू एउटै जातजातिको भए पनि भिन्न सामाजिक, भौगोलिक परिस्थितिमा बसोबास गरेको कारण मातृभाषा फरक हुन सक्दछ । दुई भिन्न भाषाभाषी वा जातजाति बीच भएको वैवाहिक सम्बन्धबाट जन्मेका सन्तानको मातृभाषा आमाको वा बाबुको वा दुवैको भन्दा फरक पनि हुनसक्दछ । त्यसैले गणना गर्दा मातृभाषा भनेको के हो भन्ने उत्तरदातालाई

बुझाई परिवारका प्रत्येक सदस्यको मातृभाषा एक एक गरी सोधी लेख्नुपर्दछ । उत्तरदाताले भाषाको महलमा आफुले बोल्न नजाने पनि आफ्नो जातिको पुर्ख्यौली भाषा नै बताउन सक्दछन् । यसो भएमा जनगणनामा उक्त भाषा बोल्ने व्यक्तिहरूको संख्या धेरै देखिने तर वास्तवमा उक्त भाषा लोप हुने अवस्थामा पुगी संरक्षणको आवश्यकता भएको हुन सक्दछ । परिवारका सदस्यहरूको मातृभाषा लेख्दा उत्तरदाताले बताए बमोजिम नै लेख्नुपर्दछ । यदि कुनै व्यक्ति बोल्ने उमेर भइसकेपछि पनि आवाज निकालेर बोल्न नसकी सांकेतिक रुपमा दोहोरो सञ्चार गर्न सक्दछन् भने निज व्यक्तिको मातृभाषा सांकेतिक भाषा जनाउन कोड 62 लेख्नुपर्दछ ।

७.२२ उदाहरण: नेवार परिवारमा जन्मेको बालकले आमाबाट जानेको पहिलो भाषा नेवारी भाषा भएमा उसको मातृभाषा नेवारी हुन्छ तर आमासँग सिकेको पहिलो भाषा नेपाली भएमा उसको मातृभाषा नेपाली हुन्छ । तसर्थ मातृभाषाको सम्बन्धमा व्यक्ति कुन जातजातिको परिवारसँग सम्बन्धित छ भन्नु भन्दा उसले आमाबाट बोल्न जानेको पहिलो भाषा सम्झनु पर्दछ ।

महल १०: ..[नाम].. को दोस्रो भाषा कुन हो ?

..[नाम]..को दोस्रो भाषा कुन हो ?	
दोस्रो भाषा	(कोड)
(१०)	
.....	

७.२३ **दोस्रो भाषा (Second Language):** मातृभाषा बोल्न जानी सके पछि बक्ताले बोल्न सिकेको अर्को भाषा दोश्रो भाषा हो । अर्थात कुनै व्यक्तिले आफ्नो छिमेकी, समुदाय, कामकाजको क्रममा वा अरुसँग बोलचाल गर्दा सम्पर्क भाषाको रुपमा मातृभाषा बाहेक धेरैजसो बोल्ने भाषा नै दोस्रो भाषा हो । कुनै व्यक्तिले बोल्न सिकेको तर छिमेकी, कामकाजको क्रममा वा अरुसँग धेरैजसो बोलचालमा प्रयोग नभएको भाषालाई दोस्रो भाषाको रुपमा लेख्नु हुँदैन । एउटा व्यक्तिको दोस्रो भाषा एउटा भन्दा बढी पनि हुन सक्दछ तर व्यक्तिले दोस्रो भाषाको रूपमा सबभन्दा बढी बोल्ने गरेको भाषालाई दोस्रो भाषामा लेख्नुपर्दछ । व्यक्तिले विभिन्न भाषाहरू केही मात्रामा सिकेको भएपनि यदि दोस्रो भाषा प्रयोगमा ल्याउँदैन भने उसको दोस्रो भाषा नभएको मानिन्छ । दोस्रो भाषा वक्ताले प्रयोग गरिरहेको हुनुपर्दछ । यदि मातृभाषा बाहेक अरु भाषा राम्रो बोल्न जानेको छैन भने दोस्रो भाषा जानेको छैन भन्ने जनाउन तेर्सो धर्सो (–) दिनुपर्दछ, खाली छोड्नु हुँदैन । मातृभाषाको रुपमा उल्लेख भएको भाषालाई दोस्रो भाषाको रुपमा पनि लेख्नुहुँदैन ।

७.२४ उदाहरण:

१. रोल्पाको मगर गाउँमा एउटा घर क्षेत्रीको छ । क्षेत्रीको परिवार सदस्यले घरपरिवारमा नेपाली भाषा बोल्छन् । तर गाउँ समुदायका मानिससँग मगर भाषा बोल्छन् भने ती क्षेत्री परिवारका सदस्यहरूको दोश्रो भाषा मगर भाषा हुन्छ ।

२. तराई/मधेशको कुनै परिवारमा एक व्यक्तिले मैथिली भाषा बोल्दछन् तर अन्य समुदाय जस्तैः नेपाली भाषी मानिसहरूसँग नेपाली भाषामा कुरा गर्दछन् भने वक्ताको दोस्रो भाषा नेपाली हुन्छ ।

भाषाको नाम र कोड लेख्ने तरिका

७.२५ गणकले प्रश्नावली किताबमा दिइएको कोड हेरी पुर्खाको भाषा, मातृभाषा र दोस्रो भाषा अनुसारको नाम र कोडको विवरण भर्नुपर्दछ । उक्त विवरण लेख्नको लागि प्रत्येक प्रश्नमा दुई दुईवटा महल दिइएको छ । पहिलो महलमा भाषाको नाम लेख्नुपर्दछ र दोस्रो महलमा प्रश्नावली किताबमा भएको कोड हेरी उपयुक्त कोड लेख्नुपर्दछ । यदि प्रश्नावली किताबमा लेखिएको भाषाभन्दा फरक वा कोड उल्लेख नभएका अन्य भाषाको नाम उत्तरदाताले बताएमा उक्त भाषाको नाम लेख्नु पर्दछ र कोड लेख्ने स्थानमा खाली नै छोड्नु पर्दछ । विभागले त्यस्ता अन्य भाषाको कोड पछि राख्नेछ ।

धर्म

महल ११: ..[नाम].. ले कुन धर्म मान्नुहुन्छ ?

..[नाम]..ले कुन धर्म मान्नुहुन्छ ?	
धर्म	(कोड)
(११)	
.....	

७.२६ धर्म भनेको मानिसले मानिआएको संस्कार र विश्वास हो। परिवारका प्रत्येक सदस्यले मानीआएको धर्म के हो सोधी गणनाको समयमा हरेक व्यक्तिले मान्ने गरेको धर्मको नाम लेखी सम्बन्धित धर्मको कोड समेत यस महलमा उल्लेख गर्नुपर्दछ । **एउटै परिवारका सदस्यहरूको धर्म फरक फरक समेत हुन सक्ने कुरालाई दृष्टिगत गरी प्रत्येक सदस्यको धर्म एकएक गरी सोधी स्पष्टरुपमा लेख्नुपर्दछ ।**

७.२७ नेपाल धार्मिक हिसाबले निरपेक्ष तर बहुधार्मिक तथा धार्मिक सहिष्णुता भएको देश हुनाले एउटै व्यक्तिले विभिन्न धर्मसँग सम्बन्धित मठ, मन्दिर, गुम्बा, गुरुद्वारा, मस्जिद, चर्च आदिमा जाने, दर्शन गर्ने, पुजा पाठ गर्ने तथा एक अर्काका चाडपर्वहरू मान्ने गर्दछन् । त्यसकारण दशैं, तिहार, तीज आदि मान्दैमा हिन्दू धर्म नहुन सक्दछ । शेर्पा, तामाङ, गुरुङ आदिले मान्ने ल्होसार मान्दैमा बुद्ध धर्म नहुन सक्दछ । महादेव, भीमसेन, गणेश, बुद्ध, सरस्वतीजस्ता कतिपय देवी वा देवतालाई एकभन्दा वढी धार्मिक समुदायका मानिसहरूले मान्ने चलन भएकोले कुनै व्यक्तिले मानिआएका त्यस्ता देवताका आधारमा मात्र धर्म छुट्याउनु उपयुक्त हुँदैन । त्यसैगरी अंग्रेजी संवत्को नयाँ वर्ष वा क्रिस्मस

> *राष्ट्रिय जनगणना २०५८ अनुसार नेपालाम हिन्दू, बौद्ध, ईस्लाम, किराँत, ईसाई, जैन, र सिख गरी ७ प्रकारका धर्महरूको पहिचान भएको थियो भने राष्ट्रिय जनगणना २०६८ मा प्रकृति, बोन र बहाई धर्महरू थप पहिचान भई १० धर्म पुगेका छन् ।*

मान्दैमा उत्तरदाता इसाई धर्मावलम्बी नहुनसक्दछ । त्यसकारण धर्मको प्रश्न गर्दा एकदमै सावधानी अपनाउनु पर्दछ ।

(११) धर्म (कोड)	
◆हिन्दु..... 1	◆बोन 7
◆बौद्ध..... 2	◆जैन..... 8
◆इस्लाम..... 3	◆बहाई..... 9
◆किराँत..... 4	◆शिख.....10
◆क्रिश्चियन.... 5	◆अन्य (खुलाउने).....
◆प्रकृति..... 6	

धर्मको नाम र कोड लेख्ने तरिका

७.२८ प्रश्नावली फाराममा उल्लेखित कोड हेरी धर्म अनुसारको नाम र कोडको विवरण भर्नुपर्दछ । उक्त विवरण लेख्नको लागि प्रश्नमा दुईवटा महल दिइएको छ । पहिलो महलमा धर्मको नाम लेख्नु पर्दछ र दोस्रो महलमा फाराममा भएको कोड हेरी उपयुक्त कोड लेख्नुपर्दछ । जस्तैः हिन्दु धर्म मान्ने भए सम्बन्धित एउटा महलमा "हिन्दु" लेखी अर्को महलमा संकेत 1, बौद्ध धर्म मान्ने भए "बौद्ध" लेखी संकेत 2 लेख्नुपर्दछ । यदि फाराममा लेखिएको धर्मभन्दा फरक धर्मको नाम उत्तरदाताले बताएमा उक्त धर्मको नाम लेख्नुपर्दछ र कोड लेख्ने स्थानमा खाली नै छोड्नु पर्दछ विभागले त्यस्ता अन्य धर्मको कोड पछि राख्नेछ ।

नागरिकसम्बन्धी

- *जनगणनाको क्रममा नेपालभित्र अक्सर बसोबास गर्ने सम्पूर्ण व्यक्तिहरू (स्वदेशी वा बिदेशी नागरिक) को गणना गरिने भएकोले देशको जनसांख्यिक संरचनामा विदेशी नागरिकहरूको उपस्थितिको बारेमा यस प्रश्नबाट तथ्याङ्क प्राप्त गर्न सकिन्छ ।*

महल १२: ..[नाम].. कुन देशको नागरिक हुनुहुन्छ ?

..[नाम].. कुन देशको नागरिक हुनुहुन्छ ?	
◆नेपाल..... 1	
◆भारत..... 81	
◆चीन..... 82	
◆अन्य (खुलाउने) (अन्य देश भए नाम र कोड लेख्नुहोस्)	
(१२)	
.....	

७.२९ कुनै देशको नागरिक भन्नाले त्यस देशको नागरिक हक, अधिकार उपभोग गर्न पाउने सम्बन्धित व्यक्तिलाई सम्झनु पर्दछ । देशको संविधान, कानूनबमोजिम प्रत्येक देशका नागरिकले त्यस देशको नागरिक हक, अधिकारको उपभोग गरिरहेका हुन्छन् वा गर्न सक्दछन् ।

७.३० सामन्यतया कुनै व्यक्ति कुनै एक समयमा एक देशको मात्र नागरिक हुने कानूनी प्रावधान पाइन्छ तर यो देश अनुसार फरक फरक हुन सक्दछ । नेपालको सन्दर्भमा नागरिकताको प्रमाणपत्र लिएका व्यक्तिहरू स्वतः नागरिक हुन्छन् भने कतिपय नागरिकहरूले नागरिकताको प्रमाणपत्र नलिएका पनि हुनसक्दछन् । जस्तैः नेपालमा १६ वर्षमुनिका नाबालक तथा उमेर पुगेका कतिपय बालिग नागरिकले पनि नागरिकताको प्रमाण-पत्र लिएका हुँदैनन् तापनि नागरिक हक, अधिकार उपभोग गरेका हुन्छन् वा गर्नसक्ने कानूनी हैसियत राख्छन् । त्यसैगरी विदेशका नागरिकहरू पनि विभिन्न उद्देश्य र कामले नेपालमा बसोबास गरेका हुनसक्दछन् । गणनाको

परिभाषाले समेटेका विदेशी नागरिकको पनि गणना गर्नुपर्दछ । त्यस्ता व्यक्ति कुन देशको नागरिक हुन् सोधी प्रत्येक व्यक्तिको देशको नाम लेखी संकेत कोठामा सम्बन्धित कोड लेख्नुपर्दछ । जस्तैः नेपालको नागरिक भए नेपाल लेखी कोड 1, भारतको नागरिक भए भारत लेखी कोड 81, चीनियाँ नागरिक भए चीन लेखी कोड 82 लेख्नुपर्दछ । यी बाहेक अरू कुनै देशको नागरिक भए सम्बन्धित देशको नाम र प्रश्नावली किताबमा दिइएको कोड अनुसार उक्त देशको कोड लेख्नुपर्दछ ।

वैवाहिक स्थिति

महल १३ः ..[नाम].. को वैवाहिक स्थिति के हो ? (१० वर्ष वा सोभन्दा माथि उमेर भएकालाई मात्र)

..[नाम]..को वैवाहिक स्थिति के हो ? (कोड)
(१३)

७.३१ गणनाको समयमा परिवारका १० वर्ष वा सोभन्दा माथिका सबै उमेरका व्यक्तिहरूलाई यो प्रश्न सोध्नुपर्दछ । व्यक्तिको वैवाहिक स्थितिलाई ५ वटा वर्गमा बाँडिएको छ। ती मध्ये उपयुक्त एउटा मात्र कोड नम्बर सम्बन्धित महलको सम्बन्धित लहरमा लेख्नुपर्दछ ।

७.३२ वैवाहिक स्थिति भन्नाले गणनाको समयमा १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको उमेरका व्यक्तिको विवाहको स्थितिलाई बुझाउँछ। गणनाको प्रयोजनका लागि विवाहका स्थितिहरू कोड 1 देखि 5 सम्म उल्लेख गरिएका छन् । कोड 1 को अविवाहित स्थिति भन्नाले जीवनकालमा हालसम्म एकपटक पनि विवाह नभएको स्थिति हो भने कोड 2 देखि 5 सम्मका स्थितिहरू जीवनकालमा एकपटक विवाह भएको र त्यसपछिका विभिन्न स्थितिहरू हुन् । यी स्थितिहरूको निम्नानुसार व्याख्या गरिएको छः-

अविवाहित (कोड 1)

(१३) वैवाहिक स्थिति (कोड)	
◆अविवाहित..... 1	◆पारपाचुके..... 4
◆विवाहित..... 2	◆छुट्टिएको..... 5
◆विधुर/विधवा.....3	

७.३३ कुनै महिला वा पुरूष आफ्नो जीवनकालको कुनै पनि समयमा अर्को पक्ष पुरूष वा महिलासँग श्रीमान् श्रीमतीको सम्बन्ध जोडी कहिल्यै बसेका छैनन् वा जीवनमा कहिल्यै विवाह भएको छैन भने त्यसलाई विवाह नभएको अर्थात् अविवाहित बुझ्नुपर्दछ । गणना गर्दा विवाहको यो स्थिति भएका अथवा विवाह नभएका पुरूष वा महिला भए सम्बन्धित लहरमा कोड 1 लेख्नुपर्दछ ।

विवाहित (कोड 2)

७.३४ विवाहित भन्नाले कुनै महिला वा पुरूष आपसी समझदारी वा आ-आफ्नो सामाजिक, धार्मिक रीतिरिवाज वा कानूनी प्रक्रियाबाट आफ्नो जीवनकालको कुनै समयमा अर्को पक्ष पुरूष वा महिलासँग श्रीमान-श्रीमतीको सम्बन्ध जोडी बसेकालाई बुझाउँछ। एक विवाह, बहुविवाह र पुनर्विवाह जे गरी विवाह गरेको भएपनि हाल जोडी भई बसेको अवस्थालाई विवाहित सम्झनु पर्दछ । विवाहित अवस्था जनाउन सम्बन्धित लहरमा कोड 2 लेख्नुपर्दछ ।

विधुर/विधवा (कोड 3)

७.३५ विवाह भइसकेका कुनै महिलाको गणनाको समयअघि श्रीमान्को मृत्यु भई हालसम्म पुनः विवाह नगरी बसेकी भए विधवा हुन्छ। त्यस्तै विवाह भई सकेका कुनै पुरुषको श्रीमतीको मृत्यु भई हालसम्म पुनः विवाह नगरेका भए विधुर हुन्छ। यस्तो अवस्थामा कोड 3 लेख्नुपर्दछ।

७.३६ तर विधवा भएकी महिला वा विधुर भएका पुरूषले गणना अघि पुनः विवाह गरिसकेको र उक्त समयमा श्रीमान्/श्रीमती भई सँगै रहेका भएमा विवाहित मानी कोड 2 लेख्नुपर्दछ।

पारपाचुके (कोड 4)

७.३७ विवाहपश्चात श्रीमान्-श्रीमतीको कुनै मनमुटाव वा मतभेद भई श्रीमान-श्रीमती एक अर्कासँग बस्न नसकी कानूनी तवरले छुट्टिई गणनाको समयमा अलग्गै बसेका भए उनीहरूको वैवाहिक स्थिति पारपाचुके भएको मान्नुपर्दछ। यस्ता पुरूष वा महिलाको गणनाको समयमा पारपाचुकेको स्थिति भए कोड 4 लेख्नुपर्दछ। पारपाचुकेलाई सम्बन्धविच्छेद पनि भनिन्छ।

छुट्टिएको (कोड 5)

७.३८ विवाहित श्रीमान्-श्रीमती यदि कुनै झगडा वा मतभेदको कारणबाट सँगै बस्न नसक्ने भई आपसी समझदारी वा असमझदारीबाट बेग्ला बेग्लै बस्ने गरेको भए ती व्यक्तिहरूको वैवाहिक स्थितिलाई छुट्टिएको मान्नुपर्दछ । जबसम्म श्रीमान्-श्रीमतीको कानूनीरूपमा पारपाचुके भएको हुँदैन र उनीहरू आपसी मनमुटावका कारण अलग्गै बसेका हुन्छन् तबसम्म उनीहरूको वैवाहिक स्थिति गणनाको प्रयोजनका लागि छुट्टिएको मान्नुपर्दछ। कुनै पुरूष वा महिलाको वैवाहिक अवस्था गणनाको समयमा छुट्टिएको स्थिति भए सम्बन्धित लहरमा कोड 5 लेख्नुपर्दछ। तर जागिर, व्यवसाय वा अन्य कारणले श्रीमान् श्रीमती अलग अलग स्थानमा बसेकालाई छुट्टिएको मान्नुहुँदैन ।

पहिलो बिवाहसम्बन्धी

- *विवाह र विवाह हुँदाको उमेर प्रत्यक्षरुपमा प्रजनन् दरसँग सम्बन्धित भएकोले यस प्रश्नले महिलाको प्रजनन् स्थिति बुझ्न मद्दत पुग्छ।*
- *पहिलो विवाह सम्बन्धी विवरणबाट महिला तथा पुरुषहरूले औषतमा कति वर्षमा विवाह गर्ने रहेछन् भन्ने थाहा पाउन सकिन्छ।*
- *जति छिटो विवाह हुन्छ, त्यति महिलाको प्रजनन् दर बढी हुने र यसले जनसंख्या बृद्धिमा प्रत्यक्ष प्रभाव पार्ने भएकोले यस प्रश्नको विवरणले जनसंख्या वृद्धिलाई व्यवस्थापन गर्न आवश्यक नीति तथा कार्यक्रम निर्माणमा सहयोग पुग्छ।*
- *कानूनीरुपले २० वर्ष भन्दा मूनी विवाह गर्न नपाईने भएकोले उत्तरदाताले विवाह भएको उमेर सही नभन्न सक्छन्। त्यसैले गणकले सजग भई विवरण संकलन गर्नु पर्दछ।*

महल १४: ..[नाम].. ले कति वर्षमा विवाह गर्नुभयो ? (विवाह भएकालाई मात्र पहिलो पटक विवाह हुँदाको उमेर सोध्ने)

..[नाम]..ले कति वर्षमा विवाह गर्नु भयो ? (विवाह भएकालाई मात्र पहिलो पटक विवाह हुँदाको उमेर सोध्ने)
(१४)

७.३९ यो प्रश्न अविवाहित बाहेक कम्तिमा एक पटक विवाह भएका जस्तैः विवाहित, विधवा/विधुर, पारपाचुके र छुट्टिएका (अर्थात् प्रश्न १३ मा कोड 2, 3, 4 वा 5 भएका) सबैलाई सोध्नुपर्दछ। विवाह गर्दाको उमेर लेख्दा पहिलो विवाह गर्दा त्यसबखत पूरा भएको उमेर लेख्नुपर्दछ। यदि कुनै व्यक्तिको एकभन्दा बढी पटक विवाह भएको भए पहिलो विवाह गर्दा पूरा भएको उमेर नै लेख्नुपर्दछ, दोस्रो, तेस्रो ... विवाह गर्दाको उमेर लेख्नुहुँदैन।

७.४० कुनै व्यक्तिले पहिलोपटक विवाह हुँदाको उमेर भन्न नसके उसको हालको उमेर र पहिलो विवाह भएको कति वर्ष भयो सोधी सो वर्ष घटाई लेख्न सकिन्छ। जस्तैः कुनै व्यक्तिको हालको उमेर ४८ वर्ष छ र पहिलो विवाह भएको अवधि २७ वर्ष पुरा भयो भने उक्त व्यक्तिको पहिलोपटक विवाह हुँदाको उमेर २१ वर्ष हुन आउँछ। त्यस्तै पहिलो विवाह गर्दाको उमेर थाहा नभएमा पहिलो बच्चा जन्मदाको उमेर, श्रीमान-श्रीमतीको उमेर कति फरक (Age Difference) छ यसबाट पनि पहिलो विवाह गर्दाको उमेर अनुमान गर्न सजिलो हुन्छ।

◆

भाग ८ व्यक्तिगत खण्ड : शैक्षिक विवरण (महल १५ -१८)

शैक्षिक विवरण

- *५ वर्ष वा सोभन्दा बढी उमेरका सबै व्यक्तिहरूको शैक्षिक विवरण लिइन्छ ।*
- *शिक्षासम्बन्धी विवरण लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणको हिसावले र सरकारका विशेष व्यवस्थाका नीतिहरूको प्रभावकारिता हेर्न तथा भावी नीति निमार्णका लागि निकै आवश्यक हुन्छ ।*
- *यी प्रश्नहरुबाट आधारभूत शिक्षा, उच्च शिक्षा र प्राविधिक शिक्षा आदिमा लैङ्गिक, अपाङ्गता, धर्म, भाषा, जात/जातिगत पहुँचबारे जानकारी प्राप्त हुने र यसैका आधारमा राज्यले उपयुक्त शैक्षिक नीति, योजना तथा कार्यक्रमहरूको तर्जुमा/कार्यान्वयन गर्न सहयोग पुग्दछ ।*

पढ्न लेख्न जानेको नजानेको अवस्था

महल १५ : ..[नाम].. ले पढ्न, लेख्न जान्नुभएको छ ? (५ वर्ष वा सोभन्दा बढी उमेरकालाई मात्र)

८.१ यो प्रश्न ५ वर्ष वा सोभन्दा बढी उमेरका सबै व्यक्तिलाई सोध्नुपर्दछ। कुनै भाषामा पढ्न, लेख्न र सामान्य हरहिसाब (जोड, घटाउ) गर्न जानेको व्यक्तिलाई पढ्न र लेख्न दुवै जानेको मान्नुपर्दछ । कुनै भाषामा पढ्न मात्र जानेकालाई पढ्न र लेख्न जानेको मान्नुहुँदैन । त्यस्ता व्यक्तिलाई पढ्न मात्र जानेको मान्नुपर्दछ । कुनै भाषामा पढ्न सक्ने र अनुकरण गरी आफ्नो नाम मात्र लेख्न सक्नेलाई पढ्न मात्र जानेको मान्नु पर्दछ । गणना गरिएका व्यक्तिले पढ्न र लेख्न दुवै जानेको भए सम्बन्धित लहरमा कोड 1, पढ्न मात्र जानेको भए कोड 2, पढ्न र लेख्न दुवै नजानेको भए कोड 3 लेख्नुपर्दछ ।

..[नाम].. ले पढ्न, लेख्न जान्नु भएको छ ?
◆पढ्न र लेख्न दुवै जानेको..... 1
◆पढ्न मात्र जानेको..... 2
◆पढ्न र लेख्न दुवै नजानेको..... 3
(१५)

८.२ व्यक्तिले औपचारिक रुपमा विद्यालय, पाठशाला वा स्कूलमा भर्ना भएर वा अनौपचारिक रुपमा बाल, प्रौढ कक्षामा संलग्न भई घरमा स्वअध्ययन गरेको वा यस्तै कुनै प्रकारले अध्ययन गरी पढ्न लेख्न जानेको हुनसक्दछ । दृष्टिविहीन व्यक्तिहरूले ब्रेल लिपीमा पढ्न लेख्न जानेको तथा बहिरा व्यक्तिहरूले सांकेतिक भाषामा पढ्न लेख्न जानेको अवस्थालाई पढ्न लेख्न दुबै जानेको अन्तर्गत नै समावेश गर्नुपर्दछ ।

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ मा ५ वर्ष वा सो भन्दा बढी उमेरका जनसंख्यामा ६५.९ प्रतिशत व्यक्तिहरू साक्षर रहेको देखिएको थियो । जसमध्ये पुरुष साक्षरता ७५.१ प्रतिशत र महिला साक्षरता ५७.४ प्रतिशत रहेको थियो ।

पढ्न, लेख्न गएको शैक्षिक संस्था

महल १६: ..[नाम].. कहिल्यै पढ्न, लेख्न कुनै शैक्षिक संस्थामा जानु भयो ? कोड 5→महल १९

..[नाम].. कहिल्यै पढ्न, लेख्न कुनै शैक्षिक संस्थामा जानुभयो ? (कहिल्यै पढ्न, लेख्न नगएको भए) कोड 5→ महल १९ (कोड)
(१६)

८.३ यो प्रश्न ५ वर्ष वा सो भन्दा माथिका सबै व्यक्तिलाई सोधी हाल गइरहेको, विगतमा गएको वा कहिल्यै नगएको मध्ये कुन हो निश्चित गर्नुपर्दछ ।

हाल पढ्न, लेख्न गइरहेको

८.४ हाल **पढ्न लेख्न गइरहेको** भन्नाले गणनाको समयमा विद्या/शिक्षा आर्जनका लागि स्कूल/कलेज (विद्यालय, पाठशाला, शिक्षालय, महाविद्यालय), व्यावसायिक शिक्षालय, विशेष साक्षरता शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा र अन्य संस्था जाने गरेको भन्ने बुझाउँछ । यसमा शिक्षा आर्जन गर्ने क्रममा स्कूल, विद्यालय, व्यावसायिक शिक्षा, विशेष साक्षरता शिक्षा, कलेज वा विश्वविद्यालय वा अन्य संस्थामा भर्ना भई अध्ययन गर्न जाने गरेको हुनुपर्दछ । तर जनगणना प्रयोजनका लागि स्वअध्ययन गरी शिक्षा आर्जन गरिरहेको अवस्थालाई पनि पढ्न लेख्न गईरहेको नै मानिएको छ ।

(१६) शैक्षिक संस्थामा पढ्न, लेख्न गएको अवस्था
हाल पढ्न, लेख्न गइरहेको (कोड)
◆स्कुल/कलेज (औपचारिक)..... 1
◆अनौपचारिक शिक्षा..... 2
◆स्वअध्ययन..... 3
हाल पढ्न, लेख्न नगएको (कोड)
◆विगतमा पढ्न, लेख्न गएको... 4
◆कहिल्यै पढ्न, लेख्न नगएको... 5

निम्न अवस्थालाई पनि हाल पढ्न लेख्न गइरहेको मान्नुपर्दछ ।

- कम्तिमा एक किसिमका स्कूल/कलेज वा अन्य शैक्षिक संस्थामा नाम लेखाई पढिरहेका विद्यार्थीहरू,
- स्कूल/कलेजको नियमानुसार बिदामा बसेका विद्यार्थीहरू,
- स्कूल/कलेजमा भर्ना भएका तर बिरामी भई वा भैपरी बिदामा हाल स्कूल नगएका विद्यार्थीहरू,
- स्कूल/कलेजको एक तह उत्तीर्ण गरी अर्को तहमा भर्ना हुने समय पर्खेर बसेका विद्यार्थीहरू,
- स्कूल/कलेजको परीक्षामा सामेल भई नतिजा पर्खेर बसेका विद्यार्थीहरू,
- कोभिड १९ को कारणले अनलाइन माध्यमबाट कक्षा लिइरहेका विद्यार्थीहरू,
- अनौपचारिक शिक्षा कार्यक्रममा भर्ना भई अध्ययन गरेका विद्यार्थीहरु,
- स्वअध्ययन गरिरहेका विद्यार्थीहरू ।

स्कुल/कलेज (औपचारिक) (कोड 1)

८.५ पठनपाठनको उद्देश्यले सञ्चालनमा रहेका सरकारी, सामुदायिक वा निजी जुनसुकै तहका विद्यालय, क्याम्पस, विश्वविद्यालय वा अन्य शैक्षिक संस्था (प्राविधिक तथा व्यवसायिक विद्यालय, परम्परागत धार्मिक विद्यालय – गुम्बा, मदरसा, बेद विद्याश्रम आदि तथा विश्वविद्यालय र विशेष शिक्षा लगायतका शैक्षिक संस्था समेत) का निकाय यस अन्तर्गत पर्दछन् । कुनै व्यक्ति देशको सीमा बाहिर रहेका शैक्षिक संस्थामा अध्ययन गर्ने गरेको र परिवारमा अक्सर बसोबास गर्ने रहेछ भने पनि हाल स्कुल कलेज गइरहेको मानी संकेत कोठामा कोड 1 लेख्नुपर्दछ ।

८.६ प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा प्रदान गर्ने उद्देश्यले स्थापित र सञ्चालित शैक्षिक निकाय, प्रतिष्ठान, विद्यालय, क्याम्पस, शिक्षालय, विश्वविद्यालय प्रशिक्षण केन्द्र आदि शैक्षिक निकाय समेत यस अन्तर्गत पर्दछन् । औपचारिक तह वा कक्षा सञ्चालन गरी अध्यापन गर्ने इन्जिनियरिङ्ग, चिकित्साशास्त्र, खाद्य प्रविधि, कृषि तथा पशु विज्ञान, वन तथा वातावरण विज्ञान लगायत प्राविधिक तथा व्यावसायिक शैक्षिक निकाय जस्ता व्यावसायिक शिक्षा समेत यस अन्तर्गत पर्दछन् ।

अनौपचारिक शिक्षा (कोड 2)

८.७ औपचारिक विद्यालय वा कक्षामा नियमित उपस्थित भई शिक्षा हासिल गर्न नसक्ने व्यक्तिलाई प्रदान गरिने शिक्षा नै अनौपचारिक शिक्षा हो । यस अन्तर्गत आधारभूत प्रौढ साक्षरता, साक्षरोत्तर शिक्षा, निरन्तर शिक्षा, वैकल्पिक शैक्षिक कार्यक्रमहरू पर्दछन् । नेपाल सरकारद्वारा तोकिएको निश्चित समय र तोकिएको संस्थामा गएर नियमित पठनपाठन गर्न नसक्ने तर सिकाईको लागि उत्सुकहरूलाई दिइने शिक्षा नै वैकल्पिक शैक्षिक कार्यक्रम हो । गुम्बा, मदरसा, गुरुकूल, खुला विद्यालय आदिमा औपचारिक रुपमा नियमित सञ्चालनमा रहेका बाहेकका अनौपचारिक किसिमले प्रदान गरिने शिक्षा यस अन्तर्गत पर्दछ । सामुदायिक सिकाई केन्द्र, साक्षर नेपाल अभियान, महिला शिक्षा, प्रौढ विद्यालय आदिद्वारा प्राप्त शिक्षालाई पनि अनौपचारिक शिक्षा कोड 2 अन्तर्गत नै पर्दछ ।

नोटः गुम्बा, मदरसा जस्ता संस्थाहरूमा औपचारिक तथा अनौपचारिक दुबै खालको शिक्षा अध्यापन हुन सक्ने भएकाले यस अन्तर्गत अध्ययन गरिरहेका व्यक्ति औपचारिक तथा अनौपचारिक कस्तो किसिमको शिक्षा हासिल गरिरहेका छन् सो यकिन गरेर मात्र सम्बन्धित लहरमा उपयुक्त कोड लेख्नुपर्दछ ।

स्वअध्ययन (कोड 3)

८.८ माथिका औपचारिक तथा अनौपचारिक कुनै पनि शैक्षिक कार्यक्रममा सहभागी नभइकन स्वयंले सिकाईका विभिन्न माध्यमहरू प्रयोग गरी ज्ञान तथा शिक्षा आर्जन गरिरहेको व्यक्तिलाई स्वअध्ययन अन्तर्गत राखी कोड 3 लेख्नुपर्दछ ।

हाल पढ्न लेख्न नगएको :

विगतमा पढ्न लेख्न गएको (कोड 4)

८.९ विगतमा औपचारिक र अनौपचारिक कुनै पनि प्रकारको शैक्षिक संस्थामा पढ्न लेख्न गएको तर हाल नगएको भए विगतमा पढ्न/लेख्न गएको मानी कोड 4 लेख्नुपर्दछ । विगतमा स्वअध्ययन गरेका व्यक्तिलाई पनि यस अन्तर्गत नै लेख्नुपर्दछ ।

कहिल्यै पढ्न लेख्न नगएको (कोड 5)

८.१० आफ्नो जीवनकालमा औपचारिक र अनौपचारिक कुनै पनि प्रकारको शैक्षिक संस्थामा पढ्न लेख्न नगएको भए कहिल्यै पढ्न लेख्न नगएको मानी कोड 5 लेख्नुपर्दछ र त्यस्ता व्यक्तिहरुलाई महल १७ र १८ का प्रश्नहरु सोध्नु पर्दैन ।

उत्तीर्ण गरेको कक्षा

महल १७: ..[नाम].. ले कति कक्षा उत्तीर्ण गर्नुभएको छ ? (उत्तीर्ण गरेको तह)

८.११ उत्तीर्ण गरेको कक्षा भन्नाले शिक्षाको औपचारिक कुन कक्षा वा तहसम्मको अध्ययन पूरा गरिसकेको छ भन्ने जनाउँछ । उत्तीर्ण गरेको कक्षा/तहलाई तल दिइएको तालिका अनुसार वर्गीकरण गरिएको छ ।

शिक्षाको तह	कोड	शिक्षाको तह	कोड	शिक्षाको तह	कोड
नर्सरी/के.जी.	0	कक्षा ७	7	स्नातक वा सो सरह	13
कक्षा १	1	कक्षा ८	8	स्नातकोत्तर वा सो सरह	14
कक्षा २	2	कक्षा ९	9	पि.एच.डि	15
कक्षा ३	3	कक्षा १० (टेष्टपास)	10	अन्य	90
कक्षा ४	4	एस.एल.सी./एस.ई.ई.	11	तह नभएको/तह नखुलेको	91
कक्षा ५	5	१० जोड २ वा सो सरह	12	थाहा छैन	98
कक्षा ६	6				

..[नाम].. ले कति कक्षा उत्तीर्ण गर्नु भएको छ ? (उत्तीर्ण गरेको तह) (कोड)
(१७)

शैक्षिक योग्यताको विवरण लिँदा उत्तीर्ण गरेको सबैभन्दा माथिल्लो कक्षा/तह को आधारमा लेख्नुपर्दछ। औपचारिक शिक्षामा सबै किसिमका स्कूल, क्याम्पस (कलेज) वा विश्वविद्यालयमा अध्ययन गरी शिक्षाको कुनै कक्षा/तह उत्तीर्ण गरेको भए उत्तीर्णताको प्रमाण-पत्र प्राप्त गरेको हुन्छ । यदि सम्बन्धित व्यक्तिले नर्सरी/के.जी. सम्मको अध्ययन पूरा गरेको भए 0, कक्षा 1 सम्मको अध्ययन पूरा गरेको भए 1 हुँदै क्रमशः पि.एच.डी. (विद्यावारिधी) गरेको भए 15 लेख्नु पर्दछ ।

८.१२ अनौपचारिक शिक्षा जसमा सिकाईको रुपमा मात्र अध्यापन गराइन्छ र यस्तो शैक्षिक कार्यक्रममा शैक्षिक तह वा कक्षा हुँदैन । त्यस्तो अवस्थामा शिक्षाको तह लेख्दा तह नभएको वा नखुलेको कोड 91 लेख्नुपर्दछ । त्यस्तै बौद्धिक अपाङ्गता भएको व्यक्तिहरूका लागि सञ्चालन गरिएको शैक्षिक संस्थामा अध्ययनरत विद्यार्थीको लागि पनि तह नखुलेको अवस्थामा कोड 91 नै लेख्नुपर्दछ ।

८.१३ मदरसा, गुम्बा तथा गुरुकुल आदिमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको हकमा सम्बन्धित व्यक्तिले यस्ता शैक्षिक संस्थामा अध्ययन पूरा गरेको तह औपचारिक शैक्षिक संस्थाको कुन तहसँग समायोजन हुन सक्दछ सोही तह लेख्नु पर्दछ । अध्ययनरत व्यक्तिले कति तहको अध्ययन पूरा गरेको हो थाहा नभएको अवस्थामा कोड 98 लेख्नुपर्दछ । संस्कृततर्फ अध्ययन गरेका व्यक्तिहरू प्रथमा, पूर्व मध्यमा, उत्तर मध्यमा, शास्त्री, आचार्य कुन तह उत्तीर्ण गरेको हो सोको समकक्षता अनुसार क्रमशः कक्षा ८, एस एल सी, प्रमाणपत्र तह, स्नातक तह र स्नातकोत्तर लेख्नुपर्दछ । तह नखुलेकोमा कोड 91 लेख्नुपर्दछ ।

८.१४ उदाहरण – विमला कुमारी श्रेष्ठले नेपाल राष्ट्रिय माध्यमिक विद्यालयमा ८ कक्षासम्मको अध्ययन पूरा गरेकी छिन् । विवाह पश्चात उनको पढाई यत्तिमै टुंगिएको थियो । उनको छोरा युवराज श्रेष्ठ हाल भर्खरै कक्षा १ मा भर्ना भई पढ्दै गरेका छन् । युवराजले खासै पढ्न लेख्न जानी सकेको छैनन् । विमलाकुमारी श्रेष्ठको नन्द कौशिला श्रेष्ठले एस.ई.ई. परीक्षामा फेल भई अर्को सालको लागि तयार गरेर घरमा बसेकी छन् । विमलाकुमारी श्रेष्ठको ससुरा नातीकाजी श्रेष्ठले स्वअध्ययन गरी लेखपढ गर्न जान्ने हुनु भएको छ भने सासु जानकी श्रेष्ठले विगतमा प्रौढ शिक्षा पढेको तर खासै पढ्न लेख्न जान्नु भएको छैन । उक्त विवरणलाई निम्नानुसार लेख्नुपर्दछ ।

परिवारमा अक्सर बसोबास गर्ने व्यक्तिको नाम थर	**५ वर्ष वा सोभन्दा बढी उमेरकालाई मात्र**		
	..[नाम].. ले पढ्न लेख्न जान्नुभएको छ ? पढ्न र लेख्न दुवै जानेको ..... 1 पढ्न मात्र जानेको .... 2 पढ्न र लेख्न दुवै नजानेको..... 3	**..[नाम].. कहिल्यै पढ्न लेख्न कुनै शैक्षिक संस्थामा जानुभयो ?** (कोड) कोड 5→ महल १९	**..[नाम].. ले कति कक्षा उत्तीर्ण गर्नुभएको छ ?** (उत्तीर्ण गरेको तह) (कोड)
(2)	(15)	(16)	(17)
बिमला कुमारी श्रेष्ठ	1	4	8
युवराज श्रेष्ठ	3	1	0
कौशिला श्रेष्ठ	1	1	10
नातीकाजी श्रेष्ठ	1	4	91
जानकी श्रेष्ठ	3	4	91

महल १८: ..[नाम].. को अध्ययनको क्षेत्र कुन हो ? (१० जोड २ वा सो सरह वा सो भन्दा माथि उत्तीर्ण गरेकाको लागि मात्र)

..[नाम].. को अध्ययनको क्षेत्र कुन हो ? (१० जोड २ वा सो सरह वा सो भन्दा माथि उत्तीर्ण गरेकाको लागि मात्र) (कोड)
(१८)

८.१५ १२ कक्षा/प्रमाणपत्र वा सो भन्दा माथिको तह उत्तीर्ण गरेका व्यक्तिको लागि अध्ययनको क्षेत्र कुन हो छुट्टयाई अध्ययन गरेको क्षेत्रको कोड लेख्नुपर्दछ। अध्ययनको क्षेत्रमा दिइएको विकल्प भन्दा बाहेक अरु नै क्षेत्र आएको खण्डमा अन्यको कोड 12 र अध्ययन गरेको क्षेत्र नै थाहा छैन भने कोड 98 लेख्नुपर्दछ। अध्ययन गरेको क्षेत्रमा विभिन्न १२ प्रकारका अध्ययन गरेको क्षेत्रहरू दिइएका छन्। सम्बन्धित व्यक्तिले यी १२ वटा क्षेत्र मध्ये कुन क्षेत्रमा अध्ययन गरेको हो सोको पहिचान गरी सोको संकेत लेख्नुपर्दछ। यदि एउटा व्यक्तिले एउटै शैक्षिक तहमा दुई वा सो भन्दा बढी भिन्न विषयमा अध्ययन पूरा गरेका रहेछन् भने सो व्यक्तिले कुन क्षेत्रलाई महत्व दिएर भन्न चाहन्छन् सोहि क्षेत्र लेख्नुपर्दछ।

८.१६ १० जोड २ वा प्रमाणपत्र तह उत्तीर्ण गरेकाहरूको अध्ययन गरेको क्षेत्र लेख्दा विषय वा संकाय अनुसार मानविकी, व्यवस्थापन, शिक्षा, विज्ञान, कानून, स्वास्थ्य, कृषि, वन आदि मध्ये जुन विषय वा संकायमा अध्ययन गरेका हुन सोहि अनुसार कोड लेख्नु पर्दछ। प्रमाणपत्र तह सरह जस्तैः आई.ए.(मानविकी), आई. एस्सी.(विज्ञान, कृषि, वन), आई.एड.(शिक्षा), आई.कम.(व्यवस्थापन), आई.एल.(कानून) आदि उत्तीर्ण गरेकाको लागि सम्बन्धित संकाय अनुसार कुन हो छुट्याई लेख्नु पर्दछ।

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ मा एस एल सी भन्दा माथि उत्तीर्ण गरेकाहरू विभिन्न शैक्षिक संकायहरूमा (व्यवस्थापन २५ प्रतिशत, स्वास्थ्य २.४५ प्रतिशत र कृषि, वन तथा मत्स्यपालन ०.५ प्रतिशत) अध्ययन गरेका थिए।

८.१७ स्नातक वा सो भन्दा माथि उत्तीर्ण गरेकाहरूको अध्ययन गरेको क्षेत्र लेख्दा देहाय अनुसार लेख्नुपर्दछ।

- मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र अन्तर्गत नेपाली, भूगोल, इतिहास, अंग्रेजी जस्ता विषयहरूमा बि.ए. वा एम.ए. वा माथिल्लो तह उत्तीर्ण गरेका भए कोड 1 लेख्नुपर्दछ।
- व्यवस्थापन क्षेत्र अन्तर्गत बि.कम./बि.बि.एस/बि.बि.ए./बि.आई.एम वा एम.कम./एम.वि.एस/ एम.बि.ए. वा माथिल्लो तह उत्तीर्ण गरेकालाई कोड 2 लेख्नुपर्दछ।
- शिक्षा शास्त्र संकाय अन्तर्गत जुनसुकै विषय लिएर वि. एड. वा एम. एड. वा माथिल्लो

तह उत्तीर्ण गरेकालाई कोड 3 लेख्नुपर्दछ ।

- विज्ञान तथा प्रविधि संकायतर्फ बि.एस्सी. वा एम. एस्सी. वा माथिल्लो तह उत्तीर्ण गरेकोलाई कोड 4 लेख्नुपर्दछ ।
- स्वास्थ्य चिकित्साशास्त्र क्षेत्र तर्फ बि.एस्सी नर्सिङ्ग वा बि.पि.एच.वा एम. पि. एच.वा एम. बि. बि. एस. वा एम. डि. वा माथिल्लो तह उत्तीर्ण गरेकालाई कोड 5 लेख्नुपर्दछ ।
- इन्जिनियरिङ क्षेत्र अन्तर्गत बि.ई. वा एम ई. (सिभिल, इलेक्ट्रिकल, हाइड्रो, केमिकल, माइनिङ, मेकानिकल, एरोनटिकल, एरोस्पेस, इलेक्ट्रोनिक्स, कम्प्युटर आदि) वा माथिल्लो तह उत्तीर्ण गरेकोलाई कोड 6 लेख्नुपर्दछ ।
- कानून संकायतर्फ बि.एल./एल. एल. बि. वा एल. एल. एम. वा माथिल्लो तह उत्तीर्ण गरेकालाई कोड 7 लेख्नुपर्दछ ।
- कृषितर्फ बि. एस्सी एजी वा एम. एस्सी. एजी. वा माथिल्लो तह उत्तीर्ण गरेकोलाई कोड 8 लेख्नुपर्दछ ।
- बन विज्ञानमा बि. एस्सी फरेस्ट्री वा एम एस्सी फरेस्ट्री वा माथिल्लो तह उत्तीर्ण गरेकोलाई कोड 9 लेख्नुपर्दछ ।

(१८) अध्ययन गरेको क्षेत्र (कोड)
◆मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र.. 1
◆व्यवस्थापन..... 2
◆शिक्षा..... 3
◆विज्ञान तथा प्रविधि..... 4
◆स्वास्थ्य/चिकित्साशास्त्र..... 5
◆इन्जिनियरिङ्ग..... 6
◆कानून..... 7
◆कृषि..... 8
◆वन..... 9
◆पशुविज्ञान/पशुचिकित्सा/ मत्स्यपालन.....10
◆कम्प्युटर/सूचना प्रविधि.....11
◆अन्य.....12
◆थाहा छैन.....98

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ मा नेपालमा बसोबास गर्नेमध्ये ९८.२ प्रतिशत नेपालमा नै जन्मेका र १.८ प्रतिशत विदेशमा जन्मेका थिए । विदेशमा जन्मेका मध्ये ७०.६ प्रतिशत महिलाहरू रहेका थिए ।

- पशुविज्ञान, पशुचिकित्सा तथा मत्स्यपालन अन्तर्गत बि.एस्सी. भेटेनरी, एम. एस्सी. भेटेनरी वा माथिल्लो तह उत्तीर्ण गरेकोलाई कोड 10 लेख्नुपर्दछ ।
- कम्प्युटर/सूचना प्रविधि बि. सि. ए./एम. सि. ए./बि. एस्सी. आई.टि./सि. एस. आई. टि. लगायतका सूचना प्रविधि र कम्प्युटर एप्लिकेसनसँग सम्बन्धित बिषयमा स्नातक, स्नातकोत्तर वा माथिको तह उत्तीर्ण गरेको भए कोड 11 लेख्नुपर्दछ ।
- माथि उल्लेखित कोड १-११ सम्मका अध्ययनका क्षेत्र बाहेक अन्य कुनै अध्ययनका क्षेत्र भएमा कोड 12 लेख्नुपर्दछ ।
- कुनै व्यक्तिले अध्ययन गरेको क्षेत्र भन्न नसकेमा थाहा नभएको कोड 98 लेख्नुपर्दछ ।

◆

भाग ९ व्यक्तिगत खण्डः बसाइँसराई सम्बन्धी विवरण (महल १९-२५)

बसाइँसराई

- *नेपालमा विभिन्न कारणले आन्तरिक बसाइँसराईको अवस्था बढ्दो क्रममा छ जसले गर्दा अव्यवस्थित सहरीकरणको गति तिव्र भैरहेको हामी सबैले महसुस गरेकै विषय हो । जनसंख्या वितरणमा प्रभाव पार्ने एक महत्वपूर्ण जनसांख्यिक घटनाको रुपमा बसाइँसराईलाई लिईन्छ ।*
- *नेपालमा अक्सर बसोबास गर्ने व्यक्तिहरूको जन्मस्थान कहाँ हो, आन्तरिक बसाइँसराईको अवस्था कस्तो छ र बसाइँसराईको कारण के हो भन्ने जानकारी लिने उद्देश्यले यो खण्ड राखिएको छ ।*
- *यसबाट लैङ्गिक एवं सामाजिक समावेशीकरणको दृष्टिकोणले कुन जात/जाति, वर्ग वा समुदायका मानिसहरूले के कस्ता कारणहरूले बसाइँसराई गर्ने गरेका छन् भन्ने जानकारी प्राप्त हुन्छ ।*

९.१ राष्ट्रिय जनगणना २०७८ मा बसाइँसराईको इकाइ (Unit of Migration) स्थानीय तहलाई मानिएको छ। कुनैपनि व्यक्ति कम्तिमा एक गाउँपालिका वा नगरपालिकाबाट अर्को गाउँपालिका वा नगरपालिकामा सरेको अवस्थालाई बसाइँसराई गरेको मानिन्छ । तर एउटै गाउँपालिका वा नगरपालिकाको एक वडाबाट अर्को वडामा सरेको भए बसाइँसराई गरेको मानिंदैन ।

जन्मस्थानसम्बन्धी प्रश्न

महल १९: ..[नाम].. को जन्मस्थान कहाँ हो ?

..[नाम].. को जन्मस्थान कहाँ हो ?
- यही गा.पा./न.पा..... 1 → महल २१
- यही जिल्लाको अर्को गा.पा./न.पा..... 2 → महल २१
- अर्को जिल्ला..... 3
- विदेश..... 4

(१९)

९.२ जन्मस्थान सम्बन्धी प्रश्न सबै उमेरका व्यक्तिलाई सोध्नुपर्दछ। व्यक्तिको जन्मस्थान अक्सर बसोबास गरी रहेकै गा.पा./न.पा. मा रहेको भए यही गा.पा./न.पा. को कोड 1 लेख्नुपर्दछ। व्यक्तिको जन्मस्थान यही जिल्लाको अर्को गा.पा./न.पा. हो भने कोड 2 लेख्नुपर्दछ । त्यस्तै व्यक्तिको जन्म हाल बसोबास गरीरहेको जिल्ला भन्दा बाहेक अर्को जिल्लामा हो भने कोड 3 लेख्नु पर्दछ । एवम् प्रकारले गणना गरिन लागेको व्यक्तिको जन्म नेपाल भन्दा बाहिर अन्य देशमा भएको भए विदेशको कोड 4 लेख्नुपर्दछ । तत्कालिन अर्को गा.वि.स./न.पा. मा जन्मेको तर उक्त गा.वि.स./न.पा. हाल बसेको गा.पा./न.पा. मा समावेश भई एउटै गा.पा./न.पा. भएको अवस्थामा पनि यही गा.पा./न.पा. को कोड 1 लेख्नुपर्दछ। बसेको स्थान परिवर्तन नभई नाम परिवर्तन भएको वा बसेको स्थान परिवर्तन भए पनि सो स्थान हालको गा.पा./न.पा. को क्षेत्र भित्र पर्ने भएमा यही गा.पा./न.पा. सम्झनु पर्दछ। जस्तैः लेखनाथ नगरपालिका गाभिएर

पोखरा महानगरपालिका बनेकोले तत्कालिन लेखनाथ नगरपालिकामा जन्मेर त्यहीँ बसिरहेको वा पोखरा महानगरपालिकाको जुनसुकै ठाउँमा बसिरहेको भए पनि व्यक्तिको जन्मस्थान यही गा.पा./न.पा. हुन्छ ।

९.३ व्यक्तिको जन्म आफ्नै घर, अस्पताल, प्रसूति गृह, नर्सिङहोम वा अन्य कुनै ठाउँमा भएको भएतापनि गणनाको प्रयोजनका लागि जन्मस्थान भन्नाले व्यक्तिको जन्म हुँदाको समयमा ती व्यक्तिको आमाको अक्सर बसोबास गरेको स्थानलाई नै मान्नुपर्दछ ।

९.४ पछिल्लो समय नवलपरासी र रुकुमलाई विभाजन गरी नवलपरासी (पूर्व) र नवलपरासी (पश्चिम) तथा रुकुम (पूर्व) र रुकुम (पश्चिम) गरी नेपालमा जिल्लाको संख्या ७५ बाट ७७ बनाइएको अवस्थामा जन्मस्थान खुलाउन हालको जिल्ला विभाजनलाई सम्झी लेख्नु पर्दछ । उदाहरणको लागि उत्तरदाताको जन्मस्थान पूर्वि नवलपरासीको कुनै गा.पा./न.पा. भएको र हाल पश्चिम नवलपरासीको कुनै गा.पा./न.पा.मा बसोबास गरेको भए जन्मस्थान अर्को जिल्ला मानी कोड 3 लेख्नु पर्दछ। तर पूर्वी नवलपरासी भित्रकै अर्को गा.पा./न.पा. मा हाल बसोबास गरेको भए यही जिल्लाको अर्को गा.पा./न.पा. मानी कोड 2 लेख्नु पर्दछ ।

महल २०: ..[नाम].. को जन्म कुन जिल्ला/देशमा भएको हो ? (जिल्ला वा देशको नाम र कोड लेख्नुहोस)

..[नाम].. को जन्म कुन जिल्ला/देशमा भएको हो ? (जिल्ला वा देशको नाम र कोड लेख्नुहोस)	
जिल्ला/देशको नाम	(कोड)
(२०)	
.....	

९.५ महल १९ मा कोड 3 अथवा 4 हुने अर्थात जन्मस्थान अर्को जिल्ला वा विदेश हुने व्यक्तिहरूका लागि यो प्रश्न सोध्नुपर्दछ। सम्बन्धित व्यक्तिको जन्म हाल बसोबास गरिरहेको जिल्ला भन्दा बाहेक अर्को जिल्ला वा विदेशमा भएको भए त्यो जिल्ला वा देशको नाम र कोड लेख्नुपर्दछ । जस्तैः काठमाण्डौमा गणना भइरहेको कुनै व्यक्तिको जन्म बारा जिल्लामा भएको रहेछ भने जिल्लाको नाममा बारा र कोडमा 21 लेख्नु पर्दछ । त्यस्तै कुनै व्यक्ति जापानमा जन्म भई हाल यस गणना क्षेत्रमा बसोबास गरेका छन् भने देशको नाम जापान र कोड 120 लेख्नुपर्दछ । जिल्ला र देशको कोड प्रश्नावली किताबमा दिईएको छ ।

बर्तमान बसाईँसराई

महल २१: ..[नाम].. को यहाँ बस्नुलगत्तै अघिको अक्सर बसोबास कुन स्थानमा थियो ?

९.६ यस प्रश्नको उद्देश्य बसाइँसराईको वर्तमान अवस्था (Current Migration Status) पत्ता लगाउनु रहेको छ । विभिन्न कारणले व्यक्तिको अक्सर बसोबासको स्थान परिवर्तन भइरहेको हुन सक्दछ । **यस प्रश्नमा कुनै व्यक्ति एकपटक मात्र बसाइँसराई गरेको भए सोको र एक भन्दा बढी ठाउँमा बसाइँ सरेको रहेछ भने अन्तिम (पछिल्लो) पटकको बसाइँको अवस्थाको**

बारेमा सोध्न खोजिएको हो । यस प्रश्नमा पनि बसाइँसराईको इकाई (Unit of Migration) मा स्थानीय तहलाई नै मानिएको छ । यस अघिको अक्सर बसोबास हालको स्थानीय तह भन्दा बाहेक अर्को स्थानीय तह वा विदेशमा भएको अवस्थालाई बसाइँसराई भई यस स्थानमा आएको मानिएको छ ।

..[नाम].. को यहाँ बस्नु लगत्तै अघिको अक्सर बसोबास कुन स्थानमा थियो ?
◆यही गा.पा./न.पा..... 1 → महल २६
◆यही जिल्लाको अर्को गा.पा./न.पा..... 2 → महल २३
◆अर्को जिल्ला..... 3
◆ विदेश..... 4
(२१)

९.७ यदि कुनै व्यक्ति एक पटक मात्र बसाइँ सरी यस स्थानमा आएको हो र बसाइँ सरी आएको अवधि धेरै वर्ष भइसकेको भए पनि त्यसलाई बर्तमान बसाइँसराइ नै मान्नु पर्दछ । यहाँ कति वर्ष अघि देखिको बसाइँसराईलाई लिने भनी तोकिएको छैन । त्यसैले यस स्थानमा जति वर्ष अघि आएको भए पनि लिनुपर्दछ । तर अक्सर बसोबास गर्न नभई छोटो समयको लागि आफन्त भेट्न, तीर्थाटन गर्न, औषधोपचार गर्न, घुमफिर गर्न, व्यापारको सिलसिलामा अन्य स्थानमा गई केही समय बसी फर्किएको रहेछ भने त्यस्तो अवस्थामा बसाइँसराई भएको मानिदैन । यदि जन्मस्थान यही गा.पा./न.पा. बाहेक अन्यत्र रहेछ भने यस अघिको बसोबास यही गा.पा./न.पा. हुन सक्दैन, अन्तै कहिं हुनुपर्दछ ।

यही गा.पा./न.पा. (कोड 1)

९.८ यदि कुनै व्यक्ति आफू जन्मेको स्थानबाट अक्सर बसोबास परिवर्तन हुने गरी अर्को कुनै ठाउँमा बसेको छैन, जुन स्थानीय तहमा जन्म भएको हो हालसम्म सोहि स्थानमा बसोबास गरी रहेको छ भने यस अघिको बसोबासको स्थान यही गा.पा./न.पा. को संकेत 1 लेख्नुपर्दछ। झट्ट हेर्दा यस भन्दा लगत्तै अघि तत्कालिन अर्को गा.वि.स./न.पा. मा बसेको जस्तो देखिए पनि उक्त गा.वि.स./न.पा. हालको गा.पा./न.पा. मा समावेश भई एउटै गा.पा./न.पा. भएको अवस्थामा पनि यही गा.पा./न.पा. को कोड 1 लेख्नुपर्दछ ।

यही जिल्लाको अर्को गा.पा./न.पा. (कोड 2)

९.९ यदि कुनै व्यक्ति यहाँ बसोबास गर्नु लगत्तै अघि यही जिल्लाको अर्को गा.पा./न.पा. मा बसेको भए यही जिल्लाको अर्को गा.पा./न.पा. को कोड 2 लेख्नुपर्दछ ।

अर्को जिल्ला (कोड 3)

९.१० यदि कुनै व्यक्ति यस स्थानमा बसोबास गर्नु लगत्तै अघि हाल बसोबास गरी रहेको जिल्ला भन्दा बाहेक अर्को जिल्लामा बसेको भएको भए अर्को जिल्लाको कोड 3 लेख्नुपर्दछ । यसमा विशेष ध्यान दिनुपर्ने कुरा के छ भने नवलपरासी र रुकुमको हकमा यी जिल्लाहरू विगतमा एक/एक वटा जिल्लाको रुपमा रहेकोमा हाल पूर्व र पश्चिममा विभाजन भई दुई/दुई जिल्ला भएका छन् । त्यसैले यी जिल्लाहरूमा अन्तर जिल्ला सर्ने व्यक्तिको हकमा हालको अवस्थालाई

सम्बोधन हुने गरी लेख्नुपर्दछ। उदाहरणको लागि हाल नवलपरासी (पूर्व) मा गणना भइरहेको अवस्थामा कुनै व्यक्तिको लगत्तै अघिको अक्सर बसोबास नवलपरासी (पश्चिम) मा रहेको भए अर्को जिल्ला मानी कोड 3 नै लेख्नुपर्दछ।

विदेश (कोड 4)

९.११ यदि कुनै व्यक्ति यस स्थानमा बसोबास गर्नु लगत्तै अघि अक्सर विदेशमा बसोबास गरेको भए कोड 4 लेख्नुपर्दछ।

महल २२: ..[नाम].. बसेको उक्त स्थान कुन जिल्ला/देशमा थियो ?

जिल्ला/देशको नाम । कोड (विदेश भएमा → महल २४)

९.१२ कुनै व्यक्ति यस स्थानमा बसोबास गर्नु भन्दा लगत्तै अघि अर्को जिल्ला वा देशमा बसोबास गरेको रहेछ भने कुन जिल्ला वा देशमा बसोबास गरेको हो सो जिल्ला वा देशको नाम लेखी कोड लेख्नु पर्दछ। उत्तरदाताले जिल्ला वा देशको नामको सट्टामा सहरको नाम भन्न सक्दछन्। जस्तै विराटनगर भनेकोमा मोरङ्ग, बुटवल भनेकोमा रुपन्देही, दुबई भनेकोमा संयुक्त अरब ईमिरेट, दिल्ली भनेकोमा भारत, बैंकक भनेकोमा थाइल्याण्ड लेख्नुपर्दछ। यस्तो अवस्थामा उक्त स्थान कुन जिल्ला वा देशमा पर्दछ बुझी लेख्नु पर्दछ। जिल्ला र देशको कोड प्रश्नावली किताबमा दिइएको छ।

..[नाम].. बसेको उक्त स्थान कुन जिल्ला/देशमा थियो ? (यस महलमा विदेश भएमा) → महल २४	
जिल्ला/देशको नाम	(कोड)
(२२)	
.....	

महल २३: ..[नाम].. ले यस अघि बसोबास गरेको स्थान छोड्दाको समयमा उक्त स्थान गाउँ वा नगर के थियो ? (महल २२ मा जिल्लाको कोड भएकाको लागि मात्र)

गा.वि.स./गा.पा. ...1 न. पा. 2

९.१३ यो प्रश्न महल २२ मा जिल्लाको कोड लेखिएकालाई मात्र सोध्नुपर्दछ। यहाँ गा.वि.स. भन्नाले पहिलेका गाउँपञ्चायत र गाउँ विकास समितिलाई जनाउँछ। त्यसैगरी न.पा. भन्नाले नगर पञ्चायत, नगरपालिका वा उपमहानगरपालिका वा महानगरपालिका समेतलाई जनाउँछ। एक भन्दा बढी पटक बसाइँ सरेको भए पछिल्लो पटक छोडेको स्थानको विवरण लिनुपर्दछ। गणना गरिएको व्यक्तिले पछिल्लो पटक छोडेको उक्त स्थान बसाइँ सर्दाको समयमा गाउँ थियो भने गा.वि.स./गा.पा. जनाउन कोड 1 र नगर थियो भने न.पा. जनाउन कोड 2

..[नाम].. ले यसअघि बसोबास गरेको स्थान छोड्दाको समयमा उक्त स्थान गाउँ वा नगर के थियो ? ◆गा.वि.स/गा.पा....1 ◆न.पा.....2 (महल २२ मा जिल्लाको कोड भएकाको लागि मात्र)
(२३)

लेख्नुपर्दछ । लगत्तै अघिको बसोबास विदेश भएकालाई यो प्रश्न सोध्नु पर्दैन ।

महल २४: ..[नाम].. यस स्थानमा बसोबास गरेको कति वर्ष भयो ?

(पछिल्लो पटक बसाइँसराई गरी आएपछिको अवधि) (वर्षमा लेख्ने)

..[नाम].. यस स्थानमा बसोबास गरेको कति वर्ष भयो ? (पछिल्लो पटक बसाइँसराई गरी आएपछिको अवधि) (वर्षमा लेख्ने)
(२४)

९.१४ अन्यत्रबाट बसाइँ सरी आएका व्यक्तिलाई पछिल्लो पटक देखि यस स्थानमा बसोबास गरेको कति वर्ष भयो, पूरा भएको वर्ष लेख्नुपर्दछ । उक्त व्यक्ति यस स्थानीय तह भन्दा बाहिरबाट आएको वा यस स्थानीय तहमा जन्मेको भएपनि कम्तिमा एक पटक अन्यत्र बसाइँसराई गरी फर्किआएको हुनुपर्दछ । त्यस्तो व्यक्तिलाई यहाँ बसोबास गरेको कति वर्ष पूरा भयो सोधी स्पष्टसँग अंकमा लेख्नुपर्दछ । वर्ष लेख्दा बसोबास गरेको पूरा वर्ष लेख्नुपर्दछ । जस्तैः यहाँ बसोबास गर्दै आएको ३ वर्ष ७ महिना भए पूरा भएको ३ वर्ष जनाउन 3 लेख्नुपर्दछ भने एक वर्ष पनि पूरा नभएकाको हकमा "00" लेख्नुपर्दछ ।

बसाइँसराईको कारण

महल २५: ..[नाम].. यस स्थानमा बसोबास गर्नु वा आउनुको मुख्य कारण के हो ?

..[नाम].. यस स्थानमा बसोबास गर्नु वा आउनुको मुख्य कारण के हो ?
◆काम/रोजगारी.....1 ◆व्यापार/व्यवसाय..... 2 ◆अध्ययन/तालिम..... 3 ◆विवाह..... 4 ◆आश्रित..... 5 ◆प्राकृतिक प्रकोप..... 6 ◆कृषि..... 7 ◆घर फर्किएको .....8 ◆अन्य.....9
(२५)

९.१५ व्यक्ति एक स्थानबाट अर्को स्थानमा बसाइँ सर्नुको विभिन्न कारणहरू हुन सक्दछन् । कम्तिमा एक पटक बसाइँ सरेका व्यक्तिलाई यस अघिको अक्सर बसोबास गरेको स्थानबाट अहिलेको बसोबास गरेको स्थानमा सरी आउनुको मुख्य कारण के हो सोधी उपयुक्त कारणको कोड लेख्नुपर्दछ । एउटै परिवारमा फरक फरक व्यक्तिको बसाइँ सरी आउनुको कारण फरक फरक हुन सक्दछ । जस्तैः परिवारमूली श्रीमान्/श्रीमती यस अघि अक्सर वसोवास गरेको स्थान छाडी रोजगारीको लागि यस स्थानमा आएको हुन सक्दछ, परिवारमूलीको श्रीमान्/श्रीमती तथा छोराछोरीहरू आश्रित भएको कारणले, बुहारी बिवाह भएको कारणले यस अघिको स्थान छाडी आएको हुन सक्दछ । तसर्थ प्रत्येक व्यक्तिलाई बसाइँ सरी आउनुको मुख्य कारण सोधी सोही बमोजिम सम्बन्धित कोड लेख्नुपर्दछ ।

९.१६ त्यस्तै कुनै व्यक्ति बसाइँ सरी आउँदाको अवस्थामा एउटा कारण हुन सक्दछ तर पछि ऊ स्थापित हुँदै जाँदा अरु नै पेशा अंगालेको हुन सक्दछ । यस्तो अवस्थामा हाल बसोबास गरी रहेको स्थानमा बसाइँ सरी आउनुको कारण शुरुमा आउँदाको कारण नै हुन्छ । जस्तो कुनै व्यक्ति अध्ययनको लागि म्याग्दी बाट पोखरा आएका थिए र पछि त्यहीँ व्यापार व्यवसाय गरी बसेका छन् भने उक्त व्यक्तिको बसाइँ सरी आउनुको मुख्य कारण व्यापार व्यवसाय नभई अध्ययन नै हुन्छ ।

काम/रोजगारी (कोड 1)

९.१७ यदि कुनै व्यक्ति नयाँ जागिर पाएर, काम वा जागिरको सरुवा भएर अथवा काम खोज्ने उद्देश्य राखी पहिले बसिरहेको स्थानबाट हाल बसोबास गरेको स्थानमा आएर बसेको रहेछन् भने सो व्यक्तिको लागि बसाइँ सरी आउनुको मुख्य कारण काम/रोजगारीको कोड 1 लेख्नुपर्दछ ।

व्यापार/व्यवसाय (कोड 2)

९.१८ यदि कुनै व्यक्ति व्यापार/व्यवसाय सञ्चालन गर्नका लागि पहिले बसिरहेको स्थानबाट हाल बसोबास गरेको स्थानमा बसाइँ सरेर आएका रहेछन् भने सो व्यक्तिको लागि कोड 2 लेख्नुपर्दछ ।

अध्ययन/तालिम (कोड 3)

९.१९ यदि कुनै व्यक्ति अध्ययन/तालिमको सिलसिलामा यस अघिको बसोबासको स्थान छाडी हाल बसोबास गरेको स्थानमा आएका रहेछन् भने सो व्यक्तिको लागि कोड 3 लेख्नुपर्दछ ।

विवाह (कोड 4)

९.२० कुनै व्यक्तिले विवाह भएको कारणले यस अघिको बसोबासको स्थान छाडी हाल बसोबास गरेको स्थानमा आएका रहेछन् भने सो व्यक्तिको लागि कोड 4 लेख्नुपर्दछ ।

आश्रित (कोड 5)

९.२१ परिवारका कुनै मुख्य व्यक्ति बसाइँ सरेको कारणले निजसँग आश्रित परिवारका अन्य सदस्यहरू पनि सँगै बसाइँ सरेको अवस्थामा ती व्यक्तिहरूको बसाइँ सर्नुको कारण आश्रित हुन्छ । आश्रित व्यक्तिहरूको बसाइँ सर्नुको कुनै व्यक्तिगत कारण हुँदैन । उदाहरणको लागि आमाबाबुसँग आएका बालबालिका, श्रीमानको बसाइँसराईका कारण बसाइँसराई गरेकी श्रीमतीको यहाँ आउनुको अन्य कारण नभएमा आश्रित कारण मानी कोड 5 लेख्नु पर्दछ। यदि कुनै व्यक्ति परिवारको कुनै सदस्यलाई आश्रय दिनको लागि (जस्तैः बालबच्चा पढाउन, हेरचाह गर्न बसेका अभिभावक आदि) यस स्थानमा बसाइँ सरी आएका रहेछन् भने पनि आश्रितको कोड 5 लेख्नुपर्दछ। तर एउटै उद्देश्य लिएर श्रीमान् श्रीमती बसाइँसराई गरी आएका छन् भने दुवैको बसाइँसराई गरी आउनुको कारण एउटै हुन्छ। जस्तैः श्रीमान् श्रीमती नै व्यापार गर्ने उद्देश्यले आएका रहेछन् भने दुवैको बसाइँसराई गरी आउनुको कारण व्यापार व्यवसाय हुन्छ र कोड 2 लेख्नुपर्दछ ।

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ मा बसाइँसराई गरेकाहरू मध्ये विवाहको कारणले २३.६ प्रतिशत र आश्रित भई २०.४ प्रतिशत र व्यापार व्यवसायका कारणले ५.९४ प्रतिशत व्यक्तिहरू बसाइँसराई गरेको देखिएको थियो ।

प्राकृतिक प्रकोप (कोड 6)

९.२२ कुनै व्यक्ति बाढी, पहिरो, भुकम्प, आगलागी, महामारी आदि जस्ता विपद्का कारणले यस अघिको बसोबासको स्थानमा बस्ने अवस्था नभएर हाल बसोबास गरेको स्थानमा आएको रहेछन् भने सो व्यक्तिको लागि संकेत 6 लेख्नुपर्दछ ।

कृषि (कोड 7)

९.२३ कुनै व्यक्ति कृषि कार्य गर्ने उद्देश्यले यस अघिको स्थानबाट हाल बसोबास गरेको स्थानमा बसाइँ सरी आएका रहेछन् भने उनको बसाइँ सर्नुको मुख्य कारण कृषि मानी कोड 7 लेख्नुपर्दछ ।

घर फर्किएको (कोड 8)

९.२४ कुनै व्यक्ति कुनै उद्देश्य वा काम विशेषले यस अघि अन्यत्र स्वदेश वा विदेशमा अक्सर बसोबास गरेको तर उनको त्यहाँ बसोबास गर्नुको उद्देश्य वा प्रयोजन समाप्त भई आफ्नो परिवार रहेको स्थानमा फर्किएको रहेछ भने सो व्यक्तिको लागि कोड 8 लेख्नुपर्दछ । जस्तैः स्वदेश वा विदेशमा काम गरी घरपरिवारमा फर्केका व्यक्ति, अध्ययन पूरा गरी घर फर्केका विद्यार्थीहरू आदि । हालसालैको कोभिड १९ को महामारीपछि पनि धेरै व्यक्तिहरूले विदेशमा रोजगारी गुमाई स्वदेश फर्किएको हुन सक्दछ । यस्ता व्यक्तिहरुको हकमा पनि कोड 8 लेख्नुपर्दछ ।

अन्य (कोड 9)

९.२५ कुनै व्यक्ति माथि उल्लेख भएका कारण बाहेक अन्य कारणहरूले (जस्तैः आन्तरिक द्वन्द्व, सामाजिक विभेद आदि) यस अघि बसोबास गरेको स्थान छाडी हाल बसोबास गरेको स्थानमा बसाइँ सरेर आएका रहेछन् भने सो व्यक्तिको लागि कोड 9 लेख्नुपर्दछ ।

९.२६ उदाहरण -

दृश्यः भक्तपुर जिल्लाको मध्यपूर ठिमी नगरपालिकाको कौशलटारमा गणना भइरहेको ।

परिवारमूलीः धनलक्ष्मी महर्जन

विवरणः धनलक्ष्मी महर्जनको परिवार भक्तपुर जिल्लाको कौशलटारमा नयाँ घर बनाई हाल बसोबास गर्दै आएका छन् । उनी काठमाण्डौं जिल्लाको थापाथलीबाट यहाँ आएको चार वर्ष भयो । धनलक्ष्मीको ९ वर्षको छोरा ईन्द्र महर्जन पनि आमासँगै बस्दछन् । धनलक्ष्मी काठमाण्डौंमा बसोबास गर्दा ईन्द्र महर्जनको जन्म ललितपुर जिल्लाको पाटन अस्पतालमा भएको थियो । धनलक्ष्मी महर्जनको जन्म ललितपुर जिल्लाको नगर क्षेत्रमा भएको थियो । धनलक्ष्मीको परिवारको बसाइँसराई सम्बन्धी विवरण देहायबमोजिम भर्नुपर्दछ ।

क्र. सं.	परिवारमा अक्सर बसोबास गर्ने व्यक्तिको नाम	..[नाम].. को जन्मस्थान कहाँ हो ? •यही गा.पा./न.पा..... 1 → •यही जिल्लाको अर्को गा.पा./न.पा..... 2 → •अर्को जिल्ला..... 3 •विदेश..... 4	..[नाम].. को जन्म कुन जिल्ला/देशमा भएको हो ? (जिल्ला वा देशको नाम र कोड लेख्नुहोस)		..[नाम].. को यहाँ बस्नु लगतै अघिको अक्सर बसोबास कुन स्थानमा थियो ? •यही गा.पा./न.पा..... 1 → •यही जिल्लाको अर्को गा.पा./न.पा..... 2 → •अर्को जिल्ला..... 3 • विदेश..... 4	..[नाम].. बसेको उक्त स्थान कुन जिल्ला/देशमा थियो ? (यस महलमा विदेश भएमा) →		..[नाम].. ले यसअघि बसोबास गरेको स्थान छोड्दाको समयमा उक्त स्थान गाउँ वा नगर के थियो ? •गा.वि.स/गा.पा....1 •न.पा.....2 (महल २२ मा जिल्लाको कोड भएकाको लागि मात्र)	..[नाम].. यस स्थानमा बसोबास गरेको कति वर्ष भयो ? (पछिल्लो पटक बसाईसराई गरी आएपछिको अवधि) (वर्षमा लेख्ने)	..[नाम].. यस स्थानमा बसोबास गर्नु वा आउनुको मुख्य कारण के हो ? •काम/रोजगारी.....1 •व्यापार/व्यवसाय..... 2 •अध्ययन/तालिम..... 3 •विवाह..... 4 •आश्रित..... 5 •प्राकृतिक प्रकोप..... 6 •कृषि..... 7 •घर फर्किएको.....8 •अन्य.....9
			जिल्ला/देशको नाम	(कोड)		जिल्ला/देशको नाम	(कोड)			
		(१९)	(२०)		(२१)	(२२)		(२३)	(२४)	(२५)
०१	धनलक्ष्मी महर्जन	३	ललितपुर	30	3	काठमाण्डौं	28	2	4	9
०२	ईन्द्र महजन	३	काठमाण्डौं	28	3	काठमाण्डौं	28	2	4	5

◆

भाग १० व्यक्तिगत खण्ड: प्रजनन् र नाबालकको बसोबासको अवस्था सम्बन्धी विवरण (महल २६ -२९)

(प्रजनन् सम्बन्धी विवरण १५ देखि ४९ वर्ष सम्मका एक पटक विवाह भइसकेका महिलालाई मात्र सोध्नुपर्दछ ।)

प्रजनन् सम्बन्धी विवरण

- *यस खण्डमा प्रजनन् उमेर (१५ देखि ४९ वर्ष) भित्रका विवाहित महिलाले हालसम्म र गत १२ महिनामा जीवित जन्माएका सन्तानहरूको (सँगै बस्ने, अन्यत्र बस्ने र मृत्यु भएका) विवरण लिन खोजिएको छ, जसबाट महिलाको प्रजनन् दर र शिशु मृत्यु दर मापन गर्न सकिन्छ ।*
- *महिलाहरूले हालसम्म जन्माएका सबै सन्तानहरूको विवरण सोध्नु कतिपय अवस्थामा अत्यन्तै संवेदनशील हुने भएकोले प्रश्न सोध्दा अत्यन्तै सावधानी अपनाउनु पर्दछ ।*
- *प्रजनन् र जन्म सम्बन्धी विवरणले जनसंख्याको संरचना बुझ्न, जनसंख्या परिवर्तन हेर्न र स्वास्थ्य तथा जनसंख्या कार्यक्रम प्रभावकारी बनाउन सहयोग गर्दछ ।*

महल २६: ..[नाम].. ले हालसम्म कति जना जीवित बच्चा जन्माउनु भयो ?

(सँगै बस्ने, अन्यत्र बस्ने र जीवित जन्मेर मृत्यु भएको समेत समावेश गरी संख्या लेख्नुहोस् । १ जना पनि जीवित बच्चा नजन्मेको भए → महल २९)

१०.१ यस प्रश्नको उद्देश्य प्रजनन् उमेरका विवाहित महिलाहरूको प्रजनन् दर निकाल्नु रहेको हुनाले यो प्रश्न गणनाको समयमा परिवारका एक पटक विवाह भइसकेका प्रजनन् उमेर (१५ देखि ४९ वर्षसम्म) का महिलाहरूलाई मात्र सोध्नुपर्दछ ।

१०.२ **जीवित जन्मेको भन्नाले** आमाको गर्भबाट बच्चा जन्मँदा स्वर निकालेर वा कुनै किसिमबाट हलचल गरेर जीवित भएको संकेत दिई जन्मेको भनी बुझ्नुपर्दछ । बच्चाको जन्म हुँदा जीवित भएको कुनै संकेत - आवाज दिने, रुने वा हलचल गर्ने आदि नभए यस्तो जन्म जीवित भएको मानीदैन । गर्भ बिग्रेको वा खेर गएको, गर्भमै मृत बच्चा जन्मेको (Still Birth) लाई जीवित जन्म भन्न मिल्दैन । बच्चा जन्मँदै मृत भए गणनामा समावेश गर्नुपर्दैन भने जिउँदै जन्मेको बच्चाको गणना गर्न छुटाउनुहुँदैन ।

तपाईंको छोराछोरी कति जन्मिए ?

..[नाम].. ले हालसम्म कति जना जीवित बच्चा जन्माउनु भयो ? (सँगै बस्ने, अन्यत्र बस्ने र जीवित जन्मेर मृत्यु भएको समेत समावेश गरी संख्या लेख्नुहोस्) (१ जना पनि जीवित बच्चा नजन्मेको भए) → महल २९	
छोरा	छोरी
(२६)	

यस अन्तर्गत जायजन्म भएका छोरा/छोरीमध्ये सँगै बस्ने, अन्यत्र बस्ने तथा जीवित जन्मेर मृत्यु भएका सबै छोराछोरीहरूको जम्मा संख्या छोरा र छोरीका अलग-अलग महलमा लेख्नुपर्दछ ।

१०.३ १५ देखि ४९ वर्ष उमेरसम्मका कम्तिमा एकपटक विवाह भएका (महल १३ मा कोड 2 देखि 5 सम्मका विवाहको कुनै पनि स्थिति भएका) महिलाहरूबाट हालसम्म जिउँदै जन्म भई हाल सँगै बस्ने, अन्यत्र बस्ने र मृत्यु भएका समेत गरी छोरा र छोरीको संख्या अलग अलग महलमा लेख्नुपर्दछ र एकजना पनि जीवित जन्म नभएको भए छोरा र छोरीको संख्या 00 लेख्नुपर्दछ ।

१०.४ छोराछोरीको संख्या लेख्दा सम्बन्धित महिलाको गर्भबाट जन्मेका छोरा-छोरीको संख्या मात्र उल्लेख गर्नुपर्दछ । अरुबाट जन्मेको, श्रीमानको अर्की श्रीमतीबाट जन्मेका छोराछोरी, धर्मपुत्र/पुत्री समावेश गर्नुहुँदैन । प्रजनन्सम्बन्धी विवरण महिलालाई नै बढी थाहा हुने भएकोले भरसक यस्ता प्रश्नहरू सम्बन्धित महिलालाई नै सोध्नुपर्दछ ।

महल २७: ..[नाम].. ले जीवित जन्माएका बच्चाहरू मध्ये कति जनाको मृत्यु भयो ?

१०.५ **जीवित जन्मेर मृत्यु भएका छोराछोरी -** जीवित जन्म भई जन्मनासाथ वा पछि मृत्यु भएका छोरा, छोरी कोही भए मृत्यु भएका छोरा, छोरीको संख्या अलग-अलग लेख्नुपर्दछ । तर **मृत्यु भएका जन्मेको अर्थात जन्मनुअघि नै मृत्यु भएका बच्चा भए यहाँ समावेश गर्नुहुँदैन ।**

..[नाम].. ले जीवित जन्माएका बच्चाहरु मध्ये कति जनाको मृत्यु भयो ?	
छोरा	छोरी
(२७)	

महल २६–२७ को प्रश्नको सम्बन्धमा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू

- *प्रश्न सोध्दा जिउँदो जन्म भई मृत्यु भएका छोराछोरी कुनै थिए कि विशेष सोधखोज गर्नुपर्दछ । कतिपयले छोराछोरी मृत्यु भएको दुखद घटनालाई बिर्सन चाहने हुनाले मृत्यु भएका छोराछोरीको बारेमा प्रश्न सोध्नु संवेदनशील हुन्छ र त्यस्ता विवरणहरू दिन उत्तरदाताले प्राय गरी रुचाउँदैनन् । साथै यस्तो विवरण दिन आवश्यक पर्दैन भन्ने धारणा पनि हुनसक्दछ । तर प्रजनन् र मृत्युसम्बन्धी अध्ययनका लागि यो विवरण अत्यावश्यक हुने हुनाले गणकले यस्तो प्रश्नहरू सोध्दा अलि संवेदनशील भई महिलाहरूले जीवित जन्माएका सबै छोराछोरीहरूको संख्या राम्ररी सम्झेर बताउन अनुरोध गर्नुपर्दछ ।*
- *खासगरेर जन्म भएको तुरुन्तै वा केही समयपछि मृत्यु भएका बच्चाहरूको विवरण दिन र लिन छुट हुने सम्भावना बढी हुन्छ ।*
- *यस्तै विवाह भएर अर्काको घर गएका छोरीहरू गणनामा छुट्न सक्दछन् ।*
- *त्यसैले, जायजन्मको विवरण संकलनमा आवश्यक समय दिई जन्म भएका छोराछोरीको स्थिति एकएक गरी सोधी छोरा छोरीको संख्या अलग-अलग लेख्नुपर्दछ ।*
- *पुनर्विवाह भएका महिलाको अघिल्लो श्रीमान्को तर्फबाट जन्मेका छोराछोरीको संख्या छुट्न सक्ने भएकोले सो समेत छन् भने जोडी जम्मा संख्या नछुटाई लेख्नुपर्दछ ।*

महल २८: ..[नाम].. ले गत १२ महिनामा कति जना जीवित बच्चा जन्माउनुभयो ?

(जीवित जन्मेर मृत्यु भएको समेत समावेश गरी संख्या लेख्नुहोस्।)

..[नाम].. ले गत १२ महिनामा कति जना जीवित बच्चा जन्माउनुभयो ? (जीवित जन्मेर मृत्यु भएको समेत समावेश गरी संख्या लेख्नुहोस्)	
छोरा	छोरी
(२८)	

१०.६ यो प्रश्नको उद्देश्य प्रजनन् उमेर (१५ देखि ४९ वर्षसम्म) का विवाहित महिलाको प्रजनन् (Fertility) सम्बन्धी विवरण संकलन गर्नु हो । गत १२ महिना भन्नाले गणनाको दिन भन्दा ३६५ दिन अघि सम्मको अवधि बुझ्नुपर्दछ । जस्तैः गणना गरेको दिन २०७८ साल जेष्ठ २५ गते भए गत १२ महिना भन्नाले २०७७ साल जेष्ठ २५ देखि २०७८ साल जेष्ठ २४ गतेसम्मको अवधिमा जीवित जन्मेका छोरा छोरीको विवरण यहाँ उल्लेख गर्नुपर्दछ ।

१०.७ गत १२ महिनामा **जीवित जन्म भई तुरुन्त वा पछि मृत्यु भएको बच्चा भए पनि जीवित जन्मेको मानी गणनामा समावेश गर्नुपर्दछ।** तर गर्भमै मृत बच्चा जन्मेको भए त्यस्तो जन्मको बारेमा यहाँ उल्लेख गर्नुपर्दैन । उक्त एक वर्षको समयमा एकजना महिलाको जुम्ल्याहा, तिम्ल्याहा बच्चा जिउँदै जन्मेका पनि हुन सक्दछन् । यस अवस्थामा सबै जीवित जन्मेका बच्चाको छुट्टाछुट्टै छोरा अथवा छोरी छुट्टयाई संख्या लेख्नुपर्दछ ।

१०.८ उदाहरण -

दृश्यः दार्चुला जिल्लामा गणना भइरहेको अवस्था ।

विवरणः हिमाल ठगुन्नाको दुईवटी श्रीमती छन् । वर्ष ४८ की जेठी श्रीमती शकुन्तलाको एकजना छोरा र एकजना छोरी मध्ये छोरीको विवाह भई अन्यत्र बस्दछिन् भने छोरा पढ्नको लागि धनगढी बसेका छन् । हिमालकी वर्ष ३५ की कान्छी श्रीमती राधाले ६ महिना अगाडि जन्माएका जुम्ल्याहा छोरा छोरी मध्ये छोरीको जन्मेपछि मृत्यु भएको थियो । उनको हाल दुई जना छोरा र एउटी छोरी छन् । उनको अर्को श्रीमानको तर्फबाट जन्मेको एक जना छोराको पनि १० वर्ष अघि मृत्यु भएको थियो । यी विवरण अनुसारका विवरण भर्ने तरिका सँगैको तालिकामा दिइएको छ ।

परिवारमा अक्सर बसोवास गर्ने व्यक्तिको नाम र थर (परिवारका व्यक्तिको नाम र थर लेख्ने सबैभन्दा पहिले परिवारमूलीको नाम लेखी बाँकी सदस्यहरुको क्रमैसंग लेख्नुहोस्)	प्रजनन सम्बन्धी विवरण					
	१५ वर्षदेखि ४९ वर्षसम्मका विवाह गरेका महिलालाई मात्र					
	..[नाम].. ले हालसम्म कति जना जीवित बच्चा जन्माउनु भयो ? (सँगै बस्ने, अन्यत्र बस्ने र जीवित जन्मेर मृत्यु भएको समेत समावेश गरी संख्या लेख्नुहोस्) (१ जना पनि जीवित बच्चा नजन्मेको भए) → महल २९		..[नाम].. ले जीवित जन्माएका बच्चाहरु मध्ये कति जनाको मृत्यु भयो ?		..[नाम].. ले गत १२ महिनामा कति जना जीवित बच्चा जन्माउनुभयो ? (जीवित जन्मेर मृत्यु भएको समेत समावेश गरी संख्या लेख्नुहोस्)	
	छोरा	छोरी	छोरा	छोरी	छोरा	छोरी
(२)	(२६)		(२७)		(२८)	
शकुन्तला ठगुन्ना	1	1	0	0	0	0
राधा ठगुन्ना	3	2	1	1	1	1

कक्षा अभ्यासः- तल दिइएको अभ्यास पढेर दिइएका विवरण भर्नुहोस् ।

दृश्य : सिराहा जिल्लामा गणना भइरहेको अवस्था

विवरणः वर्ष ३९ की सीता यादवको हाल २ छोरा र २ छोरी जीवित छन् । एउटा छोरीको ५ वर्षको

उमेरमा मृत्यु भएको थियो । एउटा छोरा (२१ वर्ष) काठमाडौंमा जागिरको लागि गएका छन्, एउटी छोरी (१५ वर्ष) अर्को गाउँमा मामाघरमा पढ्न बसेकी छन्, वर्ष १७ को छोरा र वर्ष ९ की छोरी उनीसँग बस्छन् । २० वर्षकी जेठी बुहारी सरितादेवी पनि ४ महिनाको छोरा सहित उनी सँगै बसेकी छन् ।

१८ वर्ष उमेर नपुगेका बालबालिकाको बसोबासको अवस्था

- *१८ वर्ष उमेर नपुगेका बालबालिकाहरू हाल कोसँग बसोबास गर्छन् भन्ने विवरण थाहा पाउनु बालबालिकाको अधिकार र लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण हुन्छ ।*
- *आर्थिक अवस्थाको कमजोरी वा अन्य बाध्यात्मक कारणले कतिपय परिवारहरूमा आफ्ना बालबालिकाहरूलाई बाबुआमाले आफूसँग नराखी आफन्त वा अर्काको घरमा बस्न/पढ्न पठाउने वा काम गर्न पठाउने गरेको पनि पाईन्छ ।*
- *परिवारमा बाबु वा आमा वा दुवै रोजगारीको लागि वा अन्य कारणले विदेशिएको अवस्थामा त्यस्ता विदेशिएका व्यक्तिहरूका बच्चाहरू कोसँग बसेका छन् भन्ने पनि महत्वपूर्ण हुन्छ ।*
- *बच्चाहरू परिवारका जोसुकै नातेदारसँग बसेपनि आफ्नै जन्मदिने आमा बुबासँग बस्न नपाएका बच्चाहरूको हुर्काइ अत्यन्त संवेदनशील हुने र त्यस्ता बालबालिकाहरू नै सुविधा एवं अवसर हरूबाट वञ्चित रहने तथा मनोबैज्ञानिकरुपले कमजोर हुने विभिन्न अध्ययनबाट देखिएको हुँदा त्यस्ता बच्चाहरू कस्ता व्यक्तिमा आश्रित भइरहेका छन् भन्ने विवरणबाट बालबालिका सम्बन्धी प्रभावकारी नीति/कार्यक्रमहरू तर्जुमा गर्न महत्वपूर्ण हुन्छ ।*

महल २९: ..[नाम].. कोसँग बसेका छन् ? (१८ वर्ष भन्दा कम उमेरका बालबालिकालाई मात्र)

..[नाम].. कोसँग बसेका छन् ?

- आमाबाबु दुवैसँग.....1
- आमासँग मात्र..... 2
- बाबुसँग मात्र.....3
- बाबु र सौतेनी आमासँग.. 4
- आमा र सौतेनी बाबुसँग.. 5
- अन्य नातेदारसँग..... 6
- काम लगाउने व्यक्तिसँग... 7
- अन्य व्यक्तिसँग..... 8

(२९)

१०.९ यस प्रश्नमा गणना गरिएको परिवारमा रहेका १८ वर्ष उमेर नपुगेका सदस्यको अर्थात् १७ वर्षसम्मका व्यक्तिहरू कोसँग बसेका छन् सोधिएको छ ।

आमाबाबु दुवैसँग (कोड 1)

१०.१० अठार वर्ष उमेर नपुगेका बालबालिकाको परिवारमा नीजको जन्म दिने बाबु र आमा दुवै बसिरहेको भए आमाबाबु दुवैसँगको लागि कोड 1 लेख्नु पर्दछ ।

आमासँग मात्र (कोड 2)

१०.११ अठार वर्ष उमेर नपुगेका बालबालिकाको परिवारमा जन्म दिने आमा मात्र बसिरहेको भएमा कोड 2 लेख्नुपर्दछ । यदि बुवा रोजगारीको लागि विदेश वा स्वदेशको अन्य कुनै ठाउँमा अक्सर बसोबास गर्ने गरेको र छोराछोरी आमासँग बसोबास गरेको अवस्थामा आमासँग मात्र बसेको भन्ने मान्नुपर्दछ, आमाबाबु दुवैसँग बसेको मान्नुहुँदैन । साथै यदि बाबु अन्यत्र बसेको र आमाको साथमा हजुरबा हजुरआमासँग बसेको भएता पनि आमासँग मात्र बसेको उल्लेख गर्नुपर्दछ ।

बाबुसँग मात्र (कोड 3)

१०.१२ अठार वर्ष उमेर नपुगेका बालबालिकाको परिवारमा नीजको जन्म दिने बाबु मात्र बसिरहेको भए कोड 3 लेख्नुपर्दछ। यदि आमा अन्यत्र बसेको र बाबुको साथमा हजुरबा हजुरआमासँग बसेको भएता पनि बाबुसँग मात्र बसेको उल्लेख गर्नुपर्दछ।

बाबु र सौतेनी आमासँग (कोड 4)

१०.१३ अठार वर्ष उमेर नपुगेका बालबालिकाको परिवारमा नीजको जन्म दिने बाबु र सौतेनी आमा बसिरहेको भए कोड 4 लेख्नुपर्दछ।

आमा र सौतेनी बाबुसँग (कोड 5)

१०.१४ अठार वर्ष उमेर नपुगेका बालबालिकाको परिवारमा नीजको जन्म दिने आमा र सौतेनी बाबु बसिरहेको भए कोड 5 लेख्नुपर्दछ।

अन्य नातेदारसँग (कोड 6)

१०.१५ अठार वर्ष उमेर नपुगेका बालबालिका माथि कोड 1 देखि 5 सम्म उल्लेख भएका नातेदारबाहेक अरू कुनै नातेदारसँग, जस्तैः दाजु/भाइ, दिदी/बहिनी, हजुरबुबा/हजुरआमा, काका/काकी, मामा/माइजू, फुपूसँग वा अरू कुनै नाताको व्यक्तिको संरक्षणमा बसिरहेको भए कोड 6 लेख्नुपर्दछ। १८ वर्ष भन्दा कम उमेरका व्यक्ति श्रीमान्सँग वा सासु ससुरासँग बस्दै आएको समेत यसै अन्तर्गत पर्दछ।

काम लगाउने व्यक्तिसँग (कोड 7)

१०.१६ अठार वर्ष उमेर नपुगेका बालबालिका कामदारको रुपमा काम लगाउने व्यक्तिको घरमा बसेको भए कोड 7 लेख्नुपर्दछ।

यहाँ कामदार भन्नाले तलब/ज्याला (नगद वा जिन्सी वा दुवै) वा अरू कुनै किसिमको पारिश्रमिक/सुविधा दिई घरको काम गर्न राखेको व्यक्तिलाई जनाउँछ।

अन्य व्यक्तिसँग (कोड 8)

१०.१७ अठार वर्ष उमेर नपुगेका बालबालिका माथि कोड 1 देखि 7 उल्लेख भएका बाहेक अन्य व्यक्तिसँग बसेको भए अन्य व्यक्तिसँगको कोड 8 लेख्नुपर्दछ। जस्तैः छिमेकीको नाताले बसिरहेको, साथीभाईको नाताले बसेको आदि। परिवारमा १८ वर्ष कम उमेरका व्यक्ति आफैं परिवारमूली रहेको भए समेत यस अन्तर्गत नै राख्नुपर्दछ।

◆

भाग ११ व्यक्तिगत खण्डः अपाङ्गता सम्बन्धी विवरण (महल ३०)

परिवारका सदस्यको अपाङ्गतासम्बन्धी अवस्था

- *अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको लागि राज्यले अबलम्बन गर्नुपर्ने नीतिगत व्यवस्थाको लागि आवश्यक आधारभूत तथ्याङ्क संकलन गर्नु नै यस प्रश्नको मुख्य उद्देश्य हो ।*
- *विभिन्न सामाजिक परिवेश, अन्धविश्वास तथा अपाङ्गतालाई पूर्वजन्मसँग जोड्ने प्रवृत्तिको कारण अपाङ्गतासम्वन्धी (विशेष गरी महिलाहरूको) विवरण संकलन गर्नु अत्यन्त चूनौतीपूर्ण रहेको छ ।*
- *अपाङ्गतासम्वन्धी सीधा प्रश्नले मात्र यथार्थ विवरण ल्याउन अत्यन्त कठीन हुने भएकोले गणकले गणना पुस्तिका राम्ररी अध्ययन गरी प्रत्येक व्यक्तिलाई यो प्रश्न अलग अलग सोध्नुपर्दछ ।*
- *अपाङ्गतासम्वन्धी यथार्थ विवरण दिंदा भविष्यमा त्यही विवरणको आधारमा सरकारलाई अपाङ्गतासम्वन्धी नीति तथा कार्यक्रम निर्माण गर्न र त्यसले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई नै फाइदा हुने कुरा बताई सही विवरण प्राप्त गर्ने प्रयास गर्नुपर्दछ ।*
- *गणनाको समयमा गणकले ख्याल गर्नु पर्ने महत्वपूर्ण चार कुरामा विशेष ध्यान पुऱ्याउनु पर्दछ । १. केही परिवारले अपाङ्गता लुकाउन चाहन्छन, २. अपाङ्गता पहिचान गर्न कठिन हुनसक्छ, ३. अपाङ्गता भएका भन्नुभन्दा पनि बिरामी र अशक्त छन् भन्न सक्छन् र ४. नाम टिपेर हामीलाई के सुविधा दिन्छौ भन्न सक्छन् । यस्ता विषयमा गणक चनाखो हुनु पर्दछ र उत्तरदाताले राखेको जिज्ञासाको सही जानकारी दिनु पर्दछ ।*

महल ३०: ..[नाम].. लाई कस्तो प्रकारको अपाङ्गता छ ?

..[नाम].. लाई कस्तो प्रकारको अपाङ्गता छ ?

- शारीरिक अपाङ्गता..... 1
- न्यून दृष्टियुक्त..... 2
- पूर्ण दृष्टिविहीन..... 3
- बहिरापन..... 4
- सुस्तश्रवण..... 5
- श्रवण दृष्टिविहीन..... 6
- स्वर र बोलाइ..... 7
- मानिसक वा मनोसामाजिक..... 8
- बौद्धिक अपाङ्गता..... 9
- अनुवंशीय रक्तश्राव (हेमोफेलिया).. 10
- अटिजम् 11
- बहुअपाङ्गता..... 12
- अपाङ्गता नभएको..... 13

(३०)

११.१ गणना हुने प्रत्येक व्यक्तिको शारीरिक वा मानिसक अवस्थाको जानकारी राख्ने उद्देश्यले यो प्रश्न राखिएको छ । कुनै व्यक्तिमा कुनै एक किसिमको वा विभिन्न किसिमको अपाङ्गता हुनसक्दछ वा कुनै किसिमको अपाङ्गता नभएको (साङ्ग) पनि हुन सक्दछ । अक्सर बसोबास गरेका प्रत्येक सदस्यको बारेमा एक एक गरी सोधी अपाङ्गता भए कस्तो प्रकारको अपाङ्गता हो सोको उपयुक्त कोड र अपाङ्गता नभएको भए सोको कोड सम्बन्धित महलमा लेख्नुपर्दछ ।

अपाङ्गताको परिभाषाः

११.२ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार सम्बन्धी ऐन, २०७४ अनुसार अपाङ्गता भएका व्यक्ति "भन्नाले शारीरिक, मानिसक, बौद्धिक वा ईन्द्रिय सम्बन्धी दीर्घकालीन अशक्तता, कार्यगत सीमितता (फङ्सनल लिमिटेशन) वा विद्यमान अवरोधको कारण अन्य व्यक्ति सरह समान आधारमा पूर्ण र प्रभावकारी ढङ्गले सामाजिक जीवनमा सहभागी हुन बाधा भएका व्यक्ति सम्झनु पर्छ । गणना प्रयोजनको

निमित्त विभिन्न किसिमका अपाङ्गतालाई बाह्र (१२) प्रकारमा वर्गीकरण गरिएको छ ।

शारीरिक अपाङ्गता (कोड 1)

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ मा देशको कुल जनसंख्याको १.९४ प्रतिशत जनसंख्यामा कुनै न कुनै प्रकारको अपाङ्गता रहेको थियो ।

११.३ स्नायु, मांसपेशी र जोर्नीहरू तथा हड्डीको बनावट एवं सञ्चालन कार्यहरूमा भएको समस्याको कारणबाट व्यक्तिमा शारीरिक अङ्गहरूको सञ्चालन, प्रयोग र हिँडडुलमा आएको समस्या शारीरिक अपाङ्गता हो अर्थात् शरीरको अङ्ग जस्तैः हात/खुट्टा लुलो र सांगुरो भएको, छोटो वा अररो भएको वा पूरा शरीर बाङ्गिएको वा यी कुनै अंगमा सामान्यरूपले काम गर्न नहुने गरी कुनै किसिमको विचलन भएको भए शारीरिक अपाङ्गता भएको बुझ्नुपर्दछ । जस्तैः-

- शरीरका अंगहरू चलाउन कठिनाई,
- हिँडडुल गर्न, सिँडी उक्लन, हात खुट्टा चलाउन कठिनाई,
- ढाड गर्धन नचल्ने अवस्था, मांशपेशी, नशा सम्बन्धी कठिनाई,
- हात, खुट्टा गुमाएको वा नचल्ने, छोटो हुने, कमजोर भई काम नगर्ने अवस्था,
- मांशपेशी विचलन, मेरूदण्ड पक्षघात भएको अवस्था,
- होचा पुड्का हुने अवस्था,
- वैशाखी, ह्वीलचियर, ट्राइसाइकल, लट्ठी, क्यालिपर, विशेष प्रकारको जुत्ता, कृत्रिम हात वा खुट्टाहरू प्रयोग गरेर दैनिक जीवनका कामहरू गर्नुपर्ने अवस्था,
- एउटा आँखा नभएको अवस्था ।

यदि माथि उल्लिखित कुनै किसिमको शारीरिकरूपमा अपाङ्गता भएका व्यक्ति भए कोड 1 लेख्नुपर्दछ ।

न्यून दृष्टियुक्त (कोड 2)

११.४ कुनै व्यक्तिले औषधी, शल्य चिकित्सा तथा चस्मा प्रयोग जस्ता उपचारबाट पनि २० फिटको दूरीबाट हातको औँला छट्टयाउन सक्दैनन् भने त्यस्तो व्यक्तिलाई न्यून दृष्टियुक्त मानिएको छ । यस्तो अपाङ्गता भएका व्यक्ति भए कोड 2 लेख्नुपर्दछ । यस्ता व्यक्तिका निम्नानुसारका विशेषता हुन्छन्ः-

- आँखा एकदमै कम देख्ने र वस्तु, अक्षर वा चिजविज हेर्दा आँखाको नजिकै लगेर हेर्नुपर्ने,
- असाध्यै पावरफुल चश्मा लगाएर पनि बस्तुहरू हेर्न आँखा नजिकै लानुपर्ने,
- म्याग्नीफाइङ ग्लासको प्रयोग गरेर वस्तुहरू वा अक्षरहरू चिन्न सक्ने,
- धेरै प्रकाश भएको ठाउँमा वस्तुहरू छुट्याउन वा देख्न सक्ने तर छायाँमा देख्न नसक्ने ।

पूर्ण दृष्टिविहीन (कोड 3)

११.५ सामान्यतया आफ्नो वरिपरिका वस्तु स्पष्ट नदेख्ने समस्या भएका, वस्तु धमिलो देख्ने वा पूरै

नदेख्ने वा देख्न नसक्ने समस्या भएका अर्थात दृष्टिसम्बन्धी समस्याका कारणबाट व्यक्तिमा कुनै पनि वस्तुको आकृति, आकार, रुप र रङ्गको ज्ञान नहुने स्थिति दृष्टिसम्बन्धी अपाङ्गता हो । यस अन्तर्गत पूर्ण रुपमा उज्यालो वा अँध्यारो छुट्याउन नसक्ने व्यक्तिलाई पूर्ण दृष्टिविहिन मानिएको छ । यस्तो अपाङ्गता भएका व्यक्ति भए कोड 3 लेख्नुपर्दछ ।

बहिरापन (कोड 4)

११.६ पुरै कान नसुन्ने, बोल्न नसक्ने र सञ्चारका लागि सांकेतिक भाषा प्रयोग गर्नुपर्ने व्यक्ति बहिरा अन्तर्गत पर्दछन् । कतिपय दुर्घटनाको कारणले कोही व्यक्तिले कान कत्तिपनि सुन्दैनन् तर बोली प्रष्ट हुन्छ जो "बहिरा" अन्तर्गत नै पर्दछन् । यस्तो अपाङ्गता भएका व्यक्ति भए कोड 4 लेख्नुपर्दछ । यस्ता व्यक्तिमा निम्न विशेषता हुन्छन्:-

- पुरै कान नसुन्ने र पुरै बोल्न नसक्ने,
- श्रवण यन्त्र लगाएर पनि कुनै आवाज सुन्न नसक्ने,
- सञ्चारको लागि सांकेतिक भाषा प्रयोग गर्नु पर्ने,
- ८० डेसिबलभन्दा माथिको आवाज पनि सुन्न नसक्ने ।

सुस्तश्रवण (कोड 5)

११.७ कान कम मात्र सुन्ने तर कम सुनेर स्पष्टसँग बोल्न सक्ने वा नसक्ने, सुन्नको लागि कानमा श्रवण यन्त्र राख्नुपर्ने व्यक्ति सुस्त श्रवण भएको व्यक्ति हो । वास्तवमा स्पष्ट बोल्ने वा नबोल्ने भन्दा पनि कान कम सुन्ने कुरा मुख्य विषय हो । केही मानिसहरू जीवनकालमा पछि पनि कान कम सुन्ने हुन्छन् तर बोली चाहीँ प्रष्ट बुझिने नै हुन्छ । त्यसैले गणना गर्दा कान कम सुन्ने कुरालाई चाहीँ मुख्य आधार बनाउनुपर्दछ, बोलीलाई होइन । यस्तो अपाङ्गता भएका व्यक्ति भए कोड 5 लेख्नुपर्दछ । यस्ता व्यक्तिमा निम्न विशेषता हुन्छन्:-

- ठुलो आवाज सुन्न सक्ने,
- श्रवणयन्त्र लगाएर सुन्न सक्ने,
- अलि अलि अस्पष्ट बोल्न र ठुलो आवाज वा श्रवणयन्त्र लगाएर सुन्न सक्ने,
- ८० डेसिबलसम्मको आवाज सुन्न सक्ने ।

द्रष्टव्यः व्यक्तिको बोलीबाट बहिरा र सुस्तश्रवण छुट्याउनु हुँदैन । जन्मजात वा पछि नबोल्ने र कान नसुन्ने व्यक्ति बहिरा अन्तर्गत पर्दछन् । विभिन्न कारणले कान कत्तिपनि नसुन्ने तर बोल्न सक्ने व्यक्तिहरू पनि बहिरा अन्तर्गत नै पर्दछन् । तर कान कम सुन्ने व्यक्तिहरू बोल्न सक्ने भएमा वा बोल्न नसक्ने भएसमेत सुस्तश्रवण अन्तर्गत पर्दछन् । अर्थात् स्पष्ट बोल्न नसक्ने वा बोलेको कुरा स्पष्ट नबुझिने व्यक्ति यदि कान कम सुन्ने भए सुस्तश्रवण अन्तर्गत

राखी कोड 5 लेख्नुपर्दछ ।

श्रवण दृष्टिविहीन (कोड 6)

११.८ सुनाइ सम्बन्धी र दृष्टिसम्बन्धी दुवै अपाङ्गता भएको वा दुईवटा इन्द्रिय सम्बन्धी अपाङ्गताको संयुक्त अन्तरक्रिया रहेको व्यक्तिलाई श्रवण दृष्टिविहीन अपाङ्गता भएको बुझ्नुपर्दछ । यस्तो अपाङ्गता भएका व्यक्ति भए कोड 6 लेख्नुपर्दछ । यस्ता व्यक्तिमा निम्न विशेषता हुन्छन्:-

- सुन्ने र देख्ने दुवै अङ्गले गर्ने कार्यमा एकैपटक वा पालैपालो सीमितता वा शुन्यता आएको अवस्था,
- यस्तो समस्या जन्मजात पनि देखापर्छ भने विभिन्न कारणले जन्मपश्चात, युवा, प्रौढ वा जुनसुकै उमेरमा पनि हुन सक्ने,
- जन्मपश्चात यस्तो सीमितता हुनेहरूमा कोही पहिले श्रवणशक्ति गुम्दै पछि दृष्टि गुमेका छन् भने कोही पहिले दृष्टि गुमेर पछि श्रवणशक्ति गुमेकाहरू पनि हुन्छन्,
- व्यक्तिमा यस्तो प्रकारको समस्या सामान्य देखि अतिनै गम्भीर प्रकृतिको पनि हुने गर्दछ ।

स्वर र बोलाइ (कोड 7)

११.९ स्वर र बोलाइसम्बन्धी अङ्गमा उत्पन्न अप्ठेरोका कारण तथा बोल्दा स्वरको उतारचढावमा कठिनाइ भएको, बोली स्पष्ट नभएको, बोल्दा शब्द वा अक्षर दोहोरिने समस्या भएको व्यक्तिलाई स्वर बोलाइसम्बन्धी अपाङ्गता भएको बुझ्नुपर्दछ । यस्तो अपाङ्गता भएका व्यक्ति भए कोड 7 लेख्नुपर्दछ । यस्ता व्यक्तिमा निम्न विशेषता हुन्छन्:-

- बोल्न, शब्दहरू अभिव्यक्त गर्न, आवाज निकाल्न समस्या हुने,
- बोल्दा स्पष्ट नबुझिने,
- शब्दहरू दोहोरिने वा बोल्दा भकभकाउने, बोल्दा बोल्दै विचैमा लामो समयसम्म अड्किने,
- शब्दहरू उच्चारण गर्न कठिनाइ हुने वा बोलि नै नआउने पनि हुने,
- बोल्दा स्वर यन्त्रको आवश्यकता पर्ने ।

मानिसक वा मनोसामाजिक (कोड 8)

११.१० मस्तिष्क र मानिसक अङ्गमा आएको समस्या तथा सचेतना, स्फूर्ति, स्मरणशक्ति, भाषा, गणनाजस्ता बौद्धिक कार्य सम्पादनका सन्दर्भमा आउने समस्याको कारणले उमेर र परिस्थिति अनुसार व्यवहार गर्न समस्या हुने अवस्थाको व्यक्ति यस अन्तर्गत पर्दछन् । यो अवस्था व्यक्तिमा हुने असफलता, खिन्नता वा तनाव आदिको कारणले मानिसको जुनसुकै उमेर वा अवस्थामा देखापर्न सक्दछ । यस्ता मानिसक समस्याहरू भएका व्यक्ति भए कोड 8 लेख्नुपर्दछ । यस्ता व्यक्तिमा निम्न विशेषता हुन्छन्:-

- यो जन्मजात हुँदैन, उपचार गरेको अवस्थामा निको हुन सक्दछ ।
- मानिसक अस्वस्थता वा विचलन वा विकृतिको कारण दैनिक जीवनयापन गर्न कठिनाइ भएका व्यक्ति,
- यस्तो अपाङ्गता झट्ट हेर्दा बाहिरबाट नदेखिने तर मानिसको सामाजिक व्यवहारमा देखिने,
- व्यक्तिको मन र समाजको गहिरो सम्बन्ध हुन्छ । यो सम्बन्धमा कुनै कारणले समस्या उत्पन्न हुँदा मनोसामाजिक समस्या उत्पन्न हुन्छ ।

बौद्धिक अपाङ्गता (कोड 9)

११.११ उमेर बृद्धिसँगै बौद्धिक सचेतनाको विकास हुन नसकी बौद्धिक विकास नभएका कारणले उमेर वा वातावरण सापेक्ष क्रियाकलापहरू गर्न समस्या हुने व्यक्तिलाई बौद्धिक अपाङ्गता भएको बुझ्नुपर्दछ । बौद्धिक अपाङ्गता कुनै रोग होइन, यो एउटा अवस्था हो । यो अवस्था जन्मजात पनि हुनसक्दछ । सामान्य अर्थमा उमेर अनुसार गर्नुपर्ने दैनिक जीवनयापनका क्रियाकलापहरू जस्तैः खाना खाने, लुगा लगाउने, दिसा पिसाब र आफ्नो स्याहारमा अरूको मद्दत चाहिने वा स्मरण शक्ति कम हुने (जस्तैः अल्जाइमर, डाउन सिन्ड्रोम समेत) वा उमेर अनुसारको कुनै कुरा सिक्न ढिलो हुनुलाई बौद्धिक अपाङ्गता भएको बुझ्नुपर्दछ र बौद्धिक अपाङ्गता अन्तर्गत राखी कोड 9 लेख्नुपर्दछ । यस्ता व्यक्तिमा निम्न विशेषता हुन्छन्:-

- सिकाइमा हुने ढिलाई वा सुस्तता,
- मस्तिष्कले गर्ने कामहरूमा देखिने सीमितता,
- उमेर अनुसार गर्नुपर्ने व्यवहारहरू सिक्न र गर्न कठिनाइ हुने,
- युवा अवस्थामा प्रवेश गरेपनि व्यवहार भने सानो बच्चाको जस्तो नै रहने,
- यस्तो समस्या भएका व्यक्तिहरूलाई सामान्य भन्दा सामान्य कुरा वा सामाजिक व्यवहारहरू सिक्न निकै लामो समय लाग्ने र सिकिहाले भने पनि एकदमै चाँडो बिर्सने ।

अनुवंशीय रक्तश्राव (हेमोफेलिया) (कोड 10)

११.१२ अनुवंशीय असरका कारण रगतमा हुने फ्याक्टरमा विचलन आई रगत जम्ने कार्यमा समस्या उत्पन्न हुने शारीरिक अवस्थाको व्यक्ति यस अन्तर्गत पर्दछन् । यस्तो अपाङ्गता भएका व्यक्ति भए कोड 10 लेख्नुपर्दछ । यस्ता व्यक्तिमा निम्न विशेषता हुन्छन्:-

- हेमोफेलिया रक्त संचार प्रणालीसँग जोडिएको वंशाणुगत समस्या,
- सानो तिनो चोटपटक लाग्दा रगतलाइ जम्न मद्दत गर्ने क्लटिङ फ्याक्टर वा प्लाज्माको कमि वा अभावको कारणले यस्तो हुने,
- कुनै कारणले रक्तश्राव भयो भने रोकिँदैन, यस्तो रक्तश्राव आन्तरिक वा बाह्य हुने,
- मस्तिष्कमा हुने रक्तश्राव असाध्यै जोखिमपूर्ण हुने,
- आन्तरिक रक्तश्राव भैरहने हुनाले जोर्नीहरूमा असह्य पिडा हुने, हिँड्डुलमा समस्या हुने

वा हिँडडुल गर्न नसक्ने जस्ता सीमितता हुने ।

अटिजम् (Autism) (कोड 11)

११.१३ जन्मजात रुपमा कुनै व्यक्तिको नशा वा तन्तुको विकास र सोको कार्यमा आएको समस्याका कारण उमेरको विकाससँगै सामान्य व्यवहार नदेखिनु, संचारमा समस्या देखिनु, अस्वाभाविक प्रतिक्रिया देखाउनु, एउटै क्रिया लगातार दोहोऱ्याइरहनु, अन्य व्यक्तिसँग घुलमिल नगर्नु, तीब्र क्रियाकलाप वा प्रतिक्रियाहरू देखाउनु, सामान्य सामाजिक नियम बुझ्न र प्रयोग गर्न कठिनाई हुनु जस्ता समस्या भएका व्यक्तिलाई अटिजम् अन्तर्गत राखी कोड 11 लेख्नुपर्दछ । यस्ता व्यक्तिमा निम्न विशेषता हुन्छन्:-

- साथिभाइसँग घुलमिल हुन नचाहने, एक्लै वस्ने र आफ्नै तरिकाले गतिविधिहरू गर्ने,
- संचार गर्न नसक्ने, भाषा सिक्न नसक्ने,
- सामाजिक सीपहरू सिक्न वा सिकाउन कठिनाइ हुने,
- एउटै व्यवहार दोहोऱ्याई रहने वा शरीरको कुनै अंग चलाइरहने, जस्तैः हात हल्लाइरहने,
- दैनिक कृयाकलापहरू गर्न वा पढ्न लेख्न सिकाउन विल्कुलै फरक विधि र तरिकाहरू अपनाउनुपर्ने,
- आँखामा आँखा जुधाएर कुरा गर्न नसक्ने,

बहुअपाङ्गता (कोड 12)

११.१४ माथि उल्लेख भएका 1 देखि 11 सम्मका अपाङ्गताका प्रकृतिहरूमध्ये एउटै व्यक्तिमा कुनै दुई वा दुई भन्दा बढी अपाङ्गताको अवस्था एउटै व्यक्तिमा देखापरेमा त्यो बहुअपाङ्गता अन्तर्गत पर्दछ । यस प्रकारको बहुअपाङ्गता भएको भए कोड 12 लेख्नु पर्दछ । जस्तैः शारीरिक अपाङ्गता र दृष्टिविहिनता, शारीरिक अपाङ्गता र स्वर वोलाई सम्बन्धी अपाङ्गता आदि । श्रवण दृष्टिविहीन मात्र भएमा बहुअपाङ्गता अन्तर्गत पर्दैन तर श्रवण दृष्टिविहीन सँगै अन्य अपाङ्गता भएमा बहुअपाङ्गतामा पर्दछ ।

अपाङ्गता नभएको (कोड 13)

११.१५ गणनाको समयमा यदि व्यक्तिमा कुनै किसिमको अपाङ्गता नभएमा अपाङ्गता नभएको जनाउन कोड 13 लेख्नुपर्दछ ।

◆

भाग १२ व्यक्तिगत खण्डः आर्थिक क्रियाकलाप सम्बन्धी विवरण (महल ३१-३७)

१२.१ राष्ट्रिय जनगणना २०७८ मा परिवारका १० वर्ष वा सो भन्दा माथिका व्यक्तिले गणनाको दिनभन्दा अघिको १२ महिनामा आम्दानी हुने वा नहुने कार्य गरे/नगरेकोबारे सोधिएको छ। यदि गरिएको छ भने कुन कार्यमा कति समयावधि खर्चिएको छ उल्लेख गर्नुपर्दछ। आर्थिक काम सम्बन्धी विवरण संकलन गरी काम गर्ने उमेरको जनसंख्याको रोजगारीको अवस्था (रोजगार, बेरोजगार, श्रमशक्ति र श्रमशक्ति भन्दा बाहिर रहेको जनसंख्या) निश्चित गरिनेछ।

१२.२ राष्ट्रिय जनगणना २०७८ प्रयोजनको लागि आम्दानी हुने वा नहुने आर्थिक कामलाई निम्न अनुसार परिभाषित गरिएको छः-

आर्थिक कार्यहरू

- आम्दानी हुने वा नहुने सबै किसिमका वस्तुहरूको उत्पादन गर्ने क्रियाकलापहरू (आफ्नो उपभोगको लागि वा बिक्रीको लागि)
- आफ्नो परिवार वाहेक अरुको लागि तलब, ज्याला वा पारिश्रमिक लिई गरिएका आम्दानी हुने सेवाका क्रियाकलापहरू

गैरआर्थिक कार्यहरू

- आफ्नो परिवारको लागि आफैंबाट गरिएका सेवाका क्रियाकलापहरू जस्तैः आफ्नो परिवारको लागि खाना बनाउने, घरधन्दा, बालबच्चा, बृद्ध तथा अशक्तको स्याहार सुसार गर्ने, किनमेल गर्ने आदि।

नोटः आर्थिक कार्य आम्दानी हुने वा नहुने वा दुवै हुन सक्दछन्। उत्पादित वस्तु वा सेवा बिक्री गरी आम्दानी गरिन्छ भने आम्दानी हुने आर्थिक कार्य मानिन्छ। उत्पादित वस्तु बिक्री नगरी आफ्नै परिवारका लागि उपभोग गरिन्छ भने आम्दानी नहुने आर्थिक कार्य मानिन्छ। तर परिवारको लागि आफैंले गरेको सेवालाई भने गैर आर्थिक कार्य मानिन्छ।

आर्थिक कार्यका केही उदाहरणहरूः-

१. आफ्नै खेतीपाती/कृषिका कार्यहरूः

- अन्नबाली (धान, गहुँ, मकै, कोदो आदि), नगदेबाली (उखु, सूर्ती, सनपाट, चिया, कफी, अलैंची आदि), तरकारीबाली, फलफुल (सुन्तला, केरा, आँप, कटहर, भूइँकटहर, स्याउ, नास्पाती, अम्बा आदि), दलहन, तेलहन, मसलाबाली उत्पादन गर्ने कार्यमा खन्ने, जोत्ने, रोप्ने, गोड्ने, स्याहार गर्ने, काट्ने, दाइँ गर्ने, सुकाउने, केलाउने, थन्क्याउने, बीउबिजन संकलन गर्ने आदि सबै कार्यहरू कृषि कार्य वा खेतीपाती अन्तर्गत पर्दछन्।

- पशुपन्छी पालन जस्तैः गाई, भैंसी, भेडा-बाखा, सुँगुर-बंगुर, खरायो पालन र मासु, फुल उत्पादन गर्ने उद्देश्यले पालेका कुखुरा, हाँस, अन्य पुशपन्छी पाल्ने कार्य आदि ।
- माछापालनको लागि पोखरी तयार गर्ने लगायत भुरा संकलन, दाना संकलन र संरक्षणको कार्य ।
- वनवनेलोका लागि रूख रोप्ने, गोडमेल गर्ने, घाँसका रूख लगाउने, गोड्ने, संरक्षण गर्ने कामहरू पनि कृषि कार्य हुन् । यसैगरी मौरीपालन, रेशमखेती, च्याउ खेतीका कार्यहरु सबै आर्थिक काम अन्तर्गत पर्दछन् ।

२. आफ्नै गैरकृषि उद्योग वा व्यवसाय अन्तर्गतका कार्यहरूः

- परिवारको आय आर्जनमा सहयोग हुने उद्देश्यले (बिक्रीका लागि) आफ्नै परिवारले चलाएको साना ठूला उत्पादन उद्योग, जस्तैः जाम-जेली, अचार, तीतौरा, मस्यौरा, भुजिया, पाउरोटी बनाउने, हलुवाइ पसलको लागि मिठाई, समोसा, पकौडा, दही, दुरूखा, छुर्पी, मर्चा आदि बनाउने वा यस्तै खाद्य वा अन्य गैरखाद्य वस्तु वा सामग्री बनाउने साना-ठूला उद्योग/व्यवसायहरू सञ्चालनका लागि गरिने क्रियाकलापहरू,
- नगद वा जिन्सी पाउने गरी सामान बिक्री गर्ने जस्तैः कुटो, कोदालो, हँसिया, हलो, फाली, माटोका भाँडा, धातुका भाँडा-वर्तन र यस्तै अरू सामग्री बनाउने साना-ठूला उद्योगहरू सञ्चालनका लागि गरिने क्रियाकलापहरू,
- बिक्रीका लागि बेत, बाँस, सन/पाट, बाबियोका सामग्री बनाउने, जस्तैः डोको, डालो, नाङ्लो बुन्ने, डोरी बाट्ने र यस्तै अरू कार्यहरू,
- बिक्रीका लागि ढुङ्गा, काठ र कपडा आदिमा मूर्ति बनाउने, चित्र बनाउने र हस्तकलाका सामग्री बनाउने साना-ठूला उद्योगहरू सञ्चालनका लागि गरिने क्रियाकलापहरू,
- बिक्रीका लागि दुना-टपरी गाँस्ने/बनाउने, बत्ती कात्ने, धुप-अगरबत्ती, मैनबत्ती र यस्तै सामग्री बनाउने साना-ठूला उद्योगहरू सञ्चालनका लागि गरिने क्रियाकलापहरू,
- श्रृङ्गारका सामग्री, जस्तैः चुरा, पोते, धागो, टीका, गहना बनाउने/व्यापार गर्ने र यस्तै साना ठूला उद्योग/व्यवसायहरू सञ्चालनका लागि गरिने क्रियाकलापहरू,
- साना ठूला ब्यापार व्यवसायहरू, जस्तैः चुरोट, सुपारी, बिँडी, पेपर, ल्वाङ, चकलेट, दुरूखा, छुर्पी आदि बिक्रीको लागि नाङ्लो, कार्टुन वा बाकसमा राखेको पसल/दोकान, पान-सुपारी पसल, फलफुल, तरकारी बेचबिखन गर्ने, ढकी-टोकरीको व्यापार, माछा, मासु, मदिरा ब्यापार, थोक/खुद्राका ठूला-साना सबै व्यापार व्यवसायहरू सञ्चालनका लागि गरिने क्रियाकलापहरू,
- सिलाई, बुनाई, कटाई गर्ने र अन्य सेवा, जस्तैः स्वेटर, टोपी, मोजा, पञ्जा आदि बुन्ने र बिक्री गर्ने, ज्याला मजदुरी लिई अरूको लागि बुनी दिने, कपडा सिउने, कपाल

काट्ने, रेष्टुरेन्ट, चियापसल चलाउने, जुत्ता सिउने/मर्मत गर्ने र यस्ता सबै किसिमका साना-ठूला सेवा व्यवसायहरू,

- घर बनाउने काम (डकर्मी), काठका सामग्री बनाउने काम (सिकर्मी), विजुलीको काम गर्ने (इलेक्ट्रीसियन), धारा पानीको काम गर्ने (प्लम्बर), रङ लगाउने काम गर्ने (पेन्टर) र यस्तै साना-ठूला सेवाहरू,
- परामर्शसेवा, बिमाका एजेन्टको रुपमा काम गरिने कार्य, जग्गा खरिद बिक्री व्यवसाय, कानूनी तथा लेखापढी व्यवसाय, क्लिनिक व्यवसाय, ज्योतीष परामर्श तथा पूरोहितले दिने सेवा, स-शुल्क घरमा नै बालबालिकाहरूलाई ट्युसन पढाउने कार्य, परम्परागत स्वास्थ्य सेवा कार्यहरू (जस्तैः धाईआमा, अजि, झारफुक गर्ने झाँक्री) र यस्तै सेवा सम्बन्धी अन्य क्रियाकलापहरू,
- सार्वजनिक स्थलमा नृत्य देखाउने, गाउने, नाटक गर्ने, बाँदर/सर्प नचाउने, जादु चटक देखाउने आदि क्रियाकलापबाट मानिसहरूलाई मनोरञ्जन गराई जीवनयापन गर्ने कार्यहरू ।

३. तलब/ज्याला लिई गरिने कार्यहरू

- नगद वा जिन्सीमा पारिश्रमिक पाउने (जस्तैः तलब, ज्याला, मजदूरी, लाभांश, एकमुष्ट रकम, आदि) गरी कुनै व्यक्तिले सरकारी वा सार्वजनिक वा निजी रोजगारदाता कहाँ गरेको काम,
- कृषि क्षेत्र वा गैर कृषि क्षेत्रमा तलब/ज्याला लिई गर्ने कार्य,
- तलब/ज्याला लिई गरिने काम सामान्यतया अरुकोमा गई गरिने काम हुन् ।

४. घरायसी उपभोगका लागि गरिने वस्तु उत्पादनका कार्यहरू

- आफ्नै परिवारको उपभोगको लागि परिवारका सदस्यले दाउरा संकलन गर्ने, अन्न कुट्ने-पिस्ने, डोको, डालो, मान्द्रो, राडीपाखी सुकुल, गुन्द्री बुन्ने, लुगा सिलाउने, अचार, मस्यौरा-तितौरा बनाउने, पानी बोक्ने, बत्ती काल्ने आदि कार्यहरू । यी क्रियाकलापहरूबाट उत्पादित वस्तुहरू सामान्यतया केही समयको लागि राख्न सकिने हुन्छ तर त्यसबाट प्रत्यक्षतः आम्दानी प्राप्त भएको हुँदैन ।
- यस प्रकारका आफू वा आफ्नो परिवारको लागि वस्तु उत्पादन गर्ने (सेवा बाहेक) क्रियाकलापहरूलाई पनि आर्थिक काम अन्तर्गत नै राखिएको छ ।

५. परिवारले सञ्चालन गरेको आर्थिक क्रियाकलापमा गरेको सहयोग

- घरपरिवारले सञ्चालन गरेका कृषि तथा गैरकृषि आर्थिक कार्यहरूमा ठूलो संख्यामा पूर्ण वा आंशिकरूपमा परिवारका महिला, विद्यार्थी, वृद्ध, वृद्धा, साना, ठूला जो सुकैले पनि सहयोग गरेका हुनसक्दछन् ।
- यस अवस्थामा उक्त सहयोग गर्ने परिवारका सदस्यहरूले के कति समय सहयोग गरेका हुन् तिनीहरूको संलग्नताको समय हिसाब गरी लेख्नुपर्दछ ।

आर्थिक काम सम्बन्धमा विशेष ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू

- *कामको पहिचान गर्दा कुनै व्यक्तिले सन्दर्भ अवधि (गणनाको दिन अघिको १२ महिना) मा परिवारले सञ्चालन गरेको कुनै पनि उत्पादनमूलक क्रियाकलाप जस्तैः परिवारको खेतीपाती, पशुपालन, व्यापार व्यवसाय वा अन्य आर्थिक क्रियाकलापमा तलब ज्याला नलिई पूर्ण रुपले संलग्न भएको वा आंशिक सहयोग गरेको छ भने पनि त्यसलाई आर्थिक कार्यमा संलग्न भएको मान्नुपर्दछ र संलग्न भएको समयको हिसाब गर्नु पर्दछ ।*
- *परिवारका विशेष गरी महिला सदस्य र केटाकेटी (१० बर्ष माथिका) वा वृद्धहरूको यस प्रकारको संलग्नता छुट्न सक्ने प्रवल सम्भावना रहने भएकोले निजहरूले गरेको कामको बारेमा विशेष ध्यान दिई सोध्नु पर्दछ ।*
- *हाम्रो समाजमा महिलाहरूले गर्दै आएका कतिपय आर्थिक कार्यहरू सामाजिक हिसावले खासै महत्व नदिने गरिएको पाइन्छ । कतिपय अवस्थामा विशेषगरी महिलाहरू आफैले पनि यी कार्यहरू गरेकोमा संकोच मानी प्रष्टरुपमा "काम गर्छु" भन्ने जवाफ दिदैनन् । त्यसैले गणकले महिलाहरूको कार्य विवरण लिनका लागि विशेष ध्यान दिनु पर्दछ ।*
- *अधिकांश महिलाहरू घरखर्च टार्न सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्यले स-साना घरेलु उद्योगधन्दामा सक्रिय भएका हुन्छन् । उदाहरणका लागि धुप/बत्ती कात्ने, मैनबत्ती उत्पादन, अचार, गुन्द्रुक, सिन्की, छुर्पी आदि बनाएर बेच्ने, मन्दिरमा पूजा गर्न जानेहरूका लागि पूजा सामग्री तयार गरी बेच्ने, विवाहको माला/श्रृंगारका सामानहरूको उत्पादन, जडिवुटी तेलको उत्पादन आदिलाई लिन सकिन्छ । यी र यस्ता कार्यहरूलाई आर्थिक क्रियाकलापको रुपमा उत्तरदाताले नटिपाउन सक्दछन् । महिलाहरूको यस्ता सम्पूर्ण कार्यहरूको विवरण पनि एक एक गरी सावधानीपूर्वक टिपेर जम्मा महिनाको हिसाब गर्नु पर्दछ ।*
- *महिलाहरूले गर्ने कतिपय कामहरू जस्तैः सुँढेनी/धाईआमाको रुपमा सुत्केरीलाई तेल लगाउने व्यवसाय, "अजि" वा झाँक्रीको रुपमा शिशु वा बालबालिकाको झारफुक गर्ने आदि जस्ता सेवा व्यवसायलाई महिलाहरूले कामको रुपमा व्यक्त गर्न नचाहने हुनसक्छ ।*
- *त्यस्तैगरी, कतिपय अवस्थामा महिलाहरू आफ्नो परिवारमा बालबच्चाहरूको शैक्षिक एवं अन्य आवश्यकता परिपूर्ति गर्नका लागि अरुको घरमा गई भाँडा माझ्ने, लुगा धुने, इँटाभट्टा/खेतमा ज्यामी काम गर्ने, फलफूल/तरकारी सहरमा लगी बेच्ने, फुटपाथमा व्यापार गर्ने आदि जस्ता काम गरी खर्च जुटाई रहेका हुन्छन् भने कतिपय अवस्थामा स-साना उद्योग/व्यवसाय गरिरहेका पनि हुनसक्छन् । यसरी स-साना आय आर्जनका कार्यहरूमा संलग्न रहे तापनि "केही भन्ने पो हो कि" वा "अफिसमा गएर गर्ने काम भए पो टिपाउनु, यस्तो सानो काम पनि के भन्नु" भन्ने संकोच वा अज्ञानताका कारण खुलस्तरुपमा भन्न सक्दैनन् । समाजमा महिलाहरूले गर्ने यस्ता कार्यहरूलाई खासै महत्व नदिइने भएको कारणले पनि आय आर्जन भइरहको भए तापनि यसलाई आर्थिक कार्यको रुपमा नभन्न सक्छन् । त्यसैले महिलाहरूले गर्ने यस्ता काम लिन गणकले आवश्यक सहजीकरण गर्नुका साथै यस्ता कुरामा ध्यान दिनुपर्नेछ ।*
- *कतिपय परिवारमा कुनै पुरुषहरू आर्थिक कृयाकलापहरूमा संलग्न पनि छैनन्, घरायसी काममा पनि त्यत्तिको ध्यान दिदैनन् तर टोल/छिमेकमा सामान्य काममा व्यतित गर्ने गरेता पनि "समाजसेवा गरेको" भनेर हिँडिरहेको पाइन्छ केही समय मात्रै फुर्सद भए पनि वत्ती काट्ने, धुप बाट्ने, अचार बनाउने, परिवारका सदस्यहरूको लुगा सिलाउने, स्वेटर बुन्ने, गाईवस्तु हेर्ने, खेतीपातीमा संलग्न हुने आदि जस्ता काममा संलग्न महिलाहरूले "खासै केही काम गरेको छैन" भनेर जवाफ दिन पनि सक्दछन् । यस्तो अवस्थालाई ध्यानमा राखी महिलाले खासै केही काम नगरेको वा घरधन्दामात्र गरेको भन्ने जवाफ दिएमा घरधन्दामा के-के काम गर्नुहुन्छ भनी पूरक प्रश्नहरू सोध्नुपर्दछ । माथि उल्लेखित कार्यहरू गरी केही आय आर्जन गरेको हुन सक्दछ त्यस तर्फ ध्यान दिनु पर्दछ ।*
- *त्यसैगरी घरका कोही महिला वा बालबालिकाहरूलाई (१० बर्ष वा सो भन्दा माथिका) अरुको घरमा गई काम गर्ने गरेका छन् भने पनि यसबारेमा परिवारमूलीले विवरण नदिन सक्छन् । समाजले निम्नस्तरको भनी हेर्ने खालको काममा संलग्न रहेको अवस्थामा पनि विवरण प्राप्त नहुन सक्छ । विवरण लिने क्रममा यी सबै पक्षको राम्रोसँग ख्याल गर्नु पर्दछ ।*

महल ३१: ..[नाम].. ले गत १२ महिनामा सबै किसिमको आम्दानी हुने वा नहुने आर्थिक काम जम्मा कति महिना गर्नुभयो ?

..[नाम].. ले गत १२ महिनामा सबै किसिमको आम्दानी हुने वा नहुने आर्थिक काम जम्मा कति महिना गर्नुभयो ?
- ६ महिना वा सोभन्दा बढी..... 1
- ३ महिना वा सोभन्दा बढी तर ६ महिनाभन्दा कम..... 2
- ३ महिनाभन्दा कम..... 3
- कुनै पनि आर्थिक काम नगरेको..... 4

→ महल ३६

(परिवारको खेतीपाती, व्यवसाय वा जुनसुकै आर्थिक क्रियाकलापमा पूर्ण वा आंशिकरुपमा सहयोग गरेको भए पनि समावेश गर्ने)

(३१)

(परिवारको खेतीपाती, व्यवसाय वा जुनसुकै आर्थिक क्रियाकलापमा पूर्ण वा आंशिकरूपमा सहयोग गरेको भए पनि समावेश गर्ने)

१२.३ आर्थिक काममा संलग्न भएको समयलाई निम्न बमोजिमका तीन वर्गमा बाँडिएको छ ।

६ महिना वा सोभन्दा बढी (कोड 1)

१२.४ परिवारका विभिन्न सदस्यहरूले आम्दानी हुने वा नहुने विभिन्न किसिमका आर्थिक कामहरू गरेका हुन सक्दछन् । कुनै व्यक्तिले आम्दानी हुने वा नहुने एकै प्रकारको काम ६ महिना वा बढी गरेका छन् भने कोड 1 लेख्नुपर्दछ । त्यस्ता व्यक्तिका हकमा अन्य कामहरूमा लगाएको समय जोडिरहनुपर्दैन । तर व्यक्तिले गत १२ महिनामा ६ महिना भन्दा कम आर्थिक काम गरेको बताएमा सो व्यक्तिले अरु कुन कुन काम गरेका छन् सोधी सो कामहरू गरेको समय जोडी जम्मा महिनाको हिसाब गर्नु पर्दछ । व्यक्तिले गत १२ महिनामा सबै आर्थिक काममा लगाएको समयको जोड ६ महिना वा सोभन्दा बढी भएमा कोड 1 लेख्नुपर्दछ ।

१२.५ ६ महिना वा सोभन्दा बढी महिना तलब ज्यालामा काम गर्ने व्यक्तिहरू (कर्मचारीहरू, शिक्षकहरू, उद्योग/कलकारखाना/व्यापारमा नियमित काम गर्ने मजदुर तथा कर्मचारीहरू, आदि) वा खेतीपाती गर्ने किसानहरू वा आफ्नै गैरकृषि व्यवसाय गर्ने (खुद्रा व्यापारीहरू, कपाल काट्ने नाईहरू, यातायात व्यवसायीहरू आदि) को सम्बन्धमा व्यक्तिको अन्य काम गरेको महिना जोडिरहनुपर्दैन । तर व्यक्तिले ६ महिनाभन्दा कम कुनै आर्थिक काम गरेको छ भने उसले अन्य महिनामा गरेका अन्य आर्थिक कामहरू गरेको महिना समेत जोड्नुपर्दछ ।

३ महिना वा सो भन्दा बढी तर ६ महिनाभन्दा कम (कोड 2)

१२.६ परिवारका सदस्यले आम्दानी हुने वा नहुने एकै प्रकारको वा विभिन्न प्रकारको आर्थिक काम गरेको जम्मा समयको जोड ३ महिना वा बढी तर ६ महिना भन्दा कम हुन्छ र बाँकी समय आर्थिक काम गरेको छैन भने यस अन्तर्गत मानी कोड 2 लेख्नुपर्दछ ।

३ महिनाभन्दा कम (कोड 3)

१२.७ परिवारका सदस्यले आम्दानी हुने वा नहुने एकै प्रकारको वा विभिन्न प्रकारको आर्थिक काम गरेको जम्मा समयको जोड १ दिन वा सो भन्दा बढी तर ३ महिना भन्दा कम हुन्छ र बाँकी समय आर्थिक काम गरेको छैन भने यस अन्तर्गत मानी कोड 3 लेख्नुपर्दछ ।

कुनै पनि आर्थिक काम नगरेको (कोड 4)

१२.८ गत १२ महिनाभरि कुनै व्यक्तिले १ दिन पनि आर्थिक काम गरेका छैनन् भने कोड 4 लेख्नुपर्दछ । अन्तर्राष्ट्रिय प्रचलन अनुसार कुनै व्यक्तिको सुत्ने, सिक्ने, स्वयं मनोरञ्जन लिने, चोरी गर्ने र भिख माग्ने जस्ता क्रियाकलापहरूलाई आर्थिक काम मानिंदैन । आर्थिक काम गरेको हुनका लागि अनिवार्य रूपमा समय र श्रम (बौद्धिक वा शारीरिक) लगाएको हुनुपर्दछ । पूँजी मात्र लगानी गरेका व्यक्तिलाई आर्थिक काममा संलग्न भएको मानिंदैन ।

१२.९ गैर आर्थिक क्रियाकलापहरू: अध्ययन (विद्यार्थी), आफ्नो परिवारको लागि गरिएका सेवा (जस्तैः परिवारको रेखदेख, भात पकाउने, भाँडा माझ्ने, लुगा धुने, घरधन्दा, बाल, वृद्ध तथा अशक्तको स्याहार सुसार आदि) मात्र गरेका व्यक्तिलाई कुनै पनि आर्थिक काम नगरेको अन्तर्गत राख्नुपर्दछ । त्यसैगरी आफ्नो परिवारको लागि गरिएका सानातिना घरायसी मर्मत तथा सेवाका क्रियाकलापहरू आर्थिक काम गरेकोमा पर्दैनन् । तर यी कामहरू अरुको लागि तलब वा ज्याला पाउने गरी गरेको छ भने आर्थिक काम गरेको मान्नुपर्दछ ।

१२.१० कुनै पनि आर्थिक काम नगरेको भन्ने व्यक्तिहरूले पनि केही समय कुनै आर्थिक काम गरेको हुनसक्दछ । यस्तो अवस्थामा व्यक्तिले गत १२ महिनामा गरेका सबै क्रियाकलापहरूको बारेमा सोधेर कुनै आर्थिक काम गरेको छ छैन यकिन गरी काम गरेको भएमा समय हिसाब गरी उपयुक्त कोड लेख्नुपर्दछ ।

१२.११ निम्न अनुसारको अवस्थामा रहेका व्यक्तिहरूले कुनै पनि आर्थिक काम नगरेको भन्ने सम्भावना बढी रहन्छ, त्यसैले यिनीहरूको सम्बन्धमा विशेष सोधखोज गरी उनीहरू संलग्न भएका सबै आर्थिक क्रियाकलापहरू बारे जानकारी लिनुपर्दछः-

- शारीरिक वा मानिसक स्थिति सामान्य नभएका, वृद्ध वृद्धा, बिरामी वा रोगी,
- घरधन्दा (परिवारभित्र आफैंले उपभोग गर्ने सेवा जस्तैः खाना पकाउने, भाँडा माझ्ने, लुगा धुने, घरको सरसफाई गर्ने आदि) र परिवारको स्याहार सुसारमा संलग्न भएका व्यक्ति,
- पेन्सन, आयस्था, रेमिटान्स लिइरहेका व्यक्ति; विद्यार्थी, काम गर्न नचाहेका तथा नपाएका व्यक्ति आदि ।

कुनै पनि आर्थिक काम नगरेको भन्ने सबै व्यक्तिलाई गत १२ महिनामा कम्तिमा १ दिन आर्थिक काममा संलग्न थिए थिएनन् राम्ररी सोधखोज गर्नुपर्दछ ।

१२.१२ कुनैपनि आर्थिक काम नगरेका व्यक्तिलाई **महल ३६** मा आर्थिक काम नगर्नुको कारण के हो सोध्नुपर्दछ । महल ३६ सोध्ने क्रममा कुनै आर्थिक काम गरेको पाइएमा पुनः महल ३१ मा खुलाएर क्रमशः प्रश्नहरू सोध्नुपर्दछ ।

१२.१३ आर्थिक कामको बारेमा प्रश्न गर्दा निम्न उल्लेखित महत्वपूर्ण कुरामा ध्यान पुऱ्याउनु पर्दछ ।

(१) कोही व्यक्ति साधारणतया आर्थिक काम गरिरहेको तर गत १२ महिनामा केही समय बिरामी, यात्रा, छुट्टी, अस्थायी तालाबन्दी, हड्ताल आदि कारणले काममा अनुपस्थित भएको भएता पनि काम गरेको मान्नुपर्दछ ।

(२) इन्टर्नसीप गर्ने प्रशिक्षार्थीहरू पनि आर्थिक काम गर्ने अन्तर्गत पर्दछन् ।

(३) सन्दर्भ अवधिमा कुनै पनि आर्थिक काम नगरेको तर जागिर तथा अन्य व्यवसायको निश्चितता भइसकेर पनि काम शुरु गर्न पर्खि बसेकालाई आर्थिक काम नगरेकोमा राख्नुपर्दछ ।

(४) पेन्सन, घरभाडा, कृषि वा गैर कृषि सम्पत्तिबाटको आय, लाभांश जस्ता विभिन्न स्रोतहरूबाट आय प्राप्त गर्ने व्यक्तिहरू जसले अरु कुनै पनि आर्थिक काम गर्दैनन् भने कुनै पनि आर्थिक काम नगरेकोमा पर्दछन् ।

(५) आफ्नो घरमै रहेको सानो करेसाबारीमा तरकारी, फलफुल लगाउने कार्य मात्र गर्ने तर अरु कुनै पनि आर्थिक काम नगर्ने व्यक्तिलाई काम नगरेकोमा राख्नुपर्दछ ।

(६) तलब ज्याला लिई राजनीतिक पार्टीको काम गर्ने व्यक्तिहरू पनि आर्थिक काम गर्ने अन्तर्गत नै पर्दछन् । तर तलब वा सुविधा नलिइकन राजनीतिक वा सामाजिक काममा खटिने र अन्य कुनै पनि आर्थिक काम नगरेको व्यक्ति भने कुनै आर्थिक काम नगरेकोमा पर्दछन् । यस्ता व्यक्तिहरूको आर्थिक काम नगर्नुको कारणमा सामाजिक कार्य/स्वयंसेवा लेख्नुपर्दछ ।

(७) घरधन्दा गर्ने महिला, विद्यार्थी, अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा वृद्धवृद्धालाई समेत आर्थिक कामको बारेमा विशेष ध्यानपूर्वक सोध्नुपर्दछ । घरधन्दाको काम गर्ने गृहिणी र विद्यालय जाने गरेका विद्यार्थीले पनि अरु कुनै आर्थिक काम गरेका हुन सक्दछन् । यस्ता व्यक्तिहरूले गरेको आर्थिक कार्यहरू छुट्ने सम्भावना रहन्छ । तसर्थ, उनीहरूले कुनै आर्थिक काम गरे की गरेनन् भनेर सँधै सजग रहनुपर्दछ ।

काम गरेको जम्मा दिन हिसाब गर्ने तरिका

१२.१४ कुनै दिन कम्तिमा एक घण्टा आर्थिक काम गरेको भए मात्र उक्त दिनलाई पूरा दिन आर्थिक काम गरेको सरह मान्नुपर्दछ । एक घण्टा भन्दा कम काम गरेको दिनलाई काम नगरेको दिन सरह मान्नुपर्दछ । कुनै व्यक्तिले एक दिनमा जति प्रकारको आर्थिक काम गरेपनि एक दिन मात्र मान्नुपर्दछ । गत १२ महिनामा गरेका सबै आर्थिक काम गरेका दिनहरू जोडी ३० दिनको १ महिनाका दरले आर्थिक काम गरेको जम्मा महिना हिसाब गर्नुपर्दछ ।

मुख्य आर्थिक काम (पेसा)

(Nepal Standard Classification of Occupation - NSCO)

- *व्यक्तिले मुख्य के आर्थिक काम गरेको हो सो कामको विवरण र सो काम गर्दाको पद सोधिन्छ ।*
- *कामको विवरण र पद वा काम गर्दाको हैसियतबाट पेसाको वर्गीकरण गरिन्छ ।*

महल ३२: ..[नाम].. ले मुख्य के आर्थिक काम गर्नुभयो ?

..[नाम].. ले मुख्य के आर्थिक काम गर्नु भयो ? (यदि एकभन्दा बढी आम्दानी हुने वा नहुने आर्थिक काम गरेको भए सबैभन्दा बढी समय गरेको काम (पेसा) को विवरण र पद लेख्नुहोस्)	
कामको विवरण र पद	**(कोड)**
(३२)	
....	

(यदि एकभन्दा बढी आम्दानी हुने वा नहुने आर्थिक काम गरेको भए सबैभन्दा बढी समय गरेको काम (पेसा) को विवरण र पद लेख्नुहोस्)

१२.१५ कुनै व्यक्तिले गत १२ महिनामा गरेको आर्थिक कामहरू मध्ये मुख्य कामको विवरण यस अन्तर्गत लेख्नुपर्दछ । यदि उक्त व्यक्तिले एकभन्दा बढी आर्थिक कार्य गरेको रहेछ भने धेरै समय कुन काममा संलग्न भएको हो सोधी उक्त कामलाई नै मुख्य आर्थिक काम मान्नुपर्दछ । मुख्य आर्थिक कामको विवरण पहिलो लाइनमा र व्यक्तिको पद दोस्रो लाइनमा छोटो र प्रष्ट बुझिने गरी लेख्नुपर्दछ । जस्तैः कपडा बेच्ने - बिक्रेता, कपडा सिलाउने - टेलर, धान गोडमेल गर्ने - खेताला, भाडाको मिनिबस चलाउने - ड्राइभर, पढाउने - प्राथमिक तहको शिक्षक, घरेलु काम - घरेलु कामदार आदि । कामको विवरण र पद तथा सम्बन्धित कोड लेख्ने तरिका तलको तालिकामा देखाइएको छ ।

कामको विवरण र पद	कोड
कपडा बेच्ने ..... बिक्रेता	5
अरुको खेतमा गोडमेल गर्ने ..... खेताला	9

१२.१६ परिवारका सदस्यहरूलाई निजहरूले गरेको मुख्य आर्थिक काम सोधी सो काम गर्दाको पद, ओहदा वा तह भए सो समेत लेख्नुपर्दछ । जस्तै काम लेख्दा "नोकरी" मात्र लेख्नुहुँदैन । "नोकरी" लेख्दा के काम गरेको हो खुल्न सक्दैन । सरकारी कार्यालय र निजी कार्यालयहरूमा पद अनुसार गर्नुपर्ने कामको प्रकृति फरक फरक हुनसक्दछ । त्यसैले "नोकरी" गरेको भन्ने उत्तर आएमा कहाँ के काम गरेको सोधी सोहीअनुसार लेख्नुपर्दछ । जस्तैः लेखा प्रशासन -

लेखा अधिकृत, तथ्याङ्क संकलन गर्ने - गणक, प्रशासन नीति कार्यान्वयन गन - सहसचिव, लेखापरीक्षण गर्ने - लेखापरीक्षक, आर्थिक लेखा राख्ने - लेखापाल, रेकर्ड फायल व्यवस्थित गर्ने - कार्यालय सहायक लेखी सो अनुसारको पेशाको कोड लेख्नुपर्दछ । आर्थिक काम वा पेशाको कोड प्रश्नावली किताबमा दिइएको छ ।

१२.१७ कुनै व्यक्तिले खेती तथा पशुपालनमा गरेको कामको विवरण लेख्दा अक्सर के काम गरेका थिए सोको विवरण अनुसार लेख्नुपर्दछ । जस्तैः अन्न खेती - आफ्नै कृषक, तरकारी खेती - आफ्नै कृषक, तरकारी खेती - ज्यालादारी कृषक, चिया/कफी खेती - ज्यालादारी कामदार, गाईपालन - आफ्नै कृषक, गाईपालन - ज्यालादारी कामदार लेखी सो अनुसार पेशाको कोड लेख्नुपर्दछ ।

१२.१८ यदि गणना गरिएका व्यक्ति डाक्टर भए सन्दर्भ समयमा धेरैजसो समय उनले अरूको स्वास्थ्य परीक्षण तथा औषधिउपचार गरेको हुनसक्दछ । स्वास्थ्य परीक्षण तथा औषधि उपचारको काम गरेको भए यो महलमा उनले गरेको काम लेख्दा स्वास्थ्य परीक्षण/उपचार - डाक्टर, काम गर्ने व्यक्ति नर्स भए विरामीको हेरचाह - नर्स, दाँतको डाक्टर भए "दाँतको उपचार - दाँतको डाक्टर, दन्त सेवाका सहायक भए दाँतको उपचार - दन्त सहायक, पशुको उपचार–पशु चिकित्सा सहायक लेखी सो अनुसारको कोड लेख्नुपर्दछ । कामको विवरण र पद लेख्दा पहिलो लहरमा कामको विवरण र दोश्रो लहरमा पद बुझ्ने गरी छोटकरीमा लेख्नुपर्दछ । उदाहरणका लागि कुनै एक जना डाक्टर र एकजना दाँतको उपचार गर्ने दन्त सहायकले गरेको कामको विवरण र पद लेख्ने तरिका देहायअनुसार देखाइएको छ ।

कामको विवरण र पद	**कोड**
स्वास्थ्य जाँच/उपचार ..... डाक्टर	2
दाँतको उपचार ..... दन्त सहायक	3

१२.१९ कुनै व्यक्तिले सन्दर्भ अवधिमा कुनै एउटा काम वा विभिन्न काम गरेका हुन सक्दछन् । त्यसैगरी कुनै काम धेरै समय र कुनै काम थोरै समय गरेका हुन सक्दछन् । आर्थिक कामको विवरण लेख्दा व्यक्तिले सन्दर्भ समयमा अक्सर रूपमा गरेको कामको विवरण लेख्नुपर्दछ । व्यक्तिले सबैभन्दा बढी समय गरेको काम नै अक्सर गरेको काम हो ।

१२.२० सन्दर्भ समयमा कामबाट अनुपस्थित भई पुनः सोही काममा फर्कने निश्चित भएका व्यक्तिहरूका लागि सो व्यक्तिले अनुपस्थित हुनु अघि अक्सर रूपमा गर्ने काम सोधी सोही

कामको विवरण र पद लेख्नुपर्दछ ।

१२.२१ व्यक्तिको पेशा, व्यवसाय वा गरेको आर्थिक कामको कोड (0 देखि 9 सम्म) नेपाल स्तरीय पेशा वर्गीकरण (NSCO) अनुसार गरिएको छ । उक्त कोडहरू प्रश्नावली किताबमा दिइएको छ ।

आर्थिक काम वा पेशाको व्याख्या निम्नानुसार गरिएको छः-

सैनिक अधिकारीहरू (कोड 0)

१२.२२ नेपाली सेना अन्तर्गत काम गर्ने व्यक्तिहरू सबैलाई सैनिक अधिकारी बुझ्नुपर्दछ । यस अन्तर्गतः-

- नेपाली सेना अन्तर्गत काम गर्ने सबै जवान देखि प्रमुख सम्मका प्राविधिक तथा अप्राविधिक सबै सैनिक अधिकारीहरू पर्दछन् ।
- यस अन्तर्गतका व्यक्तिहरूको कामको विवरण र पदको कोड लेख्दा यस अनुसार लेख्नुपर्दछ ।

कामको विवरण र पद	कोड
देशको सुरक्षा ..... सेनानी	0
देशको सुरक्षा ..... सिपाही	0

व्यवस्थापकहरू (कोड 1)

१२.२३ सामान्यतया व्यवस्थापक भन्नाले कुनै संघ संस्था, प्रतिष्ठान वा कार्यालयमा व्यवस्थापकीय काम गर्ने पदाधिकारी तथा कार्यालय प्रमुखहरू बुझ्नुपर्दछ । यस्ता व्यक्तिको हकमा कोड 1 लेख्नुपर्दछ । यस अन्तर्गतः-

- राष्ट्रपति, उपराष्ट्रपति, प्रधानमन्त्री, मन्त्रीहरू, सांसदहरू, गाउँ/नगरका प्रमुखहरू, वडा अध्यक्ष तथा वडा सदस्यहरू लगायत राजनीतिक दलका पदाधिकारीहरू (तलब, ज्याला लिई पार्टीको काम गर्ने),
- संवैधानिक निकायका प्रमुख तथा सदस्यहरू, अन्य केन्द्रीय तथा प्रादेशिक सरकारी निकायका सचीवहरू, प्रमुखहरू, महाशाखा प्रमुखहरू,
- सार्वजनिक संस्थान, बैंक तथा वित्तिय संस्था, स्कुल, कलेज तथा विश्वविद्यालय,

औद्योगिक प्रतिष्ठान, कृषि तथा वन, विज्ञापन, बिक्री तथा बजार, आपूर्ति, बालबालिका तथा वृद्धवृद्धा लगायतका समाज कल्याण केन्द्र, निर्माण व्यवसाय, स्वास्थ्य संस्था, होटेल तथा रेष्टुरेण्ट, खेलकुद तथा मनोरञ्जन केन्द्र, गैरसरकारी संघ संस्थाका प्रमुखहरू, महाप्रबन्धक, प्रबन्धक तथा सञ्चालकहरू,

- प्रशासनका अधिकृतहरू, कानूनका अधिकृतहरू, अनुसन्धान अधिकृतहरू,
- नेपाल प्रहरी तथा सशस्त्र प्रहरीका निरीक्षक वा सो भन्दा माथिका प्रहरी अधिकृतहरू आदि पर्दछन् ।

पेशाविद्हरू (कोड 2)

१२.२४ पेशाविद् भन्नाले प्राविधिक, विशेषज्ञ पद धारण गरेका व्यक्तिहरू बुझ्नुपर्दछ । यिनीहरू आफ्नो क्षेत्रका विज्ञ हुन्छन् । यस्ता व्यक्तिको हकमा कोड 2 लेख्नुपर्दछ । यस अन्तर्गतः-

- वैज्ञानिकहरू, जलवायु विज्ञहरू, कृषि वन र माछापालन विशेषज्ञहरू, इन्जिनियर, आर्किटेक्ट, योजनाकार, सर्वेयर, डिजाइनर, प्राविधिक अधिकृतहरू,
- मेडिकल प्राक्टिसनरहरू, नर्सिङ तथा प्रसूति लगायतका स्वास्थ्यका पेशाविद्हरू, विभिन्न चिकित्सकहरू, चिकित्सा तथा औषधिको बिक्री प्रतिनिधि,
- पूर्व प्राथमिक शिक्षकदेखि विश्वविद्यालयका प्राध्यापकहरू, तालिम अधिकृतहरू,
- वित्तीय/बजार विश्लेषकहरू,
- सूचना प्रविधिका विज्ञहरू, सफ्टवेयर डेभलपर तथा प्रोग्रामर,
- अधिवक्ता तथा न्यायाधीश तथा कानूनविद्हरू,
- अर्थशास्त्री, समाजशास्त्री, तथ्याङ्कशास्त्री, समाजसेवी र धार्मिक गुरू, पुजारी, लेखक, कवि, अनुवादक, कार्टुनिष्ट, संगीतकार, गायक गायिका, डान्सर, पत्रकार, विभिन्न क्षेत्रका कलाकारहरू, निर्देशक, रेडियो/टेलिभिजन/अन्य मिडियाका उद्घोषक पर्दछन् ।
- **तर यस वर्गमा पर्ने पेशाविद्हरू कुनै कार्यालयको प्रमुखको भूमिकामा वा व्यवस्थापकको भूमिकामा छन् भने यस वर्गमा नराखी व्यवस्थापकको कोड 1 मा लेख्नुपर्दछ ।**

प्राविधिक तथा सहायक पेशाविद्हरू (कोड 3)

१२.२५ प्राविधिक तथा सहायक पेशाविद्हरू भन्नाले पेशाविद् तथा विशेषज्ञ पदभन्दा तलका सुपरभाइजर तहका प्राविधिकहरू बुझिन्छ । यस्ता व्यक्तिको हकमा कोड 3 लेख्नुपर्दछ । यस अन्तर्गतः-

- विज्ञान, विद्युत्, सिभिल, मेकानिकल इन्जिनियरिङ लगायतका ओभरसियर, फिल्ड सुपरभाइजर, प्राविधिक सहायकहरू,

- कृषि, वनका प्राविधिक सहायकहरू (जे. टि., जे.टि.ए., रेन्जर, फरेष्टर, वनपाले आदि), पशु प्राविधिक सहायकहरू, खाद्य निरीक्षक,
- मेडिकलका प्राविधिकहरू ल्याब टेक्निसियनहरू, रेडियोग्राफर, नर्स, अनमी तथा सुँडेनीहरू, धामी झाँक्रीहरू, धर्म प्रचारकहरू,
- मेशिन अपरेटरहरू,
- सरकारी वरिष्ठ सहायक स्तरका कर्मचारीहरू, विदेशी विनिमय सटहीका एजेन्टहरू (Money Exchanger), बीमाका एजेन्टहरू, बिक्री एजेन्टहरू, भन्सार, रोजगार प्रतिनिधिहरू, रियल स्टेटका दलालहरू, विज्ञापन प्रतिनिधिहरू,
- प्रहरी सहायक निरीक्षकहरू, खेलाडी तथा खेल प्रशिक्षकहरू, पाइलटहरू, फोटोग्राफर, आन्तरिक डिजाइनर, कुकहरू, सूचना प्रविधिका सहायकहरू, कम्प्यूटर अपरेटरहरू पर्दछन् ।

कार्यालय सहायकहरू (कोड 4)

१२.२६ यस अन्तर्गतः-

- कार्यालयको दैनिक कार्य गर्ने सहायक कर्मचारीहरू, कार्यालय सहायक, बैंक टेलर, फ्रन्ट डेस्कमा काम गर्ने कर्मचारीहरू, कार्यालयको सबै काममा सघाउने कार्यालय सहयोगीहरू,
- क्यासिनोमा काम गर्नेहरू, ऋण संकलन गर्ने संकलकहरू,
- बस तथा हवाईजहाजका टिकट काट्ने, ट्राभल एजेन्सीहरूका यातायात परामर्श सहायकहरू,
- रिसेप्सनिष्टहरू, हुलाकीहरू आदि पर्दछन् ।

सेवा तथा वस्तु बिक्री गर्ने कामदारहरू (कोड 5)

१२.२७ यस अन्तर्गतः-

- टुरिष्ट गाइड, रेष्टुरेन्टका सेफ, कुक, वेटर, पैसा संकलक (क्यासियरहरू),
- थोक तथा खुद्रा सामान बिक्रेताहरू, सेल्स गर्ने कामदारहरू, फुटपाथमा पसल राखी सामान बेच्नेहरू,
- व्यापार व्यवसायमा राखिएका सुरक्षा गार्डहरू र कामदारहरू,
- ड्राइभिङ प्रशिक्षक, व्युटिसियन, मोडेलहरू, हजाम,
- प्रहरी जवानहरू, बिमान परिचारकहरू, कण्डक्टरहरू, ज्योतिषीहरू,
- हेरचाह (बच्चा, वृद्ध वृद्धा, अशक्तहरूको) गर्ने व्यक्तिहरू,
- दाहसंस्कार गर्ने व्यक्तिहरू, अन्यत्र उल्लेख नभएका सुरक्षा कामदारहरू आदि पर्दछन् ।

कृषि, वन र माछापालन कार्यका दक्ष कामदारहरू (कोड 6)

१२.२८ यस अन्तर्गतः-

- आफ्नो कृषि क्रियाकलाप गर्ने निर्वाहमूखी कृषकहरू,
- खाद्यान्न तथा नगदे बाली उत्पादन गर्ने, पशुपालन, मौरीपालन, च्याउखेती, माछापालन लगायतका कार्य गर्ने दक्ष कामदार,
- बजारमुखी खाद्यान्न तथा तरकारी बाली, दुग्ध उत्पादक, नर्सरी तथा वन सम्बन्धी कामदारहरू,
- पशुपन्छी पालक कृषकहरु, कोइला बनाउने व्यक्तिहरू आदि पर्दछन् ।

शिल्पकला तथा कालिगढ र यस सम्बन्धी व्यापार गर्ने कामदारहरू (कोड 7)

१२.२९ यस अन्तर्गत आफ्नो सीप उपयोग गरी काम गर्ने व्यक्तिहरू पर्दछन् ।

- शिल्पकार, कालिगढ, डकर्मी, सिकर्मीहरू,
- प्लम्बर, पेन्टर, वेयरिङ गर्ने व्यक्ति, मार्वल/कार्पेट/टायल/पार्केटिङ लगायतका काम गर्नेहरू,
- धातुको काम गर्नेहरू, मूर्तिकार, हस्तकलाका सामग्री बनाउनेहरू, गहना बनाउनेहरू, आरनमा फलामको काम गर्नेहरू, कुमालेहरू,
- सामान्य मर्मत (यातायात साधन, इलेक्ट्रोनिक, इलेक्ट्रीकल सामान आदि) गर्ने मिस्त्रीहरू,
- भवनको संरचना सफाई गर्ने कामदारहरू, डाईक्लिनर्समा काम गर्नेहरू, गलैचा बनाउने,
- कम्प्युटर तथा सञ्चार क्षेत्रमा काम गर्नेहरू, छपाई तथा बाइण्डिङको काम गर्नेहरू,
- फलफुल/तरकारी संरक्षण तथा टिप्ने कामहरू, माली,
- बेकरी, नुडल्स, बिस्कुट, जाम, अचार आदि बनाउने, सुर्ती तथा चुरोट तयार गर्ने कामदारहरू,
- पशुवधशालाका कामदारहरु,
- कपडा काट्ने तथा सिलाउने कामदारहरू, छाला काट्ने तथा जुत्ता बनाउनेहरू लगायतका व्यक्तिको सीप उपयोग गर्ने कार्यहरू यस अन्तर्गत पर्दछन् ।

यन्त्र तथा मेसिन अपरेटर र जडान गर्ने कामदारहरू (कोड 8)

१२.३० यस अन्तर्गतः-

- मेशिन अपरेटरहरू, धातु प्रशोधन गर्ने, रासायनिक सामान उत्पादन गर्ने प्लाण्ट तथा मेसिन अपरेटरहरु, कागज तथा प्लाष्टिकका सामान उत्पादन गर्ने, धागो बनाउने, जुत्ता बनाउने मेशिन अपरेटरहरु,

- सवारी चालकहरू,
- मोटरसाइकलबाट यात्रु ओसार्ने तथा सामान ढुवानी गर्नेहरू,
- खानी खोज्नेहरू, खनिज तथा ढुङ्गा प्रशोधन गर्ने कामदारहरू, इनार खन्ने कामदारहरू,
- यन्त्र जडान/विद्युतीय जडान गर्ने कामदारहरू, उद्योगमा मेशिन चलाउनेहरू आदि पर्दछन् ।

सामान्य वा प्राथमिक पेशाका कामदारहरू (कोड 9)

१२.३१ यस अन्तर्गतः-

- घरको सामान्य सरसफाई गर्ने घरेलु कामदारहरू, कार्यालय तथा होटल लगायत अन्य प्रतिष्ठानहरूमा सरसफाई गर्ने कामदारहरू, गाडीको सरसफाई गर्ने कामदारहरू,
- कृषि, वन, बागवानी, नर्सरी तथा पशु फर्ममा ज्याला मजदूरीका रुपमा हातले काम गर्ने अदक्ष कामदारहरू,
- खानी, निर्माण उद्योग, उत्पादन उद्योग र यातायात क्षेत्रमा हातले काम गर्ने कामदारहरू/मजदुरहरू,
- खानी तथा बालुवा गिट्टी ढुङ्गा झिक्ने कामदारहरू, प्याकेजिङमा शारीरिक श्रम गर्ने कामदारहरू,
- कबाडी संकलन गर्ने, फोहोर संकलन गर्ने कामदारहरू, सडक सफा गर्नेहरू,
- रिक्सा, ठेला, टाँगा चालकहरू, सामान ढुवानी गर्ने तथा भारी बोक्ने कामदारहरू, दाउरा संकलन गर्ने व्यक्तिहरू,
- भान्सामा काम गर्ने सहयोगी कामदारहरू, भाँडा माझ्ने कामदार, सडकमा घुमीफिरी सामान बेच्ने व्यक्तिहरू,
- अन्य अदक्ष कामदार तथा मजदुरहरू, ढल सफा गर्ने कामदारहरू, अग्नि तथा पार्किङ रक्षकहरू आदि पर्दछन् ।

१२.३२ व्यक्तिको पेशा, व्यवसाय वा आर्थिक काम उसले काम गरेको क्षेत्र वा उसको उक्त पेशा व्यवसायमा रहेको विषेशज्ञता वा पदको तह अनुसार फरक फरक हुन्छ ।

उदाहरणः

- सैनिक सेवाका जुनसुकै पदहरू सैनिक अधिकारीहरू (कोड 0) अन्तर्गत पर्दछन् । नेपाल प्रहरी र सशस्त्र प्रहरीका प्रहरी महानिरीक्षक, डि.आई.जी. हरू, प्रदेश प्रहरी प्रमुखहरू, जिल्ला प्रहरी प्रमुखहरू, प्रहरी निरीक्षकहरू व्यवस्थापकहरू (कोड 1) अन्तर्गत, प्रहरी सहायक निरीक्षकहरू प्राविधिक तथा सहायक पेशाविद् (कोड 2) र प्रहरी जवानहरू सेवा तथा वस्तु बिक्री गर्ने कामदारहरू (कोड 5) अन्तर्गत पर्दछन् ।

- होटल तथा रेष्टुरेन्टका सेफ तथा कुकहरू सेवा तथा वस्तु बिक्री गर्ने कामदारहरू (कोड 5) अन्तर्गत र बेकरी, नुडल्स, विस्कुट बनाउनेहरू शिल्पकला तथा कालिगढ र यस सम्बन्धी व्यापार गर्ने कामदारहरू (कोड 7) अन्तर्गत तथा घरेलु कामदारका रुपमा रहेर खाना बनाउने व्यक्तिको पेशा सामान्य वा प्राथमिक पेशाका कामदारहरू (कोड 9) अन्तर्गत पर्दछ ।

- कृषि, वन र माछापालन क्षेत्रका विशेषज्ञहरू पेशाविद् (कोड 2) अन्तर्गत, कृषि, वन र माछापालन क्षेत्रका प्राविधिक सहायकहरू प्राविधिक तथा सहायक पेशाविद् (कोड 3) अन्तर्गत, आफ्नो कृषि, वन र माछापालन कार्य गर्नेहरू कृषि, वन र माछापालन कार्यका दक्ष कामदारहरू (कोड 6) अन्तर्गत पर्दछन् भने कृषि, वन र माछापालन कार्यमा ज्याला मजदूरी गर्ने अदक्ष कामदारहरू सामान्य वा प्राथमिक पेशाका कामदारहरू (कोड 9) अन्तर्गत पर्दछन् ।

- कार्यालयमा काम गर्ने प्रमुख व्यक्ति व्यवस्थापक (कोड 1) अन्तर्गत, प्राविधिक अधिकृत तहका अन्य कर्मचारीहरू पेशाविद् (कोड 2) अन्तर्गत, वरिष्ठ सहायक र सुपरभाइजरहरू प्राविधिक तथा सहायक पेशाविद् (कोड 3) अन्तर्गत, सहायक कर्मचारीहरू, कार्यालय सहायकहरू र कार्यालय सहयोगीहरू (कोड 4) अन्तर्गत र कार्यालयको सरसफाई गर्ने कामदार सामान्य वा प्राथमिक पेशाका कामदारहरू (कोड 9) अन्तर्गत पर्दछन् ।

- पसलमा सामान बिक्री गर्ने कर्मचारी सेवा तथा वस्तु बिक्री गर्ने कामदारहरू (कोड 5) अन्तर्गत पर्दछ भने उक्त पसलमा सरसफाई गर्ने कर्मचारी सामान्य वा प्राथमिक पेशाका कामदारहरू (कोड 9) अन्तर्गत र पसलको प्रमुख व्यक्ति व्यवस्थापक (कोड 1) अन्तर्गत पर्दछन् ।

यसरी व्यक्तिको मुख्य आर्थिक काम वा पेशा उसको विशेषज्ञता तथा पदको तह अनुसार फरक फरक हुन्छ ।

काम गरेको ठाउँ/संस्थाको नाम र उत्पादित वस्तु/सेवा

(Nepal Standard Industrial Classification - NSIC)

- *यस अन्तर्गत २ महत्वपूर्ण कुरा सोधी स्पष्ट लेख्नुपर्दछ र सो को उपयुक्त कोड समेत लेख्नुपर्दछ ।*
- *व्यक्तिले गरेको मुख्य आर्थिक काम कहाँ गरेको हो सो संस्थाको नाम सोधिन्छ ।*
- *काम गरेको संस्थाको मुख्य उत्पादन सोधिन्छ जसबाट NSIC वर्गीकरण गरिन्छ ।*

महल ३३: ..[नाम].. ले काम गरेको ठाउँ/संस्थामा मुख्यरूपमा कस्तो किसिमको वस्तु वा सेवाको उत्पादन हुन्छ ?

(व्यक्तिले काम गर्ने ठाउँ वा संस्थाको नाम लेखी उक्त संस्थाले मुख्यरूपमा कुन वस्तु तथा सेवाको उत्पादन गर्दछ सो वस्तु तथा सेवाको नाम स्पष्ट हुने गरी लेख्नुहोस्)

१२.३३ व्यक्तिले गत १२ महिनामा मुख्य काम गरेको स्थान, कार्यालय, संस्था वा उद्योगको नाम उल्लेख गरी काम गरेको स्थान, कार्यालय, संस्था वा उद्योगबाट मुख्यतः कस्तो किसिमको वस्तु वा सेवाको उत्पादन हुन्छ सोको नाम क्रमशः दुइवटा लहरमा लेखी काम गरेको संस्थाको औद्योगिक क्षेत्र अनुसारको वर्गीकरण कोड (NSIC) सम्बन्धित महलमा लेख्नुपर्दछ। औद्योगिक क्षेत्र अनुसारको कोड प्रश्नावली किताबमा दिइएको छ।

..[नाम].. ले काम गरेको ठाउँ/संस्थामा मुख्यरुपमा कस्तो किसिमको वस्तु वा सेवाको उत्पादन हुन्छ ? (व्यक्तिले काम गर्ने ठाउँ वा संस्थाको नाम लेखी उक्त संस्थाले मुख्यरुपमा कुन वस्तु वा सेवाको उत्पादन गर्दछ सो वस्तु वा सेवाको नाम स्पष्ट हुने गरी लेख्नुहोस्)	
काम गरेको ठाउँ/संस्थाको नाम उत्पादित वस्तु/सेवाको नाम	(कोड)
(३३)	
....	

१२.३४ वस्तु वा सेवा उत्पादन गर्ने कार्यालय, संघ-संस्था, प्रतिष्ठान आदिको नाम र उक्त संस्थाबाट उत्पादन हुने सेवा वा वस्तुको नाम समेत लेख्नुपर्दछ। जस्तैः केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग - तथ्याङ्क उत्पादन, पाटन अस्पताल - स्वास्थ्य सेवा, आफ्नै गोठ/खेतबारी - पशुपालन/खाद्यान्न उत्पादन, आफ्नै पसल - तयारी कपडा बिक्री, शिखर होटल - खाने र बस्ने सेवा आदि।

१२.३५ कतिपय संस्थाको नामले मात्र त्यसले गर्ने काम स्पष्ट हुँदैन। जस्तैः सांग्रिला एण्ड कम्पनीले के काम गर्दछ, यसको नामबाट स्पष्ट हुँदैन। त्यसैले यो कम्पनीले मालसामान ढुवानीको काम गरेको रहेछ भने त्यहाँ काम गर्ने व्यक्तिको व्यवसाय लेख्दा कम्पनीको नाम लेखी सांग्रीला एण्ड कम्पनी - ढुवानी सेवा समेत लेख्नुपर्दछ। नेपाल टेलिकममा काम गरेकाहरूको व्यवसाय लेख्दा नेपाल टेलिकम - सञ्चार सेवा लेख्नुपर्दछ। उदाहरणका लागि कुनै एक डाक्टरले अस्पतालमा स्वास्थ्य जाँच गर्दछन् भने त्यो संस्थाको उत्पादन स्वास्थ्य सेवा हुन्छ भने अर्को डाक्टरले एउटा सिमेन्ट उद्योगका कर्मचारीहरूको स्वास्थ्य उपचार गर्ने गर्दछन् भने उक्त डाक्टरले काम गर्ने संस्थाको उत्पादन सिमेन्ट उत्पादन हुन्छ। यी दुई डाक्टरहरूको काम गरेको ठाउँ/संस्थाको नाम र उत्पादित वस्तु वा सेवाको नाम तथा औद्योगिक क्षेत्र वर्गीकरण कोड लेख्ने तरिका तल दिइएको छ।

व्यक्तिले काम गर्ने ठाउँ/संस्थाको नाम उत्पादित वस्तु वा सेवाको नाम	**कोड**
पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय अस्पताल ..... स्वास्थ्य सेवा	17
शिवम् सिमेन्ट ..... सिमेन्ट उत्पादन	3

औद्योगिक क्षेत्र वर्गीकरण कोड

आर्थिक गतिविधि (Economic Activity) का विभिन्न क्षेत्रलाई मुख्य २१ वटा औद्योगिक क्षेत्र (Industrial Sector) मा विभाजन गरिएको छ । वस्तु तथा सेवा उत्पादन गर्ने क्रियाकलाप जुन औद्योगिक क्षेत्रमा पर्दछ त्यही औद्योगिक क्षेत्रको NSIC Code निम्नानुसार लेख्नुपर्दछ ।

कृषि, वन र माछापालन (कोड 1)

१२.३६ खाद्यान्नबाली, तरकारीबाली, तेलहनबाली, मसलाबाली लगायतका अस्थायी बालीहरू, जडिबुटीको उत्पादन, फलफुल खेती लगायतका अन्य स्थायी बालीहरू, नर्सरी, पशुपन्छी पालन, मौरीपालन, रेशमखेती र यी कार्यका लागि सहयोगी क्रियाकलापहरू, दाउरा तथा गोलिया काठ उत्पादन, गैरकाठजन्य वन पैदावरको संकलन, माछापालन सम्बन्धी कार्यहरू यस अन्तर्गत पर्दछन् । जस्तैः आफ्नै खेतीपाती गर्ने कृषकका लागि **आफ्नो खेतबारी - कृषि उत्पादन** लेखी सम्बन्धित कोठामा कोड 1 लेख्नुपर्दछ ।

खानी तथा उत्खनन् (कोड 2)

१२.३७ ढुङ्गा, माटो, बालुवा उत्खनन, धातु तथा पेट्रोलियम र प्राकृतिक ग्याँसको उत्खनन् र यसका सहायक क्रियाकलापहरू सम्बन्धी कार्य यस अन्तर्गत पर्दछन् ।

उदाहरणः नदीबाट बालुवा/ढुङ्गा निकाल्ने कार्य, खानीबाट ढुङ्गा निकाल्ने कार्य, खानीस्थलमै गिटी बनाउने कार्य, फलाम खानी तथा अन्य धातुको उत्खनन् आदि । नदी किनारमा बालुवा निकाल्ने व्यक्तिका लागि नदी किनारमा - बालुवा लेखी सम्बन्धित कोठामा कोड 2 लेख्नुपर्दछ ।

औद्योगिक उत्पादन (कोड 3)

१२.३८ कुनै पनि वस्तुहरू रासायनिक वा भौतिक प्रक्रिया मार्फत प्रशोधन वा रुप परिवर्तन गरी अर्को वस्तु उत्पादन गरिन्छ भने त्यस्तो वस्तु उत्पादन गर्ने क्रियाकलाप औद्योगिक उत्पादन अर्न्तगत पर्दछन् । यस अन्तर्गतः-

- खाद्य वस्तुको औद्योगिक उत्पादन (माछा, मासु, फलफुल, वनस्पति, दुग्धपदार्थ, तेलको उत्पादन, खाद्यान्न पदार्थ प्रशोधन) गर्ने क्रियाकलापहरू,
- बेकरी, चिनी, चक्लेट, चाउचाउ लगायतका खाद्यपदार्थ उत्पादन गर्ने क्रियाकलाप,
- पशुआहारा उत्पादन गर्ने क्रियाकलाप,
- मिनरल वाटर, वाइन, बियर, सूर्तीजन्य पदार्थ, कपडा, राडीपाखी, तयारी पोसाक, छालाका सामान, जुत्ता चप्पल उत्पादन,
- फर्निचर, कागज, प्लाष्टिक, रबर, काँच, माटाका भाँडा, इँटा, सिमेन्ट उत्पादन,
- औषधी उत्पादन,

- छपाई सम्बन्धी उत्पादनहरू,
- फलाम, धातु आदिको इलेक्ट्रोनिक उत्पादन, मेशिन उपकरण, सवारी साधन, खेलकुदका सामान उत्पादन गर्ने, मेशिन तथा उपकरणको जडान र पूँजीगत मर्मत सम्भार (एसेम्बल) गर्ने क्रियाकलापहरू पर्दछन् ।

उदाहरणः जुत्ता उत्पादन गर्ने शिखर शुज उद्योगमा काम गर्ने व्यक्तिका लागि शिखर शुज इन्डस्ट्रीज – जुत्ता उत्पादन लेखी सम्बन्धित कोठामा कोड 3 लेख्नुपर्दछ ।

विद्युत्, ग्याँस, बाफ तथा वातानुकूलित सेवा (कोड 4)

१२.३९ विद्युत तथा ग्याँसको उत्पादन, प्रसारण तथा वितरण, बायोग्याँस वितरण गर्ने कम्पनीका कामदारहरूको क्षेत्र, खाद्य तथा गैरखाद्य चिस्याउन प्रयोग हुने बरफको उत्पादन गर्ने क्षेत्र यस अन्तर्गत पर्दछ ।

उदाहरणः नेपाल विद्युत प्राधिकरणमा गर्ने कार्यहरू यस क्षेत्रभित्र पर्दछ । नेपाल विद्युत प्राधिकरण को लेखापालका लागि नेपाल विद्युत प्राधिकरण – विद्युत लेखी सम्बन्धित कोठामा कोड 4 लेख्नुपर्दछ ।

तर सिलिण्डर ग्याँस (LPG) को ग्याँस भर्ने तथा वितरण गर्ने कार्य यस अन्तर्गत नपरी कोड 7 अन्तर्गत पर्दछ ।

पानीको आपूर्ति, ढलनिकास, फोहर व्यवस्थापन र शुद्धीकरणका क्रियाकलापहरू (कोड 5)

१२.४० पानीको संकलन, शुद्धीकरण, तथा आपूर्ति, ट्यांकरबाट पानी आपूर्ति, ढलनिकास, चर्पी तथा सेफ्टी टैंक सफाई, फोहरमैला संकलन, प्रशोधन तथा विसर्जन, ढुवानी तथा व्यवस्थापन गर्ने कार्य, कवाडी संकलन, पुराना कपडाबाट कपास बनाउने कार्य, सामानको Recycle सम्बन्धी कार्य गर्ने क्षेत्र आदि यस अन्तर्गत पर्दछन् ।

काठमाडौं उपत्यका खानेपानी लिमिटेड, खानेपानी संस्थान, खानेपानीको ढुवानी गर्ने कम्पनी, पानीको संकलन, शुद्धीकरण तथा वितरण गर्ने खानेपानी उपभोक्ता समूहहरू यस अन्तर्गत पर्दछन् । उदाहरणः उपत्यका खानेपानी ढुवानी कम्पनीमा काम गर्ने व्यक्तिका लागि उपत्यका खानेपानी ढुवानी सेवा – खानेपानी वितरण लेखी सम्बन्धित कोठामा कोड 5 लेख्नुपर्दछ ।

निर्माण (कोड 6)

१२.४१ यस अन्तर्गत सिभिल इन्जिनियरिङ र भवनका लागि सामान्य तथा विशेष निर्माण सम्बन्धी क्रियाकलापहरू; भवन, सडक, रेलमार्ग निर्माण, सिँचाइ, आयोजनाको निर्माण, संरचना भत्काउने तथा निर्माण स्थल तयारी, विद्युत् प्रसारण लाइन निर्माण कार्य, वेयरिङ तथा प्लम्बिङ कार्य, अन्य निर्माण, भौतिक संरचना निर्माण गर्ने कार्य आदि पर्दछन् । उदाहरणः जया

कन्स्ट्रक्सन प्रा.लि.मा काम गर्ने व्यक्तिका लागि जया कन्स्ट्रक्सन प्रा.लि.– पुल निर्माण लेखी सम्बन्धित कोठामा कोड 6 लेख्नुपर्दछ ।

थोक एवं खुद्रा व्यापार, मोटरगाडी तथा मोटरसाइकल मर्मत सम्भारका कार्यहरू (कोड 7)

१२.४२ यस अन्तर्गत विभिन्न वस्तुहरूको थोक एवं खुद्रा बिक्री गर्ने कार्य पर्दछन् । यहाँ बिक्री भन्नाले वस्तुको स्वरुप परिवर्तन नगरी गरिने व्यापारलाई बुझाउँछ । यस अन्तर्गत मोटर र मोटरसाइकलका मर्मत कार्यहरू पनि समावेश गरिएका छन् ।

- अप्रशोधित कृषिउपज, खाद्यपदार्थ, पेय पदार्थ, कपडा, कम्प्यूटर, कृषि उपकरण, मेशिन तथा उपकरण, हार्डवेयरका सामान, भाँडाकुँडा, फर्निचर, घरायसी वस्तुहरू, पुस्तक, खेलकुद, औषधि, Online Shopping लगायतका थोक एवं खुद्रा बिक्री र मर्मत सम्भारका कार्यहरू,
- मोटरगाडी र मोटरसाइकलको बिक्री, पार्टपूर्जा तथा सहायक सामानको बिक्री, मर्मत सम्भार ।

उदाहरण: सुजल फेन्सी स्टोर्समा काम गर्ने कर्मचारीका लागि सुजल फेन्सी स्टोर्स –तयारी कपडाको बिक्री गर्ने लेखी सम्बन्धित कोठामा कोड 7 लेख्नुपर्दछ ।

यातायात तथा भण्डारण (कोड 8)

१२.४३ यस अन्तर्गत यात्री वा सामान ढुवानी गर्ने यातायातका क्रियाकलापहरू; सडक, रेल, जल, हवाइ यात्रुवाहक तथा ढुवानीको लागि यातायात, गोदाम घर, कार्गो, हुलाक, कुरियर तथा अन्य ढुवानी सेवाका सहायक क्रियाकलापहरू, चालक सहित भाडामा दिने यातायात सेवा आदि पर्दछन् ।

उदाहरण: मकालु यातायातमा काम गर्ने मजदुरका लागि मकालु यातायात– यातायात सेवा लेखी सम्बन्धित कोठामा कोड 8 लेख्नुपर्दछ ।

आवास तथा भोजन सेवासम्बन्धी क्रियाकलापहरू (कोड 9)

१२.४४ यस अन्तर्गत यात्रीहरूको लागि खान, पिउन तथा छोटो अवधिको लागि आवासको सुविधा प्रदान गर्ने क्रियाकलापहरू; अल्पकालिन आवास, होटल, लज, रेष्टुरेन्ट, क्याटरिङ सेवा, अन्य आवास तथा यी सम्बन्धी अन्य सहायक क्रियाकलापहरू पर्दछन् ।

उदाहरण: हिमशिखर होटलमा काम गर्ने व्यक्तिका लागि हिमशिखर होटल– खाने र बस्ने सेवा लेखी सम्बन्धित कोठामा कोड 9 लेख्नुपर्दछ ।

सूचना तथा सञ्चार (कोड 10)

१२.४५ यस अन्तर्गत सूचना उत्पादन तथा वितरण गर्ने, प्रसारण तथा वितरण गर्ने उद्देश्यले बनाइएका साँस्कृतिक उत्पादन, तथ्याङ्क वा सूचना उत्पादन, प्रविधि सम्बन्धी क्रियाकलापहरू,

लगत प्रशोधन र अन्य सूचनामूलक सेवा क्रियाकलापहरू; पुस्तक, पत्रिका, जर्नल प्रकाशन, सफ्टवेयर प्रकाशन, चलचित्र, भिडियो, रेडियो, टि.भी., संगीत सम्बन्धी क्रियाकलापहरू, दूरसञ्चार, कम्प्यूटर प्रोग्रामिङ, समाचार एजेन्सी लगायतका कार्यहरू पर्दछन् ।

उदाहरणः गोरखापत्र प्रकाशनमा काम गर्ने व्यक्तिका लागि गोरखापत्र संस्थान – पत्रिका प्रकाशन लेखी सम्बन्धित कोठामा कोड 10 लेख्नुपर्दछ ।

वित्तीय तथा बिमासम्बन्धी क्रियाकलापहरू (कोड 11)

१२.४६ यस अन्तर्गत बिमा, पुनर्बिमा तथा पेन्सन कोष, सामाजिक सुरक्षा कोष, सञ्चय कोष, नागरिक लगानी कोष लगायतका वित्तीय सेवा र ती सेवाहरूलाई सहयोग गर्ने क्रियाकलापहरू; बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू, जीवन तथा निर्जीवन बिमा, वित्तीय मध्यस्थता, ट्रष्ट व्यवस्थापन तथा अन्य कोष व्यवस्थापनका क्रियाकलापहरू पर्दछन् ।

उदाहरणः नेपाल बैंक लिमिटेडमा काम गर्ने कर्मचारीका लागि नेपाल बैंक लिमिटेड– वित्तीय कारोबार लेखी सम्बन्धित कोठामा कोड 11 लेख्नुपर्दछ ।

घरजग्गा कारोवारका व्यवसायिक क्रियाकलापहरू (कोड 12)

१२.४७ यस अन्तर्गत जग्गा जमिनको खरिद बिक्री, जग्गा जमिन भाडामा लगाउने, अन्य घर जग्गा कारोबारका सेवा दिने कार्यहरूः घर जग्गा कारोबारको लागि मूल्यांकन सेवा प्रदान गर्ने वा घर जग्गा खरिद बिक्रीको लागि एजेन्टको काम गर्ने क्रियाकलापहरू पर्दछन् ।

उदाहरणः थापा रियल स्टेट कम्पनीमा काम गर्ने व्यक्तिका लागि थापा रियल स्टेट कम्पनी – घर जग्गाको कारोबार लेखी सम्बन्धित कोठामा कोड 12 लेख्नुपर्दछ ।

पेशागत, वैज्ञानिक तथा प्राविधिक क्रियाकलापहरू (कोड 13)

१२.४८ यस अन्तर्गत विशिष्टिकृत पेशागत क्रियाकलापः कानूनी, लेखापरीक्षण, व्यवस्थापन, बजार अनुसन्धान, विशिष्टिकृत डिजाइन, फोटोग्राफीक, पशु चिकित्सा, अन्य वैज्ञानिक तथा प्राविधिक परामर्श प्रदान गर्ने कार्यहरू पर्दछन् ।

उदाहरणः श्रेष्ठ ल फर्ममा काम गर्ने व्यक्तिका लागि श्रेष्ठ ल फर्म – कानूनी सेवा लेखी सम्बन्धित कोठामा कोड 13 लेख्नुपर्दछ ।

प्रशासनिक तथा सहयोगी सेवाका क्रियाकलापहरू (कोड 14)

१२.४९ यस अन्तर्गत सामान्य व्यवसाय सञ्चालनको सहयोग गर्ने विविध प्रकारका क्रियाकलापः मेशिन तथा अन्य (मोटरगाडी, मनोरञ्जन, खेलकुदका सामान, अन्य घरायसी वस्तु, मेशिन तथा यान्त्रिक) उपकरण भाडा तथा ठेक्कासम्बन्धी क्रियाकलापहरू पर्दछन् ।

- रोजगारी, ट्राभल एण्ड टुर एजेन्सी, निजी सुरक्षा, भवन सरसफाई, कल सेन्टर, सभा सम्मेलन तथा प्रदर्शनी आयोजना लगायतका प्रशासनिक तथा सहयोगी सेवाका क्रियाकलापहरू आदि पर्दछन् ।

उदाहरणः मध्यपूर्व मेनपावर प्रा.लि.मा काम गर्ने व्यक्तिका लागि मध्यपूर्व मेनपावर प्रा.लि.– विदेशमा कामदार पठाउने लेखी सम्बन्धित कोठामा कोड 14 लेख्नुपर्दछ ।

सार्वजनिक प्रशासन तथा सुरक्षा; अनिवार्य सामाजिक सुरक्षासम्बन्धी क्रियाकलापहरू (कोड 15)

१२.५० यस अन्तर्गत सार्वजनिक प्रशासनिक निकायद्वारा सञ्चालन गरिने सरकारी प्रकृतिका क्रियाकलापहरूः सार्वजनिक प्रशासन, न्यायिक निकायहरू, परराष्ट्र मामला, सुरक्षा, अनिवार्य सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धी क्रियाकलापहरू, सार्वजनिक नियमन सम्बन्धी क्रियाकलापहरू आदि पर्दछन् ।

नेपाल सरकारका विभिन्न मन्त्रालय, विभाग, प्रदेश सरकार तथा स्थानीय सरकार अन्तर्गतका सम्पूर्ण प्रशासनिक क्रियाकलापहरू । खानेपानी, स्वास्थ्य, शिक्षा भौतिक पूर्वाधार, लगायतका सबै मन्त्रालयहरू, सडक विभाग, सिँचाइ विभाग तथा कार्यालयहरू सबै यस अन्तर्गत पर्दछन् । उदाहरणः जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा काम गर्ने कर्मचारीका लागि जिल्ला प्रशासन कार्यालय – प्रशासनिक कार्य लेखी सम्बन्धित कोठामा कोड 15 लेख्नुपर्दछ ।

तर अस्पताल, विद्यालय, कलेज, हुलाक जस्ता सेवा प्रदान गर्ने निकायहरू यस अन्तर्गत पर्दैनन् ।

शिक्षा (कोड 16)

१२.५१ यस अन्तर्गत कुनै पनि तहका वा कुनै पेशा वा व्यवसायको लागि मौखिक वा लिखित साथसाथै रेडियो र टेलिभिजन वा सञ्चारका अन्य माध्यमद्वारा प्रदान गरिने शिक्षाः पूर्वप्राथमिक, प्राथमिक, माध्यमिक, प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा, उच्च शिक्षा, संस्कृति, तालिम केन्द्रहरू, खेलकुद तथा मनोरञ्जन प्रशिक्षण केन्द्र, अन्य शैक्षिक कार्यक्रमहरू, शैक्षिक परामर्श तथा शैक्षिक सहयोगी क्रियाकलापहरू पर्दछन् । जस्तैः जनता माध्यामिक विद्यालयमा पढाउने शिक्षकका लागि जनता मा.वि. – शिक्षा प्रदान गर्ने लेखी लेखी सम्बन्धित कोठामा कोड 16 लेख्नुपर्दछ ।

मानव स्वास्थ्य तथा सामाजिक कार्यका क्रियाकलापहरू (कोड 17)

१२.५२ यस अन्तर्गत स्वास्थ्य तथा सामाजिक कार्य सम्बन्धी क्रियाकलापहरूः अस्पताल, स्वास्थ्य चौकी, चिकित्सा सेवा, उपचार केन्द्र, मानव स्वास्थ्य, आवासिय नर्सिङ, मानिसक रोगी, दुर्व्यसनी तथा वृद्धवद्धा, अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि आवासीय हेरचाह क्रियाकलापहरू, अनाथालय तथा अन्य सामाजिक क्रियाकलापहरू पर्दछन् । जस्तैः वीर अस्पतालमा काम गर्ने कर्मचारीका लागि वीर अस्पताल - स्वास्थ्य सेवा लेखी सम्बन्धित कोठामा कोड 17 लेख्नुपर्दछ ।

कला, मनोरञ्जन तथा मनोविनोद (कोड 18)

१२.५३ यस अन्तर्गत कला, विविध साँस्कृतिक, मनोविनोद, मनोरञ्जन तथा नागरिकहरूको रुचीका मनोरञ्जन तथा क्रिडालाई पूरा गर्ने क्रियाकलापहरू: सृजनात्मक कला, साइनबोर्ड लेख्ने, आर्ट गर्ने, मूर्तिकार, पेन्टर, नाटक गर्ने संस्था, पुस्तकालय, ऐतिहासिक, पूरातात्विक कला, अभिलेख, संग्रहालय, प्रकृति संरक्षण, उद्यान, क्यासिनो, खेलकुद तथा मनोरञ्जन सम्बन्धी क्रियाकलापहरू । जस्तैः भृकुटीमण्डप बालउद्यान केन्द्रमा सरसफाई गर्ने कामदारका लागि भृकुटीमण्डप बालउद्यान – मनोरञ्जन सेवा लेखी सम्बन्धित कोठामा कोड 18 लेख्नुपर्दछ ।

अन्य सेवा प्रदान गर्ने क्रियाकलापहरू (कोड 19)

१२.५४ यस अन्तर्गत माथि कुनै पनि वर्गीकरणमा नपरेका क्रियाकलापहरू पर्दछन् । जस्तैः

- श्रमिक संगठन (Trade Union), रोजगारदाता संगठन, धार्मिक, राजनीतिक तथा अन्य पेशागत संघ संगठनहरूमा हुने क्रियाकलापहरु,
- कम्प्यूटर, सञ्चार, विद्युतीय उपकरण, जुत्ता तथा छालाका सामान, फर्निचर लगायतका व्यक्तिगत तथा घरायसी साना साना मर्मत कार्यहरू,
- व्यक्तिगत सरसफाईका कार्यहरू कपाल काट्ने, सजावटका कार्य, कपडा धुने क्रियाकलापहरू । उदाहरणः एलिनाज ब्युटि पार्लरमा काम गर्ने व्यक्तिका लागि एलिनाज ब्युटि पार्लर – श्रृङ्गार लेखी सम्बन्धित कोठामा कोड 19 लेख्नुपर्दछ ।

घरपरिवारका घरायसी क्रियाकलापहरू, आफ्ना प्रयोगका लागि छुट्याउन नसकिने विभिन्न वस्तु तथा सेवाहरू उत्पादन गर्ने क्रियाकलापहरू (कोड 20)

१२.५५ रोजगारदाताका रूपमा घरेलु कामदार राखी गरिने घरायसी क्रियाकलापहरू, निजी घरपरिवारले आफ्ना प्रयोगका लागि छुट्याउन नसकिने विभिन्न वस्तु तथा सेवाहरू (निजी सवारी चालक, माली, निर्वाहमुखी वस्तु तथा सेवा उत्पादन आदि) उत्पादन गर्ने क्रियाकलापहरू । उदाहरणः निजी सवारी चालकको लागि निजी घरपरिवार - घरायसी क्रियाकलाप लेखी सम्बन्धित कोठामा कोड 20 लेख्नुपर्दछ ।

बाह्य संघसंस्था एवं यसका अङ्गहरूका क्रियाकलापहरू (कोड 21)

१२.५६ बाह्य संघसंस्था एवं यसका अङ्गहरूका क्रियाकलापहरू ।

- यस अन्तर्गत UN अन्तर्गतका संस्थाहरू, अन्य अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाहरू तथा कूटनीतिक नियोगहरू पर्दछन् । उदाहरणः विश्व स्वास्थ्य संगठन अन्तर्गत काम गर्ने कर्मचारीका लागि WHO (स्वास्थ्य सेवा) लेखी सम्बन्धित कोठामा कोड 21 लेख्नुपर्दछ ।

महल ३४: ..[नाम].. यो काममा कुन प्रकारले संलग्न हुनुहुन्छ ?

अरूको काम गर्ने (कोड 1)

..[नाम].. यो काममा कुन प्रकारले संलग्न हुनुहुन्छ ?
◆अरुको काम गर्ने..... 1 ◆रोजगारदाता..... 2 ◆आफ्नै काम गर्ने..... 3 ◆परिवारमा सघाउने मात्र... 4
(३४)

१२.५७ जीविका चलाउनका लागि अरू कसैले सञ्चालन गरेको कृषि, उद्योग, व्यापार, कार्यालय वा अरू कुनै व्यवसायमा मासिक/दैनिक वा अन्य कुनै किसिमले तोकिएको तलब, ज्याला वा बेतन वा कुनै **पारिश्रमिक (नगद वा जिन्सी जुनसुकै रूपमा) लिई** काम गर्ने व्यक्तिको काममा संलग्नताको प्रकार "अरूको काम गर्ने" हुन्छ र यसको लागि कोड 1 लेख्नुपर्दछ। सरकारी/गैरसरकारी कार्यालय, अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्था, संस्थान वा निजी प्रतिष्ठान वा कार्यालय वा निजी घरमा वा अरूको व्यवसायमा जुनसुकै रूपमा तलब, ज्याला लिई काम गर्ने कर्मचारी वा व्यक्ति "अरूको काम गर्ने" हुन्छ।

१२.५८ गणना गरिएका व्यक्तिले सन्दर्भ अवधिको धेरैजसो समय तलब, ज्याला वा पारिश्रमिक लिई अरूको काम गरेका भए काम गर्दाको हैसियत "अरूको काम गर्ने" अन्तर्गत पर्दछ। अरूको काम गर्ने व्यक्तिले तोकिएको तलब, ज्याला वा पारिश्रमिक लिई काम गर्दछन् तर व्यवसायको नाफा-नोक्सानमा प्रत्यक्षरूपमा सहभागी हुँदैनन्।

१२.५९ राष्ट्रपति, प्रधानमन्त्री लगायत सरकारको विभिन्न मन्त्रालय, विभाग, कार्यालय, संघ, संस्था आदिमा काम गरेका मन्त्री, सचिवलगायत सबै तहका कर्मचारीले तलब, ज्याला लिई काम गरेको भए "अरूको काम गर्ने" हुन्छ। सन्दर्भ समयमा मन्त्रालय, विभाग, कार्यालय, संघ, संस्था आदिमा काम गरेका कर्मचारी वा व्यक्तिको काममा संलग्नताको प्रकार खुलाउन अरूको काम गर्नेको कोड 1 लेख्नुपर्दछ।

१२.६० सार्वजनिक ओहोदामा रहेर **पारिश्रमिक लिने** जनप्रतिनिधि वा कार्यालय सहायकदेखि मुख्य सचिवसम्मका सम्पूर्ण व्यक्तिहरूको लागि काममा संलग्नताको प्रकार "अरूको काम गर्ने" को संकेत 1 लेख्नुपर्दछ।

१२.६१ उद्योगधन्दा, व्यापार, होटेल, रेष्टुरेण्ट, वा जुनसुकै संघ, संस्था, निजी व्यवसायमा वा निजी घरपरिवारमा तलब, ज्याला (नगद, जिन्सी जुनसुकै रूपमा) लिई काम गरेका व्यक्तिको लागि काममा संलग्नताको प्रकार "अरूको काम गर्ने" को कोड 1 लेख्नुपर्दछ।

रोजगारदाता (कोड 2)

१२.६२ आफूले पूँजी (नगद, जिन्सी वा दुवै) र श्रम लगाई नाफा-नोक्सान आफ्नै हुने वा आफैले बेहोर्ने गरी सञ्चालन गरेको कुनै व्यवसाय (उद्योग, व्यापार वा पेशागत व्यवसाय) मा तलब, ज्याला (नगद वा जिन्सी जुनसुकै रूपमा) दिई सन्दर्भ समयमा नियमित रूपले एक वा एकभन्दा बढी कामदारलाई काम लगाएका व्यक्तिलाई रोजगारदाता भनिन्छ। यसरी अरुलाई काम दिने

वा लगाउने व्यक्तिले अरु कुनै काम गरेको छ भने पनि उ रोजगारदाता नै ठहर्छ र रोजगारदाताको कोड 2 लेख्नुपर्दछ ।

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ मा १० वर्ष वा सोभन्दा माथी उमेरसमूहका आर्थिक रुपमा सक्रिय जम्मा महिलामध्ये अरुको काम गर्ने महिला १६.५ प्रतिशत रहेका थिए भने आर्थिक कार्यमा सक्रिय जम्मा पुरुषमध्ये ३५.७ प्रतिशत पुरुष अरुको काम गर्ने रहेका थिए ।

१२.६३ कुनै कृषकले आफूले चलाएको खेतीपाती, पशुपालन, माछापालन वा यस्तै कुनै व्यवसायमा काम गर्न तलब/ज्याला (नगद वा जिन्सी) दिई नोकर, हली, हरूवा चरूवा, गोठालो वा अरू कामदार नियमित रूपमा राखेको भए र आफूले पनि उक्त व्यवसायमा मुख्य व्यक्ति भई काम गरेको भए उक्त कृषकको काममा संलग्नताको प्रकार "रोजगारदाता" हुन्छ ।

१२.६४ तर व्यवसाय सञ्चालन गर्दा कामको बढी चाप भएको समय जस्तैः (कृषि कार्य/खेतीपाती गरेकालाई बाली लगाउने, बाली काट्ने, बाली थन्क्याउने बेलामा दुई/चार दिन मात्र ज्याला वा कुनै किसिमको पारिश्रमिक दिई अरूलाई काम लगाएको भए त्यस्ता व्यक्तिको काममा संलग्नताको प्रकार अरूलाई काम लगाउने "रोजगारदाता" हुँदैन, "आफ्नै काम गर्ने" कोड 3 हुन्छ ।

आफ्नै काम गर्ने (कोड 3)

१२.६५ आफूले पूँजी (नगद वा जिन्सी वा दुवै), श्रम लगानी गरेको जुनसुकै व्यवसायमा नाफा, नोक्सान आफैंले बेहोर्ने गरी सन्दर्भ अवधि (गत १२ महिना) मा धेरैजसो समय व्यवसाय सञ्चालन गर्ने (काम गरेका) मुख्य व्यक्ति जसले यो व्यवसायमा काम गर्न तलब, ज्याला वा **कुनै किसिमको पारिश्रमिक दिई नियमितरूपले अरू कसैलाई नलगाएको भए** काममा संलग्नताको प्रकार "आफ्नै काम गर्ने" हुन्छ । अर्थात् व्यवसाय सञ्चालन गर्ने क्रममा आफूले तलब, ज्याला पनि नलिएको र तलब, ज्याला नियमितरूपमा दिएर अरूलाई पनि काममा नलगाएको तर व्यवसायमा नाफा, नोक्सान सबै आफैले बेहोर्ने गरी पूर्णतया आफैंले वा आफ्ना परिवारका सदस्यहरूले मात्र चलाएको रहेछ भने त्यस्तो अवस्थामा गणना गरेको व्यक्तिको काममा संलग्नताको प्रकार "आफ्नै काम गर्ने" हुन्छ । यसरी आफ्नै काम गर्ने व्यक्तिको काम गर्दाको हैसियत जनाउन कोड 3 लेख्नुपर्दछ ।

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ मा १० वर्ष वा सोभन्दा माथि उमेर समूहका व्यक्तिमध्ये अरुको काम गर्ने २७.५ प्रतिशत, आफ्नै काम गर्ने ६५.८ प्रतिशत र परिवारले सञ्चालन गरेको आर्थिक काममा सघाउने १.३ प्रतिशत रहेका थिए ।

१२.६६ कुनै व्यक्तिले घरेलु कामदार राखेको तर नियमित रुपमा व्यवसायको काममा लगाएको छैन भने उक्त व्यक्तिको काम गर्दाको हैसियत रोजगारदाता नभई "आफ्नै काम गर्ने" हुन्छ ।

परिवारमा सघाउने मात्र (कोड 4)

१२.६७ आफ्नो परिवारका कुनै सदस्य व्यवसायमूलीका रूपमा रहेको परिवारले सञ्चालन गरेको

कुनै व्यवसायमा तलब, ज्याला नलिई काम गरेका परिवारका अरू सदस्यहरूको काम गर्दाको अवस्था "परिवारमा सघाउने मात्र" हुन्छ। यस्ता पारिवारिक व्यवसायमा सघाउने व्यक्तिका लागि कोड 4 लेख्नुपर्दछ।

१२.६८ परिवारका कुनै सदस्यले चलाएको कुनै व्यवसायमा परिवारका अरू कुनै सदस्यले तलब, ज्याला नलिई पूरा समय नै काम गरेका भए पनि ती सदस्यको काममा संलग्नताको प्रकार "परिवारमा सघाउने मात्र" हुन्छ । तर उक्त व्यवसायमा संलग्न मुख्य व्यक्तिको काममा संलग्नताको प्रकार "आफ्नै काम गर्ने" हुन्छ। त्यसैगरी आफ्नै परिवारले चलाएको व्यवसायमा परिवारकै कुनै सदस्यले तलब लिई काम गरेको भए "अरूको काम गर्ने" हुन्छ।

आर्थिक कामको संस्थागत क्षेत्र (महल ३५)

- *कामको संस्थागत क्षेत्र राष्ट्रिय जनगणना २०७८ मा पहिलो पटक राखिएको छ।*
- *आर्थिक काममा संलग्न रहेका व्यक्तिहरूको कार्यको संस्थागत क्षेत्र (Institutional Sector) को विवरण राष्ट्रिय लेखा अनुमान तथा सुधारको लागि उपयोगी मानिएको छ।*
- *यसबाट आर्थिक काममा संलग्न महिलाहरूको अध्ययन र अनुसन्धान गर्न मद्दत मिल्नेछ।*

महल ३५: ..[नाम].. ले गर्नुभएको आर्थिक कामको संस्थागत क्षेत्र कुन हो ?

१२.६९ यस प्रश्नमा आर्थिक काममा संलग्न रहेका व्यक्तिहरूको काम गरेको स्थानको संस्थागत क्षेत्र (Institutional Sector) को बारेमा सोधिएको छ। जनगणनाको लागि संस्थागत क्षेत्रमा गरिएको कामलाई निम्न पाँच क्षेत्रमा वर्गीकरण गरिएको छ :

..[नाम].. ले गर्नुभएको आर्थिक कामको संस्थागत क्षेत्र कुन हो ?
◆सरकारी..... 1
◆वित्तीय संस्था..... 2
◆गैरवित्तीय संस्था..... 3
◆नाफा नकमाउने संस्था.... 4
◆घरायसी क्षेत्र 5
(३५)

सरकारी (कोड 1)

१२.७० आम नागरिकहरूलाई सेवा प्रदान गर्ने संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय तह अन्तर्गतका सबै सरकारी निकायमा काम गर्ने व्यक्तिलाई सरकारी क्षेत्रमा राखिएको छ। यसमा काम गर्ने कामदार/प्रतिनिधिलाई सरकारबाट तलब भत्ता दिइएको हुन्छ। सरकारी क्षेत्र अन्तर्गत निम्न क्षेत्रका निकायहरू पर्दछन्।

१. केन्द्रीय सरकार
२. प्रदेश सरकार
३. स्थानीय सरकार
४. सरकारको नियन्त्रण र स्वामित्वमा रहेको गैर नाफामूलक संस्था

उदाहरण:

न्यायपालिका, व्यवस्थापिका र कार्यपालिका अन्तरगतका सबै तहका एकाइहरू, संवैधानिक आयोग र निकायहरू आदि यसमा पर्दछन्।

वित्तीय संस्था (कोड 2)

१२.७१ वित्तीय मध्यस्थता गर्ने वा वित्तीय क्रियाकलाप गर्ने वा वित्तीय सेवा उत्पादन गर्ने व्यवसायिक उद्देश्यले सञ्चालित सबै वित्तीय सार्वजनिक संस्थानहरू जस्तैः नेपाल राष्ट्र बैंक, सरकारी/निजी क्षेत्रका बैंकहरू, फाइनान्स कम्पनीहरू, बीमा कम्पनीहरू, नागरिक लगानी कोष, कर्मचारी संचय कोष, मुद्रा सटही तथा ट्रान्सफर गर्ने संस्थाहरू, बचत तथा ऋण वा बित्तीय कारोबार गर्ने सहकारी संस्थाहरू आदि यस अन्तर्गत राख्नु पर्दछ ।

गैर वित्तीय संस्था (कोड 3)

१२.७२ व्यावसायिक रुपमा गैर वित्तीय वस्तु वा सेवा उत्पादन गर्ने उद्देश्यले स्थापना भएका सबै प्रकारका संगठित संस्थाहरू वा प्रतिष्ठानहरू गैर वित्तीय संस्था अन्तर्गत पर्दछन् । वित्तीय संस्था बाहेकका सबै नाफा कमाउने उद्देश्यले सञ्चालित वा प्रचलित बजार मुल्यका वस्तु वा सेवाको उत्पादन गर्ने निजी तथा सरकारी संस्थाहरू गैर वित्तीय संस्था अन्तर्गत पर्दछन् । जस्तैः कल कारखाना, निजी स्कुल, अस्पताल, होटल, व्यवसाय, आदि ।

यस अन्तर्गत निम्न प्रकारका संस्थाहरू पर्दछन्:-

१. गैर वित्तीय सार्वजनिक संस्थानः नेपाल आयल निगम, नेपाल टेलिकम, खाद्य संस्थान आदि

२. गैर वित्तीय निजी संस्थाः उद्योग, निजी विद्यालय, अस्पताल, होटल, यातायात दर्ता गरी कामदार राखी व्यावसयिक रुपले सञ्चालन गरेका अन्य व्यापार व्यवसायहरू (रेष्टुरेन्ट, थोक तथा खुद्रा व्यापार, व्यावसायिक कृषि) आदि ।

३. गैर वित्तीय विदेशी स्वामित्वको संस्थाः वैदेशिक लगानीका उद्योग, व्यापार, अन्य संस्थाहरू आदि ।

४. उत्पादनमूलक सहकारी संस्थाहरूः दुग्ध उत्पादन सहकारी, कृषि सहकारी संस्था आदि ।

नाफा नकमाउने संस्था (कोड 4)

१२.७३ नाफा नकमाउने उद्देश्य राखी वस्तु तथा सेवाको उत्पादन गर्न संगठित रुपमा खोलिएका विभिन्न गैरसरकारी संघसंस्थाहरू यस अन्तर्गत पर्दछन । यस्ता संघ संस्थाहरू बजारमुखी हुदैनन् र यिनको प्रमुख उद्देश्य (१) सरकारलाई सहयोग पुऱ्याउने, (२) व्यवसायिक क्षेत्रलाई सहयोग पुऱ्याउने र (३) घरपरिवार तथा समूदायलाई सेवा पुऱ्याउने हुन्छ । यी मध्ये घरपरिवार तथा समुदायलाई सेवा पुऱ्याउने संस्थाहरुलाई मात्र जनगणना प्रयोजनको लागि नाफा नकमाउने संस्था मानी कोड 4 लेख्नुपर्दछ । जस्तैः NGO तथा INGO, पेशागत संघसंस्थाहरू ।

१२.७४ सरकारलाई सहयोग पुऱ्याउने नाफा नकमाउने संस्थाहरुलाई सरकारी अन्तर्गत कोड 1 र व्यवसायिक क्षेत्रलाई सहयोग पुऱ्याउने नाफा नकमाउने संस्थालाई वित्तीय वा गैर वित्तीय संस्था अन्तर्गत राखी सम्बन्धित कोड (कोड 2 वा कोड 3) लेख्नुपर्दछ । जस्तैः त्रिभुवन विश्व

विद्यालयको लागि कोड 1, उद्योग वाणिज्य महासंघको लागि कोड 3 लेख्नुपर्दछ भने परिवार नियोजन संघको लागि कोड 4 लेख्नुपर्दछ ।

घरायसी क्षेत्र (कोड 5)

१२.७५ व्यक्ति वा व्यक्तिहरू मिलेर असंगठित रुपमा घरपरिवारले सञ्चालन गरेका सबै प्रकारका आर्थिक क्रियाकलापहरू (वस्तु तथा सेवाको उत्पादन) यस अन्तर्गत पर्दछन् । घरपरिवारले सञ्चालन गरेको यस्ता आर्थिक क्रियाकलापमा आफ्नै घर परिवारको मात्र सदस्यहरू संलग्न भएका वा आफ्नो घरपरिवारको सदस्यको अतिरिक्त अर्को घरपरिवारका सदस्य पनि समावेश भई काम गरेका हुन सक्दछन् ।

घरपरिवारले कुनै निकायमा दर्ता गरी कामदारहरू राखेर संस्थागत/संगठित रुपमा सञ्चालन गरेको भएमा घरायसी क्षेत्रमा पर्दैन, ती क्रियाकलापहरूको प्रकृति हेरी वित्तीय वा गैरवित्तीय संस्था अन्तर्गत पर्दछन् ।

उदाहरणः

- घरपरिवारले पारिवारिक रुपमा सञ्चालन गरेको कृषि, मत्स्य, पशुपालन तथा वन वनेलोका क्रियाकलापहरू,
- अनौपचारिक र असंगठित रुपमा व्यक्ति तथा घरपरिवारले सञ्चालन गर्ने पारिवारिक उद्योग व्यवसाय आदि,
- स्वतन्त्र रुपमा कामगर्ने श्रमिकहरू, सडक किनारामा बिक्री वितरण गर्ने व्यवसायी,
- तर घरपरिवारले चलाएको कुनै दर्ता नभएको घरेलु उद्योगमा काम गर्ने कामदारहरू यस अन्तर्गत नभई गैर वित्तीय संस्था अन्तर्गत पर्दछन ।

आर्थिक काम नगर्नुको कारण (महल ३६)

- *सन्दर्भ अवधिमा कुनै पनि आर्थिक काम नगरेकालाई किन आर्थिक काम नगरेको भनी सोधिन्छ भने सो अवधिमा ६ महिनाभन्दा कम आर्थिक काम गरेकालाई किन कम काम गर्नु परेको हो भनी सोधिन्छ । अर्थात महल ३१ मा 2,3,4 कोड भएकालाई यो प्रश्न सोधिन्छ ।*
- *यसबाट अक्सर आर्थिक काम नगर्ने पुरुष तथा महिलाहरूले अर्को के गतिविधि गर्छन् भन्ने महत्वपूर्ण तथ्यांक प्राप्त गर्न सकिन्छ ।*

महल ३६: ..[नाम].. ले गत १२ महिनामा आर्थिक काम नगर्नुको मुख्य कारण के हो ?

१२.७६ यस प्रश्नमा ६ महिना भन्दा कम आर्थिक काम गरेको वा कुनै पनि आर्थिक काम नगरेको व्यक्तिलाई किन कम समय काम गरेको वा कामै नगरेको हो भनी सोध्नुपर्दछ । आर्थिक काम

नगरेको कारणहरू (३६ महलको कोड 1 देखि 8 सम्म) लाई निम्नानुसार वर्गीकरण गरिएको छ:-

..।नाम।.. ले गत १२ महिनामा आर्थिक काम नगर्नुको मुख्य कारण के हो ?

- विद्यार्थी..... 1
- घरधन्दा..... 2
- पारिवारिक हेरचाह... 3
- वृद्ध अवस्था..... 4
- अशक्त/बिरामी..... 5
- पेन्सन/आयस्ता..... 6
- सामाजिक कार्य/ स्वयंसेवा..... 7
- अन्य..... 8

(३६)

विद्यार्थी (कोड 1)

१२.७७ विद्यालय, क्याम्पस वा कुनै अध्ययन वा तालिम संस्थामा भर्ना भई वा नभई नियमितरूपले अध्ययन, तालिम गरेको कारणले गत १२ महिनामा आर्थिक काम गर्न नसकेको भएमा विद्यार्थी जनाउन कोड 1 लेख्नुपर्दछ । तर बिहान-बेलुका विद्यालय/कलेज/विश्वविद्यालय जाने वा प्राइभेट परीक्षा दिन कुनै समय अध्ययन गरे पनि केही समय कुनै आर्थिक काम गरेको हुनसक्ने भएकोले सोको बारेमा राम्रोसँग बुझ्नु आवश्यक छ । यदि कुनै विद्यार्थीले पढाईका साथै आंशिक भए पनि कुनै आर्थिक काम गर्दछन् भने निजको काम गरेको समयावधि सोधी महल ३१ मा उल्लेख गर्नुपर्दछ ।

घरधन्दा (कोड 2)

१२.७८ आफ्नै घरमा आफ्नो वा परिवारका सदस्यहरूको लागि गरेका सेवाका कामहरू जस्तै: खाना पकाउने, घर-आँगन सफा गर्ने, परिवारका सदस्यहरूको लुगा धुने, आदि कामहरू "घरधन्दाको काम" हुन् जुन कामहरू गरेवापत प्रत्यक्षरूपमा आर्थिक लाभ देखिँदैन । सन्दर्भ अवधिमा आर्थिक काम गर्न नसक्नुको मुख्य कारण आफ्नै घरको परिवारका सदस्यहरूको लागि गर्नुपर्ने घरधन्दा हो भने कोड 2 लेख्नुपर्दछ ।

१२.७९ कसैले तलब वा ज्याला लिई अरूको घरमा माथि उल्लेख भएका घरधन्दाको काम वा घरायसी काम गरेको भएमा आर्थिक काम गरेको हुन्छ । तलब, ज्याला (नगद, जिन्सी वा जुनसुकै रूपमा) लिई अरूको घरमा घरधन्दा गरेकालाई घरधन्दामा समावेश गर्नुहुँदैन । यसरी अरुकोमा गरिएका यस्ता कामहरू आर्थिक काम अन्तर्गत नै पर्दछन् । त्यसैगरी घरधन्दा वा घरायसी काम पुरूष वा महिला जोसुकैले गरेका हुन सक्दछन् भन्ने कुराको सँधै ख्याल गर्नु पर्दछ ।

१२.८० परिवारको सदस्यको रुपमा रहेको घरेलु कामदारले उक्त परिवारमा घरधन्दाको काम गरेबापत कुनै तलब वा ज्याला नलिई त्यही परिवारमा बस्ने, खाने, पढ्ने आदि गरेको भए पनि उक्त घरेलु कामदारले आर्थिक काम गरेको मान्नुपर्दछ र निजको महल ३१ मा उसले गरेको आर्थिक कामको समय उल्लेख गर्नुपर्दछ । घरधन्दाको काम गर्ने व्यक्तिले पनि समय मिलाएर अन्य आर्थिक कार्य गरेको भएमा महल ३१ मा काम गरेको समय हिसाब गरी उल्लेख गर्नुपर्दछ ।

पारिवारिक हेरचाह (कोड 3)

१२.८१ पारिश्रमिक नलिइकन परिवारका अशक्त, विरामी, वृद्ध, वृद्धा तथा बालवालिकाहरूको हेरचाह गर्ने कार्य यस अन्तर्गत पर्दछ । उदाहरणका लागि: आफ्नो परिवारका अशक्त, वृद्धवृद्धाहरू तथा बालबालिकाको स्याहार सुसार गर्ने वा आफ्ना केटाकेटी पढाउने कारणले आर्थिक काम नगरेका महिला तथा पुरुषहरू यस अन्तर्गत पर्दछन् र पारिवारिक हेरचाह जनाउन कोड 3 लेख्नुपर्दछ ।

वृद्ध अवस्था (कोड 4)

१२.८२ धेरै उमेर पुगी बृद्ध भएको कारणले आर्थिक काममा संलग्न हुन नसकेको भएमा कोड 4 लेख्नुपर्दछ ।

अशक्त/बिरामी (कोड 5)

१२.८३ कुनै रोग लागेर अशक्त/विरामी भएका कारणले वा शारीरिक वा मानिसकरूपले अशक्त भई सन्दर्भ अवधिमा कुनै आर्थिक काम नगरेको हुन सक्दछ । उदाहरणका लागि पूर्ण अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू, जीर्ण रोगीहरू, प्यारालाइसिस भएका व्यक्तिहरू, मानिसक रोगीहरू आदि । यस अवस्थामा अशक्त वा बिरामीको कोड 5 लेख्नुपर्दछ ।

पेन्सन/आयस्ता (कोड 6)

१२.८४ कुनै व्यक्तिले कुनै कार्यालय वा संस्थामा यस अघि गरेको नोकरीबाट नियमितरूपमा पेन्सन पाइरहेको वा पुर्ख्यौली सम्पत्ति, घरबहाल, बैंकको ब्याज जस्ता आय आर्जनबाट जीवन निर्वाह गरिरहेको कारणले आर्थिक काम नगरेका भए पेन्सन/आयस्ताको कोड 6 लेख्नुपर्दछ ।

सामाजिक कार्य/स्वयंसेवा (कोड 7)

१२.८५ पारिश्रमिक नलिइकन आफ्नो इच्छा अनुसार संलग्न भई अरूको लागि वस्तु वा सेवाको उत्पादन गर्ने कामलाई स्वयंसेवी काम भनिन्छ । यस्ता काम गरे बापत प्रत्यक्ष लाभ वा फाइदा भएको हुँदैन । स्वयंसेवाको काममा संलग्न भएका कारणले सन्दर्भ अवधिमा आम्दानी हुने काम नगरेको भए कोड 7 लेख्नुपर्दछ । जस्तै: तलब वा आर्थिक सुविधा नलिई राजनीति गर्नेहरू, समाज सेवा गर्नेहरू आदि ।

अन्य (कोड 8)

१२.८६ माथि उल्लेख भएका कारण बाहेक अन्य कारणले सन्दर्भ अवधिमा कुनै आर्थिक काम नगरेको भए यस अन्तर्गत राखी कोड 8 लेख्नुपर्दछ। जस्तैः पढाई सकेर काम खोज्दै गरेको तर सन्दर्भ अवधिमा काम नपाएर आर्थिक काम नगरेका व्यक्तिहरू।

आर्थिक कामको खोजी वा उपलब्धता (महल ३७)

- *कामको खोजी वा उपलब्धता अन्तर्गत ६ महिनाभन्दा कम काम गरेका वा कुनै पनि आर्थिक काम नगरेकाको लागि अर्थात महल ३१ मा कोड 2 देखि 4 हुनेहरूलाई मात्र यो प्रश्न सोधिन्छ।*
- *यहाँ व्यक्तिले गत १२ महिना भित्रमा आर्थिक काम खोजेको हो वा होइन भनी जान्न खोजिएको छ।*

महल ३७: ..[नाम].. ले गत १२ महिनामा आर्थिक काम खोज्नुभएको वा कामको लागि उपलब्ध हुनुभएको थियो ?

थियो (पूर्ण समय) 1
थियो (आंशिक समय)..... 2
थिएन..... 3

..[नाम].. ले गत १२ महिनामा आर्थिक काम खोज्नुभएको वा कामको लागि उपलब्ध हुनु भएको थियो ?
◆थियो (पूर्ण समय)....1 ◆थियो (आंशिक समय)..... 2 ◆थिएन..... 3
(३७)

१२.८७ यो प्रश्न ६ महिनाभन्दा कम आर्थिक कार्य गरेका वा नगरेकाको लागि अर्थात महल ३१ मा कोड 2 देखि 4 हुनेहरूलाई मात्र सोध्नु पर्दछ। यहाँ व्यक्तिले विगत १२ महिनामा रोजगारीको काम खोजेको हो वा होइन भनी प्रश्न गरिएको छ।

१२.८८ **कामको खोजी भन्नाले** गत १२ महिनामा कुनै व्यक्तिले रोजगारी प्राप्तिको लागि सो सँग आवश्यक क्रियाकलापमा संलग्न भएको जस्तैः जागिर खोजेको, व्यावसायिक कृषि सम्बन्धी वा कुनै व्यापार/व्यवसाय स्थापना गर्न लागेको बुझिन्छ। यसरी यो अवधिमा व्यक्तिले काम खोजेको थियो भने यदि पूर्ण समय (६ महिना वा सो भन्दा बढी) खोजेको वा उपलब्ध भएको भए कोड 1 र आंशिक (६ महिना भन्दा कम) समय खोजेको वा उपलब्ध भएको भए कोड 2 लेख्नुपर्दछ।

१२.८९ यहाँ पूर्ण समय भन्नाले ६ महिना वा सो भन्दा बढी समय कामको खोजी गरेको वा कामको लागि उपलब्ध भएको भन्ने बुझाउँदछ। आंशिक समय भन्नाले ६ महिनाभन्दा कम समय कामको खोजी गरेको वा कामको लागि उपलब्ध भएको भन्ने बुझाउँदछ। यदि सन्दर्भ अवधिमा कामको खोजी नगरेको वा कामको लागि उपलब्ध नभएको भएमा कोड 3 उल्लेख गर्नुपर्दछ।

१२.९० **कामको खोजी गरेको** भन्नाले मूलुक भित्र वा विदेशमा आंशिक, अनौपचारिक, अस्थायी, मौसमी वा भैपरी आउने काम समेत खोजेका क्रियाकलापहरू पर्दछन् । जस्तैः

- अनुमति पत्र तथा लाइसेन्सको लागि आवेदन गर्ने,
- जग्गा, स्थान, औजार, मालसामान, कृषि सामग्रीहरूको खोजी,
- साथीहरू, आफन्तजन वा अन्य प्रकारका मध्यस्थकर्ताहरूसँग सहयोग मागेको,
- सार्वजनिक तथा निजी रोजगार सेवामा दर्ता वा करार गरेको,
- रोजगारदाताकोमा प्रत्यक्ष आवेदन दिएको, आवेदन सूचना केन्द्र, फर्म, उद्योग परिसर, बजार वा अन्य भेला हुने ठाउँको विज्ञापनबाट काम खोजेको,
- विद्युतीय वा पत्रपत्रिकामा निस्केको रोजगार विज्ञापनमा जवाफ लेखेको वा पठाएको,
- विद्युतीय सामाजिक सञ्जालका साइटमा बायोडाटा राखेको वा अद्यावधिक गरेको,

सहरी क्षेत्रका लागि काम खोज्ने यस्ता औपचारिक संयन्त्रहरू पाइन्छन् तर ग्रामीण क्षेत्रमा यस्ता संयन्त्रहरू नपाइने भएकोले कामको लागि उपलब्ध भएकोलाई काम पाए गर्न सक्ने ठानी काम खोजे सरहकै मान्नुपर्दछ ।

१२.९१ तर कुनै व्यक्तिले पहिलेदेखि नै ६ महिना भन्दा बढी समय काम गरिरहेकोमा उक्त कामभन्दा राम्रो अर्को काम पाएमा गर्ने भनेर कामको खोजी गरेको वा कामको लागि उपलब्ध भएको भन्न सक्दछन्, तर यस्ता व्यक्तिहरूलाई यो प्रश्न सोधिदैन तसर्थ यस अन्तर्गत पर्दैनन् ।

यस परिवारको बारेमा जवाफ दिने मुख्य उत्तरदाताको नाम के हो ? .....महल नं. १ बाट उत्तरदाताको क्रमसंख्या लेख्नुहोस्

१२.९२ अन्त्यमा परिवारको बारेमा जवाफ दिने मुख्य उत्तरदाताको नाम थर लेख्नुपर्दछ र उक्त जवाफ दिने व्यक्तिको व्यक्तिगत विवरण भर्दा महल १ को कुन क्रमसंख्यामा नाम छ उक्त क्रमसंख्या नम्बर उल्लेख गर्नुपर्दछ ।

१२.९३ अन्तर्वार्ता समाप्त भएपछि जवाफ दिने व्यक्ति तथा परिवारलाई सहयोगको लागि धन्यवाद दिन भुल्नुहुँदैन ।

◆

भाग १३ नक्सा प्रयोग गर्ने तरिका र व्यवस्थापन

नक्सा सम्बन्धी सामान्य जानकारी

१३.१ सानो आकारमा निकालिएको पृथ्वीको कुनै पनि क्षेत्रको भू-आकृतिलाई नक्सा भनिन्छ। अर्को शब्दमा नक्सा भनेको जमिनलाई कुनै निश्चित मान नापमा उतारिएको चित्र हो। जमिनमा भएका नदी नाला, बाटो, जंगल, वस्ती आदि विस्तृत विवरणहरू नक्सामा देखाइएको हुन्छ। नक्सालाई तलका वाक्यहरूबाट पनि बुझ्न सकिन्छः-

- भौगोलिक सूचनाको दृश्यात्मक (Visual) र सजिलै ग्रहणयोग्य (Tactile) तरिकाबाट प्रतिनिधित्व गर्ने साधन।
- पृथ्वीको सतहको कुनै भागको सानो तथा सरल प्रतिनिधित्व।

नक्सा प्रयोग गर्नु अगाडि जान्नुपर्ने कुराहरू

नक्साको स्केल

१३.२ नक्सामा देखाइएको दूरी जमिनमा त्यसको वास्तविक नापभन्दा कति गुणा घटाइएको छ भनी देखाउने नापलाई नक्साको स्केल भन्दछन्। उदाहरणको लागि कुनै नक्सामा त्यसको माननाप (Scale) १:१०० लेखेको रहेछ भने त्यो नक्सामा देखिने दूरी भू-सतहमा हुने वास्तविक नापभन्दा सय गुणा घटाएर बनाइएको भन्ने बुझ्नुपर्दछ। नक्सा प्रयोगकर्तालाई सजिलोको निम्ति नक्साको दूरी जमिनमा कति छ भन्ने थाहा पाउन स्केलबार दिइएको हुन्छ।

नक्साको कुनै दुई बिन्दुबीचको दूरी अनुमान गर्न स्केलबारको प्रयोग गर्न सकिन्छ। उदाहरणको लागि तल देखाइएको स्केलबारमा एक एकाई बराबर जमिनमा ५० मिटर दुरी हुन्छ।

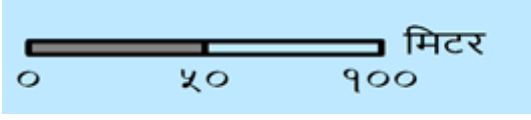

संकेत चिन्ह

१३.३ जमिनमा भएका विभिन्न वस्तु, आकृति वा भोगोलिक सीमानाहरूलाई निश्चित मापदण्ड बमोजिमका संकेतहरूको प्रयोग गरी नक्सामा देखाइएको हुन्छ। जनगणनाका लागि तयार गरिएका नक्सामा जमिनमा भएका विभिन्न विशेषता (Feature) तथा चोकहरूलाई छुट्टै संकेतहरूको प्रयोग नगरी नक्सामा नै विस्तृत रूपमा लेखिएको छ भने भौगोलिक सीमानालाई तल उल्लेख गरिएको जस्तो संकेत चिन्ह प्रयोग गरी देखाईएको छ।

गणना क्षेत्र भित्र रहेका संस्थागत आवास जस्तै : छात्रावास, संयुक्त आवास, सेना र प्रहरीको व्यारेक आदि संरचनाहरूलाई छुट्टै बहुभुज (Polygon) ले जनाई सो को नाम दिइएको छ ।

नक्सा अभिमुखीकरण

१३.४ नक्सालाई अध्ययन गर्न सही दिशातर्फ फर्काउनु नै नक्सा अभिमूखीकरण हो । नक्साको सिरान (माथि) तर्फ उत्तर, दायाँतर्फ पूर्व, पुछार (तल) तर्फ दक्षिण र बाँयातर्फ पश्चिम दिशा पर्दछ । नक्सा प्रयोग गर्दा त्यसलाई सुल्टो दिशामा (शीर्षकमा लेखिएका अक्षरहरू उत्तर दिशाबाट आफूतर्फ फर्कने गरी) फर्काएर राख्नुपर्दछ । नक्सा अभिमुख भइसकेपछि नक्सामा देखाइएका विशेषताहरू (Features) र तिनीहरूको जमिनमा अवस्थितिको दिशा पहिचान गरी नक्साको प्रयोग गर्नुपर्दछ । नक्सामा उत्तर दिशा देखाउने गरी तीर वा अन्य कुनै चिन्ह दिइएको हुन्छ भने कुनैमा चारै दिशा देखिने संकेत चिन्ह प्रयोग गरिएको हुन्छ ।

स्थिति निर्धारण

१३.५ नक्सा हेरेर आफू तत्काल रहेको स्थान वा कुनै चिनेको वस्तुको स्थान निर्धारण गर्नु नै स्थिति निर्धारण गर्नु हो । नक्सा हेरेर स्थिति निर्धारण गर्न र नअल्मलिइकन गन्तव्यस्थान पहिचान गर्न निम्न कुराहरू अवलम्बन गर्नुपर्दछ ।

- नक्साको सिरान (माथि) तर्फको भागलाई उत्तर दिशातर्फ फर्काएर सही अभिमुख गर्ने ।
- जमिनमा रहेका केही स्पष्ट ठाउँ र विशेषताहरू (Features) जस्तैः स्कूल, मन्दिर, पुल, सडक आदि हेरी आफ्नो स्थिति निर्धारण गर्ने ।
- नक्सामा आफू रहेको ठाउँ यकिन गरी जमिनको दुरी र दिशा हेरी नजिकका अन्य ठाउँ तथा विशेषताहरू (Features) पहिचान गर्ने ।
- आफ्नो स्थिति निर्धारण भइसकेपछि नक्सामा देखाइएको गन्तव्य स्थानसम्म पुग्न कुन बाटो र कुन ठाउँ भएर जानुपर्छ अध्ययन गरी सोहीअनुसार भ्रमण गर्ने ।
- नक्साको राम्रोसँग अध्ययन गरीसकेपछि कुन स्थानबाट काम शुरू गर्दा सबै परिवार र व्यक्तिहरूको गणना कोही नछुट्ने तथा कोही नदोहोरिने गरी सम्पन्न गर्न सकिन्छ भन्ने टुङ्गो लगाउने ।

गणना क्षेत्र

१३.६ चारैतिर निश्चित सीमाना भएको र अनुमानित परिवार संख्याको आधारमा बनाइएको सानो भौगोलिक इकाइलाई गणना क्षेत्र भनिन्छ। गणनाको लागि तोकिएको समयमा सामान्यतया एक गणकले एक गणना क्षेत्रमा कार्य गर्दछन्। भौगोलिक क्षेत्र र बसोबासको विशेषता (जस्तैः हिमाल, पहाड, तराई, शहरी र ग्रामीण क्षेत्र) अनुसार समान प्रकारका क्षेत्रहरूमा सकेसम्म समान परिवार संख्या हुने गरी गणना क्षेत्र बनाईएको छ। ठूला घना वस्ती भएका वडाहरूलाई विभाजन गरी धेरै गणनाक्षेत्र बनाइएको छ भने पातलो बस्ती भएका स्थानमा साविकको गा.वि.स. का वडा वा वडाहरूलाई जोडी गणना क्षेत्र बनाइएको छ।

ब्लक

१३.७ नगरपालिका वा बढी जनघनत्व भएका वडाभित्र निश्चित सीमाना छुट्टयाई बनाइएका साना साना क्षेत्रहरूलाई ब्लक भनिन्छ। केही नगरपालिकाहरूमा एक वा एक भन्दा बढी ब्लक मिलाई एउटा गणनाक्षेत्र बनाइएको छ।

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ मा प्रयोग गरिने गणना क्षेत्र नक्साको बारेमा जानकारी

१३.८ जनगणनाको स्थलगत कार्यमा प्रयोग गर्नको लागि केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागले तीन प्रकारका नक्साहरू तयार पारेको छ। नगरपालिकाहरूका लागि ब्लकसहित र ब्लकरहित गरी दुई प्रकारका गणना क्षेत्र नक्सा तयार पारिएको छ भने गाउँपालिकाहरूको लागि साविक (पुरानो) गा.वि.स.का वडा सीमानालाई आधार मानी गणना क्षेत्रको नक्सा तयार पारिएको छ।

गणना क्षेत्र नक्साको बारेमा जानकारी

१३.९ ब्लकसहितको गणना क्षेत्रको नक्सा

१ ४ ६ २

केन्द्रीय तथ्यांक विभाग
भौगोलिक सूचना प्रणाली शाखा

प्रदेश : बाग्मती **जिल्ला :** चितवन **पालिका :** भरतपुर महानगरपालिका **वडा नं. :** १० **गणना क्षेत्र नं. :** २७ **नक्सा नं. :** ३१३०४१००२७

गणना क्षेत्रको नक्शा

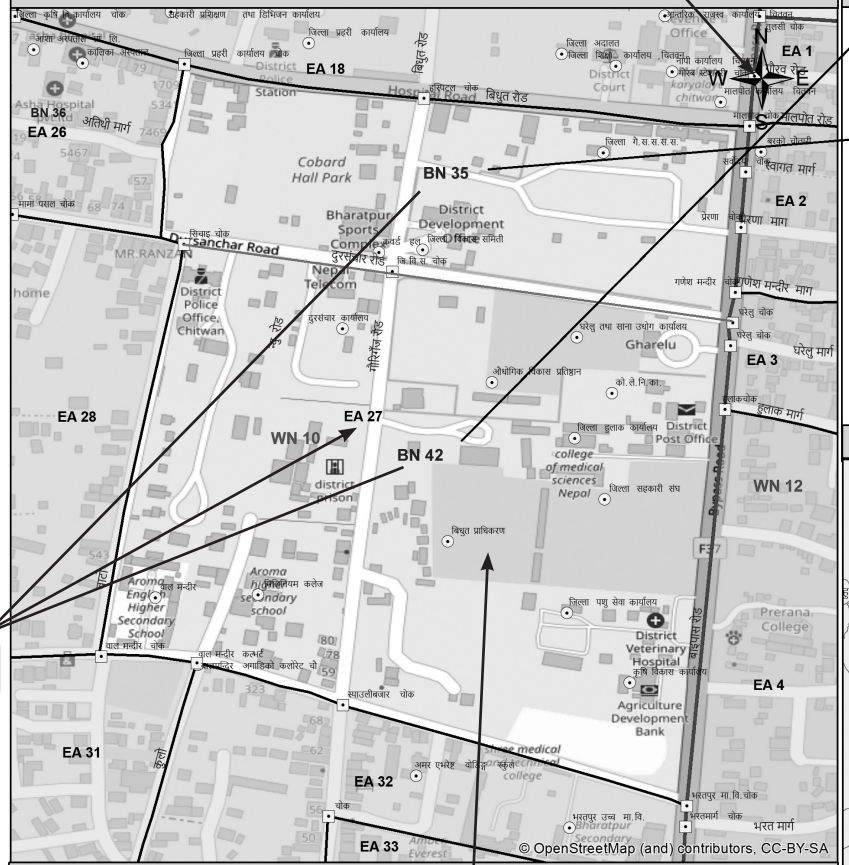

मिटर
० ५० १००

सिमाना
वडा (WN)
गणना क्षेत्र (EA)
ब्लक (BN)

यो नक्शा नापी विभागको प्रशासनिक सिमानालाई आधार मानी गणना प्रयोजनको लागि केन्द्रीय तथ्यांक विभागले तयार पारेको हो ।

गणना क्षेत्रको सिमाना

ब्लक नं. ४२ को सिमा
पुर्व : भरतपुर मा बि चोक देखि बाइपास रोड हुदै घरेलु चोक सम्म ।
उत्तर : घरेलु चोक देखि पश्चिम सिंचाइ चोक सम्म ।
पश्चिम : सिंचाइ चोक देखि दक्षिण बालमन्दिर चोक सम्म ।
दक्षिण : बालमन्दिर चोक देखि पुर्व भरतपुर मा बि लाइ बाहिर पारी बाइपास भरतपुर मा बि चोक सम्म ।

ब्लक नं. ३५ को सिमा
पुर्व : बाइपास रोडको घरेलु चोक देखि उत्तर मालपोत चोक सम्म ।
उत्तर : मालपोतचोक देखि पश्चिम जि प्रहरी कार्यालय चोक सम्म ।
पश्चिम : जि प्रहरी चोक देखि दक्षिण सिंचाइ चोक सम्म ।
दक्षिण : सिंचाइ चोक देखि पुर्व घरेलु चोक / बाइपास सम्म ।

गणना क्षेत्रको अवस्थिति

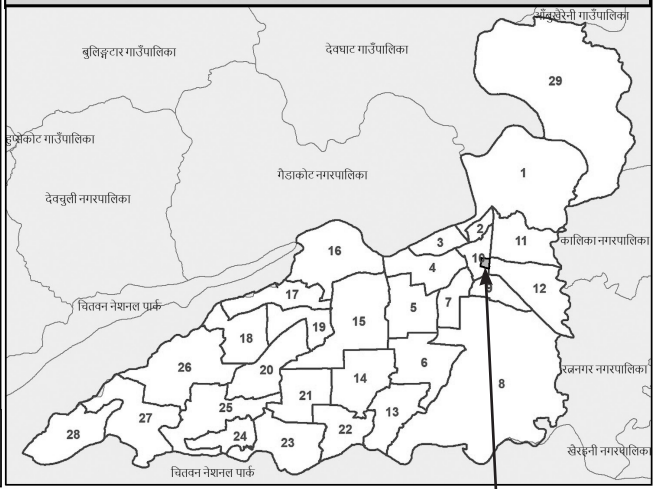

७ ३ ८ ८

माथिको नक्सामा रहेको संकेत नं. १-९ सम्मको ब्याख्या

१. नक्साको माथिल्लो भागमा प्रदेशको नाम, जिल्लाको नाम र महानगरपालिका, उपमहानगरपालिका र नगरपालिकाको नाम, वडा नम्बर, गणना क्षेत्र नम्बर र नक्सा नम्बर देखाइएको हुन्छ ।

२. माथिको चित्रमा नक्सा नं ३१३०४१००२७ मा पहिलो अंक ३ ले प्रदेश ३, त्सपछिको दुई अंक १३ ले जिल्ला चितवन, त्यसपछिको दुई अंक ०४ ले भरतपुर महानगरपालिका, त्यसपछिको दुई अंक १० ले वडा नं. १० र अन्तिम तीन अंक ०२७ ले गणनाक्षेत्र २७ को नक्सा भन्ने बुझिन्छ । माथिको नक्सामा उत्तर दिशा देखाउने गरी तीरको प्रयोग हुनुका साथै गणनाक्षेत्र देखाइएको छ । उक्त गणना क्षेत्रलाई मात्र प्रष्टरुपले चिनिने गरी देखाइएको छ । यही गणनाक्षेत्र नै गणना कार्यका लागि एउटा गणकको कार्यक्षेत्र हो ।

३. गणना क्षेत्रको (Highlighted Part) नक्साः यस क्षेत्रमा कुन कुन ब्लकहरु मिलेर त्यो गणनाक्षेत्र वनेको हो त्यस भागलाई मात्र प्रष्टरुपले चिनिने गरी देखाइएको छ । गणनाक्षेत्र बाहेकको क्षेत्रलाई हल्का निलो रंगले छायाँ (Shade) पारिएको छ । गणना क्षेत्रको भित्रपट्टी Open Street Map देखाइएको छ ।

४. नक्सामा दिशा देखाउनको लागि नर्थ एरोको प्रयोग गरिएको छ । गणनाक्षेत्र नक्साको माथिल्लो भागको दाहिनेतर्फ नर्थ एरोको संकेत देखाइएको छ ।

५. यस गणना क्षेत्रमा पर्ने ब्लकहरू (BN35) र (BN42) मिलेर एउटा गणना क्षेत्र (EA27) बनेको छ । दुबै ब्लकको छुट्टा छुट्टै गणना गरी त्यो गणना क्षेत्रको कार्य पूरा गर्नुपर्छ ।

६. गणना क्षेत्रको सिमानाः यस भागमा गणना क्षेत्रको सिमाना (चौहद्दी) मा ब्लक अनुसारको चार सिमाना (पूर्व, उत्तर, पश्चिम र दक्षिण) को विस्तृत विवरण देखाइएको हुन्छ । जसले गर्दा गणनाको समयमा गणकलाई आफ्नो कार्य क्षेत्र पूर्व, उत्तर, पश्चिम र दक्षिणमा कहाँदेखि कहाँसम्म हो भन्ने यकिन गर्न सजिलो हुन्छ । गणकले यस्ता ब्लकहरु भएका गणना क्षेत्रमा कार्य गर्दा प्रत्येक ब्लकको छुट्टा छुट्टै गणना गरी त्यो गणना क्षेत्रको कार्य पूरा गर्नुपर्छ ।

७. नक्सामा नापिने दुरी बराबर जमिनमा कति दुरी हुन्छ थाहा पाउन नक्सामा स्केलबारको प्रयोग गरिएको छ । गणनाक्षेत्र नक्साको तल्लो भागको देब्रेतर्फ स्केलबारको संकेत देखाइएको छ ।

८. सिमानाको संकेत सूचीमा रातो रंगको बक्सले वडा सिमाना, कालो रंगको बक्सले गणना क्षेत्रको सिमाना र निलो रंगको बक्सले ब्लकको सिमाना जनाउँछ ।

९. गणना क्षेत्रको अवस्थितिः यो नक्सा हेरेर वडाको कुन भागतिर सो गणनाक्षेत्र पर्दछ भन्ने कुरा थाहा हुन्छ र छिमेकी पालिकाहरुको केही भाग समेत नक्सामा देखाइएको छ ।

१३.१० ब्लकरहितको गणना क्षेत्रको नक्सा

केन्द्रीय तथ्यांक विभाग
भौगोलिक सूचना प्रणाली शाखा

प्रदेश : ३ **जिल्ला :** काभ्रेपलाञ्चोक **पालिका :** धुलिखेल नगरपालिका **वडा नं. :** १० **गणना क्षेत्र नं. :** १ **नक्सा नं. :** ३०९०५१०००१

गणनाक्षेत्रको नक्शा

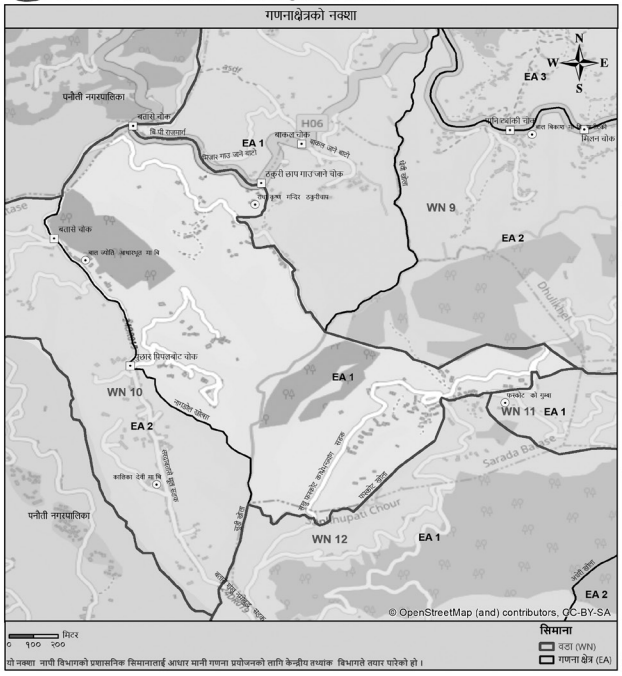

यो नक्शा नापी विभागको प्रशासनिक सिमानाताई आधार मानी गणना प्रयोजनको लागि केन्द्रीय तथ्यांक विभागले तयार पारेको हो ।

गणनाक्षेत्रको सिमाना

पूर्व : बि पी हाईवे बतासे चोक बाट ९ र १० को सिमाना गोरेटो बाटो हुदै ठकुरी छाप को ९ र १० को सिमाना सुडी खोला हुदै च्याने ठाठा सम्म
उत्तर : सारदा बतासे चोक बाट सिरान पिपलबोट चोक सम्म (सारदा बतासे मार्ग)
पश्चिम : सारदा बतासे मार्ग (सिरान पिपलबोट चोकबाट पुछार पिपलबोट चोक सम्म)
दक्षिण : पुछार पिपलबोट चोक बाट नाग डोल हुदे सुडी खोला र फरूकोट खोला जोडिने ताउँ बाट १२ र १० को सिमाना डोल हुदे गुम्बाको तल सडक सिमा सम्म

गणनाक्षेत्रको अवस्थिति

१३.११ गाउँपालिकाको लागि गणना क्षेत्रको नक्सा

केन्द्रीय तथ्यांक विभाग
भौगोलिक सूचना प्रणाली शाखा

प्रदेश : २ **जिल्ला :** सप्तरी **पालिका :** राजगढ गाउँपालिका **वडा नं. :** २ **गणना क्षेत्र नं. :** ३ **नक्सा नं. :** २०११११०२००३

गणनाक्षेत्रको नक्शा

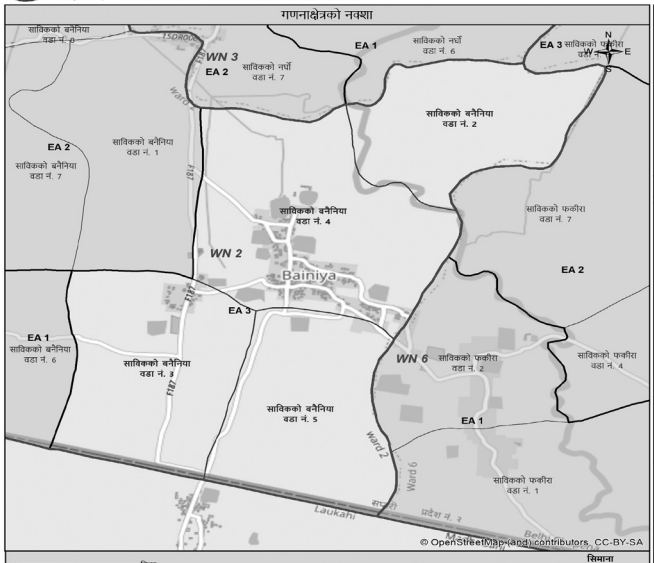

यो नक्शा नापी विभागको प्रशासनिक सिमानाताई आधार मानी गणना प्रयोजनको लागि केन्द्रीय तथ्यांक विभागले तयार पारेको हो ।

गणनाक्षेत्रको सिमाना

१. साविकको बर्नैनिया गा.बि.स. को वडा नं. २
२. साविकको बर्नैनिया गा.बि.स. को वडा नं. ३
३. साविकको बर्नैनिया गा.बि.स. को वडा नं. ४
४. साविकको बर्नैनिया गा.बि.स. को वडा नं. ५

गणनाक्षेत्रको अवस्थिति

गणना क्षेत्र नक्सा प्रयोग गर्ने तरिका

१३.१२ जनगणनाको स्थलगत कार्यमा नक्साको प्रयोग निम्नानुसार गर्नुपर्दछः-

१. सर्वप्रथम आफूले स्थलगत कार्य गर्ने स्थान (वा गणना क्षेत्र) पहिचान गरी त्यस ठाउँमा पुग्नुपर्दछ ।

२. आफू रहेको ठाउँबाट पूर्व, पश्चिम, उत्तर तथा दक्षिण दिशाहरू कता पर्छ यकिन गर्नुपर्दछ ।

३. गणना क्षेत्र नक्सामा देखाइएका विभिन्न फिचरहरू संकेत हेरेर पत्ता लगाई आफ्नो स्थिति निर्धारण गर्नुपर्दछ ।

४. गणना क्षेत्र नक्सालाई माथि उल्लेख भएबमोजिम सही अभिमुख गर्नुपर्दछ ।

५. गणना क्षेत्र नक्सा कतिवटा ब्लक मिलेर बनेको छ यकिन गर्नुपर्दछ ।

६. गणनाक्षेत्रको नक्सा एकभन्दा बढी ब्लकहरू मिलेर बनेको रहेछ भने प्रत्येक ब्लकको सीमाना दायाँतर्फ माथिपट्टी हेरेर आफूले स्थिति निर्धारण गरेको स्थानबाट नअल्मलिई गणना कार्य शुरू गर्नुपर्दछ र सबै ब्लकहरू एकपछि अर्को गरी गणना कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।

७. सुपरिवेक्षकले घरपरिवार सूचीकरण गर्दा विभागले उपलब्ध गराएको गणना क्षेत्र नक्सा (विशेषगरी गाउँपालिका) मा केही फरक पाएमा स्थानीय जानकार व्यक्तिसँग सम्पर्क राखी गणना क्षेत्र यकिन गर्नुपर्दछ र सो अनुसारको विवरण नक्सामा उल्लेख गर्नुपर्दछ । यस सम्बन्धमा उक्त गणना क्षेत्रमा कार्य गर्ने गणकलाई समेत जानकारी दिनुपर्दछ ।

८. गणना कार्य सम्पन्न भइसकेपछि प्रयोग गरिएका नक्साहरू सम्बन्धित कार्यालयमा अनिवार्य रूपमा फिर्ता गर्नुपर्नेछ ।

गणना क्षेत्रको सीमाना अद्यावधिक गर्ने

१३.१३ गणना क्षेत्रको सीमाना अद्यावधिक गर्दा निम्नानुसार गर्नुपर्दछः-

- प्रत्येक सुपरिवेक्षकलाई तोकिएका गणना क्षेत्रको नक्साहरू उपलब्ध गराईएको हुन्छ । यसरी उपलब्ध गराईएका नक्साहरूमा गणना क्षेत्र ब्लकहरू मिलाएर बनाईएको भए प्रत्येक ब्लकको चौहद्दि (पुर्व, उत्तर, पश्चिम र दक्षिण सीमा) छुट्टाछुट्टै गणना क्षेत्रको सीमानामा उल्लेख गरिएको हुन्छ भने ब्लक रहित गणना क्षेत्रहरूको नक्सा भएमा उक्त गणना क्षेत्रहरूको चौहद्दि (पूर्व, उत्तर, पश्चिम र दक्षिण सीमा) गणनाक्षेत्रको सीमानामा उल्लेख गरिएको हुन्छ । साथै गाउँपालिकाको लागि तयार पारिएको गणना क्षेत्र नक्सामा गणना क्षेत्रको सीमाना साविक (पुरानो) गाउँ विकास समितिको वडा सीमानालाई आधार मानी तयार गरिएको हुन्छ ।

- यसरी तयार गरिएको सबै गणना क्षेत्रको नक्साको पछाडिको भागमा गणना क्षेत्रको अद्यावधिक सीमाना उल्लेख गर्ने महलहरू रहेको छ ।

गणना क्षेत्रको अद्यावधिक सीमाना	
पुर्वः	
उत्तरः	
पश्चिमः	
दक्षिणः	

- यस भागमा गणना क्षेत्रको अद्यावधिक पूर्व, उत्तर, पश्चिम र दक्षिण सीमा सम्बन्धित महलमा उल्लेख गर्नुपर्दछ। यसरी अद्यावधिक गरिएको सीमानाको विवरण स्थानीय जनगणना कार्यालय वा जिल्ला जनगणना कार्यालयमा रहेको नक्साको प्रतिमा समेत उतार गरी एक प्रति नक्सा गणकलाई दिने र अर्को प्रति जनगणना कार्यालयमा नै राखी सो अनुसार सुपरिवेक्षण कार्य गर्नुपर्दछ। गणना कार्य सम्पन्न भएपछि गणना क्षेत्रहरूको नक्सा अनिवार्यरूपमा सम्बन्धित स्थानीय जनगणना कार्यालयमा बुझाउनु पर्दछ ।
- दुई वा सो भन्दा बढी ब्लकहरू मिलेर एउटा गणना क्षेत्र बनेको भएमा छुट्टाछुट्टै ब्लकहरूको चौहद्दि अद्यावधिक नगरी ती ब्लकहरू मिली बनेको एउटै गणना क्षेत्रको चौहद्दि लेख्नुपर्दछ। त्यसैगरी गाउँपालिकाहरूमा पनि गणना क्षेत्रको चौहद्दि उल्लेख गर्नुपर्दछ ।
- यदि तोकिएको क्षेत्रमा परिवार गणना गर्दा परिवारको संख्या तोकिएको मापदण्ड भन्दा बढी हुन गएमा सुपरिवेक्षकले मापदण्ड अनुसारको छुट्टाछुट्टै गणना क्षेत्र बनाई ती गणना क्षेत्रहरूको सिमाना (पुर्व, उत्तर, पश्चिम र दक्षिण सीमा) पनि छुट्टाछुट्टै स्पष्ट रूपमा उल्लेख गर्नुपर्दछ। यसरी सिमाना उल्लेख गर्दा विभागबाट उपलब्ध गराएको नक्सामा नयाँ गणनाक्षेत्र कोरी सो नक्साको पछाडिपट्टी सिमाना उल्लेख गर्नुपर्दछ। विभागबाट पठाईएको नक्सा अपुग भएमा फोटोकपी गरेर नयाँ गणना क्षेत्र निर्माणका लागि माथि उल्लेखित कार्य गर्नुपर्दछ ।
- यसरी नयाँ बनेका गणना क्षेत्रको नम्बर राख्दा दिईएको गणना क्षेत्र नम्बर पछाडि दिईएको Square Bracket ([…]) भित्र A, B, C, D, E..... थपी क्रमश राख्दै जानुपर्दछ। उदाहरणको लागि तल दिईएको छ ;

केन्द्रीय तथ्यांक विभाग
भौगोलिक सूचना प्रणाली शाखा

प्रदेश : ५ **जिल्ला :** नवलपरासी पश्चिम **पालिका :** सुस्ता गाउँपालिका **वडा नं. :** ३ **गणना क्षेत्र नं. :** ३[ ] **नक्सा नं. :** ५०७०७०३००३

गणनाक्षेत्रको नक्शा

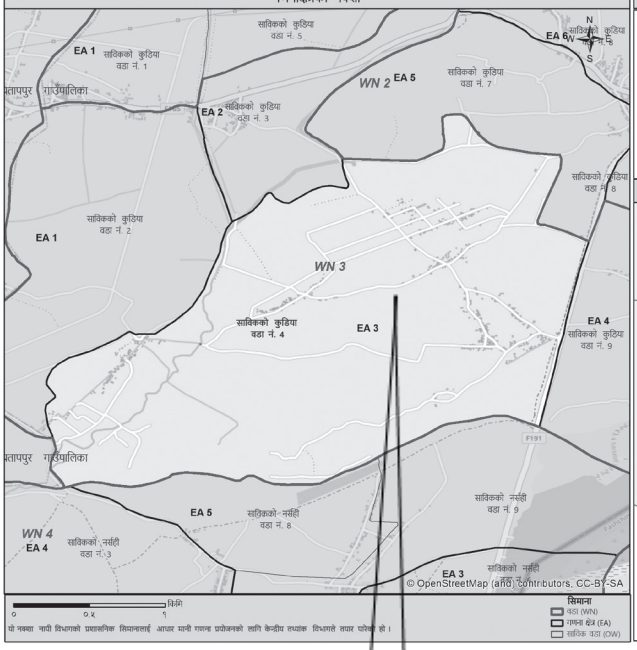

गणनाक्षेत्रको सिमाना

१. सविकको कुडिया गा.वि.स. को वडा नं. ४

यस भौगोलिक क्षेत्रभित्र २ वटा गणनाक्षेत्र बन्ने अनुमान गरिएको छ ।

गणनाक्षेत्रको अवस्थिति

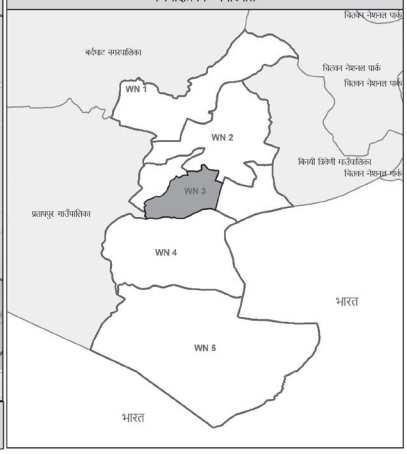

केन्द्रीय तथ्यांक विभाग
भौगोलिक सूचना प्रणाली शाखा

प्रदेश : ५ **जिल्ला :** नवलपरासी पश्चिम **पालिका :** सुस्ता गाउँपालिका **वडा नं. :** ३ **गणना क्षेत्र नं. :** ३[ ] **नक्सा नं. :** ५०७०७०३००३

गणनाक्षेत्रको नक्शा

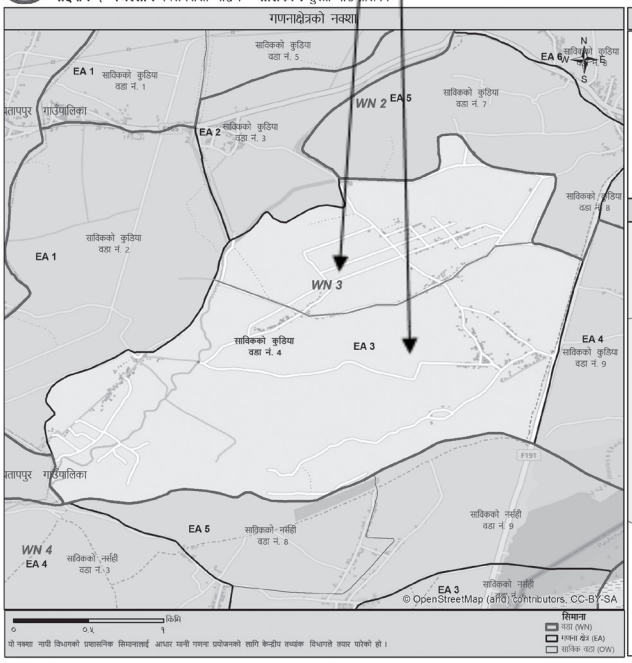

गणनाक्षेत्रको सिमाना

१. सविकको कुडिया गा.वि.स. को वडा नं. ४

यस भौगोलिक क्षेत्रभित्र २ वटा गणनाक्षेत्र बन्ने अनुमान गरिएको छ ।

गणनाक्षेत्रको अवस्थिति

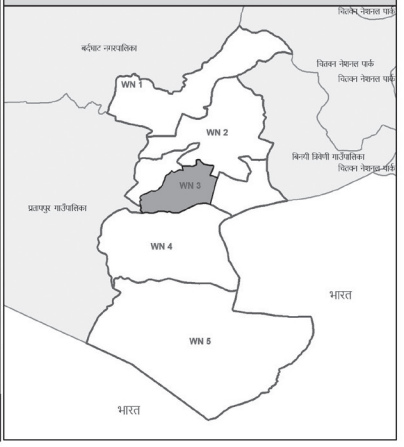

केन्द्रीय तथ्यांक विभाग
भौगोलिक सूचना प्रणाली शाखा

प्रदेश : ५ **जिल्ला :** नवलपरासी पश्चिम **पालिका :** सुस्ता गाउँपालिका **वडा नं. :** ३ **गणना क्षेत्र नं. :** ३ [A] **नक्सा नं. :** ५०७०७०३००३

गणनाक्षेत्रको नक्शा

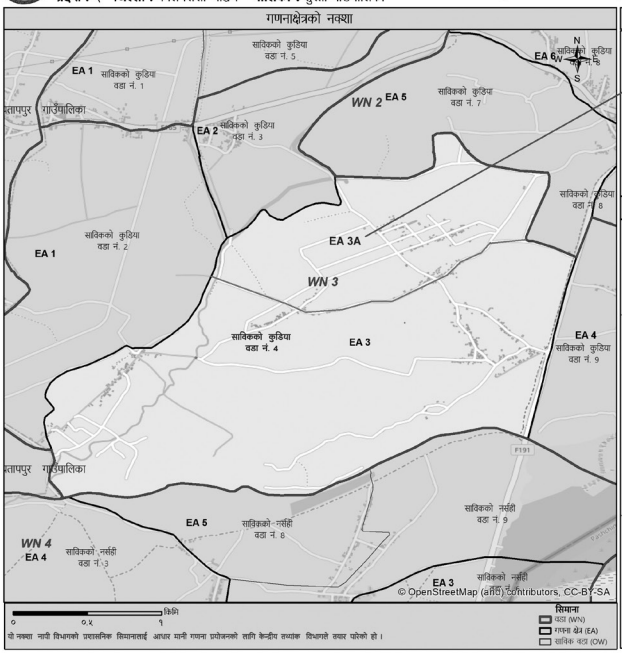

गणनाक्षेत्रको सिमाना

१. सावित्रीको कुडिया गा.वि.स. को वडा नं. ४

यस भौगोलिक क्षेत्रभित्र २ वटा गणनाक्षेत्र बन्ने अनुमान गरिएको छ ।

गणनाक्षेत्रको अवस्थिति

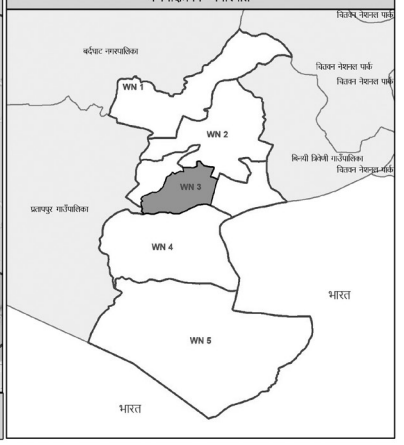

केन्द्रीय तथ्यांक विभाग
भौगोलिक सूचना प्रणाली शाखा

प्रदेश : ५ **जिल्ला :** नवलपरासी पश्चिम **पालिका :** सुस्ता गाउँपालिका **वडा नं. :** ३ **गणना क्षेत्र नं. :** ३ [B] **नक्सा नं. :** ५०७०७०३००३

गणनाक्षेत्रको नक्शा

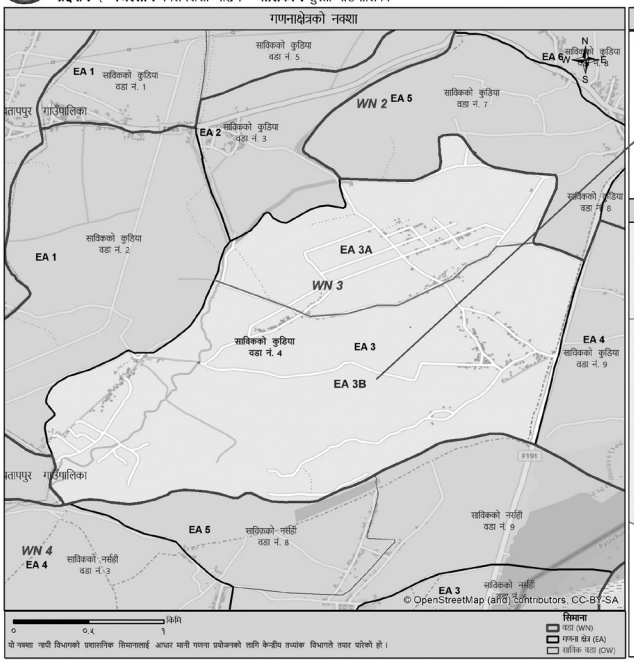

गणनाक्षेत्रको सिमाना

१. सावित्रीको कुडिया गा.वि.स. को वडा नं. ४

यस भौगोलिक क्षेत्रभित्र २ वटा गणनाक्षेत्र बन्ने अनुमान गरिएको छ ।

गणनाक्षेत्रको अवस्थिति

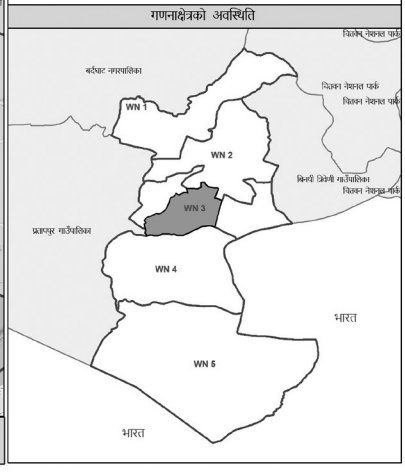

भाग १४ अन्य फाराम भर्ने तरिका

घर तथा घरपरिवार सूचीकरण उतार फाराम

घर तथा घरपरिवार सूचीकरण उतार फाराम	राष्ट्रिय जनगणना २०७८	जम्मा ..... पानाको पाना नं.....

प्रदेशः ..... कोड ☐ जिल्लाः ..... कोड ☐☐ गाउँपालिका/नगरपालिकाः ..... कोड ☐☐

वडा नं. ☐☐ गणना क्षेत्र नं. ☐☐ गाउँ/बस्ती/टोलः .....

परिवार सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	घरको तला संख्या	घरको मुख्य प्रयोग	जनगणना घर क्रमसंख्या	जनगणना परिवार क्रमसंख्या	परिवारका मूलीको नाम, थर	परिवारमा अक्सर बसोबास गर्ने सदस्य संख्या			
						पुरुष	महिला	अन्य लिङ्गी	जम्मा
	(२)	(३)	(६)	(७)	(८)	(९)			

१४.१ घर तथा घरपरिवार सूचीकरण उतार फाराम सुपरिवेक्षकले निम्न बमोजिम भर्नु पर्दछः-

१. सुपरिवेक्षकले घरपरिवारको सूचीकरण कार्य सम्पन्न गरिसकेपछि भरिएका घर तथा घरपरिवार सूचीकरण फारामबाट तल उल्लेखित ढाँचामा उल्लेख भएका विवरणहरू घरपरिवार सूचीकरण उतार फाराममा सारेर दुईप्रति बनाउनुपर्दछ ।

२. घर तथा घरपरिवार सूचीकरण फारामबाट उतार गर्दा प्रत्येक गणना क्षेत्रको लागि फरक फरक उतार गर्नुपर्दछ । सूचीकरण फारामको परिचयात्मक खण्ड सबै हुबहु उतार गर्नुपर्दछ जस्तै प्रदेशको नाम, कोड देखि लिएर गाउँ वस्तीको नाम सम्म ।

३. यस फाराममा परिवार बसेको अर्थात जनगणना घर क्रमसंख्या भएको घरको उतार फाराममा दिएको सबै विवरण सार्नु पर्दछ । जस्तैः घर तथा घरपरिवार सूचीकरण फारामबाट उतार फाराममा क्रमशः जनगणना घरको तल्ला संख्या, घरको मुख्य प्रयोजन जनगणना घर क्रमसंख्या, जनगणना परिवार क्रमसंख्या, परिवारमूलीको नाम थर, परिवारमा अक्सर बसोबास गरेका पुरुष, महिला र अन्य लिङ्गी सार्नु पर्दछ ।

४. उतार फाराममा विवरण सारिसकेपछि दुई प्रति मध्ये एक प्रति गणकलाई उपलब्ध गराउने र सुपरिवेक्षकसँग भएको उतार गरेको एक प्रति र भरिएको घर तथा घरपरिवार सूचीकरण फारामको सक्कल प्रति अनिवार्यरुपमा सम्बन्धित स्थानीय जनगणना कार्यालयमा निर्धारित समयमै बुझाउनुपर्दछ ।

५. गणकले उतार फाराममा भएका घरपरिवारहरूको गणना वा विवरण संकलन गर्नेक्रममा कुनै नयाँ घर वा सुपरिवेक्षकले विवरण संकलन गर्न छुटाएको घरपरिवार भेटेमा वा केही विवरण छुटेको भेटिएमा उतार फारामका विवरणमा सुधार एवम् अद्यावधिक गर्नु पर्दछ ।

१४.२ गणकले उतार फाराममा विवरण अद्यावधिक गर्दा निम्न बमोजिमको विषयहरूमा राम्रो ज्ञान राख्नु पर्दछः-

१. **घरको तला संख्याः** यस महलमा घर कति तलाको छ यकिन गरी तला संख्या लेख्नुपर्दछ। तला नछापी छानोले मात्र छोपेको घरलाई एक तला मान्नुपर्दछ । अन्तिम तला केही क्षेत्र मात्र ओगट्ने गरी बनेको भए उक्त तलासमेत गणना गरी जम्मा तला संख्या लेख्नुपर्दछ । जस्तैः कुनै घरको २ तला पुरा र माथि कम्तिमा १ कोठा रहेछ भने उक्त घर ३ तलाको हुन्छ । तर भर्याङ मात्र छोप्ने गरी बनाईएको संरचनालाई बेग्लै तला मान्नु हुँदैन ।

२. **घरको मुख्य प्रयोगः** घरको मुख्य प्रयोग १२ प्रकारले वर्गीकरण गरिएको छ । यिनीहरु क्रमशः आवासीय, व्यापार, सरकारी, शैक्षिक, स्वास्थ्यजन्य, उद्योग/कलकारखाना, बैंक तथा वित्तीय संस्था, संस्थागत, होटल तथा लज, गोठ/धनसार/मतान, अन्य प्रयोग र खाली घर हुन । यी प्रयोगहरू छुट्याउन निम्न अनुसार गर्नु पर्दछ ।

क) **एउटै मात्र प्रयोग भएको घरको लागिः** एउटै मात्र मुख्य प्रयोग भएको घर भएमा प्रश्नमा उल्लेखित प्रयोग मध्ये एउटाको कोड लेख्नुपर्दछ । उदाहरणः आवासीय प्रयोगको घरमा अरू कुनै प्रकारले प्रयोग गरिएको छैन भने मुख्य प्रयोग आवासीय हुन्छ । पुरै घर व्यापारीक प्रयोगको लागि प्रयोग गरिएको भए त्यसको मुख्य प्रयोग व्यापार हुन्छ ।

ख) **मिश्रितरूपमा प्रयोग भएको घरका लागिः** कुनै घर एक भन्दा बढी प्रयोगमा रहेको भए त्यस घरको मुख्य प्रयोग के हो छुट्याउन त्यस घरको ५० प्रतिशत भन्दा बढी हिस्सा कुन प्रयोगमा छ सोध्नुपर्दछ । जस्तैः कुनै घरको आधाभन्दा बढी भाग अर्थात ५० प्रतिशत क्षेत्र व्यापारको लागि प्रयोग गरिएको भए त्यस घरको मुख्य प्रयोग व्यापार हुन्छ । कुनै घरको केही भागमा व्यापारको लागि पसल रहेको र अधिकांश भाग मानिस बस्नको लागि प्रयोग गरिएको भए उक्त घरको प्रयोग आवासीय हुन्छ । **घरको मुख्य प्रयोग जुनसुकै भएपनि उक्त घरमा मानिसहरू बस्दछन् भने परिवारको विवरण समेत संकलन गर्नुपर्दछ ।**

३. **जनगणना घर क्रमसंख्या र जनगणना परिवार क्रमसंख्याः** जनगणना घर क्रमसंख्या र परिवार क्रमसंख्या अद्यावधिक गर्दा उतार फारामको अन्तिम पानाको अन्तिम लाइनमा अद्यावधिक गर्दै जानु पर्दछ । त्यसैगरी परिवारमूलीको नाम, थर तथा परिवारमा अक्सर बसोबास गर्ने व्यक्ति महिला पुरुष र तेश्रो लिङ्गी समेत अद्यावधिक गर्नु पर्दछ । उतार फाराममा अद्यावधिक गर्ने तरिका भाग ५ अन्तर्गत घर तथा घरपरिवार सूचीकरण अद्यावधिक गर्ने कार्यमा विस्तृत व्याख्या गरिएकोछ ।

मुख्य प्रश्नावली किताबको आवरण पृष्ठ (कभर पेज)

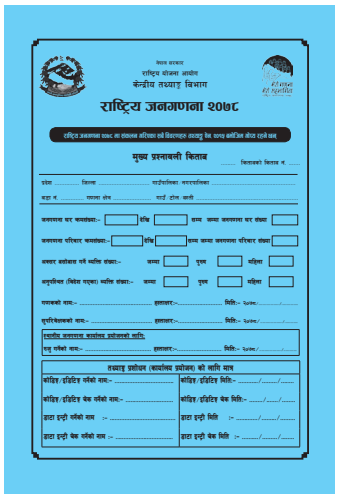
नेपाल सरकार
राष्ट्रिय योजना आयोग
केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग
राष्ट्रिय जनगणना २०७८
राष्ट्रिय जनगणना २०७८ मा तोकिएका अधिकार र जिम्मेवारी तथ्याङ्क ऐन २०७९ बमोजिम गोप्य राखेसम्म
मुख्य प्रश्नावली किताब
किताबको किसिम नं.
प्रदेश ..... जिल्ला ..... गाउँपालिका/नगरपालिका .....
वडा नं. ..... गणना क्षेत्र ..... वार्ड/टोल नाम .....
जनगणना घर फाराममध्ये:- ☐ संख्या ☐ सम्म जम्मा जनगणना घर संख्या ☐
जनगणना परिवार फाराममध्ये:- ☐ संख्या ☐ सम्म जम्मा जनगणना परिवार संख्या ☐
अक्षर कार्डहरु राखे व्यक्ति संख्या:- जम्मा ☐ पुरुष ☐ महिला ☐
अनुपस्थित (बिदेश गएका) व्यक्ति संख्या:- जम्मा ☐ पुरुष ☐ महिला ☐
गणकको नाम:- ..... हस्ताक्षर:- ..... मिति:- २०७८/...../.....
सुपरिवेक्षकको नाम:- ..... हस्ताक्षर:- ..... मिति:- २०७८/...../.....
स्थानीय जनगणना कार्यालय प्रयोजनको लागि:
माथु गणकको नाम:- ..... हस्ताक्षर:- ..... मिति:- २०७८/...../.....
तथ्याङ्क प्रशोधन (कार्यालय प्रयोजन) को लागि मात्र
कोडिङ/इडिटिङ गर्नेको नाम:- ..... कोडिङ/इडिटिङ मिति:- ...../...../.....
कोडिङ/इडिटिङ चेक गर्नेको नाम:- ..... कोडिङ/इडिटिङ चेक मिति:- ...../...../.....
डाटा इन्ट्री गर्नेको नाम :- ..... डाटा इन्ट्री मिति :- ...../...../.....
डाटा इन्ट्री चेक गर्नेको नाम :- ..... डाटा इन्ट्री चेक मिति :- ...../...../.....

१४.३ राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को तथ्याङ्क संकलन गर्न तयार गरिएको मुख्य प्रश्नावलीलाई ठूलो र सानो आकारका क्रमशः १०० पाने र ४० पाने गरी दुई किसिमका किताबमा वाइण्डिङ्ग गरिएको छ । यी किताबमा ८ जनासम्म सदस्य हुने क्रमशः ५० र २० घरपरिवारको विवरण लिन सकिन्छ ।

१४.४ एउटा गणना क्षेत्रमा गणना सकिएको तर किताबका पाना बाँकी भए बाँकी भएका पाना खाली छोड्नु पर्दछ । एउटा किताबमा एकभन्दा बढी गणना क्षेत्रको गणना गर्नु हुँदैन । यदी कुनै वडामा एक भन्दा बढी गणना क्षेत्र कायम गरिएको भए प्रत्येक गणना क्षेत्रको लागि छुट्टाछुट्टै किताब प्रयोग भएको हुनु पर्दछ ।

१४.५ प्रयोग भएका किताबको आवरण पृष्ठ (कभरपेज) मा निम्न अनुसार विवरणहरू भर्नुपर्दछ:

- गणना शुरु गर्नु अघि नै भर्नु पर्ने विवरणहरू: प्रदेश, जिल्ला, गाउँपालिका/नगरपालिका, वडा नं., गणना क्षेत्र नं. गाउँ/बस्ती/टोलको नाम ।
- गणना कार्य सम्पन्न भएपछि भर्नु पर्ने विवरणहरू: सम्बन्धित गणना क्षेत्रको गणना कार्य सम्पन्न भएपछि बाँकी विवरणहरू भर्नुपर्दछ ।
- गणकले भर्नु नपर्ने विवरणहरू: तथ्याङ्क प्रशोधन (कार्यालय प्रयोजन) को लागि मात्र भनी लेखेका रिक्त स्थानमा गणकले कुनै पनि विवरण भर्नु पर्दैन ।

१४.६ आवरण पृष्ठ भर्ने तरिका निम्नानुसार रहेको छ ।

१. **प्रदेश:** मुख्य प्रश्नावली मार्फत विवरण संकलन गरिएको गणना क्षेत्र वा वडा जुन प्रदेश अन्तर्गतका हुन् सोही प्रदेशको नाम खाली ठाउँमा लेख्नुपर्दछ ।

२. **जिल्ला:** मुख्य प्रश्नावली मार्फत विवरण संकलन गरिएको गणना क्षेत्र वा वडा जुन जिल्लाका हुन् सम्बन्धित जिल्लाको पूरा नाम खालीमा ठाउँमा लेख्नु पर्दछ ।

३. **गाउँपालिका/नगरपालिका:** मुख्य प्रश्नावली मार्फत विवरण संकलन गरिएको गणना क्षेत्र वा वडा जुन स्थानीय तहमा पर्दछ सोही स्थानीय तहको नाम लेख्नुपर्दछ। यदि सो स्थानीय तह गाउँपालिका भए गाउँपालिकामा ठीक चिन्ह (√) लगाउनु पर्दछ र नगरपालिका भए नगरपालिकामा ठीक चिन्ह (√) लगाउनु पर्दछ । जस्तैः काठमाण्डौ जिल्लाको चन्द्रागिरी नगरपालिकामा गणना गरिएको किताब भए गाउँपालिका/नगरपालिका:- चन्द्रागिरी लेख्नुपर्दछ ।

यदि स्याङ्गजा जिल्लाको बिरुवा गाउँपालिकामा गणना गरिएको किताब भए गाउँपालिका/नगरपालिका:- विरुवा लेख्नु पर्दछ ।

४. **वडा नं.:** मुख्य प्रश्नावली मार्फत विवरण संकलन गरिएको गणना क्षेत्र वा वडा सो स्थानीय तहको कति नम्बर वडामा पर्दछ रिक्त स्थानमा सोही वडा नम्बर अंकमा लेख्नु पर्दछ ।

५. **गणना क्षेत्र:** मुख्य प्रश्नावली मार्फत संकलन गरिएको विवरण कुन गणना क्षेत्रमा भरिएका हुन् रिक्त स्थानमा सम्वन्धित गणना क्षेत्र नम्बर लेख्नु पर्दछ । उक्त गणना क्षेत्र नम्बर विभागले उपलब्ध गराएको हुन्छ । एउटा वडामा गणना सकिएको तर किताबका पाना बाँकी भए बाँकी भएका पाना खाली छोड्नु पर्दछ । एउटा किताबमा एकभन्दा बढी गणना क्षेत्रको गणना गर्नु हुँदैन ।

६. **.....किताबको किताब नं. ....:** वडामा गणना गर्दा त्यस गणना क्षेत्र (वडा वा वडाखण्ड) का सबै परिवारको विवरणहरू संकलन गर्न एउटा मात्र किताबमा पर्याप्त नहुन सक्तछ । त्यसो भए दुई वा दुई भन्दा बढी किताब प्रयोग हुन सक्तछ । गणना गरिएको गणना क्षेत्र (वडा वा (वडाखण्ड) को सबै परिवारको गणना सकिएपछि उक्त गणना क्षेत्र (वडा वा वडाखण्ड) मा जम्मा कतिवटा किताब प्रयोग भयो त्यसको संख्या प्रत्येक किताबको अगाडिको खाली ठाउँमा लेख्नु पर्दछ र त्यस मध्ये प्रत्येक किताब कुन हो (पहिलो, दोश्रो, तेश्रो, चौथो कुन हो) त्यो पछाडिको खाली ठाउँमा लेख्नु पर्दछ ।

उदाहरण १: यदि कुनै एउटा गणना क्षेत्र (वडा वा वडा खण्ड) मा ४ वटा किताब प्रयोग भएको भए, ...किताबको किताब नं..... को अगाडिको खाली ठाउँमा 4 (४ वटै किताबमा) र पछाडिको खाली ठाउँ किताब नं. ..... मा पहिलो किताब भए 1, दोस्रो किताब भए 2, तेश्रो किताब भए 3, र चौथो किताब भए 4 लेख्नु पर्दछ ।

जस्तै ....4.... किताबको किताब नं. ....1.....

....4.... किताबको किताब नं. ....2.....

....4.... किताबको किताब नं. ....3....

....4.... किताबको किताब नं. ....4.....

यहाँ बिर्सन नहुने कुरा के छ भने, प्रत्येक किताबमा विवरण भरी सकिए पछि किताब नं. मा क्रमशः 1,2,3,4 गर्दै लेखिहाल्नु पर्दछ तर जम्मा किताब ४ प्रयोग भए पछि मात्र अगाडि 4 किताब भनी प्रत्येक ४ वटै किताबमा जनाउनु पर्दछ ।

उदाहरण २: त्यस्तैगरी कुनै गणना क्षेत्रमा यदि ३ वटा किताब प्रयोग भएको भए

....3.... किताबको किताब नं. ....1.... .

....3.... किताबको किताब नं. ....2.... .

....3.... किताबको किताब नं. ....3.... .

उदाहरण ३: यदि कुनै गणना क्षेत्रमा (वडा वा वडाखण्ड) मा एउटा मात्र किताब प्रयोग भएमा

....1.... किताबको किताब नं. ....1.... लेख्नु पर्दछ ।

७. **जनगणना घर क्रमसंख्या/जम्मा घरसंख्या:** जनगणना घर क्रमसंख्या लेख्दा प्रत्येक किताबमा गणना भएका घरपरिवार बसेका घरको क्रमसंख्या लेख्नुपर्दछ । यो क्रमसंख्या किताबको पहिलो पानामा लेखिएको जनगणना घर क्रमसंख्या र अन्तिमको पानामा लेखिएको जनगणना घर क्रमसंख्या नै हो । गणना क्षेत्रमा एकभन्दा बढी किताब प्रयोग हुन्छ । कुनै गणना क्षेत्रमा तीन वटा किताब प्रयोग भएको छ भने पहिला किताबको पहिलो पानामा लेखिएको पहिलो जनगणना घर क्रमसंख्या पहिलो कोठामा र अन्तिम पानाको अन्तिम जनगणना घर क्रमसंख्या दोश्रो कोठामा लेख्नु पर्दछ । यसैगरी दोश्रो र तेश्रो किताबमा पनि प्रत्येक किताबमा गणना भएको जनगणना घरसंख्या छुट्टाछुट्टै लेख्नुपर्दछ । यसबाट प्रत्येक किताबमा कतिवटा जनगणना घरको गणना भएछ, जानकारी हुन्छ ।

जस्तै: पहिलो १०० पाने किताबमा १ देखि ४० सम्मको घर क्रमसंख्याका घरहरूको विवरण संकलन गरिएका भए

जनगणना घरक्रमसंख्या [001] देखि [040] सम्म, जम्मा जनगणना घर संख्या [40] हुन्छ ।

यसैगरी दोस्रो १०० पाने किताबमा ०४१ देखी ०८५ सम्मको क्रमसंख्याका घरहरूको विवरण संकलन गरिएका भए

जनगणना घर क्रमसंख्या [041] देखि [085] सम्म, जम्मा जनगणना घर संख्या [45] हुन्छ ।

यसैगरी तेस्रो १०० पाने किताबमा ०८६ देखी १२१ सम्मको क्रमसंख्याका घरहरूको विवरण संकलन गरिएका भए

जनगणना घर क्रमसंख्या [086] देखि [121] सम्म, जम्मा जनगणना घर संख्या [36] हुन्छ ।

८. **जनगणना परिवार क्रमसंख्या/जम्मा परिवार संख्याः** जनगणना परिवार क्रमसंख्या लेख्दा प्रत्येक किताबमा गणना भएका परिवारको क्रमसंख्या लेख्नुपर्दछ । यो क्रमसंख्या किताबको पहिलो पानामा लेखिएको जनगणना परिवार क्रमसंख्या र अन्तिमको पानामा लेखिएको जनगणना परिवार क्रमसंख्या नै हो । गणना क्षेत्रमा एकभन्दा बढी किताब प्रयोग हुन्छ । कुनै गणना क्षेत्रमा तीन वटा किताब प्रयोग भएको छ भने पहिला किताबको पहिलो पानामा लेखिएको पहिलो जनगणना घर क्रमसंख्या पहिलो कोठामा र अन्तिम पानाको अन्तिम जनगणना घर क्रमसंख्या दोश्रो कोठामा लेख्नु पर्दछ । यसैगरी दोश्रो र तेश्रो किताबमा पनि प्रत्येक किताबमा गणना भएको जनगणना घरसंख्या छुट्टा छुट्टै लेख्नुपर्दछ । यसबाट सो गणना क्षेत्रमा कतिवटा परिवारको गणना भएको रहेछ, सो बारेमा जानकारी हुन्छ । एकघरमा एकभन्दा बढी परिवार बसोबास गर्न सक्ने भएकोले जनगणना परिवार क्रमसंख्या र जनगणना घर क्रमसंख्या फरक फरक पर्न सक्दछ ।

जस्तैः पहिलो १०० पाने किताबमा १ देखि ५० सम्मको क्रमसंख्याका परिवारहरूको विवरण संकलन गरिएका भए

जनगणना परिवार क्रमसंख्या 001 देखि 050 सम्म, जम्मा जनगणना परिवार संख्या 50 हुन्छ ।

यसैगरी दोस्रो १०० पाने किताबमा ०५१ देखी ०९८ सम्मको क्रमसंख्याका परिवार हरूको विवरण संकलन गरिएका भए

जनगणना परिवार क्रमसंख्या 051 देखि 098 सम्म, जम्मा जनगणना परिवार संख्या 048 हुन्छ ।

यसैगरी तेस्रो १०० पाने किताबमा ०९९ देखी १४८ सम्मको क्रमसंख्याका परिवार हरूको विवरण संकलन गरिएका भए

जनगणना परिवार क्रमसंख्या 99 देखि 148 सम्म, जम्मा जनगणना परिवार संख्या 50 हुन्छ ।

द्रष्टव्यः *जनगणना गर्दा कुनै परिवार थपभट भएको भए क्रमसंख्याको आधारमा जम्मा परिवार संख्या निकाल्न मिल्दैन । यस्तो बेला थपघट भएका परिवार संख्या मिलान गरी जम्मा घरसंख्या/परिवार संख्या लेख्नु पर्दछ ।*

९. **अक्सर बसोबास गर्ने जम्मा व्यक्ति, पुरुष र महिलाः** जनसंख्याको विवरण लेख्दा उक्त गणना क्षेत्रमा भरिएको मुख्य प्रश्नावलीको प्रत्येक किताबमा गणना भएका परिवारमा अक्सर बसोबास गर्ने जम्मा व्यक्ति संख्या, पुरुषको संख्या र महिलाको संख्या अलग

अलग जोडी दिइएको कोठामा लेख्नु पर्दछ । यो विवरण प्रयोगमा आएको किताब भित्र भरिएका मूल प्रश्नावलीको परिचयात्मक खण्डको दायाँ तर्फको तालिकामा उल्लेखित परिवारमा अक्सर बसोबास गर्ने सदस्यहरूको गन्ती गरी भर्नु पर्दछ ।

१०. **अनुपस्थित (विदेश गएका) जम्मा व्यक्ति संख्या, पुरुष र महिलाः** आवरण पेज (कभर पेज) मा अनुपस्थित विवरण लेख्दा प्रत्येक किताबमा गणना भएका परिवारमा अक्सर बसोबास नगर्ने विदेश गएका जम्मा व्यक्तिसंख्या, पुरुषको संख्या र महिलाको संख्या अलग-अलग जोडेर दिइएको कोठामा लेख्नु पर्दछ । यो विवरण प्रयोगमा आएको किताब भित्र भरिएका मूल प्रश्नावलीको परिचयात्मक खण्डको दाँया तर्फको तालिकामा उल्लेखित अनुपस्थित (विदेशमा गएका) सदस्यहरूको मात्र गन्ती गरी भर्नु पर्दछ ।

११. **गणकको नाम, हस्ताक्षर, मितिः-** जुन गणकले किताबभित्रका मुख्य प्रश्नावलीको विवरण संकलन गरेको हो सोही गणकको बुझिने गरी नाम थर सहित हस्ताक्षर गरी मिति समेत लेख्नुपर्दछ ।

१२. **सुपरिवेक्षकको नाम, हस्ताक्षर र मितिः-** यस किताबमा विवरणहरू संकलन गर्दा कामको निरीक्षण गरेका सुपरिवेक्षकले काम सकिएपछि भरिएका सबै पानाको विवरणहरू हेरी विवरणमा त्रुटि भएको, छुटेको छ छैन यकिन गर्नु पर्दछ र सच्याउन सकिने त्रुटि भए सच्याउनु पर्दछ । विवरणहरू जाँचिसकेपछि सुपरिवेक्षकले आफ्नो पूरा नाम थर लेखेर हस्ताक्षर गरी मिति समेत लेख्नु पर्दछ ।

१३. **रुजु गर्नेको नाम, हस्ताक्षर र मितिः-** गणकले भरेको प्रश्नावली किताब सुपरिवेक्षक मार्फत स्थानीय जनगणना कार्यालयमा बुझाउनु पर्दछ । उक्त भरिएका प्रश्नावलीहरू बुझ्नको लागि कर्मचारी खटिएका हुन्छन् । ती खटिएका कर्मचारीहरूले सुपरिवेक्षकले बुझाएका सबै किताबहरूमा सबै विवरण भरिएको छ, छैन राम्रोसँग रुजु गर्दछन् । भरिएका प्रश्नावली त्रुटिपूर्ण वा अपुर्ण भरिएको बारेमा स्थानीयस्तरमा नै जाँच गर्ने अन्तिम मौका पनि हो । गणक तथा सुपरिवेक्षकले भरिएका प्रश्नावली बुझाउने बेलामा कुनै पनि त्यस्ता गल्ती नहोस भनेर सजग हुनु पर्दछ । प्रश्नावलीमा भरिएका विवरणहरू रुजु गरिसकेपछि आफ्नो पूरा नाम थर लेखेर हस्ताक्षर गरी मिति समेत लेख्नु पर्दछ ।

प्रश्नावली प्रशोधन (कार्यालय प्रयोजन) को लागि मात्र कार्यालयमा पछि भर्नुपर्ने भएकोले त्यस्ता विवरणहरू गणना क्षेत्रमा भर्नु पर्दैन । विवरण भर्ने ठाउँमा केही नलेखी खाली छोड्नु पर्दछ ।

कन्ट्रोल फाराम भर्ने र बुझ्ने तरिकाः

१४.७ राष्ट्रिय जनगणना सञ्चालन निर्देशिका, २०७७ को अनुसूची ७ बमोजिमको कन्ट्रोल फाराम भर्ने तरिका, जिम्मेवारी र फाराम इन्ट्री गर्ने जिम्मेवारी निम्न बमोजिम रहेको छ ।

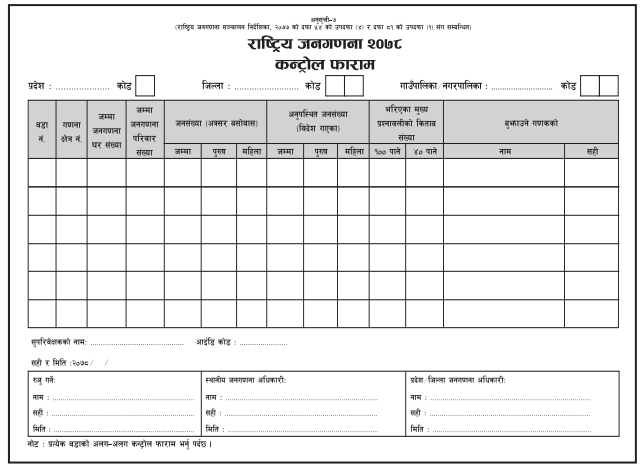

अनुसूची–२
(राष्ट्रिय जनगणना सञ्चालन निर्देशिका, २०७७ को दफा ३.९ को उपदफा (क) र दफा ८१ को उपदफा (१) संग सम्बन्धित)

राष्ट्रिय जनगणना २०७८

कन्ट्रोल फाराम

प्रदेश : ..... कोड ☐ जिल्ला : ..... कोड ☐☐ गाउँपालिका/नगरपालिका : ..... कोड ☐☐

वडा नं.	गणना क्षेत्र नं.	जम्मा जनगणना घर संख्या	जम्मा जनगणना परिवार संख्या	जनसंख्या (अक्सर बसोबास)			अनुपस्थित जनसंख्या (विदेश गएका)			भरिएका मुख्य प्रश्नावलीको किताब संख्या		बुझाउने गणकको	
				जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	१०० पाने	४० पाने	नाम	सही

सुपरिवेक्षकको नाम: ..... आईडि कोड : .....

सही र मिति :२०७८/ /

रुजु गर्ने:	स्थानीय जनगणना अधिकारी:	प्रदेश/जिल्ला जनगणना अधिकारी:
नाम :	नाम :	नाम : .....
सही :	सही :	सही : .....
मिति :	मिति :	मिति : .....

नोट : प्रत्येक वडाको अलग–अलग कन्ट्रोल फाराम भर्नु पर्दछ ।

१. गणना कार्यमा खटिएका सबै गणकहरूले स्थलगत कार्य सम्पन्न भएपछि आफुले भरेका प्रश्नावलीहरूको विवरण कन्ट्रोल फाराममा अनिवार्यरुपमा भर्नु पर्दछ । यो फाराम प्रत्येक वडाको लागि अलग अलग भर्नु पर्दछ । जस्तैः एउटा सुपरिवेक्षक अन्तर्गत ४ जना गणक छन् । २ जना गणक वडा १ र २ जना गणक वडा नं. ३ मा खटिएका थिए भने वडा नं. १ र वडा नं. ३ का गणकहरुले अलग अलग कन्ट्रोल फाराम भरी सुपरिवेक्षकलाई बुझाउनु पर्दछ ।

२. एक जना सुपरिवेक्षकको मातहतमा रहने एउटै वडामा खटिएका गणकहरूले एकैसाथ यो फाराम भरी आफ्नो सुपरिवेक्षकलाई बुझाउनु पर्दछ । यो फारामको आधारमा नेपालको प्रारम्भिक जनसंख्या सार्वजनिक गरिने भएकोले यो फारामको महत्व धेरै रहेको छ ।

३. गणकले आफ्नो गणना क्षेत्रमा भरिएका मुख्य प्रश्नावली किताबको आवरण पृष्ठमा भरिएका निम्न विवरणको आधारमा कन्ट्रोल फारम भर्नु पर्दछ ।

जनगणना घर क्रमसंख्याः– ☐ **देखि** ☐ **सम्म जम्मा जनगणना घर संख्या** ☐

जनगणना परिवार क्रमसंख्याः– ☐ **देखि** ☐ **सम्म जम्मा जनगणना परिवार संख्या** ☐

अक्सर बसोबास गर्ने व्यक्ति संख्याः– **जम्मा** ☐ **पुरुष** ☐ **महिला** ☐

अनुपस्थित (विदेश गएका) व्यक्ति संख्याः– **जम्मा** ☐ **पुरुष** ☐ **महिला** ☐

४. गणकले संयुक्तरुपमा विवरण भरी बुझाएको कन्ट्रोल फाराम सुपरिवेक्षकले चेकजाँच गरी रुजु गर्नको लागि रुजु गर्न तोकिएको कर्मचारीलाई बुझाउनु पर्दछ । रुजुकर्ताले रुजुगरी बुझाएको यो फाराम स्थानीय जनगणना अधिकारीले जिल्ला जनगणना अधिकारी समक्ष सिफारीस गर्नेछन् ।

५. स्थानीय जनगणना अधिकारीले उक्त कन्ट्रोल फाराम अलग्गै एउटा फाइलमा राखी प्याकिङ्ग गरिएका भरिएका प्रश्नावली फाराम सहित जिल्ला जनगणना कार्यालयमा बुझाउनु पर्दछ ।

६. जिल्ला जनगणना अधिकारीले उक्त फाराम कम्प्यूटर प्रविष्टि गर्नु गराउनु पर्नेछ । प्रविष्टि गर्दा होसियारीपूर्वक गर्नु पर्दछ ।

७. अन्तमा जिल्ला जनगणना अधिकारीले उक्त कन्ट्रोल फाराम सहित संकलित सबै प्रश्नावली र अन्य सामाग्री विभागमा पठाउनु पर्नेछ ।

कार्य सम्पन्नता प्रतिवेदन (Work Completion Report)

१४.८ राष्ट्रिय जनगणना सञ्चालन निर्देशिका, २०७७ को अनुसूची ८ बमोजिमको कार्य सम्पन्नता प्रतिवेदन भर्ने तरिका देहाय बमोजिम रहेको छ ।

१. प्रत्येक गणकले आफुले गरेको कामको संक्षिप्त विवरण कार्य सम्पन्नता प्रतिवेदनमा भरी तपसिल बमोजिमका कागजात यसै साथ बुझाउनु पर्दछ ।

क) भरिएका मुख्य प्रश्नावली किताब संख्या:.....बाँकी किताब संख्या.....जम्मा किताब संख्या: .....

ख) गणना क्षेत्र नक्सा संख्या: .....

ग) भरिएका घर तथा घरपरिवार सूचीकरण किताब :.....बाँकी किताब संख्या:....जम्मा किताब संख्या:...

घ) घरपरिवार सूचीकरण उतार फाराम पाना संख्या: .....(संलग्न सबै गणकले प्रयोग गरेको)

अनुसूची–८

राष्ट्रिय जनगणना सञ्चालन निर्देशिका, २०७७ को (दफा ५४ को उपदफा (४) सँग सम्बन्धित

कार्य सम्पन्नता प्रतिवेदन निवेदनको ढाँचा

कार्य सम्पन्नता फाराम

(सुपरिवेक्षक र गणकले संयुक्त भर्ने)

श्रीमान् जनगणना अधिकारीज्यू मितिः२०७८/ /

प्रदेश/जिल्ला/स्थानीय जनगणना कार्यालय, ...

विषय : संकलित विवरण बुझाएको बारे ।

महोदय,

उपरोक्त सम्बन्धमा तहाँ कार्यालयको कार्यादेश बमोजिम .....प्रदेश..... जिल्ला .....को तपसिल बमोजिमको स्थानीय तहको बडा तथा गणनाक्षेत्रमा खटिई तोकिएको कार्य सम्पन्न गरी तपसिल बमोजिम तथ्याङ्क तथा अन्य विवरणहरु पेश गरेका छौं ।

तपसिल

स्थानीय तहको नाम	बडा नं	गणना क्षेत्र नं	प्रयोग गरिएका बुक संख्या	घर संख्या	घरपरिवार संख्या	जनसंख्या (अक्सर बसोबास)			अनुपस्थित जनसंख्या (विदेश गएका)			गणकको		आइडी कोड
						जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	नाम	सही	

सुपरिवेक्षकको नामः..... आइडी कोडः.....

सहि र मिति :

रुजु गर्ने :
नाम थरः
सहिः
मितिः

स्थानीय जनगणना अधिकारी :
नाम थर :
सहि :
मिति:

प्रदेश/जिल्ला जनगणना अधिकारी :
नाम थर :
सहि :
मिति:

२. उक्त कार्य सम्पन्नता प्रतिबेदन तोकिएको कर्मचारीले रुजु गरी स्थानीय जनगणना अधिकारी समक्ष पेश गर्नु पर्दछ । स्थानीय जनगणना अधिकारीले उक्त प्रतिवेदन सिफारिस गर्ने र अलग्गै फाइलमा राखी जिल्ला जनगणना कार्यालयमा पठाउनु पर्दछ ।

३. जिल्ला जनगणना अधिकारीले उक्त प्रतिवेदन प्रमाणित गरी जनगणना निश्चित रकम भुक्तानी गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ ।

अनुसूचीहरू

१. घर तथा घरपरिवार सूचीकरण फाराम

२. मुख्य प्रश्नावली

३. घरपरिवार सूचीकरण उतार फाराम

४. भरिएका मूल प्रश्नावली बुझ्ने कन्ट्रोल फाराम

५. कार्य सम्पन्नता प्रतिवेदन निवेदनको ढाँचा

६. राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को लागि तयार गरिएका कोडहरू

७. आर्थिक काम वा पेशाको वर्गीकरण र कोडहरू

८. आर्थिक कामको उत्पादन क्षेत्र/उद्योग अनुसारको वर्गीकरण र कोड

९. महल ३२ देखि महल ३५ सम्मको प्रयोजनका लागि केही उदाहरण (प्रश्नावलीको ढाँचामा)

१०. राष्ट्रिय जनगणना २०७८ मा व्यक्ति तथा संस्थाले पालना गर्नुपर्ने आचरणहरु

अनुसूची: १ घर तथा घरपरिवार सूचीकरण फाराम

यस प्रश्नावलीमा भरिएका व्यक्तिगत विवरणहरु तथ्याङ्क ऐन, २०१५ बमोजिम गोप्य रहने छन्। | जम्मा ..... पानाको पाना नं.....

गाउँ/बस्ती/टोल	गा.पा./न.पा. मा जग्गाको क्षेत्रफल नाप्नका लागि कुन एकाइ प्रयोग गरिन्छ ?
.....	विघा.....1 रोपनी.....2

पशुपन्छी सम्बन्धी विवरण

यस परिवारको वो गा.पा./न.पा. बाहिर आईले चलन गरेको कृषि प्रयोजनको जग्गा ? (आफ्नो जग्गा आईले कमाएको र अरुको जग्गा कमाएको समेत)			महल १२ को १ मा गोलो घेरा भएकालाई मात्र आफैले चलन गरेको कृषि प्रयोजनको जम्मा क्षेत्रफल			यस परिवारमा कृषिप्रयोजनको लागि पालेका पशुपन्छीको छन् ?	महल १४ को १ मा गोलो घेरा भएकालाई मात्र कृषि प्रयोजनका लागि पालेका पशुपन्छीको संख्या दिनुहोस् ।											तपाईंको परिवारले सरकारी अनुदान अन्तर्गत अगाडि अवशोषित घर निर्माण गरेको छ ?	तपाईंको परिवारमा कति जना व्यक्तिको नामका बैंक वा वित्तीय संस्थामा खाता छ ?	तपाईंको परिवारमा प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा वा तालिम लिएका व्यक्ति कति जना छन् ?	तपाईंको परिवारले बैंक, सहकारी संस्था वा वित्तीय लिएको छ ?
							पशु							पन्छी							
(१८)		(१९)				(१४)	(१५)							(१६)			(१७)	(१८)	(१९)	(२०)
१. छ २. छैन → महल १४						१. छन् २. छैनन् → महल १७											१. छ २. छैन ३. माग्नुपर्ने	महिला..... पुरुष.....	.....जना	१. छ २. छैन
१. छ २. छैन → महल १४						१. छन् २. छैनन् → महल १७											१. छ २. छैन ३. माग्नुपर्ने	महिला..... पुरुष.....	.....जना	१. छ २. छैन
१. छ २. छैन → महल १४						१. छन् २. छैनन् → महल १७											१. छ २. छैन ३. माग्नुपर्ने	महिला..... पुरुष.....	.....जना	१. छ २. छैन
१. छ २. छैन → महल १४						१. छन् २. छैनन् → महल १७											१. छ २. छैन ३. माग्नुपर्ने	महिला..... पुरुष.....	.....जना	१. छ २. छैन
१. छ २. छैन → महल १४						१. छन् २. छैनन् → महल १७											१. छ २. छैन ३. माग्नुपर्ने	महिला..... पुरुष.....	.....जना	१. छ २. छैन
१. छ २. छैन → महल १४						१. छन् २. छैनन् → महल १७											१. छ २. छैन ३. माग्नुपर्ने	महिला..... पुरुष.....	.....जना	१. छ २. छैन
१. छ २. छैन → महल १४						१. छन् २. छैनन् → महल १७											१. छ २. छैन ३. माग्नुपर्ने	महिला..... पुरुष.....	.....जना	१. छ २. छैन
१. छ २. छैन → महल १४						१. छन् २. छैनन् → महल १७											१. छ २. छैन ३. माग्नुपर्ने	महिला..... पुरुष.....	.....जना	१. छ २. छैन
१. छ २. छैन → महल १४						१. छन् २. छैनन् → महल १७											१. छ २. छैन ३. माग्नुपर्ने	महिला..... पुरुष.....	.....जना	१. छ २. छैन
१. छ २. छैन → महल १४						१. छन् २. छैनन् → महल १७											१. छ २. छैन ३. माग्नुपर्ने	महिला..... पुरुष.....	.....जना	१. छ २. छैन
१. छ २. छैन → महल १४						१. छन् २. छैनन् → महल १७											१. छ २. छैन ३. माग्नुपर्ने	महिला..... पुरुष.....	.....जना	१. छ २. छैन
१. छ २. छैन → महल १४						१. छन् २. छैनन् → महल १७											१. छ २. छैन ३. माग्नुपर्ने	महिला..... पुरुष.....	.....जना	१. छ २. छैन
१. छ २. छैन → महल १४						१. छन् २. छैनन् → महल १७											१. छ २. छैन ३. माग्नुपर्ने	महिला..... पुरुष.....	.....जना	१. छ २. छैन
१. छ २. छैन → महल १४						१. छन् २. छैनन् → महल १७											१. छ २. छैन ३. माग्नुपर्ने	महिला..... पुरुष.....	.....जना	१. छ २. छैन

बैंक तथा वित्तीय संस्था....7 संस्थागत....8 होटल तथा लज....9 गोठ/धनसार/मतान ...10 अन्य प्रयोग ...11 खाली घर....12

घर तथा घरपरिवार सूचीकरण फाराम **राष्ट्रिय जनगणना २०७८**

१. परिचयात्मक विवरण

प्रदेश	जिल्ला	गाउँपालिका/नगरपालिका	वडा नं.	गणना क्षेत्र नं.
.....	.....	.....		
कोड	कोड	कोड		

२. घरसम्बन्धी विवरण / ३. परिवार सम्बन्धी विवरण / ४. कृषि तथा

घर क्र.सं.	यो घर कति तलाको छ र बनेको कति वर्ष भयो ?	यो घर कति परिवार प्रयोग गरिएको छ ? (कोड)	यो घर मुख्यरुपमा के को लागि प्रयोग गरिएको छ ? (कोड)	यो घरमा कति परिवार बसेबास गरेका परिवारको क्रम संख्या	जग्गाणगणा घर क्रमसंख्या	जग्गाणगणा परिवार क्रमसंख्या	परिवारका मुलीको नाम थर	परिवारमा अक्षर बसोबास गर्ने सदस्य संख्या: पुरुष	महिला	अन्य लिङ्गी	जम्मा	यस परिवारको वो गा.पा./न.पा. भित्र आईले चलन गरेको कृषि प्रयोजनको जग्गा छ ? (आफ्नो जग्गा आईले कमाएको र अरुको जग्गा कमाएको समेत)	महल १० को १ मा गोलो घेरा भएकालाई मात्र आफैले चलन गरेको कृषि प्रयोजनको जम्मा क्षेत्रफल: सिधा/रोपनी	कट्ठा/आना	धुर/पैसा
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)	(७)	(८)	(९)				(१०)	(११)		
	.....तला .....वर्ष											१. छ २. छैन → महल १२			
	.....तला .....वर्ष											१. छ २. छैन → महल १२			
	.....तला .....वर्ष											१. छ २. छैन → महल १२			
	.....तला .....वर्ष											१. छ २. छैन → महल १२			
	.....तला .....वर्ष											१. छ २. छैन → महल १२			
	.....तला .....वर्ष											१. छ २. छैन → महल १२			
	.....तला .....वर्ष											१. छ २. छैन → महल १२			
	.....तला .....वर्ष											१. छ २. छैन → महल १२			
	.....तला .....वर्ष											१. छ २. छैन → महल १२			
	.....तला .....वर्ष											१. छ २. छैन → महल १२			
	.....तला .....वर्ष											१. छ २. छैन → महल १२			
	.....तला .....वर्ष											१. छ २. छैन → महल १२			
	.....तला .....वर्ष											१. छ २. छैन → महल १२			
	.....तला .....वर्ष											१. छ २. छैन → महल १२			

महल ३ घरको प्रयोग (कोड): आवासीय....1 व्यापार....2 सरकारी....3 शैक्षिक....4 स्वास्थ्यजन्य ....5 उद्योग/ कलकारखाना...6

अनुसूची : २ मुख्य प्रश्नावली

मुख्य प्रश्नावली	राष्ट्रिय जनगणना २०७८	परिचयात्मक खण्ड

प्रदेश	जिल्ला	गाउँपालिका/नगरपालिका	वडा नं.
कोड	कोड	कोड	

गाउँ/बस्ती/टोल :– .....

परिवारमूलीको नाम र थर : .....

सम्पर्क टेलिफोन/मोबाइल फोन नं. : .....

पारिवारिक खण्ड

१. तपाईको परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्व कस्तो हो ?
- आफ्नै..... 1
- भाडामा 2
- संस्थागत..... 3
- अन्य 4

कोड

२. तपाईको परिवारले प्रयोग गरेको घरको जग के ले बनेको छ ?
- माटोको जोडाइ भएको ईंटा/ढुङ्गा..... 1
- सिमेन्टको जोडाइ भएको ईंटा/ढुङ्गा.....2
- ढलान पिल्लर सहितको.....3
- काठ/बाँसको खम्बा गाडेको.....4
- अन्य.....5

कोड

३. तपाईको परिवारले प्रयोग गरेको घरको बाहिरी गारो के ले बनेको छ ?
- माटोको जोडाइ भएको ईंटा/ढुङ्गा.....1
- सिमेन्टको जोडाइ भएको ईंटा/ढुङ्गा.... 2
- काठ/फल्याक..... 3
- बाँसजन्य सामग्री.... 4
- काचो ईंटा..... 5
- जस्ता/टिन..... 6
- प्रिफ्याब..... 7
- अन्य..... 8

कोड

४. तपाईको परिवारले प्रयोग गरेको घरको छाना के ले बनेको छ ?
- जस्ता/टिन/च्यादर..... 1
- सिमेन्ट ढलान..... 2
- खर/पराल/छ्वाली..... 3
- टायल/खपडा/भिंगटी.... 4
- ढुङ्गा/स्लेट..... 5
- काठ/फल्याक..... 6
- माटो..... 7
- अन्य..... 8

कोड

५. तपाईको परिवारले प्रयोग गरेको घरको भुई कस्तो छ ?
- माटो..... 1
- काठको फल्याक/बाँस..... 2
- ईंटा/ढुङ्गा 3
- सेरामिक टायल..... 4
- सिमेन्ट ढलान..... 5
- अन्य 6

कोड

१०. तपाईको परिवारमा निम्न घरायसी सुविधा तथा साधनहरु के के छन् ? (बहुउत्तर सम्भव छ)

A. रेडियो सुविधा ☐	E.स्मार्ट मोबाइल फोन ☐	I. मोटरसाइकल/स्कुटर ☐	M. वाशिङ्ग मशिन ☐
B. टेलिभिजन ☐	F. कम्प्युटर/ल्यापटप ☐	J. साइकल ☐	N. एयर कन्डिसनर ☐
C. ल्याण्डलाइन टेलिफोन ☐	G. इन्टरनेट सुविधा ☐	K. विद्युतीय पंखा ☐	X. कुनै पनि नभएको ☐
D. मोबाइल फोन (साधारण) ☐	H. कार/जीप/भ्यान ☐	L. रेफ्रिजरेटर ☐	

११. तपाईको परिवारमा महिलाका नाममा नेपालको कुनै पनि ठाउँमा घर/जग्गा छ ?
- घर मात्र भएको..... 1
- जग्गा मात्र भएको..... 2
- घर र जग्गा दुवै भएको..... 3
- घर र जग्गा दुवै नभएको..... 4

कोड

मृत्यु सम्बन्धी विवरण

१४. गत १२ महिनामा तपाईको परिवारमा कसैको मृत्यु भएको थियो ?

थियो.... 1

थिएन... 2 → प्रश्न १६

कोड

मृत्यु भएको संख्या : .....

१५. मृत्यु भएका व्यक्तिको विवरण दिनुहोस् ।

क्र.सं.	मृत्यु भएका व्यक्तिको नाम र थर	मृत्यु भएका व्यक्तिको लिङ्ग पुरुष..... 1 महिला..... 2	मृत्यु हुँदा उमेर कति थियो ? (पुरा भएको वर्ष)	मृत्यु हुनको मुख्य कारण के थियो ? (कोड)	मृतक १५ देखि ४९ वर्षको महिला भए मृत्यु हुँदा उहाँको अवस्था कस्तो थियो ? गर्भवती...1 सुत्केरी भएको (बच्चा जन्मेको) छ हप्ताभित्र..... 3 प्रसुती..... 2 अन्य..... 4
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)
१.					कोड
२.					कोड
३.					कोड

मृत्युको कारण
- सरुवा रोग..... 1
- नसर्ने प्रकृतिका रोग..... 2
- यातायात दुर्घटना..... 3
- अन्य दुर्घटना.....4
- प्रजनन तथा प्रसुती जटिलता.. 5
- हत्या..... 6
- आत्महत्या..... 7
- प्राकृतिक प्रकोप..... 8
- अन्य..... 9

व्यक्तिगत खण्ड

क्र.सं.	परिवारमा अक्सर बसोवास गर्ने व्यक्तिको नाम र थर (परिवारका व्यक्तिको नाम र थर लेख्दा सबैभन्दा पहिले परिवारमूलीको नाम लेखी बाँकी सदस्यहरुको क्रमैसँग लेख्नुहोस्)	..[नाम].. परिवार मूलीको के नाता पर्नुहुन्छ ? (कोड)	..[नाम].. को लिङ्ग कुन हो ? पुरुष..... 1 महिला..... 2	..[नाम]..को जन्म कहिले भएको हो र पुरा भएको उमेर कति हो ? (जन्म मितिको साल र महिना लेख्नुहोस्) (पुरा भएको उमेर अंकमा लेख्नुहोस्, एक वर्ष उमेर पुरा नभएकालाई ०० लेख्नुहोस्)	५ वर्ष वा सो भन्दा कम उमेरकालाई मात्र ..[नाम]..को जन्मदर्ता गर्नु भएको छ ? छ..... 1 छैन..... 2	जनसांख्यिक विवरण ..[नाम]..को जात/जाति के हो ?		..[नाम]..को पुर्खाको भाषा कुन हो ?	
						जात/जाति	(कोड)	पुर्खाको भाषा	(कोड)
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)	(७)		(८)	
०१				जन्म मितिः ...../..... उमेरः ..... वर्ष		.....		.....	
०२				जन्म मितिः ...../..... उमेरः ..... वर्ष		.....		.....	
०३				जन्म मितिः ...../..... उमेरः ..... वर्ष		.....		.....	
०४				जन्म मितिः ...../..... उमेरः ..... वर्ष		.....		.....	
०५				जन्म मितिः ...../..... उमेरः ..... वर्ष		.....		.....	
०६				जन्म मितिः ...../..... उमेरः ..... वर्ष		.....		.....	
०७				जन्म मितिः ...../..... उमेरः ..... वर्ष		.....		.....	
०८				जन्म मितिः ...../..... उमेरः ..... वर्ष		.....		.....	

(३) परिवारमूलीको नाता (कोड)
- परिवारमूली..... 1
- श्रीमान्/श्रीमती..... 2
- छोरा/बुहारी..... 3
- छोरी/ज्वाइं..... 4
- बाबु/आमा..... 5
- सासु/ससुरा..... 6
- दाजुभाइ/दिदीबहिनी..... 7
- नाति/नातिनी..... 8
- अन्य नातेदार..... 9
- घरेलु कामदार..... 10
- नाता नपर्ने..... 11

यस प्रश्नावलीमा भरिएका विवरणहरु तथ्याङ्क ऐन, २०१५ बमोजिम गोप्य रहने छन् ।	जम्मा .....पानाको पाना नं.....	A

गणना क्षेत्र नं.	जनगणना घर क्र.सं.	जनगणना परिवार क्र.सं.	परिवारका सदस्यहरुको संख्या (कुनै कोठामा संख्या नभएमा शुन्य (0) लेख्नुहोस्)	जम्मा	महिला	पुरुष
			परिवारमा अक्सर बसोवास गर्ने सदस्य			
			परिवारमा अनुपस्थित (स्वदेश भित्र रहेका)			
			परिवारमा अनुपस्थित (विदेश गएका)			

६. तपाईंको परिवारको खानेपानीको मुख्य स्रोत कुन हो ?

- धारा/पाइप (घरपरिसर भित्र)... 1
- धारा/पाइप(घरपरिसर बाहिर)... 2
- ट्युबवेल/हाते पम्प..... 3
- ढाकिएको इनार/कुवा..... 4
- खुला इनार/कुवा..... 5
- मूल धारा..... 6
- नदी/खोला..... 7
- जार/बोतल..... 8
- अन्य..... 9

कोड

७. तपाईंको परिवारमा खाना पकाउन अक्सर (मुख्यरुपमा) कुन इन्धन प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

- काठ/दाउरा 1
- एल.पी.ग्यांस..... 2
- बिजुली..... 3
- गुईंठा/गोरहा..... 4
- बायोग्यांस..... 5
- मट्टीतेल..... 6
- अन्य..... 7

कोड

८. तपाईंको परिवारमा बत्ती बाल्न अक्सर (मुख्यरुपमा) के प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

- बिजुली..... 1
- सोलार/सौर्यउर्जा..... 2
- मट्टीतेल..... 3
- बायोग्यांस..... 4
- अन्य..... 5

कोड

९. तपाईंको परिवारले प्रयोग गर्ने चर्पी कस्तो छ ?

- फ्लस भएको (सार्वजनिक ढल)..... 1
- फ्लस भएको (सेप्टिक टचाङ्क)..... 2
- साधारण..... 3
- सार्वजनिक..... 4
- चर्पी नभएको..... 5

कोड

१२. तपाईंको परिवारले कृषि बाहेक कुन मुख्य साना घरेलु व्यवसाय चलाएको छ ?
(दर्ता नगरिएका र तलबी कामदार नभएका)

- घरेलु उद्योग..... 1
- व्यापार..... 2
- यातायात..... 3
- सेवा..... 4
- अन्य..... 5
- साना घरेलु व्यवसाय नभएको.... 6 → प्रश्न नं. १४

कोड

१३. तपाईंको परिवारमा उक्त साना घरेलु व्यवसाय मुख्यतया कसले सञ्चालन गरेको छ ?

- पुरुष..... 1
- महिला..... 2

कोड

अनुपस्थित विवरण

१६. तपाईंको परिवारका कुनै अनुपस्थित सदस्य हाल विदेश गएका छन् ? ☐ छन् .....1 छैनन् .....2 → व्यक्तिगत खण्ड थाहा छैन .....3 → व्यक्तिगत खण्ड

१७. तपाईंको परिवारबाट विदेश गएका व्यक्तिको विवरण दिनुहोस् ।

क्र.सं.	विदेश गएका व्यक्तिको नाम र थर	विदेश गएको व्यक्तिको लिङ्ग के हो ? ◆पुरुष..... 1 ◆महिला..... 2	विदेश जाँदाको उमेर कति थियो ? (पुरा भएको वर्षमा)	विदेश जाँदा उत्तीर्ण गरेको माथिल्लो शैक्षिक तह कति थियो ? (कोड) (५ वर्ष वा सोभन्दा माथिकालाई मात्र)	विदेश गएको कति वर्ष भयो ?	विदेश जानुको मुख्य कारण के थियो ? (कोड)	गएको देश कुन हो ? देशको नाम	(कोड)		
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)	(७)	(८)			
१.							.....			
२.							.....			
३.							.....			
४.							.....			

महल ७: विदेश जानुको मुख्य कारण

- तलब/ज्याला, नोकरी..... 1
- व्यापार/व्यवसाय..... 2
- अध्ययन/तालिम..... 3
- कामको खोजी..... 4
- आश्रित..... 5
- अन्य..... 6
- थाहा छैन..... 9

..[नाम]..को मातृभाषा कुन हो ?		..[नाम]..को दोस्रो भाषा कुन हो ?		..[नाम]..ले कुन धर्म मान्नुहुन्छ ?		..[नाम].. कुन देशको नागरिक हुनुहुन्छ ? ◆नेपाल..... 1 ◆भारत..... 81 ◆चीन..... 82 ◆अन्य (खुलाउने) (अन्य देश भए नाम र कोड लेख्नुहोस्)		१० वर्ष वा सोभन्दा माथि उमेर भएकालाई मात्र ..[नाम]..को वैवाहिक स्थिति के हो ? (कोड)	..[नाम]..ले कति वर्षमा विवाह गर्नु भयो ? (विवाह भएकालाई मात्र पहिलो पटक विवाह हुँदाको उमेर सोध्ने)
मातृभाषा	(कोड)	दोस्रो भाषा	(कोड)	धर्म	(कोड)				
(९)		(१०)		(११)		(१२)		(१३)	(१४)
.....		.....		.....		.....			
.....		.....		.....		.....			
.....		.....		.....		.....			
.....		.....		.....		.....			
.....		.....		.....		.....			
.....		.....		.....		.....			
.....		.....		.....		.....			
.....		.....		.....		.....			

(११) धर्म (कोड)

- हिन्दू..... 1
- बौद्ध..... 2
- इस्लाम..... 3
- किरांत..... 4
- क्रिश्चियन..... 5
- प्रकृति..... 6
- बोन..... 7
- जैन..... 8
- बहाई..... 9
- शिख..... 10
- अन्य (खुलाउने).....

(१३) वैवाहिक स्थिति (कोड)

- अविवाहित..... 1
- विवाहित..... 2
- विधुर/विधवा..... 3
- पारपाचुके..... 4
- छुट्टिएको..... 5

(१६) शैक्षिक संस्थामा पढ्न, लेख्न गएको अवस्था

हाल पढ्न, लेख्न गइरहेको (कोड)

- स्कुल/कलेज (औपचारिक)..... 1
- अनौपचारिक शिक्षा..... 2
- स्वअध्ययन..... 3

हाल पढ्न, लेख्न नगएको (कोड)

- विगतमा पढ्न, लेख्न गएको... 4
- कहिल्यै पढ्न, लेख्न नगएको... 5

(१७) शिक्षाको तह (कोड)

- नर्सरी/के.जी..... 0
- कक्षा १..... 1
- कक्षा २..... 2
- कक्षा ३..... 3
- कक्षा ४..... 4
- कक्षा ५..... 5
- कक्षा ६..... 6
- कक्षा ७..... 7
- कक्षा ८..... 8
- कक्षा ९..... 9
- कक्षा १० (टेष्टपास)..... 10
- एस.एल.सी./एस.ई.ई..... 11
- १० जोड २ वा सो सरह..... 12
- स्नातक वा सो सरह..... 13
- स्नातकोत्तर वा सो सरह..... 14
- पि.एच.डि..... 15
- अन्य..... 90
- तह नभएको/तह नखुलेको..... 91
- थाहा छैन..... 98

(१८) अध्ययन गरेको क्षेत्र (कोड)

- मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र.. 1
- व्यवस्थापन..... 2
- शिक्षा..... 3
- विज्ञान तथा प्रविधि..... 4
- स्वास्थ्य/चिकित्साशास्त्र..... 5
- इन्जिनियरिङ्..... 6
- कानून..... 7
- कृषि..... 8
- वन..... 9
- पशुविज्ञान/पशुचिकित्सा/मत्स्यपालन..... 10
- कम्प्युटर/सूचना प्रविधि..... 11
- अन्य..... 12
- थाहा छैन..... 98

शैक्षिक विवरण

क्र.सं. (परिवारको सदस्यको क्रमसंख्या अगाडि अनुसार कै क्रमसंख्या)	५ वर्ष वा सोभन्दा माथिका उमेरकालाई मात्र			
	..[नाम].. ले पढ्न, लेख्न जान्नु भएको छ ? ◆पढ्न र लेख्न दुवै जानेको..... 1 ◆पढ्न मात्र जानेको..... 2 ◆पढ्न र लेख्न दुवै नजानेको..... 3	..[नाम].. कहिल्यै पढ्न, लेख्न कुनै शैक्षिक संस्थामा जानुभयो ? (कहिल्यै पढ्न, लेख्न नगएको भए) **कोड 5 → महल १९** (कोड)	..[नाम].. ले कति कक्षा उत्तीर्ण गर्नु भएको छ ? (उत्तीर्ण गरेको तह) (कोड)	..[नाम].. को अध्ययनको क्षेत्र कुन हो ? (१० जोड २ वा सो सरह वा सो भन्दा माथि उत्तीर्ण गरेकाको लागि मात्र) (कोड)
(१)	(१५)	(१६)	(१७)	(१८)
०१				
०२				
०३				
०४				
०५				
०६				
०७				
०८				

क्र.सं. (परिवारको सदस्यको क्रमसंख्या अगाडि अनुसार कै क्रमसंख्या)	प्रजनन सम्बन्धी विवरण १५ वर्षदेखि ४९ वर्षसम्मका विवाह गरेका महिलालाई मात्र						१८ वर्षभन्दा कम उमेरका बालबालिकालाई मात्र	अपाङ्गता सम्बन्धी विवरण	
	..[नाम].. ले हालसम्म कति जना जीवित बच्चा जन्माउनु भयो ? (संगै बस्ने, अन्यत्र बस्ने र जीवित जन्मेर मृत्यु भएको समेत समावेश गरी संख्या लेख्नुहोस्) (१ जना पनि जीवित बच्चा नजन्मेको भए) → **महल २९**		..[नाम].. ले जीवित जन्माएका बच्चाहरु मध्ये कति जनाको मृत्यु भयो ?		..[नाम].. ले गत १२ महिनामा कति जना जीवित बच्चा जन्माउनुभयो ? (जीवित जन्मेर मृत्यु भएको समेत समावेश गरी संख्या लेख्नुहोस्)		..[नाम].. कोसँग बसेका छन् ? ◆आमाबाबु दुवैसँग..... 1 ◆आमासँग मात्र..... 2 ◆बाबुसँग मात्र..... 3 ◆बाबु र सौतेनी आमासँग.. 4 ◆आमा र सौतेनी बाबुसँग.. 5 ◆अन्य नातेदारसँग..... 6 ◆काम लगाउने व्यक्तिसँग... 7 ◆अन्य व्यक्तिसँग..... 8	..[नाम].. लाई कस्तो प्रकारको अपाङ्गता छ ? ◆शारीरिक अपाङ्गता..... 1 ◆न्यून दृष्टियुक्त..... 2 ◆पूर्ण दृष्टिविहीन..... 3 ◆बहिरापन..... 4 ◆सुस्तश्रवण..... 5 ◆श्रवण दृष्टिविहीन..... 6 ◆स्वर र बोलाइ..... 7 ◆मानसिक वा मनोसामाजिक..... 8 ◆बौद्धिक अपाङ्गता..... 9 ◆अनुवंशीय रक्तश्राव (हेमोफेलिया).. 10 ◆अटिजम्..... 11 ◆बहुअपाङ्गता..... 12 ◆अपाङ्गता नभएको..... 13	..[नाम].. ले गत १२ महिनामा सबै किसिमको आम्दानी हुने वा नहुने आर्थिक काम जम्मा कति महिना गर्नुभयो ? ◆६ महिना वा सोभन्दा बढी..... 1 ◆३ महिना वा सोभन्दा बढी तर ६ महिनाभन्दा कम..... 2 ◆३ महिनाभन्दा कम..... 3 ◆कुनै पनि आर्थिक काम नगरेको..... 4 → **महल ३६** (परिवारको खेतीपाती, व्यवसाय वा जुनसुकै आर्थिक क्रियाकलापमा पूर्ण वा आंशिकरुपमा सहयोग गरेको भए पनि समावेश गर्ने)
	छोरा	छोरी	छोरा	छोरी	छोरा	छोरी			
(१)	(२६)		(२७)		(२८)		(२९)	(३०)	(३१)
०१									
०२									
०३									
०४									
०५									
०६									
०७									
०८									

यस परिवारको बारेमा जवाफ दिने मुख्य उत्तरदाताको नाम के हो ? ..... महल नं. १ बाट उत्तरदाताको क्रमसंख्या लेख्नुहोस् [ ][ ]

जम्मा .....पानाको पाना नं..... **B**

बसाईंसराई सम्बन्धी विवरण

जन्मस्थान सम्बन्धी विवरण			हालको स्थान अघिको बसोबास र पछिल्लो पटकको बसाईंसराई सम्बन्धी विवरण					
..[नाम].. को जन्मस्थान कहाँ हो ? ◆यही गा.पा./न.पा..... 1 → महल २१ ◆यही जिल्लाको अर्को गा.पा./न.पा..... 2 → महल २१ ◆अर्को जिल्ला..... 3 ◆विदेश..... 4	..[नाम].. को जन्म कुन जिल्ला/देशमा भएको हो ? (जिल्ला वा देशको नाम र कोड लेख्नुहोस्)		..[नाम].. को यहाँ बस्नु लगत्तै अघिको अक्सर बसोबास कुन स्थानमा थियो ? ◆यही गा.पा./न.पा..... 1 → महल २६ ◆यही जिल्लाको अर्को गा.पा./न.पा..... 2 → महल २३ ◆अर्को जिल्ला..... 3 ◆ विदेश..... 4	..[नाम].. बसेको उक्त स्थान कुन जिल्ला/देशमा थियो ? (यस महलमा विदेश भएमा) → महल २४		..[नाम].. ले यसअघि बसोबास गरेको स्थान छोड्दाको समयमा उक्त स्थान गाउँ वा नगर के थियो ? ◆गा.वि.स/गा.पा....1 ◆न.पा.....2 (महल २२ मा जिल्लाको कोड भएकाको लागि मात्र)	..[नाम].. यस स्थानमा बसोबास गरेको कति वर्ष भयो ? (पछिल्लो पटक बसाईंसराई गरी आएपछिको अवधि) (वर्षमा लेख्ने)	..[नाम].. यस स्थानमा बसोबास गर्नु वा आउनुको मुख्य कारण के हो ? ◆काम/रोजगारी..... 1 ◆व्यापार/व्यवसाय..... 2 ◆अध्ययन/तालिम..... 3 ◆विवाह..... 4 ◆आश्रित..... 5 ◆प्राकृतिक प्रकोप..... 6 ◆कृषि..... 7 ◆घर फर्किएको..... 8 ◆अन्य..... 9
	जिल्ला/देशको नाम	(कोड)		जिल्ला/देशको नाम	(कोड)			
(१९)	(२०)		(२१)	(२२)		(२३)	(२४)	(२५)
	.....			.....				
	.....			.....				
	.....			.....				
	.....			.....				
	.....			.....				
	.....			.....				
	.....			.....				
	.....			.....				

आर्थिक क्रियाकलाप सम्बन्धी विवरण

१० वर्ष वा सो भन्दा माथिको उमेरका व्यक्तिलाई मात्र

..[नाम].. ले मुख्य के आर्थिक काम गर्नु भयो ? (यदि एकभन्दा बढी आम्दानी हुने वा नहुने आर्थिक काम गरेको भए सबैभन्दा बढी समय गरेको काम (पेशा) को विवरण र पद लेख्नुहोस्)		..[नाम].. ले काम गरेको ठाउँ/संस्थामा मुख्यरुपमा कस्तो किसिमको वस्तु वा सेवाको उत्पादन हुन्छ ? (व्यक्तिले काम गर्ने ठाउँ वा संस्थाको नाम लेखी उक्त संस्थाले मुख्यरुपमा कुन वस्तु वा सेवाको उत्पादन गर्दछ सो वस्तु वा सेवाको नाम स्पष्ट हुने गरी लेख्नुहोस्)		..[नाम].. यो काममा कुन प्रकारले संलग्न हुनुहुन्छ ? ◆अरुको काम गर्ने..... 1 ◆रोजगारदाता..... 2 ◆आफ्नै काम गर्ने..... 3 ◆परिवारमा सघाउने मात्र... 4	..[नाम].. ले गर्नुभएको आर्थिक कामको संस्थागत क्षेत्र कुन हो ? ◆सरकारी..... 1 ◆वित्तीय संस्था..... 2 ◆गैरवित्तीय संस्था..... 3 ◆नाफा नकमाउने संस्था.... 4 ◆घरायसी क्षेत्र..... 5	६ महिनाभन्दा कम आर्थिक काम गरेका वा कुनै पनि आर्थिक काम नगरेकाको लागि (महल ३१ मा कोड २,३ र ४ हुनेलाई मात्र)	
						..[नाम].. ले गत १२ महिनामा आर्थिक काम नगर्नुको मुख्य कारण के हो ? ◆विद्यार्थी..... 1 ◆घरधन्दा..... 2 ◆पारिवारिक हेरचाह... 3 ◆बृद्ध अवस्था..... 4 ◆अशक्त/बिरामी..... 5 ◆पेन्सन/आयस्ता..... 6 ◆सामाजिक कार्य/स्वयंसेवा..... 7 ◆अन्य..... 8	..[नाम].. ले गत १२ महिनामा आर्थिक काम खोज्नुभएको वा कामको लागि उपलब्ध हुनु भएको थियो ? ◆थियो (पूर्ण समय)....1 ◆थियो (आंशिक समय)..... 2 ◆थिएन..... 3
कामको विवरण र पद	(कोड)	काम गरेको ठाउँ/संस्थाको नाम उत्पादिन वस्तु/सेवाको नाम	(कोड)					
(३२)		(३३)		(३४)	(३५)	(३६)	(३७)	
....		....						
....		....						
....		....						
....		....						
....		....						
....		....						
....		....						
....		....						

अनुसूची ३ : घर तथा घरपरिवार सूचीकरण उतार फाराम

घर तथा घरपरिवार सूचीकरण उतार फाराम	राष्ट्रिय जनगणना २०७८	जम्मा ..... पानाको पाना नं.....

प्रदेशः ..... कोड ☐ जिल्लाः ..... कोड ☐☐ गाउँपालिका/नगरपालिकाः ..... कोड ☐☐

वडा नं. ☐☐ गणना क्षेत्र नं. ☐☐ गाउँ/बस्ती/टोलः .....

परिवार सम्बन्धी विवरण

क.सं.	घरको तला संख्या	घरको मुख्य प्रयोग	जनगणना घर क्रमसंख्या	जनगणना परिवार क्रमसंख्या	परिवारका मूलीको नाम, थर	परिवारमा अक्सर बसोबास गर्ने सदस्य संख्या			
						पुरुष	महिला	अन्य लिङ्गी	जम्मा
	(२)	(३)	(६)	(७)	(८)	(९)			

घरको मुख्य प्रयोग : आवासीय.....1 व्यापार.....2 सरकारी.....3 शैक्षिक.....4 स्वास्थ्यजन्य.....5 उद्योग/कलकारखाना.....6 बैंक तथा वित्तीय संस्था.....7 संस्थागत.....8 होटल तथा लज.....9 गोठ/धनसार/मतान.....10 अन्य प्रयोग.....11 खाली घर.....12

अनुसूची–७
(राष्ट्रिय जनगणना सञ्चालन निर्देशिका, २०७७ को दफा ५४ को उपदफा (४) र दफा ८१ को उपदफा (१) संग सम्बन्धित)

राष्ट्रिय जनगणना २०७८
कन्ट्रोल फाराम

प्रदेश : ..... कोड ☐ जिल्ला : ..... कोड ☐☐ गाउँपालिका/नगरपालिका : ..... कोड ☐☐

वडा नं.	गणना क्षेत्र नं.	जम्मा जनगणना घर संख्या	जम्मा जनगणना परिवार संख्या	जनसंख्या (अक्सर बसोवास)			अनुपस्थित जनसंख्या (विदेश गएका)			भरिएका मुख्य प्रश्नावलीको किताब संख्या		बुझाउने गणकको	
				जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	१०० पाने	४० पाने	नाम	सही

सुपरिवेक्षकको नामः ..... आईडि कोड : .....

सही र मिति :२०७८/ /

रुजु गर्नेः	स्थानीय जनगणना अधिकारीः	प्रदेश/जिल्ला जनगणना अधिकारीः
नाम :	नाम :	नाम : .....
सही :	सही :	सही : .....
मिति :	मिति :	मिति : .....

नोट : प्रत्येक वडाको अलग-अलग कन्ट्रोल फाराम भर्नु पर्दछ ।

अनुसूची ५: कार्य सम्पन्नता प्रतिवेदन निवेदनको ढाँचा

राष्ट्रिय जनगणना सञ्चालन निर्देशिका, २०७७ को (दफा ५४ को उपदफा (४) सँग सम्वन्धित

कार्य सम्पन्नता प्रतिवेदन निवेदनको ढाँचा

कार्य सम्पन्नता फाराम

(सुपरिवेक्षक र गणकले संयूक्त भर्ने)

श्रीमान् जनगणना अधिकारीज्यू मितिः२०७८/ /

प्रदेश/जिल्ला/स्थानीय जनगणना कार्यालय, ...

विषय : संकलित विवरण बुझाएको बारे ।

महोदय,

उपरोक्त सम्बन्धमा तहाँ कार्यालयको कार्यादेश बमोजिम .....प्रदेश..... जिल्ला .....को तपसिल बमोजिमको स्थानीय तहको वडा तथा गणनाक्षेत्रमा खटिई तोकिएको कार्य सम्पन्न गरी तपसिल बमोजिम तथ्याङ्क तथा अन्य विवरणहरु पेश गरेका छौं ।

तपसिल

स्थानीय तहको नाम	वडा नं	गणना क्षेत्र नं	प्रयोग गरिएका बुक संख्या	घर संख्या	घरपरिवार संख्या	जनसंख्या (अक्सर बसोबास)			अनुपस्थित जनसंख्या (विदेश गएका)			गणकको		आइडी कोड
						जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	नाम	सही	

सुपरिवेक्षकको नामः..... आइडी कोडः.....

सहि र मिति :

==========

रुजु गर्ने :	स्थानीय जनगणना अधिकारी :	प्रदेश/जिल्ला जनगणना अधिकारी :
नाम थरः	नाम थर :	नाम थर :
सहिः	सहि :	सहि :
मितिः	मिति:	मिति:

अनुसूची ६: राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को लागि तयार गरिएका कोडहरू

प्रदेशको नाम र कोड

प्रदेशको नाम	कोड
प्रदेश १	1
प्रदेश २	2
बागमती	3
गण्डकी	4
लुम्बिनी	5
कर्णाली	6
सुदूरपश्चिम	7

जिल्लाको नाम र कोड

प्रदेशको नाम	जिल्लाको नाम	कोड
प्रदेश नं. १	ताप्लेजुङ	1
	संखुवासभा	2
	सोलुखुम्बु	3
	ओखलढुङ्गा	4
	खोटाङ	5
	भोजपुर	6
	धनकुटा	7
	तेह्रथुम	8
	पाँचथर	9
	इलाम	10
	झापा	11
	मोरङ	12
	सुनसरी	13
	उदयपुर	14
प्रदेश नं. २	सप्तरी	15
	सिरहा	16
	धनुषा	17
	महोत्तरी	18
	सर्लाही	19
	रौतहट	20
	बारा	21
	पर्सा	22
बागमती	दोलखा	23
	सिन्धुपाल्चोक	24
	रसुवा	25
	धादिङ	26
	नुवाकोट	27
	काठमाडौँ	28
	भक्तपुर	29
	ललितपुर	30
	काभ्रेपलाञ्चोक	31
	रामेछाप	32
	सिन्धुली	33
	मकवानपुर	34
	चितवन	35
गण्डकी	गोरखा	36
	मनाङ	37
	मुस्ताङ	38
	म्याग्दी	39
	कास्की	40
	लमजुङ	41
	तनहुँ	42
	नवलपरासी (पुर्व)	43
	स्याङजा	44
	पर्वत	45
	बागलुङ	46
लुम्बिनी	रूकुम (पुर्व)	47
	रोल्पा	48
	प्यूठान	49
	गुल्मी	50
	अर्खाँची	51
	पाल्पा	52
	नवलपरासी (पश्चिम)	53
	रूपन्देही	54
	कपिलवस्तु	55
	दाङ	56
	बाँके	57
	बर्दिया	58
कर्णाली	डोल्पा	59
	मुगु	60
	हुम्ला	61
	जुम्ला	62
	कालिकोट	63
	दैलेख	64
	जाजरकोट	65
	रूकुम (पश्चिम)	66
	सल्यान	67
	सुर्खेत	68
सुदूर पश्चिम	बाजुरा	69
	बझाङ	70
	दार्चुला	71
	बैतडी	72
	डँडेलधुरा	73
	डोटी	74
	अछाम	75
	कैलाली	76
	कञ्चनपुर	77

देशको नाम र कोड

देशको नाम	कोड
भारत	81
चीन	82
अफगानिस्तान	83
बंगलादेश	84
भुटान	85
माल्दिभ्स	86
पाकिस्तान	87
श्रीलंका	88
ब्रुनाई	89
क्याम्बोडिया	90
इन्डोनेशिया	91
लाओस	92

देशको नाम	कोड
मलेसिया	93
म्यान्मार (बर्मा)	94
फिलिपिन्स	95
सिंगापुर	96
थाइल्याण्ड	97
भियतनाम	98
बहराईन	99
इरान	100
इराक	101
इजरायल	102
जोर्डन	103
कुवेत	104
किर्गिस्तान	105
लेवनान	106
लिविया	107
ओमन	108
प्यालेस्टाइन	109
कतार	110
साउदी अरेबिया	111
सिरिया	112
ताजिकिस्तान	113
टर्कि	114
तुर्केमेनिस्तान	115
युनाइटेड अरब इमिरेटस	116
उब्जेकिस्तान	117
यमन	118
हङकङ	119
जापान	120
काजाकास्तान	121
उत्तर कोरिया	122
दक्षिण कोरिया	123
मकाउ	124
मंगोलिया	125
ताइवान	126

देशको नाम	कोड
अष्ट्रिया	127
बेल्जियम	128
बुल्गेरिया	129
साइप्रस	130
चेक रिपब्लिक	131
डेनमार्क	132
स्टोनिया	133
फिनल्याण्ड	134
फ्रान्स	ज्ञघछ
जर्मनी	136
ग्रीस	137
हंगेरी	138
आयरल्याण्ड	139
इटाली	140
लाटभिया	141
लिथुयानिया	142
लक्जम्वर्ग	143
माल्टा	144
नेदरल्याण्ड	145
पोल्याण्ड	146
पोर्चुगल	147
रोमानिया	148
स्लोभाकिया	149
स्लोभानिया	150
स्पेन	151
स्वीडेन	152
यु.के. (बेलायत)	153
अल्बानिया	154
एण्डोरा	155
आर्मेनिया	156
अजरबैजान	157
बेलारूस	158
बेलिज	159
बोस्निया हर्जगोभिना	160

देशको नाम	कोड
क्रोसिया	161
जर्जिया	162
जिब्राल्टर	163
आइसल्याण्ड	164
मेसेडोनिया	165
मोल्डोभा	166
मोनाको	167
मन्टेनिग्रो	168
नर्बे	169
रसिया	170
सानमारिनो	171
सर्विया	172
स्विजरल्याण्ड	173
युक्रेन	174
क्यानडा	175
यु.एस.ए. (अमेरिका)	176
ग्रीनल्याण्ड	177
एन्टिगुआ एण्ड बर्मुडा	178
अर्जेन्टिना	179
बाहामास	180
बोलिभिया	181
ब्राजिल	182
चिली	183
कोलम्बिया	184
कोस्टारिका	185
क्युवा	186
डोमेनिक	187
डोमेनिक रिपब्लिक	188
इक्वेडर	189
एल साल्भाडोर	190
फकल्याण्ड	ज्ञढज्ञ
ग्रेनेडा	192
ग्वाटेमाला	193
गुयना	194

देशको नाम	कोड
हैटी	195
होन्डुरस	196
जमैका	197
मेक्सिको	198
निकारागुवा	199
पानामा	200
पाराग्वे	201
पेरू	202
ट्रिनिडाड एण्ड टोबागो	203
उरूग्वे	204
भेनेजुयला	205
अल्जेरिया	206
अंगोला	207
बेनिन	208
बोत्स्वाना	209
बुर्किना फासो	210
बुरूण्डी	211
क्यामरून	212
केपभर्डे	213
सेन्ट्रल अफ्रिकन गणतन्त्र	214
चाड	215
कंगो	216
डिजिबुटी	217
इजिप्ट	218
इरिट्रिया	219
इथियोपिया	220
फ्रेन्च गुयना	221
गाबोन	222
गाम्बिया	223
घाना	224
गुयना	225
गिनी बिसाउ	226
केन्या	227
लेसोथो	228

देशको नाम	कोड
लाइबेरिया	229
माडागास्कार	230
मलावी	231
माली	232
मौरिटानिया	233
मौरिसस	234
मोरक्को	235
मोजाम्बिक	236
नामिबिया	237
नाइजर	238
नाइजेरिया	239
रूवान्डा	240
सेनेगल	241
सिरालिओन	242
सोमालिया	243
दक्षिण अफ्रिका	244
सुडान	245
सुरिनाम	246
स्वाजिल्याण्ड	247
तान्जानिया	248
टोगो	249
ट्युनिसिया	250
युगान्डा	251
पश्चिमी साहारा	252
जाम्बिया	253
जिम्बाबे	254
अस्ट्रेलिया	255
फिजी	256
किरीबाटी	257
मार्शल आईलैण्ड	258
माइक्रोनेसिया	259
नाउरू	260
न्यू केलेडोनिया	261
न्यूजिल्याण्ड	262

देशको नाम	कोड
निउए	263
पलाउ	264
पपुवा न्यूगिनी	265
सामोआ	266
सोलोमोन आईलैण्ड	267
टिमोर लेस्टे	268
टोङगा	269
टुभालु	270
भानुआतु	271
अन्य देश	996
देशको नाम थाहा छैन	998

जातजातिको नाम र कोड

जातजातिको नाम	कोड
क्षेत्री	1
ब्राह्मण - पहाड	2
मगर	3
थारु	4
तामाङ्ग	5
नेवार	6
कामी	7
मुसलमान	8
यादव	9
राई	10
गुरूङ्ग	11
दमाई/ढोली	12
ठकुरी	13
लिम्बु	14
सार्की	15
तेली	16
चमार/हरिजन/राम	17
कोइरी/कुशवाहा	18
मुसहर	19
कुर्मी	20
सन्यासी/दशनामी	21
धानुक	22

जातजातिको नाम	कोड
दुसाध/पासबैान/पासी	23
मल्लाह	24
केवट	25
कथबनियाँ	26
ब्राह्मण-तराई	27
कलवार	28
कानु	29
कुमाल	30
घर्ती/भूजेल	31
हजाम/ठाकुर	32
राजबंशी	33
शेर्पा	34
धोवी	35
तत्मा/तत्वा	36
लोहार	37
खत्वे	38
सुँडी	39
दनुवार	40
हलुवाई	41
माझी	42
बरई	43
बिन	44
नुनीया	45
चेपाङ्ग/प्रजा	46
सोनार	47
कुम्हार	48
सुनुवार	49
बाँतर/सरदार	50
काहर	51
सतार/सन्थाल	52
मारवाडी	53
कायस्थ	54
राजपूत	55
बादी	56
झांगड/धागर	57
गनगाई	58
लोध	59

जातजातिको नाम	कोड
बढई	60
थामी	61
कुलुङ	62
बंगाली	63
गडेरी/भेडियार	64
धिमाल	65
याक्खा	66
घले	67
ताजपुरीया	68
खवास	69
दराइ	70
माली	71
धुनीया	72
पहारी	73
राजधोव	74
भोटे	75
डोम	76
थकाली	77
कोरी	78
छन्त्याल/छन्तेल	79
ह्योल्मो	80
बोटे	81
राजभर	82
बरामो/बराम/बरामु	83
पंजाबी/सिख	84
नाछिरिङ	85
याम्फु	86
गाइने	87
चाम्लिङ	88
आठपहरिया	89
जिरेल	90
दुरा	91
सरवरिया	92
मेचे	93
बान्तवा	94
राजी	95
डोल्पो	96

जातजातिको नाम	कोड
हलखोर	97
व्यासी/सौका	98
अमात	99
थुलुङ	100
लेप्चा	101
पथ्थरकट्टा/कुशवाडिया	102
मेवाहाङ	103
बाहिङ	104
नटुवा	105
हायु	106
धन्कार/धरिकार	107
ल्होपा	108
मुण्डा	109
देव	110
ढाँडी	111
कमर	112
किसान	113
साम्पाङ	114
कोचे	115
ल्होमी	116
खालिङ	117
तोप्केगोला	118
चिडिमार	119
वालुङ	120
लोहारुङ	121
कलार	122
राउटे	123
नुराङ	124
कुशुण्डा	125
राना थारु	126
भूमिहार	127
विदेशी	995
अन्य (.....) खुलाउने	

भाषाको नाम र कोड

भाषाको नाम	कोड
नेपाली	1
मैथिली	2
भोजपुरी	3
थारु	4

भाषाको नाम	कोड
तामाङ्ग	5
नेवारी	6
बज्जिका	7
मगर	8
डोटेली	9
उर्दु	10
अवधी	11
लिम्बु	12
गुरूङ्ग	13
बैतडेली	14
राई	15
अछामी	16
बान्तवा	17
राजबंशी	18
शेर्पा	19
हिन्दी	20
चाम्लिङ	21
बझाङ्गी	22
सन्थाली	23
चेपाङ्ग	24
दनुवार	25
सुनुवार	26
मगही	27
उराउँ/उराउ	28
कुलुङ	29
खाम	30
राजस्थानी	31
माझी	32
थामी	33
भुजेल	34
बङला	35
थुलुङ	36
याक्खा	37
धिमाल	38
ताजपुरीया	39
अंगिका	40
साम्पाङ	41
खालिङ	42
याम्बुले	43
कुमाल	44

भाषाको नाम	कोड
दरई	45
बाहिङ	46
बाजुरेली	47
ह्योल्मो/योल्मो	48
नाछिरिङ्ग	49
याम्फु/याम्फे	50
बोटे	51
घले	52
डुमी	53
लाप्चा	54
पुमा	55
डुङ्माली	56
दार्चुलेली	57
आठपहरिया	58
थकाली	59
जिरेल	60
मेवाहाङ	61
सांकेतिक भाषा	62
तिबेतियन	63
मेचे	64
छन्त्याल	65
राजी	66
लोहोरूङ	67
छिन्ताङ	68
गनगाई	69
पहरी	70
दैलेखी	71
ल्होपा	72
दुरा	73
कोचे	74
छिलिङ	75
अंग्रेजी	76
जेरो/जेरूङ	77
खस	78
संस्कृत	79
डोल्पाली	80
हायु/भायु	81
तिलुङ	82
कोयी	83
किसान	84

भाषाको नाम	कोड
वालिङ/वालुङ	85
मुसलमान	86
हरियान्वी	87
जुम्ली	88
पन्जाबी	89
ल्होमी	90
बेल्हारे	91
ओरिया	92
सोनहा	93
सिन्धी	94
डडेल्धुरी	95
व्याँसी	96
आसामी	97
खाम्ची/राउटे	98
साम	99
मनाङे	100
धुलेली	101
फाङदुवाली	102
सुरेल	103
माल्पाण्डे	104
चाइनिज	105
खरिया	106
कुर्माली	107
बराम	108
लिङखिम	109
सधनी	110
कागते	111
जोङ्खा	112
बनकरिया	113
काइके	114
गढवाली	115
फ्रेन्च	116
मिजो	117
कुकी	118
कुशुण्डा	119
रसियन	120
स्पेनीस	121
नागामिज	122
अरबी	123
अन्य (.....) खुलाउने	

अनुसूची ७: आर्थिक काम (पेशा) को वर्गीकरण र कोडहरू

पेशा	विस्तृतीकरण	कोड
सशस्त्र सैनिक अधिकारीहरू	• नेपाली सेना अन्तर्गत काम गर्ने सबै जवान देखि प्रमुख सम्मका प्राविधिक तथा अप्राविधिक सबै सैनिक अधिकारीहरु ।	0
व्यवस्थापकहरू	• राष्ट्रपति, उपराष्ट्रपति, प्रधानमन्त्री, मन्त्रीहरू, सांसदहरू, गाउँ नगरका प्रमुखहरू, वडा अध्यक्ष तथा वडा सदस्यहरु लगायत राजनीतिक दलका पदाधिकारीहरु (तलब/ज्याला लिई पार्टीको काम गर्ने), • संवैधानिक निकायका प्रमुख तथा सदस्यहरू, अन्य केन्द्रीय तथा प्रादेशिक सरकारी निकायका सचिवहरु, प्रमुखहरू, महाशाखा प्रमुखहरू, • सार्वजनिक संस्थान, बैंक तथा वित्तीय संस्था, स्कुल, कलेज तथा विश्वविद्यालय, औद्योगिक प्रतिष्ठान, कृषि तथा वन, विज्ञापन, बिक्री तथा बजार, आपूर्ति, बालबालिका तथा वृद्धवृद्धा लगायतका समाज कल्याण केन्द्र, निर्माण व्यवसाय, स्वास्थ्य संस्था, होटेल तथा रेष्टुरेण्ट, खेलकुद तथा मनोरञ्जन केन्द्र, गैरसरकारी संघ संस्थाका प्रमुखहरू, महाप्रबन्धक, प्रबन्धक तथा सञ्चालकहरू, • प्रशासनका अधिकृतहरु, कानूनका अधिकृतहरु, अनुसन्धान अधिकृतहरु, • नेपाल प्रहरी तथा सशस्त्र प्रहरीका निरीक्षक वा सो भन्दा माथिका प्रहरी अधिकृतहरु ।	1
पेशाविद्हरू	• वैज्ञानिकहरू, जलवायु विज्ञहरु, कृषि वन र माछापालन विशेषज्ञहरू, इन्जिनियर, आर्किटेक्ट, योजनाकार, सर्भेयर, डिजाइनर, प्राविधिक अधिकृतहरु, • मेडिकल प्राक्टिसनरहरू, नर्सिङ तथा प्रसुति लगायतका स्वास्थ्यका पेशाविद्हरू, विभिन्न चिकित्सकहरू, चिकित्सा तथा औषधिको बिक्री प्रतिनिधि, • पूर्व प्राथमिक शिक्षकदेखि विश्वविद्यालयका प्राध्यापकहरू, तालिम अधिकृतहरु, • वित्तीय/बजार विश्लेषकहरू, • सूचना प्रविधिका विज्ञहरू, सफ्टवेयर डेभलपर तथा प्रोग्रामर, • अधिवक्ता तथा न्यायाधीश तथा कानूनविद्हरू, • अर्थशास्त्री, समाजशास्त्री, तथ्याङ्कशास्त्री, राजनीतिक विश्लेषकहरु तथा समाजसेवी र धार्मिक गुरू, पुजारी, लेखक, कवि, अनुवादक, कार्टुनिष्ट, संगीतकार, गायक गायिका, डान्सर, पत्रकार, विभिन्न क्षेत्रका कलाकारहरू, निर्देशक, रेडियो/टेलिभिजन/अन्य मिडियाका उद्घोषक ।	2
प्राविधिक तथा सहायक पेशाविद्हरू	• विज्ञान, विद्युत्, सिभिल, मेकानिकल इन्जिनियरिङ लगायतका ओभरसियर, फिल्ड सुपरभाइजर, प्राविधिक सहायकहरु, मेशिन अपरेटरहरु, • कृषि, वनका प्राविधिक सहायकहरु (जे. टि., जे.टि.ए., रेन्जर, फरेष्टर, बनपाले आदि), पशु प्राविधिक सहायकहरु, खाद्य निरीक्षकहरु, • मेडिकलका प्राविधिकहरू ल्याब टेक्निसियनहरु, रेडियोग्राफर, नर्स, अनमी तथा सुँडेनीहरु, धामीझाँक्रीहरु, धर्म प्रचारकहरु, • सरकारी वरिष्ठ सहायक स्तरका कर्मचारीहरू, विदेशी विनिमय सटहीका एजेन्टहरु (Money Exchanger) बीमाका एजेन्टहरु, बिक्री एजेन्टहरु, क्रेता, भन्सार, रोजगार प्रतिनिधिहरू, रियल स्टेटका दलालहरु, विज्ञापन प्रतिनिधिहरु, • प्रहरी सहायक निरीक्षकहरू, खेलाडी तथा खेल प्रशिक्षकहरू, पाइलटहरू, फोटोग्राफर, आन्तरिक डिजाइनर, कुकहरू, सूचना प्रविधिका सहायकहरू, कम्प्युटर अपरेटरहरू ।	3
कार्यालय सहायकहरू	• कार्यालयको दैनिक कार्य गर्ने सहायक कर्मचारीहरू, कार्यालय सहायक, बैंक टेलर, फ्रन्ट डेस्कमा काम गर्ने कर्मचारीहरू, कार्यालयको सबै काममा सघाउने कार्यालय सहयोगीहरु, • क्यासिनोमा काम गर्नेहरु, ऋण संकलन गर्ने संकलकहरु, • बस तथा हवाईजहाजका टिकट काट्ने, ट्राभल एजेन्सीहरुका यातायात परामर्श सहायकहरु, • रिसेप्सनिष्टहरु, हुलाकीहरु ।	4

पेशा	विस्तृतीकरण	कोड
सेवा तथा वस्तु बिक्री गर्ने कामदारहरु	• टुरिष्ट गाइड, रेष्टुरेन्टका सेफ, कुक, वेटर, पैसा संकलक (क्यासियरहरु), • थोक तथा खुद्रा सामान बिक्रेताहरू, सेल्स गर्ने कामदारहरु, फुटपाथमा पसल थापी सामान बेच्नेहरु, • व्यवसायमा राखिएका सुरक्षा गार्डहरू तथा कामदारहरू, दाहसंस्कार गर्नेहरु, अन्यत्र उल्लेख नभएका सुरक्षा कामदारहरु, • ड्राइभिङ प्रशिक्षक, ब्युटिसियन, मोडेलहरु, हजाम, • प्रहरी जवानहरू, बिमान परिचारकहरु, कण्डक्टरहरु, • ज्योतिषीहरु, बच्चा, बुढाबुढी, अशक्तहरुको हेरचाह गर्ने व्यक्तिहरु आदि ।	5
कृषि, वन र माछापालन कार्यका दक्ष कामदारहरु	• आफ्नो कृषि क्रियाकलापहरु गर्ने निर्वाहमूखी कृषकहरू, • खाद्यान्न तथा नगदे बाली उत्पादन गर्ने, पशुपालन, मौरीपालन, च्याउखेती, माछापालन लगायतका कार्य गर्ने दक्ष कामदारहरु, • बजारमुखी खाद्यान्न तथा तरकारी बाली, दुग्ध उत्पादक, नर्सरी तथा वन सम्बन्धी कामदारहरू, • पशुपन्छी पालक कृषकहरु, व्यापारीहरु, कोइला बनाउने व्यक्तिहरु ।	6
शिल्पकला तथा कारिगरी र यस सम्बन्धी व्यापार गर्ने कामदारहरु	• शिल्पकार, कालिगढ, डकर्मीहरु, सिकर्मीहरु, • प्लम्बर, पेन्टर, वेयरिङ गर्ने व्यक्ति, मार्वल/कार्पेट/टायल/पार्केटिङ लगायतका काम गर्नेहरु, • धातुको काम गर्नेहरू, मूर्तिकार, हस्तकलाका सामग्री बनाउनेहरु, गहना बनाउनेहरु, आरनमा फलामको काम गर्नेहरु, कुमालेहरु, • सामान्य मर्मत (यातायात साधन, इलेक्ट्रोनिक, इलेक्ट्रीकल सामान आदि) गर्ने मिस्त्रीहरू, • भवनको संरचना सफाई गर्ने कामदारहरु, डाईक्लिनर्समा काम गर्नेहरु, गलैचा बनाउने, • कम्प्युटर तथा सञ्चार क्षेत्रमा काम गर्नेहरु, छपाई तथा बाइण्डिङको काम गर्नेहरु, • फलफुल/तरकारी संरक्षण तथा टिप्ने कामदारहरु, माली, • बेकरी, नुडल्स, बिस्कुट, जाम, अचार आदि बनाउने, माछा पसलमा काम गर्नेहरु, सुर्ती तथा चुरोट तयार गर्ने कामदारहरु, • कपडा काट्ने तथा सिलाउने कामदारहरु, छाला काट्ने तथा जुत्ता बनाउनेहरु लगायतका व्यक्तिको सीप उपयोग गर्ने कामदारहरु ।	7
यन्त्र तथा मेशिन अपरेटर र जडान गर्ने कामदारहरु	• धातु प्रशोधन गर्ने, रासायनिक सामान बनाउने, कागज, प्लाष्टिकका सामान उत्पादन गर्ने, धागो बनाउने, जुत्ता बनाउने, आदि मेशिन अपरेटरहरु, • सवारी चालकहरु, • मोटरसाइकलबाट यात्रु ओसार्ने तथा सामान ढुवानी गर्नेहरु, • खानी खोज्नेहरू, खनिज तथा ढुङ्गा प्रशोधन गर्ने कामदारहरु, इनार खन्ने कामदारहरु, • यन्त्र जडान/विद्युतीय जडान गर्ने कामदारहरु, उद्योगमा मेशिन चलाउनेहरू ।	8
सामान्य वा प्राथमिक पेशाका कामदारहरु	• घरको सामान्य सरसफाई गर्ने घरेलु कामदारहरु, कार्यालय तथा होटल लगायत अन्य प्रतिष्ठानहरुमा सरसफाई गर्ने कामदारहरु, गाडी लगायतको सरसफाई कामदारहरु, • खानी, निर्माण उद्योग, उत्पादन उद्योग र यातायात क्षेत्रमा हातले काम गर्ने कामदारहरु/मजदुरहरु • कृषि, वन, बागवानी, नर्सरी तथा पशु फर्ममा ज्याला मजदुरीका रुपमा हातले काम गर्ने अदक्ष कामदारहरु, • खानी तथा बालुवा गिट्टी ढुङ्गा झिक्ने कामदारहरु, प्याकेजिङमा शारीरिक श्रम गर्ने कामदारहरू, • कबाडी संकलन गर्ने, फोहोर संकलन गर्ने कामदारहरु, सडक सफा गर्नेहरु, • रिक्सा, ठेला, टाँगा चालकहरू, सामान ढुवानी गर्ने तथा भारी बोक्ने कामदारहरू, दाउरा संकलन गर्ने, • भान्सामा सहयोग गर्ने सहयोगी कामदारहरु, भाँडा माझ्ने कामदारहरु, सडकमा घुमीफिरी सामान बेच्नेहरू, • अन्य अदक्ष कामदार तथा मजदुरहरू, ढल सफा गर्ने कामदारहरु, अग्नि तथा पार्किङ रक्षकहरु ।	9

अनुसूची ८: आर्थिक क्रियाकलापको औद्योगिक क्षेत्र अनुसारको वर्गीकरण र कोडहरू

आर्थिक क्रियाकलाप/ औद्योगिक वर्गीकरण	विस्तृतीकरण	कोड
कृषि, वन तथा माछापालन	• खाद्यान्नबाली, तरकारीबाली, तेलहनबाली, मसलाबाली लगायतका अस्थायी बालीहरू, जडिबुटीको उत्पादन, • फलफुल खेती लगायतका अन्य स्थायी बालीहरू, नर्सरी, पशुपन्छी पालन, मौरीपालन, रेशमखेती र यी कार्यका लागि सहयोगी क्रियाकलापहरू, • दाउरा तथा गोलिया काठ उत्पादन, गैरकाठजन्य वन पैदावरको संकलन, माछापालन सम्बन्धी कार्यहरु ।	1
खानी तथा उत्खनन्	• ढुङ्गा, माटो, बालुवा उत्खनन, धातु तथा पेट्रोलियम र प्राकृतिक ग्याँसको उत्खनन् र यसका सहायक क्रियाकलापहरू सम्बन्धी कार्यहरु ।	2
औद्योगिक उत्पादन	• खाद्य वस्तुको औद्योगिक उत्पादन (माछा, मासु, फलफुल, बनस्पति, दुग्धपदार्थ, तेलको उत्पादन), खाद्य पदार्थ प्रशोधन गर्ने क्रियाकलापहरू, • बेकरी, चिनी, चक्लेट, चाउचाउ लगायतका खाद्यपदार्थ उत्पादन गर्ने क्रियाकलाप, • पशुआहारा उत्पादन, • मिनरल वाटर, वाइन, बियर, सूर्तीजन्य पदार्थ, कपडा, राडीपाखी, तयारी पोसाक, छालाका सामान, जुत्ता चप्पल उत्पादन, • फर्निचर, कागज, प्लाष्टिक, रबर, काँच, माटाका भाँडा, इँटा, सिमेन्ट उत्पादन, • औषधि उत्पादन, • छपाइ सम्बन्धी उत्पादनहरू, • फलाम, धातुलाई इलेक्ट्रोनिक उत्पादन, विद्युतीय उत्पादन, मेशिन उपकरण, सवारी साधन, खेलकुदका सामान उत्पादन गर्ने, मेशिन तथा उपकरणको जडान र पूँजीगत मर्मत सम्भार (एसेम्बल) गर्ने क्रियाकलापहरू ।	3
विद्युत्, ग्याँस, बाफ तथा वातानुकूलित सेवा	• विद्युत तथा ग्याँसको उत्पादन, प्रसारण तथा वितरण, बायोग्याँस वितरण गर्ने कम्पनीका कामदारहरुको क्षेत्र, खाद्य तथा गैरखाद्य चिस्याउन प्रयोग हुने बरफको उत्पादन गर्ने क्षेत्र ।	4
पानीको आपूर्ति, ढलनिकास, फोहर व्यवस्थापन र शुद्धीकरणका क्रियाकलापहरू	• पानीको संकलन, शुद्धीकरण, तथा आपूर्ति, ट्यांकरबाट पानी आपूर्ति, • ढलनिकास, चर्पी तथा सेफ्टी टैंक सफाई, फोहरमैला संकलन, प्रशोधन तथा विसर्जन, ढुवानी तथा व्यवस्थापन गर्ने कार्य, • कवाडी संकलन, पुराना कपडाबाट कपास बनाउने कार्य, सामानको Recycle सम्बन्धी कार्यहरुका क्षेत्र ।	5
निर्माण	• सिभिल इन्जिनियरिङ र भवनका लागि सामान्य तथा विशेष निर्माण सम्बन्धी क्रियाकलापहरु, • भवन, सडक, रेलमार्ग निर्माण, सिँचाइ, आयोजनाको निर्माण, संरचना भत्काउने तथा निर्माण स्थल तयारी, • विद्युत् प्रसारण लाइन निर्माण कार्य, वेयरिङ तथा प्लम्बिङ कार्य, अन्य निर्माण, भौतिक संरचना निर्माण गर्ने कार्यहरु ।	6
थोक एवं खुद्रा व्यापार, मोटरगाडी तथा मोटरसाइकल मर्मत सम्भारका कार्यहरू	• अप्रशोधित कृषिउपज, खाद्यपदार्थ, पेय पदार्थ, कपडा, कम्प्यूटर, कृषि उपकरण, मेशिन तथा उपकरण, हार्डवेयरका सामान, भाँडाकुँडा, फर्निचर, घरायसी वस्तुहरू, पुस्तक, खेलकुद, औषधि, Online Shopping लगायतका थोक एवं खुद्रा बिक्री र मर्मत सम्भारका कार्यहरु, • मोटरगाडी र मोटरसाइकलको बिक्री, पार्टपूर्जा तथा सहायक सामानको बिक्री, मर्मत सम्भार ।	7

आर्थिक क्रियाकलाप/ औद्योगिक वर्गीकरण	विस्तृतीकरण	कोड
यातायात तथा भण्डारण	• यात्री वा सामान ढुवानी गर्ने यातायातका क्रियाकलापहरु: • सडक, रेल, जल, हवाइ यात्रुवाहक तथा ढुवानीको लागि यातायात, • गोदाम घर, कार्गो, हुलाक, कुरियर तथा अन्य ढुवानी सेवाका सहायक क्रियाकलापहरू, • चालक सहित भाडामा दिने यातायात सेवा ।	8
आवास तथा भोजन सेवासम्बन्धी क्रियाकलापहरू	• यात्रीहरुको लागि खान, पिउन तथा छोटो अवधिको लागि आवासको सुविधा प्रदान गर्ने क्रियाकलापहरु: • अल्पकालिन आवास, होटल, लज, रेष्टुरेन्ट, क्याटरिङ सेवा, • अन्य आवास तथा यी सम्बन्धी अन्य सहायक क्रियाकलापहरू ।	9
सूचना तथा सञ्चार	• सूचना उत्पादन तथा वितरण गर्ने, प्रसारण तथा वितरण गर्ने उद्देश्यले बनाइएका साँस्कृतिक उत्पादन, तथ्याङ्क वा सूचना उत्पादन, प्रविधि सम्बन्धी क्रियाकलापहरु, • लगत प्रशोधन र अन्य सूचनामूलक सेवा क्रियाकलापहरु; • पुस्तक, पत्रिका, जर्नल प्रकाशन, सफ्टवेयर प्रकाशन, चलचित्र, भिडियो, रेडियो, टि.भी., संगीत सम्बन्धी क्रियाकलापहरू, • दूरसञ्चार, कम्प्यूटर प्रोग्रामिङ, समाचार एजेन्सी लगायतका कार्यहरू ।	10
वित्तीय तथा बिमासम्बन्धी क्रियाकलापहरू	• बिमा, पुनर्बिमा तथा पेन्सन कोष, सामाजिक सुरक्षा कोष लगायतका वित्तीय सेवा र ती सेवाहरुलाई सहयोग गर्ने क्रियाकलापहरु: • बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरु, जीवन तथा निर्जीवन बिमा, वित्तीय मध्यस्थता, ट्रष्ट व्यवस्थापन तथा अन्य कोष व्यवस्थापनका क्रियाकलापहरू ।	11
घरजग्गा कारोबारका व्यावसायिक क्रियाकलापहरू	• जग्गा जमिनको खरिद बिक्री, जग्गा जमिन भाडामा लगाउने, अन्य घर जग्गा कारोबारका सेवा दिने कार्यहरु, • घर जग्गा कारोबारको लागि मूल्यांकन सेवा प्रदान गर्ने वा घर जग्गा खरिद बिक्रीको लागि एजेन्टको काम गर्ने क्रियाकलापहरू ।	12
पेशागत, वैज्ञानिक तथा प्राविधिक क्रियाकलापहरू	• विशिष्टिकृत पेशागत क्रियाकलाप: • कानूनी, लेखापरिक्षण, व्यवस्थापन, बजार अनुसन्धान, विशिष्टिकृत डिजाइन, फोटोग्राफीक, पशु चिकित्सा, अन्य वैज्ञानिक तथा प्राविधिक परामर्श प्रदान गर्ने कार्यहरु ।	13
प्रशासनिक तथा सहयोगी सेवाका क्रियाकलापहरू	• सामान्य व्यवसाय सञ्चालनको सहयोग गर्ने विविध प्रकारका क्रियाकलाप: • मेशिन तथा अन्य (मोटरगाडी, मनोरञ्जन, खेलकुदका सामान, अन्य घरायसी वस्तु, मेशिन तथा यान्त्रिक) उपकरण भाडा तथा ठेक्कासम्बन्धी क्रियाकलापहरू, • रोजगारी, ट्राभल एण्ड टुर एजेन्सी, निजी सुरक्षा, भवन सरसफाई, कल सेन्टर, सभा सम्मेलन तथा प्रदर्शनी आयोजना लगायतका प्रशासनिक तथा सहयोगी सेवाका क्रियाकलापहरू ।	14
सार्वजनिक प्रशासन तथा सुरक्षा; अनिवार्य सामाजिक सुरक्षासम्बन्धी क्रियाकलापहरू	• सार्वजनिक प्रशासनिक निकायद्वारा सञ्चालन गरिने सरकारी प्रकृतिका क्रियाकलापहरु: • सार्वजनिक प्रशासन, न्यायिक निकायहरु, परराष्ट्र मामला, सुरक्षा, अनिवार्य सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धी क्रियाकलापहरू, सार्वजनिक नियमन सम्बन्धी क्रियाकलापहरू ।	15
शिक्षा	• कुनै पनि तहका वा कुनै पेशा वा व्यवसायको लागि मौखिक वा लिखित साथसाथै रेडियो र टेलिभिजन वा सञ्चारका अन्य माध्यमद्वारा प्रदान गरिने शिक्षा: • पूर्वप्राथमिक, प्राथमिक, माध्यमिक, प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा, उच्च शिक्षा, • संस्कृति, तालिम केन्द्रहरु, खेलकुद तथा मनोरञ्जन प्रशिक्षण केन्द्र, अन्य शैक्षिक कार्यक्रमहरू, शैक्षिक परामर्श तथा शैक्षिक सहयोगी क्रियाकलापहरू ।	16

आर्थिक क्रियाकलाप/ औद्योगिक वर्गीकरण	विस्तृतीकरण	कोड
मानव स्वास्थ्य तथा सामाजिक कार्यका क्रियाकलापहरू	• स्वास्थ्य तथा सामाजिक कार्य सम्बन्धी क्रियाकलापहरु: • अस्पताल, स्वास्थ्य चौकी, चिकित्सा सेवा, उपचार केन्द्र, मानव स्वास्थ्य, आवासीय नर्सिङ, मानिसक रोगी, दुर्व्यसनी तथा बृद्धबृद्धा, अपाङ्गका लागि आवासीय हेरचाह सम्बन्धी क्रियाकलापहरू, अनाथालय तथा अन्य सामाजिक क्रियाकलापहरू ।	17
कला, मनोरञ्जन तथा मनोविनोद	• कला, विविध साँस्कृतिक, मनोविनोद, मनोरञ्जन तथा नागरिकहरुको रुचीका मनोरञ्जन तथा क्रिडालाई पूरा गर्ने क्रियाकलापहरु: • सृजनात्मक कला, साइनबोर्ड लेख्ने, आर्ट गर्ने, मूर्तिकार, पेन्टर, नाटक गर्ने संस्था, • पुस्तकालय, ऐतिहासिक, पूरातात्विक कला, अभिलेख, संग्रहालय, • प्रकृति संरक्षण, उद्यान, क्यासिनो, खेलकुद तथा मनोरञ्जन सम्बन्धी क्रियाकलापहरू ।	18
अन्य सेवा प्रदान गर्ने क्रियाकलापहरू	• श्रमिक संगठन (Trade Union), रोजगारदाता संगठन, धार्मिक, राजनीतिक तथा अन्य पेशागत संघ संगठनहरू, • कम्प्यूटर, सञ्चार, विद्युतीय उपकरण, जुत्ता तथा छालाका सामान, फर्निचर लगायतका व्यक्तिगत तथा घरायसी साना साना मर्मत कार्यहरू, • व्यक्तिगत सरसफाईका कार्यहरु कपाल काट्ने, सजावटका कार्य, कपडा धुने क्रियाकलापहरु, अन्य कुनै वर्गीकरणमा नपरेका क्रियाकलापहरु ।	19
घरपरिवारका घरायसी क्रियाकलापहरू; आफ्ना प्रयोगका लागि छुट्याउन नसकिने विभिन्न वस्तु तथा सेवाहरू उत्पादन गर्ने क्रियाकलापहरु	• रोजगारदाताका रूपमा घरेलु कामदार राखी गरिने घरायसी क्रियाकलापहरू, • निजी घरपरिवारले आफ्ना प्रयोगका लागि छुट्याउन नसकिने विभिन्न वस्तु तथा सेवाहरू उत्पादन गर्ने क्रियाकलापहरू, • निजी सवारी चालक, माली, निर्वाहमुखी बस्तु तथा सेवा उत्पादन गर्ने क्रियाकलापहरु ।	20
बाह्य संघसंस्था एवं यसका अङ्गहरूका क्रियाकलापहरू	• बाह्य संघसंस्था एवं यसका अङ्गहरूका क्रियाकलापहरू: • UN अन्तर्गतका संस्थाहरु, अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाहरु तथा कूटनीतिक नियोगहरु ।	21

अनुसूची ९: महल ३२ देखि ३५ सम्मका आर्थिक क्रियाकलापहरूको विवरण भर्नका लागि केही उदाहरण (प्रश्नावलीको ढाँचामा)

क्र. सं.	नाम	..[नाम].. ले मुख्य के आर्थिक काम गर्नु भयो ?		..[नाम].. ले काम गरेको ठाउँ/संस्थामा मुख्यरुपमा कस्तो किसिमको वस्तु वा सेवाको उत्पादन हुन्छ ?		..[नाम].. यो काममा कुन प्रकारले संलग्न हुनुहुन्छ ? ♦अरुको काम गर्ने.. 1 ♦रोजगारदाता..... 2 ♦आफ्नै काम गर्ने. 3 ♦परिवारमा सघाउने मात्र... 4	..[नाम].. ले गर्नुभएको आर्थिक कामको संस्थागत क्षेत्र कुन हो ? ♦सरकारी ..1 ♦वित्तीय संस्था..2 ♦गैरवित्तीय संस्था..3 ♦नाफा नकमाउने संस्था... 4 ♦घरायसी क्षेत्र..5
		कामको विवरण र पद	(कोड)	काम गरेको ठाउँ/संस्थाको नाम उत्पादिन वस्तु/सेवाको नाम	(कोड)		
(१)	(२)	(३२)		(३३)		(३४)	(३५)
१	चन्द्रबहादुर	देशको सुरक्षा, सैनिक हवल्दार	0	नेपाली सेना, सुरक्षा	15	1	1
२	अस्मिता	बिरामी जाँच, सेनाको डाक्टर	0	सैनिक अस्पताल, स्वास्थ्य सेवा	17	1	1
३	चन्द्रप्रसाद	सरकारी नीति कार्यान्वयन महानिर्देशक,	1	सडक विभाग, सडक पूर्वाधारको नियमन	15	1	1
४	चन्द्रकला	नगरको व्यवस्थापन नगरपालिका प्रमुख	1	सगरमाथा न.पा., नागरिक सेवा	15	1	1
५	भेषराज	होटलको व्यवस्थापन, सञ्चालक	1	अन्नपूर्ण होटल, होटल तथा लज सेवा	9	2	3
६	पूर्णिमा	व्यवस्थापन गर्ने , मेनेजर	1	निशा इन्टरप्राइजेज, थोक तथा खुद्रा बिक्री	7	1	3
७	रिसभ	खाद्यान्न बिक्री गर्ने, सञ्चालक	1	आफ्नै किराना, खाद्यान्न खुद्रा विक्री	7	3	5
८	वसन्ती	सरकारी नीति कार्यान्वयन, उपसचिव	1	रक्षा मन्त्रालय, सुरक्षा सेवा	15	1	1
९	रमेशराज	निर्माण कम्पनी संचालन गर्ने, ठेकेदार/सञ्चालक	1	आफ्नै निर्माण कम्पनी, सडक निर्माण	6	2	3
१०	रितादेवी	विद्यालय व्यवस्थापन प्रधानअध्यापक	1	सरकारी प्राथमिक विद्यालय शिक्षा	16	1	1
११	होमबहादुर	वकालत गर्ने अधिवक्ता	2	आफ्नै ल फर्म, कानुनी सेवा	13	2	3
१२	आदित्य	पढाउने मा.वि.शिक्षक	2	निजी विद्यालय, शिक्षा	16	1	3
१३	कृष्णलाल	पढाउने लेक्चर	2	सरकारी कलेज, शिक्षा	16	1	1
१४	जीवलाल	बिरामी जाँच गर्ने डाक्टर	2	निजी अस्पताल, स्वास्थ्य सेवा	17	1	3

क्र. सं.	नाम	..[नाम].. ले मुख्य के आर्थिक काम गर्नु भयो ?		..[नाम].. ले काम गरेको ठाउँ/संस्थामा मुख्यरुपमा कस्तो किसिमको वस्तु वा सेवाको उत्पादन हुन्छ ?		..[नाम].. यो काममा कुन प्रकारले संलग्न हुनुहुन्छ ? ♦अरुको काम गर्ने.. 1 ♦रोजगारदाता..... 2 ♦आफ्नै काम गर्ने. 3 ♦परिवारमा सघाउने मात्र... 4	..[नाम].. ले गर्नुभएको आर्थिक कामको संस्थागत क्षेत्र कुन हो ? ♦सरकारी ..1 ♦वित्तीय संस्था..2 ♦गैरवित्तीय संस्था..3 ♦नाफा नकमाउने संस्था... 4 ♦घरायसी क्षेत्र..5
		कामको विवरण र पद	(कोड)	काम गरेको ठाउँ/संस्थाको नाम उत्पादिन वस्तु/सेवाको नाम	(कोड)		
(१)	(२)	(३२)		(३३)		(३४)	(३५)
१५	राधिका	पशुको उपचार गर्ने, पशु चिकित्सक	2	आफ्नै क्लिनिक, पशु स्वास्थ्य	13	3	3
१६	रविन्द्र	गुणस्तर नियन्त्रण इन्जिनीयर	2	नेपाल सिमेन्ट उद्योग, सिमेन्ट उत्पादन	3	1	3
१७	प्रदिप	भवन निर्माण इन्जिनीयर	2	सिग्देल कस्ट्रक्सन प्रा.लि. घर बनाउने	6	1	3
१८	राजेश	भवन डिजाइन, इन्जिनीयर	2	घर निर्माण कन्सल्टेन्सी, घरको नक्शा	13	1	3
१९	शिवराज	निर्माणमा सहयोग इन्जिनीयर,	3	खानेपानी कार्यालय, खानेपानीको व्यवस्थापन	15	1	1
२०	प्रेमप्रसाद	माग संकलन तथा छनौट, अधिकृत	3	म्यानपावर कम्पनी, रोजगारीमा पठाउने	14	1	3
२१	सविता	फुटबल खेल्ने खेलाडी	3	पोखरा क्लब, खेल मनोरञ्जन	18	1	3
२२	निशा	विरामी हेरचाह नर्स	3	हिमाल नर्सिङ्ग होम स्वास्थ्य सेवा	17	1	3
२३	छविन्द्र	फाइल व्यवस्थापन कार्यालय सहायक	4	नेपाल बैक, बैकिंग सेवा	11	1	2
२४	रमा	सत्कार गर्ने रिसेप्सनिष्ट	4	गण्डकी होटल तथा लज खाने बस्ने सुविधा	9	1	3
२५	कुशल	सामान बेच्ने विक्री सहायक	5	आफ्नै पसल, थोक तथा खुद्रा व्यापार	7	4	3
२६	किरण	सुरक्षा प्रदान गर्ने सुरक्षा गार्ड	5	डिपार्टमेन्टल स्टोर, थोक तथा खुद्रा व्यापार	7	1	3
२७	राजु	सुरक्षा प्रदान गर्ने सुरक्षा गार्ड	5	कोकाकोला कम्पनीमा, पेय पदार्थ उत्पादन	3	1	3
२८	हिरा	सुरक्षा प्रदान गर्ने प्रहरी जवान	5	जिल्ला प्रहरी कार्यालय, शान्तिसुरक्षा	15	1	1
२९	निशा	मेकअप गर्ने, व्युटिशियन	5	अरुको व्युटिपार्लर, मेकअप तथा कपाल काट्ने	19	1	3

क्र. सं.	नाम	..[नाम].. ले मुख्य के आर्थिक काम गर्नु भयो ?		..[नाम].. ले काम गरेको ठाउँ/संस्थामा मुख्यरुपमा कस्तो किसिमको वस्तु वा सेवाको उत्पादन हुन्छ ?		..[नाम].. यो काममा कुन प्रकारले संलग्न हुनुहुन्छ ? ♦अरुको काम गर्ने.. 1 ♦रोजगारदाता..... 2 ♦आफ्नै काम गर्ने. 3 ♦परिवारमा सघाउने मात्र... 4	..[नाम].. ले गर्नुभएको आर्थिक कामको संस्थागत क्षेत्र कुन हो ? ♦सरकारी ..1 ♦वित्तीय संस्था..2 ♦गैरवित्तीय संस्था..3 ♦नाफा नकमाउने संस्था... 4 ♦घरायसी क्षेत्र..5
		कामको विवरण र पद	(कोड)	काम गरेको ठाउँ/संस्थाको नाम उत्पादिन वस्तु/सेवाको नाम	(कोड)		
(१)	(२)	(३२)		(३३)		(३४)	(३५)
३०	कमला	मेकअप गर्ने, पार्लर संचालक	1	आफ्नो व्युटिपार्लर, मेकअप गर्ने	19	3	3
३१	रमादेवी	खाद्यान्न बाली सम्बन्धी कार्य , कृषक	6	आफ्नै खेतमा, खाद्यान्न उत्पादन	1	3	5
३२	सत्यदेवी	खाद्यान्न बाली सम्बन्धी कार्य, ज्यालादारी कामदार	9	अरुको खेतमा, खाद्यान्न उत्पादन	1	1	5
३३	दिल बहादुर	माछापालन सम्बन्धी कार्य, कृषक	6	आफ्नै पोखरीमा, माछा उत्पादन	1	3	5
३४	पासाङ	गाईपालन सम्बन्धी कार्य, सामान्य कामदार	9	छिरिङ गाइ फर्म, दुध उत्पादन	1	1	3
३५	सोनम	गाईपालन सम्बन्धी कार्य, दक्ष कामदार	6	छिरिङ गाइ फर्म, दुध उत्पादन	1	1	3
३६	छिरिङ	गाइ फर्म व्यवस्थापन, सञ्चालक	1	छिरिङ गाइ फर्म, दुध उत्पादन	1	2	3
३७	राहत अलि	पनिर, चिज बनाउने, सिपालु कामदार	7	कुशल डेरी उद्योग, दुग्धजन्य पदार्थ उत्पादन	3	1	3
३८	कलावती	घर बनाउने, मिस्त्री	7	प्रिया कस्ट्रक्सन, घर निर्माण	6	1	3
३९	सदाशिव	फर्निचर बनाउने, सिकर्मी	7	लामा फर्निचर उद्योग फर्निचर	3	1	3
४१	दीपा	कपडा सिलाउने, टेलर	7	आफ्नै टेलर, तयारी कपडा	3	3	5
४२	राममोहन	गाडी मर्मत गर्ने मेकानिक्स	7	मुन्ना भाइ ग्यारेज, गाडी मर्मत	7	1	3
४३	गौरब	गाडी धुने क्लिनर,	9	मुन्ना भाइ ग्यारेज, गाडी मर्मत तथा सफाई	7	1	3
४४	वृज मोहन	मेशिन चलाउने मेशिन अपरेटर	8	हिमालयन ब्रुअरी, वियर उत्पादन	3	1	3
४५	सुल्तान	बस चलाउने चालक (ड्राइभर)	8	भेरी रात्री सेवा, यातायात सेवा	8	1	3

क्र. सं.	नाम	..[नाम].. ले मुख्य के आर्थिक काम गर्नु भयो ?		..[नाम].. ले काम गरेको ठाउँ/संस्थामा मुख्यरुपमा कस्तो किसिमको वस्तु वा सेवाको उत्पादन हुन्छ ?		..[नाम].. यो काममा कुन प्रकारले संलग्न हुनुहुन्छ ? ♦अरुको काम गर्ने.. 1 ♦रोजगारदाता..... 2 ♦आफ्नै काम गर्ने. 3 ♦परिवारमा सघाउने मात्र... 4	..[नाम].. ले गर्नुभएको आर्थिक कामको संस्थागत क्षेत्र कुन हो ? ♦सरकारी ..1 ♦वित्तीय संस्था..2 ♦गैरवित्तीय संस्था..3 ♦नाफा नकमाउने संस्था... 4 ♦घरायसी क्षेत्र..5
		कामको विवरण र पद	(कोड)	काम गरेको ठाउँ/संस्थाको नाम उत्पादिन वस्तु/सेवाको नाम	(कोड)		
(१)	(२)	(३२)		(३३)		(३४)	(३५)
४६	धन बहादुर	मिनी ट्रक चलाउने ड्राइभर,	8	साहुको मिनी ट्रक, खाद्यान्न ढुवानी सेवा	8	1	3
४७	राहत अलि	ट्र्याक्टर चलाउने ड्राइभर	8	अरुको खेतमा, खाद्यान्न उत्पादन	1	1	5
४८	राजेन्द्र	मेशिन चलाउने मेशिन अपरेटर	8	यादव तेल मिल, खाने तेल उत्पादन	3	1	3
४९	उमेश	रिक्शा चलाउने चालक	9	आफ्नै रिक्शा, मान्छे ओसारपसार	8	3	5
५०	राम	सडकमा सामान बेच्ने बिक्रेता	9	सडकमा, खुद्रा बिक्री	7	3	5
५१	लक्ष्मण	सरसफाइको काम, कार्यालय सहयोगी	9	वीर अस्पताल, स्वास्थ्य सेवा	17	1	3
५२	रोजिना	सरसफाइको काम, कार्यालय सहयोगी	9	विराट् मा.वि., शिक्षा सेवा	16	1	3
५३	नरेन्द्र	विद्युत लाइन मर्मत गर्ने, टेक्नीशियन	8	विद्युत प्राधिकरण, विद्युत वितरण	4	1	3
५४	दिपक	इटा बोक्ने लेबर/मजदुर	9	विभिन्न ठाउँ, घर निर्माण	6	1	5
५५	विरध्वज	घर जग्गा खरीद बिक्री गराउने, एजेण्ट	3	विरध्वज रियलस्टेट, घरजग्गा खरीद बिक्री	12	1	3
५६	मिना	सर्भेक्षण गर्ने सिभिल इन्जिनीयर,	2	खानेपानी संस्थान, खानेपानी वितरण	5	1	3
५७	उत्तम	पत्रिकाको सम्पादन गर्ने, सम्पादक	2	माछापुच्छे पत्रिका/अनलाइन समाचार सम्प्रेषण	10	1	3
५८	कलादेवी	अभिनय गर्ने कलाकार	2	विभिन्न चलचित्र कम्पनी मनोरञ्जन सेवा	18	1	3
५९	अमृत	आइ टि को काम गर्ने आइ टि अफिसर	2	नेपाल बैक वित्तीय कारोबार	11	1	2
६०	टिकाराम	लेखापरिक्षण गर्ने लेखापरिक्षक सहयोगी	3	गुप्ता एण्ड शाह अडिट फर्म, लेखापरीक्षण गर्ने	13	1	3

क्र. सं.	नाम	..[नाम].. ले मुख्य के आर्थिक काम गर्नु भयो ?		..[नाम].. ले काम गरेको ठाउँ/संस्थामा मुख्यरुपमा कस्तो किसिमको वस्तु वा सेवाको उत्पादन हुन्छ ?		..[नाम].. यो काममा कुन प्रकारले संलग्न हुनुहुन्छ ? ♦अरुको काम गर्ने.. 1 ♦रोजगारदाता..... 2 ♦आफ्नै काम गर्ने. 3 ♦परिवारमा सघाउने मात्र... 4	..[नाम].. ले गर्नुभएको आर्थिक कामको संस्थागत क्षेत्र कुन हो ? ♦सरकारी ..1 ♦वित्तीय संस्था..2 ♦गैरवित्तीय संस्था..3 ♦नाफा नकमाउने संस्था... 4 ♦घरायसी क्षेत्र..5
		कामको विवरण र पद	(कोड)	काम गरेको ठाउँ/संस्थाको नाम उत्पादिन वस्तु/सेवाको नाम	(कोड)		
(१)	(२)	(३२)		(३३)		(३४)	(३५)
६१	हेमन्त	मोबाइल मर्मत गर्ने मेकानिक	7	मचाकाजी मोबाइल पसल, मोबाइल मर्मत	19	1	3
६२	विपिन	घरायसी काम गर्ने घरेलु कामदार	9	अरुको घर, घरेलु सेवा	20	1	5
६३	दिपेश	कपाल काट्ने हजाम	5	ठाकुर शैलुन, दारी, कपाल काट्ने सेवा	19	1	3
६४	पार्वती	सहकारीमा पैसा संकलन गर्ने, बजार प्रतिनिधी	5	सुर्योदय सहकारी संस्था, बचत तथा ऋण सेवा	11	1	2
६५	दिलिप	पसलको व्यवस्थापन गर्ने व्यवस्थापक/ सञ्चालक	1	दिलिप फेन्सी स्टोर्स, कपडा थोक बिक्री,	7	2	3
६६	माधव	पसलमा बिक्री गर्ने, सेल्स म्यान	5	चौधरी स्टोर्स, खाद्यान्न बिक्री	7	1	3
६७	गोविन्द	सामान बिक्री गर्ने पसलमा सघाउने	5	गोविन्द किराना पसल, खुद्रा बिक्री,	7	4	5
६८	रिना	सूचना/जानकारी दिने कार्यालय सहायक	4	शेर्पा ट्राभल एजेन्सी, टुर एण्ड ट्राभल सेवा	14	1	3
६९	थम्मन	यात्रुलाइ घुमाउने टुरिष्ट गाइड	5	शेर्पा ट्राभल एजेन्सी, टुर एण्ड ट्राभल सेवा	14	1	3
७०	अहमद	वडाको व्यवस्थान वडाअध्यक्ष	1	वडा कार्यालय, नागरिक सेवा	15	1	1
७१	रामलाल	राजनीतिक दलको हिसाब राख्ने, जिल्ला कोषाध्यक्ष	1	राजनीतिक दलको नाम देश र जनताको सेवा गर्ने	19	1	4
७२	वसन्त	अस्पतालको व्यवस्थापन गर्ने, डाइरेक्टर	1	सगरमाथा अस्पताल, स्वास्थ्य सेवा	17	1	3
७३	केदार	कलेजको व्यवस्थापन गर्ने, डाइरेक्टर	1	जानकी कलेज, शिक्षा सेवा	16	1	3
७४	सुरेखा	लेखा राख्ने, लेखापाल	3	जानकी कलेज, शिक्षा सेवा	16	1	3

अनुसूची १०: राष्ट्रिय जनगणना २०७८ मा व्यक्ति तथा संस्थाले पालना गर्नुपर्ने आचरणहरू

१. राष्ट्रिय जनगणना सञ्चालन निर्देशिका, २०७७ को दफा ९० अनुसार जनगणनाको महाअभियान सफलता पूर्वक सम्पन्न गर्न सबै व्यक्ति तथा संघसंस्थाहरुले देहाय बमोजिमको आचरण पालना गर्नुपर्नेछः-

(क) उत्तरदाताहरुको आधारभूत व्यक्तिगत विवरण तोडमोड गर्ने गरी प्रभाव, दवाव, लोभलालचमा पार्ने किसिमले सञ्चारका माध्यम, सभा, सम्मेलन लगायतका प्रचारप्रसार तथा अन्य गलत गतिबिधि वा अभियान गर्न गराउन नहुने,

(ख) जनगणनाका आधिकारीक सन्देश बाहेकका कुनै पनि किसिमका दुस्प्रचार गर्न गराउन नहुने,

(ग) गणक तथा सुपरीवेक्षकसँग साथसाथै लागि विवरण लिई रहेको बखतमा अनावश्यक हस्तक्षेप गर्न नहुने,

(घ) गणक तथा सुपरिवेक्षकले भरेको विवरण हेर्न, कुनै पनि माध्यमबाट प्रतिलिपि बनाउन, रेकर्ड गर्न वा सामाजिक सञ्जालमा राख्न र राख्न लगाउन नहुने,

(ङ) गलत तथ्याङ्क वा विवरण दिन वा दिन लगाउन नहुने,

(च) तथ्याङ्क संकलन कार्यमा बाधा व्यवधान गर्न गराउन नहुने,

(छ) गणक तथा सुपरिवेक्षकलाई शिष्टता पूर्वक सम्मानजनक व्यवहार गर्ने गराउने,

(ज) गणनामा आफू पनि सहभागी हुने र अरुलाई पनि सहभागी हुन प्रेरित गर्ने तथा गाउँटोलमा कोही छुटेको थाहा भएमा गणनामा संलग्न हुन सुचित गर्ने गराउने ।

२. आचरण पालना नगर्ने व्यक्ति वा संस्थालाई तथ्याङ्क ऐन तथा प्रचलित कानुन बमोजिम कारवाही हुनेछ ।

कोभिड १९ (COVID–19) संक्रमणको सन्दर्भमा जनगणना गर्ने कार्यमा संक्रमणबाट बच्ने उपायहरू

- बेलाबेलामा साबुनपानीले कम्तिमा २० सेकेण्ड मिचिमिचि हात धुने वा अल्कोहल भएको स्यानीटाइजर प्रयोग गर्ने,
- मास्क तथा फेससिल्ड लगाउने,
- भौतिक दुरी कायम गरी अन्तर्वार्ता सञ्चालन गर्ने,
- खोक्दा वा हाछ्युं गर्दा नाक मुख टिस्यू पेपर वा कुहिनाले छोप्ने,
- हात मिलाउनु वा अंकमाल गर्नुको सट्टा नमस्कार गर्ने,
- भिडभाडमा नजाने,
- प्रत्येक उत्तरदाताहरूले पनि भौतिक दुरी लगायत अन्य सुरक्षाका उपायहरु अवलम्वन गर्ने ।

फोन नं.: ०१–४२४५९४६, ४२४५९४७, **फ्याक्स:** ०१–४२२७७२०

टोल फ्रि नं.: ११७८

वेबसाइट (website): www.cbs.gov.np
www.censusnepal.cbs.gov.np